

İletişim Anadolu Uygarlıkları

ESKİ ANADOLU ve TRAKYA

EGE GÖÇLERİNDEN ROMA İMPARATORLUĞU'NUN
İKİYE AYRILMASINA KADAR
(MÖ 12. - MS 4. YÜZYILLAR ARASI)

İletişim Yayınları

İletişim Anadolu Uygarlıkları

ESKİ ANADOLU ve TRAKYA

EGE GÖÇLERİNDEN ROMA İMPARATORLUĞU'NUN
İRİYE AYRILMASINA KADAR
(MÖ 12. - MS 4. YÜZYILLAR ARASI)

İLETİŞİM YAYINLARI

İletişim Anadolu Uygarlıkları

ESKİ ANADOLU ve TRAKYA

EGE GÖÇLERİNDEN ROMA İMPARATORLUĞU'NUN
İKİYE AYRILMASINA KADAR
(MÖ 12. - MS 4. YÜZYILLAR ARASI)

30 harita, 500 resim, 42 çizim, 10 tablo

Her ülkenin tarihi, geçmişte topraklarında yaşayan insanların, toplulukların ya da devletlerin oluşturduğu kültür ve uygarlık izleriyle doludur. Anadolu, böyle ülkelere en güzel örnektir. Bu kitap, bir zamanlar Ege ve Akdeniz dünyasına damgasını vuran Eski Yunan uygarlığı ile Roma İmparatorluğu dönemlerinde Anadolu ve Türkiye Trakyası'nın siyasal ve kültürel panoramasını anahatlarıyla sunmak üzere Prof. Dr. Oğuz Tekin tarafından kaleme alındı. MÖ 13. yüzyıl sonlarından, yani Troia Savaşı'nın son bulmasından Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrıldığı MS 4. yüzyıl sonlarına kadar Anadolu'nun yaklaşık 1600 yılını kapsayan kitapta, bu süreçte yaşananlar mümkün olabildiğince uygun görsel malzeme ve çerçeve yazılarla desteklenerek verilmeye çalışıldı. Birinci bölüm, Troia Savaşı sonrasında Yunan anakarasından Anadolu topraklarına yapılan Ege göçleriyle başlatılmakta ve kent-devletlerinin ortaya çıkışı ile gelişimleri anlatılmaktadır. İkinci bölümde, Pers egemenliği döneminde Anadolu tarihi ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde, eskiçağ tarihinin en büyük fatihi Büyük İskender'in Anadolu'daki güzergâhı adım adım izlenmekte ve onun ölümünden sonra Anadolu'da ortaya çıkan Hellenistik krallıklar anlatılmaktadır. Dördüncü ve son bölüm ise, Roma İmparatorluğu döneminde Anadolu topraklarında yaşananlara ayrıldı. Kitapta, siyasal kurguya paralel giden sosyal ve kültürel içerikli çeşitli çerçeve yazılar da bulunmaktadır: Doğa filozofları, kutsal alanlar ve tapınaklar, sağlık merkezleri, depremler, batık gemiler, silahlar, mezarlar ve ölüm, tiyatrolar, kütüphaneler, sikkeler, spor, dağ ve ırmak tanrıları bunlardan sadece birkaçıdır.

*Kapak resmi: Ali Konyalı
(İskender lahdinden detay,
İstanbul Arkeoloji Müzeleri).*

İletişim Anadolu Uygarlıkları

ESKİ ANADOLU ve TRAKYA

EGE GÖÇLERİNDEN ROMA İMPARATORLUĞU'NUN
İKİYE AYRILMASINA KADAR
(MÖ 12. - MS 4. YÜZYILLAR ARASI)

Oğuz Tekin

İletişim Yayınları

İstanbul 2007

İletişim Anadolu Uygarlıkları

Eski Anadolu ve Trakya

Ege Göçlerinden
Roma İmparatorluğu'nun
İkiye Ayrılmasına Kadar
(MÖ 12. - MS 4. yüzyıllar arası)

Yayın Yönetmeni
Ahmet Boratav

Proje Asistanı
Aliye Erol

Grafik Tasarım ve Uygulama
Hülya Tokmak

Düzeltili
Aliye Erol - Remzi Abbas

Film çıkış
Atölye Grafik

Baskı
Sena Ofset

Cilt
Kısmet Ciltevi

ISBN 13: 978-975-05-0494-5
© 2007 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2007, İstanbul

İletişim Yayınları

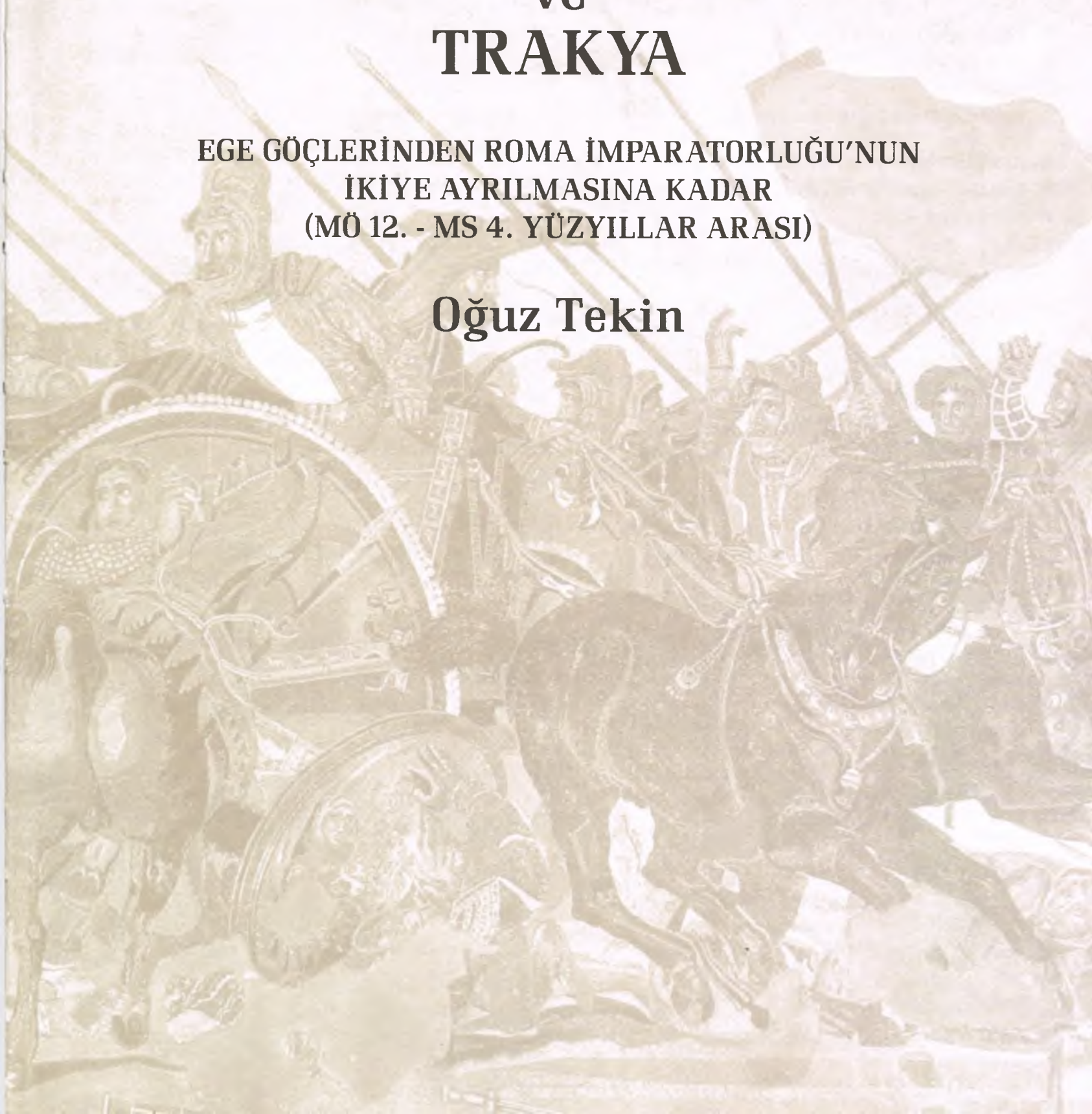
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han No. 7
Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr
web: www.iletisim.com.tr

İletişim Anadolu Uygarlıkları

ESKİ ANADOLU ve TRAKYA

EGE GÖÇLERİNDEN ROMA İMPARATORLUĞU'NUN
İKİYE AYRILMASINA KADAR
(MÖ 12. - MS 4. YÜZYILLAR ARASI)

Oğuz Tekin

İÇİNDEKİLER

6 Kronoloji Tablosu

9 Önsöz

Ayrım Bir: Ege Göçlerinden Perslere Kadar

14 Ege Göçleri ve Sonrası

14 Deniz Kavimleri

20 Göçler

26 Batı Anadolu Kentleri ve Lydia Krallığı

28 Kent-Devletleri ve Kolonizasyon

28 Kent-Devletlerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

35 Kolonizasyon

Ayrım İki: Pers Döneminde Anadolu

46 Medlerden Perslere

47 Satraplıklar

53 Perslerin Batı'ya Yayılımı

53 Persler Lydia Krallığı'na Son Veriyor

53 Perslerin Batı Anadolu Egemenliği

56 İonia Ayaklanması

70 Perslerin Trakya Seferi

70 Pers - Yunan Savaşı

74 Attika-Delos Deniz Birliği

79 Peloponnesos Savaşı

80 Pers İktidarının Zayıflaması

80 Satrap Kyros'un Ayaklanması

81 Kilikia Kralı Kaçıyor

82 Kyros'un Ölümü

82 Ksenophon Komutan Seçiliyor

83 Dönüş Yolculuğu

84 Ordu Byzantion'da

91 Perslerle Spartalıların Savaşında Anadolu

91 Pharnabazos'un Faaliyetleri

94 Kral Barışı

94 Satraplar Ayaklanması (MÖ 361/360)

Ayrım Üç: Hellenistik Çağ'da Anadolu

102 Eskiçağ Tarihinin En Büyük Fatih: Büyük İskender

103 İskender Tahta Geçiyor

103 Anadolu'ya Geçiş

106 Granikos Savaşı

107 Lydia'da

107 İonia'da

109 Karia'da

112 Lykia'da

112 Pamphylia'da

113 Pisidia'da

113 Phrygia'da

116 Galatia'dan Kilikia'ya

118 Issos Savaşı

120 Fetih Tamamlanıyor

121 İskender'in Ölümü

121 İskender İmparatorluğu'nun Yapısı

132 Diadokhların Mücadelesi

132 İskender'in Ardılları

132 Triparadeisos'taki Devlet Konseyi

132 Gaza Savaşı

133 Diadokhların Egemenlik Mücadelesi

133 Ipsos Savaşı

135 Korou Pedion Savaşı

135 İmparatorluk Paylaşıyor

135 Anadolu'da Kurulan Küçük Krallıklar ve Roma

148 Pergamon Krallığı

158 Kappadokia Krallığı

164 Pontos Krallığı

171 Roma'nın Hellenistik Krallıklara Son Vermesi

Ayrım Dört: Roma İmparatorluğu'nun Egemenliğinde

178 Roma İmparatorları ve Anadolu

178 Augustus'tan Septimius Severus'a

185 Severuslar

193 Parthlar, Gothlar ve Roma İmparatorları

198 Büyük Constantinus ve Yeni Başkent

210 Sözlük

211 Resimlerin Listesi

216 Haritaların Listesi

217 Seçilmiş Kaynakça

219 Resimlerle İlgili Kaynakça

220 Dizin

Özel Bölümler

- 16 Miletos
18 Homeros, *İlyada* ve Troia Savaşı
21 Doğa Filozofları ve Bilimin Diğer Öncüleri
22 Ephesos Artemis Tapınağı / Artemision
24 Smyrna (Eski İzmir)
30 Assos
32 Klazomenai Lahitleri
33 Phokaia
35 Koloni Nasıl Kurulur?
40 Kyzikos
41 Körler Ülkesi: Kalkhedon
42 Sikkenin Yayılımı (MÖ 7. yüzyıl sonları - MÖ 6. yüzyıl)
48 Daskyleion: Pers Satraplık Merkezi
51 Sardeis : Pers Satraplık Merkezi
53 Herodotos: Pers Dönemi Anadolu Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak
54 Taş Kule: Foça'da Bir Pers Mezar Anıtı
56 Tatarlı Tümülüsü
58 Polyksene Lahdi: Kızöldün Tümülüsü
59 Greko-Pers Lahdi: Çingene Tepe Tümülüsü
62 Pers Döneminde Lykia
65 Bir Güney Anadolu Silahı: Orak-Silah
66 Ksanthos
70 Kral Yolu
71 Elmalı Definesi
72 Kızılbel Tümülüsü
75 Limyra/Zemuri'deki Perikle Heroonu
76 Trysa Heroonu
80 Ksenophon ve *Anabasis*
85 Bir Batı Anadolu İttifakı
86 Karia
88 Maussollos ve Mausoleion
90 Karia Kraliçesi Ada
96 Sikke Geleneğinde MÖ 5. ve 4. Yüzyıllar
98 Pers Döneminde Kilikia
99 Tarsos
103 Büyük İskender Kimdir?
104 İskender Lahdi
107 Arrianos
108 İskender Sikkeleri
110 Priene
114 Naip Tümülüsü: Bir Trak Prensini Mezarı
116 Kördüğümün Çözülmesi (Gordios'un Düğümü)
119 Belevi Mezar Anıtı
120 Alketas'ın Mezarı
122 Menderes Magnesiası
123 Antiokheia
123 Hermogenes: Anadolu Bir Mimar
124 İskendernameler ve Minyatürlerde İskender
126 Anadolu'da Kutsal Alanlar
126 Letoon
127 Klaros
128 Labraunda
128 Lagina
129 Didyma
130 Pessinous
130 Olba
131 Smintheion: Fare Apollon'un Tapınağı
134 Metropolis
136 Eskiçağda Ölüm ve Cenaze Törenleri
138 Sağlık Merkezleri: Asklepieionlar
139 Galatlar
140 Anadolu'da Seleukosların Egemenliği
142 Anadolu'da Ptolemaiosların Egemenliği
143 Nagidos Yazıtı
144 Kommagene Krallığı
146 Trakya ve Lysimakhos
146 Trakya'da Bir Kent-Devleti: Ainos
147 Bithynia Krallığı
154 Pergamon Zeus Sunağı
162 Ma Tapınağı
167 Amaseia
168 Tanrıların Armağanı: Şarap
170 Hellenistik Dönem Sikkeleri
172 Anadolu'daki Roma Eyaletleri
173 Conventuslar
174 Eskiçağda Spor
180 Batı Anadolu Depremi (MS 17)
184 Patara Yol Kılavuz Anıtı: Stadiasmus Patarensis
188 İrmak Tanrıları
188 Dağ Tanrıları
189 Kılıcın Ucundaki Hayatlar: Gladyatörler
190 Roma İmparatorluğu Döneminde Ephesos
191 Zeugma
192 İlion Sikkeleri ve İlion Sikkelerinde Troia Savaşı
194 Tanrılaştırılan İmparatorlar: Anadolu'da Roma İmparator Kültü
196 Sualtıdaki Tarih
199 Diocletianus'un Narh Kararnamesi
199 Roma'nın Yeni Başkenti Constantinopolis (İstanbul)
200 Roma İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Para
202 Kent-Devletin Yok Oluşu
204 Eskiçağda Tiyatrolar
206 Kütüphaneler
208 Anadolu'da Akültürasyon Hellenleşme ve Romalılaştırma

KRONOLOJİ TABLOSU

**TROIA SAVAŞI
EGE VE DOR GÖÇLERİ**
(MÖ 13. yüzyıl sonu -
12. yüzyıl)

MÖ 13. yüzyıl sonlarında meydana gelen Troia Savaşı'ndan sonra tarih sahnesine çıktığı düşünülen "Deniz Kavimleri", önelerine çıkan ülkeleri yakıp yıkarak Mısır'a kadar ulaştılar. Aynı dönemde, Yunanistan'daki Akha merkezleri ve Orta Anadolu'daki Hitit Devleti tarih sahnesinden silindi. Ege dünyası kuzeyden güneye doğru çeşitli göçlere sahne oldu: Aioller, Ionlar ve Dorlar.

Troia Savaşı
(MÖ 1225 - 1200)

Deniz Kavimleri
(MÖ yak. 1200)

Hitit İmparatorluğu'nun
Yıkılışı
(MÖ yak. 1200)

Akhaialıların Çöküşü
(MÖ yak. 1200)

Göçler
(MÖ 12. - 9. yüzyıllar)

KARANLIK ÇAĞ
(MÖ 1200 - 700)

Akhaialıların çöküşünden sonra, birkaç yüzyıl boyunca Ege dünyasında büyük bir siyasal güç ve uygarlık görülmedi. Karanlık çağ olarak adlandırılan dönemde anıtsal mimariye ilişkin izler bulunmadığı gibi, yazı da unutuldu.

Ege Dünyasında
İlk Kent-Devletleri
(MÖ 11. - 8. yüzyıllar)

Aiol, Ion ve Dorların
Batı Anadolu'ya Gelişi
(MÖ 10. - 7. yüzyıllar)

Phryg Krallığı
(MÖ 9. - 7. yüzyıllar)

Homeros
(MÖ 8. yüzyıl)

Olimpiyat Oyunlarının
başlaması
(MÖ 776)

Lydia Krallığı
(MÖ 7. - 6. yüzyıllar)

KOLONİZASYON
(MÖ 750 - 550)

Eskiçağ literatürüne "Büyük Kolonizasyon" olarak geçen kolonizasyon hareketleri, Ege, Marmara, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında çok sayıda koloninin kurulduğu MÖ 750-550 yılları arasına tarihlenen 200 yıllık bir sürecin adıdır.

Büyük Kolonizasyon
Hareketlerinin Başlaması
(MÖ yak. 750)

Kent-Devletlerinde
tiranların egemenliği
(MÖ 670 - 570)

Sikkenin icadı
(MÖ 625 - 600)

**ANADOLU'DA
PERSLER'İN EGEMENLİĞİ**
(MÖ 547 - 334)

İran'da hüküm süren Persler, MÖ 547/46'da Lydia Krallığı'na son vererek, tüm Anadolu'yu ele geçirdiler ve satraplıklara ayırarak Anadolu'ya 200 yıl egemen oldular.

Persler'in Lydia Krallığı'na
son vermesi
(MÖ 547/546)

I. Dareios'un
satraplıkları yeniden
düzenlemesi
(MÖ 522 - 486)

Ionia Ayaklanması
(MÖ 500)

Persler'in Miletos'u ele
geçirmesi
(MÖ 494)

Mardonios'un
Trakya seferi
(MÖ 492)

Pers - Yunan
Savaşları
(MÖ 490 - 479)

Delos Deniz Birliği'nin
Kuruluşu
(MÖ 478/477)

**BÜYÜK İSKENDER VE
HELLENİSTİK ÇAĞ**
(MÖ 334 - 30)

Makedon Kralı Büyük İskender'in Doğu seferine başladığı MÖ 334 yılı ile son Hellenistik Krallık olan Ptolemaiosların Actium Savaşı sonrasında tarih sahnesinden silindikleri MÖ 30 yılı arasındaki yaklaşık 300 yıllık dönem Hellenistik Çağ olarak adlandırılır.

Granikos Savaşı
(MÖ 334)

İskender'in Gordion'a
gelişi
(MÖ 333)

Issos Savaşı
(MÖ 333)

Gaugamela Savaşı
(MÖ 331)

İskender'in ölümü
(MÖ 323)

İskender
İmparatorluğu'nun
paylaşımı ve
Hellenistik Krallıkların
kuruluşu
(MÖ 322 - 281)

ANADOLU'DA
SELEUKOSLAR'IN
EGEMENLİĞİ
(MÖ 301 - 64)

ANADOLU'DA
PTOLEMAIOSLAR'IN
EGEMENLİĞİ
(MÖ 310-30)

ANADOLU VE TRAKYA'
DA KURULAN KÜÇÜK
KRALLIKLAR
(MÖ 3. - 1. yüzyıllar)

ROMA İMPARATORLUĞU'
NUN ANADOLU'DAKİ
EGEMENLİĞİ
(MÖ 190 - MS 395)

ROMA İMPARATORLUĞU'
NUN SON YILLARI
(MS 4. - 5. yüzyıllar)

Büyük İskender'in ölümünden sonra diadokhlar Triparadeisos'ta toplandılar (MÖ 321); alınan karar gereği Seleukos, Babylonia Satraplığı'nın başına geçti. MÖ 301'deki Ipsos Savaşı'ndan sonra, Seleukosların Anadolu'daki gücü arttı.

Ipsos Savaşı
(MÖ 301)

Kourou Pedion Savaşı
(MÖ 281)

Akhaioş'un isyanı
(MÖ 223)

Magnesia Savaşı
(MÖ 190)

Apameia Barışı
(MÖ 188)

Pompeius'un Seleukos Krallığı'na son vermesi
(MÖ 64)

Triparadeisos kararları ile (MÖ 321) Mısır'ın Ptolemaios'un egemenliğinde bulunması onaylanmıştı. Ancak ilerleyen tarihlerde Ptolemaioslar, Anadolu'ya egemen olabilmek için zaman zaman Seleukoslarla savaşmak zorunda kalmışlardır.

I. Ptolemaios, Dağlık Kilikia'yı işgal etti.
(MÖ 310)

I. Ptolemaios, Lykia'yı işgal etti.
(MÖ 310)

Kilikia tekrar Ptolemaiosların egemenliğine girdi.
(MÖ 246)

Actium Savaşı ve Ptolemaiosların yıkılışı.
(MÖ 31/30)

MÖ 281'deki Kourou Pedion Savaşı'ndan sonra Anadolu'da güçlenen Seleukoslarla birlikte bazı küçük krallıklar da kuruldu.

Galatların Anadolu'ya gelişi
(MÖ 278)

Lysimakhos'un Krallığı

Pergamon Krallığı

Bithynia Krallığı

Pontos Krallığı

Kappadokia Krallığı

Armenia Krallığı

Roma'nun Anadolu'daki egemenliği esas olarak Seleukos Kralı III. Antiokhos'u Magnesia civarında yapılan savaşta yenmesiyle başlamıştır. Roma daha sonra Pergamon Kralı III. Attalos'un ülkesini Roma'ya vasiyetiyle Anadolu'daki egemenliğini arttırmış ve nihayet de MÖ 1. yüzyılda çeşitli eyaletler kurarak Anadolu'ya tamamen egemen olmuştur.

Magnesia Savaşı ve Apameia Barışı
(MÖ 190 ve 188)

Pergamon'un vasiyetle Roma'ya katılması
(MÖ 133)

Asya Eyaleti'nin kuruluşu
(MÖ 129)

Anadolu'da çeşitli Roma eyaletlerinin kurulması
(MÖ 1. yüzyıl)

Anadolu'da ilk Roma kolonilerinin Caesar döneminde kurulması
(MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısı)

Batı Anadolu Depremi
(MS 17)

Hadrianus'un Anadolu'ya gelişi
(MS 123 ve 129)

Roma daha MS 3. yüzyılın ortalarından itibaren ekonomik bir krize girmişti; giderek İmparatorluk dış güçlerin de etkisiyle toprak kaybına uğramıştır. MS 395 yılında Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılış ve MS 476'da da Batı Roma'nın yıkılmasıyla Doğu Roma tek başına varlığını sürdürmüştür.

Milano Fermanı ile Hıristiyanlara ve Paganlara inanç özgürlüğü tanındı.
(MS 313)

Constantinopolis, Roma İmparatorluğu'nun yeni başkenti ilan edildi.
(MS 330)

Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılış
(MS 395)

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması.
(MS 476)

Kent-Devletlerinin ortadan kalkması
(MS 4. yüzyılın ikinci yarısından itibaren)

ÖNSÖZ

Bugün için Anadolu'nun eskiçağ tarihi üzerine ne kadar çok kitap yayınlansa, sanırım yine de yetersiz kalacaktır. Bunun bir nedeni, Anadolu'nun mevcut kültürel zenginliklerinin henüz tam anlamıyla anlaşılıp yorumlanmasındaki güçlükse, bir diğer nedeni de, halen sürdürülen araştırmaların ve arkeolojik kazıların, her yıl yeni buluntuları göz önüne sermesidir. Diğer bir deyişle, gerek yüzeyde gerekse toprak ve su altındaki kültürel değerlerin hepsine birden ulaşmak ve onları değerlendirmek, hiçbir zaman insan ömrüyle sınırlı olamayacak bir çabadır.

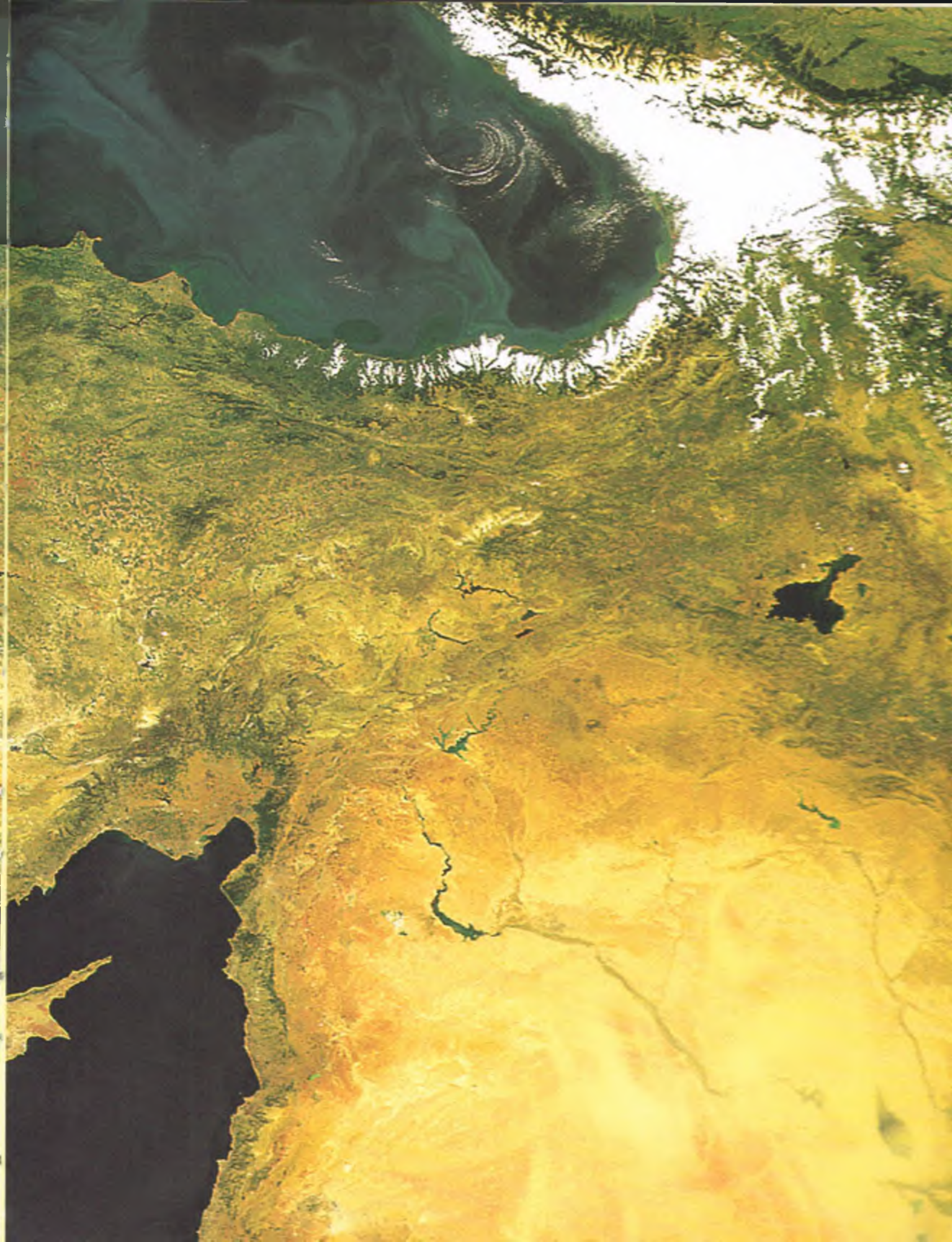
Bu kitap, bir zamanlar Ege ve Akdeniz dünyasına damgasını vuran Eski Yunan uygarlığı ile Roma İmparatorluğu dönemlerinde Anadolu ve Türkiye Trakyası'nın siyasal ve kültürel panoramasını ana hatlarıyla sunmak amacıyla kaleme alındı. MÖ 13. yüzyıl sonlarından, yani Troia Savaşı'nın son bulmasından Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrıldığı MS 4. yüzyıl sonlarına kadar Anadolu'nun yaklaşık 1600 yılını kapsayan kitap, salt bir tarih kitabı olma niteliğini taşımadığı gibi, özgün ve bilimsel olma iddiasını da taşımamaktadır. Bu denli geniş bir zaman dilimini ve çok çeşitli konuları içeren bir çalışmanın, derleme olmaktan öteye gidemeyeceği açıktır. Dikkatli bir okuyucu, kitabın, Anadolu'nun o dönem tarihinin kesintisiz ve tam bir kronolojik sıra izleyerek kurgulanmadığını da fark edecektir; yukarıda da vurgulandığı gibi, amaç, tarihsel bir kurgu oluşturmak değil, onun yerine Ege göçleri ve kolonizasyon gibi halk hareketleri sürecinde ya da Persler, Hellenistik krallar ve Roma İmparatorlarının Anadolu ile olan ilişkilerinde, Anadolu topraklarında yaşananları, mümkün olduğunca uygun görsel malzeme ve kutu yazılarıyla destekleyerek vermektir. Bazen tercihten bazen de seçicilikten, birçok konu ve olay, kitabın kapsamı dışında bırakılmak zorunda kaldı. Yine de, son 10 yıla damgasını vuran kaydadeğer yeni arkeolojik buluntular ile siyasal ve kültürel olgulara yer verebildiğimizi düşünüyorum.

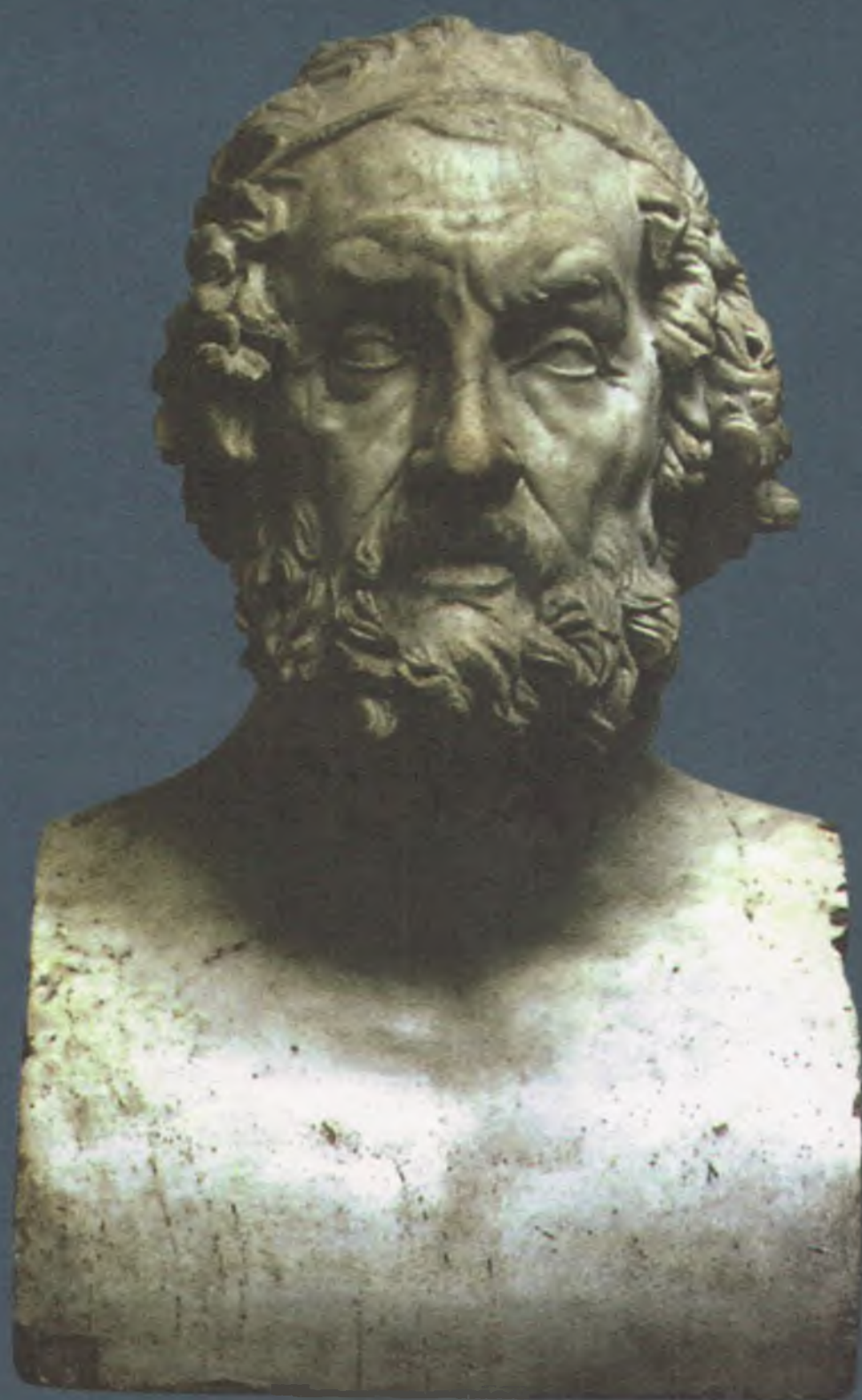
Bu arada, Anadolu'nun tüm eskiçağ tarihi için elinizdeki kitabın tamamlayıcısının Veli Sevin'in hazırladığı ve birkaç yıl önce yine İletişim Yayınları tarafından yayımlanan *Eski Anadolu ve Trakya. Başlangıçtan Pers İmparatorluğu'na Kadar* başlıklı yayın olduğunu hatırlatmakta yarar görüyorum. O kitapta, tarihöncesinden başlayarak Anadolu'daki belli başlı uygarlıklar (Hititler, Urartular, Phrygler, Lydler/Lydiyalılar) ele alınmıştı. Elinizdeki kitap, bir anlamda o kitabın devamı niteliğindedir.

Bu kitap yaklaşık beş yıllık bir çalışmanın ürünüdür ve benim dışımda kuşkusuz pek çok kişinin de katkısı vardır. Öncelikle uzun süren bir yayına hazırlama sürecine hoşgörüsüyle yaklaşan İletişim Yayınları yetkililerine teşekkür ederim. Prof. Dr. A. Vedat Çelgin (İstanbul Üniversitesi), kitabın bölümleri tamamlandıkça okuyup eleştiri ve uyarılarıyla katkıda bulundu, görüşlerini benimle paylaştı ve son okumayı da yaptı. Kitap tamamlandıktan sonra, bu kez Prof. Dr. Mustafa H. Sayar (İstanbul Üniversitesi) tüm metni okudu, önemli katkıda bulundu. Her ne kadar, onların görüşlerini dikkate almaya çalıştıysam da, yapmadıklarımın ya da yapamadıklarımın kuşkusuz ben sorumluyum. Görsel malzeme konusunda zaman zaman Arkeoloji ve Sanat Yayınları sahibi Nezih Başgelen'e başvururdum. Kitabın hazırlık aşamasından sonuna kadar geçen bütün aşamalarda Aliye Erol, proje asistanı olarak çalıştı. İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü kitaplığındaki çalışmalarım sırasında Ali Akkaya'nın sağladığı kolaylık, kaydadeğerdir. Yayına hazırlıkta Ege Yayınları sahibi Ahmet Boratav'ın, sayfa düzenlemesinde de Hülya Tokmak'ın rolü büyük olmuştur. Ve kitap, İletişim Yayınları Yayın Kurulu'nun teklifi, desteği ve gecikmeye olan hoşgörüsü sayesinde ortaya çıktı. Yukarıda adlarını saydığım tüm kişi ve kuruluşlara candan teşekkür eder, kitabın yararlı olmasını dilerim.

Oğuz Tekin
İstanbul, 2007

AYRIM BİR

EGE GÖÇLERİNDEN
PERSLERE KADAR

EGE GÖÇLERİ VE SONRASI

Yunanistan'daki Akha (Myken) merkezleri MÖ 13. yüzyılın sonlarında ya da 12. yüzyılın başlarında birer birer yıkılıp yıkıldı ve Akhaiialılar tarih sahnesinden silindi. Homeros'ta Akhaiioi olarak geçen Akhaiialıları yıkanların kimliğine ilişkin bazı teoriler üretildi. Teoriler, esas olarak Dorlar ve "Deniz Kavimleri" etrafında kurulmasına rağmen, idari, askerî ve ekonomik sistemdeki çöküşün de Akhaiialıların sonlarını getirmiş olabileceği öne sürüldü. Neredeyse aynı tarihlerde hem Troia hem de Hitit devleti tarih sahnesinden silindi.

Deniz Kavimleri

MÖ 1200 civarında büyük güçlerin birer birer yıkılıp gitmeleri bilim adamlarını uzun süre "Deniz Kavimleri" teorisine yöneltti. Muhtemelen kuzeyden, Balkan Dağları yöresinden gelen bu insanlar Yu-

nanistan ve Anadolu'dan geçip Mısır'a kadar ulaşmışlardı. Mısır, önce 13. yüzyıl sonlarında, sonra da 12. yüzyıl başlarında bu kavimlerin saldırılarına maruz kaldı ve güçlüğüle karşı koyabildi; ancak bir daha eski gücüne erişemedi. Esas olarak firavun Merneptah (MÖ yak. 1212-1202) ve firavun III. Ramses'in (MÖ yak. 1182-1151) hükümdarlıkları dönemlerine ait yazıtlarda sözü edilen "Deniz Kavimleri" arasında Kuzey Afrika'dan Libyalılar, daha sonra adlarını yerleştikleri bölgeye (Filistin) vermiş olan Philistler (Peleset), daha geç devirde Lykiyalılar olarak anılan Lukkalar bulunmaktaydı. Ayrıca gerek Anadolu'dan gerekse Sicilya ve Sardinya'dan başka gruplar da vardı; Ekweş olarak anılanlar ise olasılıkla Yunanistan'daki Akhaiialılar idi. III. Ramses dönemine ait bir dizi kabartmada betimlenen bir deniz savaşı, olayın Mısırlılar arasında derin izler bıraktığının kanıtıdır. Yaygın ola-

Yunanistan'dan Batı Anadolu kıyılarına yapılan göçleri ve o dönem Ege dünyasında konuşulan dilleri ve lehçeleri gösteren harita.

Batı Anadolu'da Myken kaplarının bulunduğu bazı merkezleri gösteren harita (sol üst). Myken kaplarının yoğun olarak bulunduğu Müskebi (Ortakent/Bodrum) nekropolünün bugünkü görünümü (sağ üst). Batı Anadolu'da bulunan Myken kapları (a. Troia, b. Panaztepe, c. Ephesos) (sol alt). Limantepe'den genel görünüm (sağ alt).

a

b

arak kabul gören bu Deniz Kavimleri teorisi, İlyrialılar olarak bilinen yeni bir Hint-Avrupa halkının, Balkanlar'a doğru hareketiyle geçtikleri bölgelerdeki insanları yerlerinden oynatarak bazılarını Anadolu'ya, bazılarını Yunanistan'ın güneyine göç etmeye zorladıkları görüşünü desteklemektedir. Anadolu'yu istila edenlerden Phryglerin Hitit İmparatorluğu'na son verdikleri farzediliyordu. Bu grup, Deniz Kavimleri'nin de göçüne neden olmuş-

tu. Böylece Deniz Kavimleri, Anadolu'daki toplulukları da önlerine katarak güneye doğru ilerlemişler; Kıbrıs, Suriye ve Filistin'deki yerleşimleri yerle bir ettikten sonra Mısır'a vardıklarında büyük bir karşı koyma ile karşılaşmışlar ve geri püskürtülmüşlerdi. Uzun süre kabul gören ve zorlama bir senaryo izlenimi veren bu 19. yüzyıl teorisi, yeterli kanıtların olmaması nedeniyle, son zamanlarda değerini yitirmiştir.

Miletos

Söke ile Milas arasında, Balat köyü mevkiinde bulunan Miletos, Eskiçağ'da Latmos Körfezi'nin ucundaki burun üzerinde yer alıyordu. Ancak, Maiandros (Menderes) Irmağı'nın taşıdığı mil, kıynın dolmasına ve sonuçta Miletos'un kıydan uzaklaşmasına neden olmuştur. Bugün Miletos ören yeri kıydan 8-9 km kadar içerde yer almaktadır. Hemen önündeki Latmos Körfezi'nde yer alan Lade Adası, Menderes Ovası'nda bir tepe olarak kalırken, körfezin kendisi ise bugünkü Bafa Gölü'nü oluşturmuştur. Çıkarılan keramik buluntular Miletos'ta en erken Geç Kalkolitik ve Tunç Çağlarında yerleşildiğini işaret etmektedir. Keza yine bazı bulgular Miletos'a Girit Adası'ndan bir göç olduğunu göstermektedir. Nitekim Strabon (XIV. I. 6) Miletos'un önce Giritliler tarafından kurulmuş olduğunu söyler. Efsaneye göre ağabeyi Girit Kralı Minos'a yenilen Sarpedon, Girit'teki Miletos kentinden getirdiği göçmenlerle bu yöreye yerleşti ve yerleşmenin adını Girit'teki aynı adlı kente izafeten Miletos olarak adlandırdı. Miletos'ta ele geçen çok sayıda Myken türü çanak çömlek ise yerleşmenin özellikle Geç Tunç Çağı'nda Mykenlerce (Akhaialılar) iskân edildiğinin göstergesidir. Hitit tabletlerinde geçen Milawanda'nın Miletos olduğu yönünde güçlü kanıtlar vardır. Ancak Miletos'un bir kent devleti kimliğine bürünmesi İon kolonistlerin gelmesiyle olmuştur. Atina Kralı Kodros'un oğullarından Neleus'un önderlik ettiği İonlar Miletos'u kolonize etmişlerdir. MÖ 7. yüzyıla geldiğinde Miletos öylesine büyümüştü ki Mısır'daki Naukratis dışında Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz kıyılarında çok sayıda koloni kurmuştu. Kyzikos, (Erdek), Sinope (Sinop) ve Amisos (Samsun) Miletos'un kolonileridir. Hatta bunlardan Sinope daha sonra Trapezous'u (Trabzon) kurmuştur.

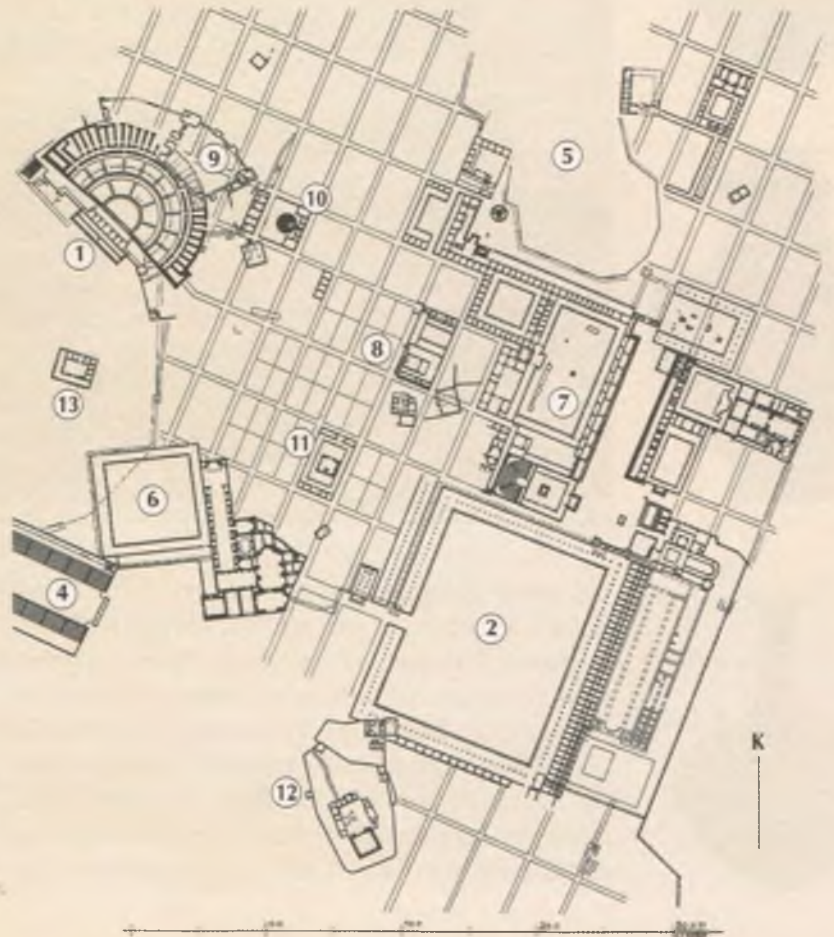
Miletoslu ünlüler arasında doğa bilimlerinde öncülük etmiş olan Thales, Anaksimenes, Anaksimandros ve tarih-coğrafya yazarı Hekataios sayılabilir.

Önceleri Lydia Krallığı'nın egemenliğinde bulunan Miletos, bu krallığın Perslerce yıkılmasından sonra Pers egemenliğine girdi ve Perslere karşı Batı Anadolu kentlerinin katıldığı İonia ayaklanmasına öncülük ettiği için Persler tarafından MÖ 494 yılında yakılıp yıkıldı. Bir ara Hellenistik krallıkların egemenliğinde bulunan Miletos, Pergamon Kralı III. Attalos'un, krallığını Roma'ya miras bırakması ve Roma'nın da Batı Anadolu'da Asya Eyaleti'ni kurmasıyla söz konusu eyaletin sınırları içinde kaldı.

Adak-kalkan, tunçtan, Zeyintepe'de bulunmuştur (sağ üst). Miletos kazılarında bu tür adak kalkanlardan çok sayıda bulunmuştur. 9 ile 20 cm çaplarındaki adak kalkanlarının üzerinde aslan, panter, horoz, Pegasos gibi tasvirler vardır.

- 1) Tiyatro
- 2) Güney Agora
- 3) Batı Agora
- 4) Stadyum
- 5) Aslanlar Körfezi
- 6) Faustina Hamamı
- 7) Kuzey Agora
- 8) Dionysos Tapınağı
- 9) Bizans Kalesi
- 10) Heroon I
- 11) Heroon III
- 12) İlyas Bey Camii
- 13) Kervansaray

Kalabaktepe, güneyden görünüş.

Kalabaktepe, evlerin temel duvarları.

Pişmiş toprak,
Medusa başı figürlü kiremit.

Miletos'un yaklaşık 2 km güneyinde yer alan Kalabaktepe'de arkaik dönem Miletos'unun akropolisi bulunmaktadır. Etrafı surla çevrili, tahkimatlı bir mevki olan Kalabaktepe'de Artemis Tapınağı, hemen batısındaki Zeyintepe'de ise Aphrodite Tapınağı ortaya çıkarılmıştır (sol üst).

Kalabaktepe'deki kazılarda MÖ 6. yüzyıla tarihlenen avlulu evler ortaya çıkarılmıştır (sol orta).

MÖ 6. yüzyıl sonlarında bazı yapıların çatısı burada bir örneğini gördüğümüz Medusa başı gibi kaliteli bezemeleri olan kiremitlerle kaplıydı (sol alt).

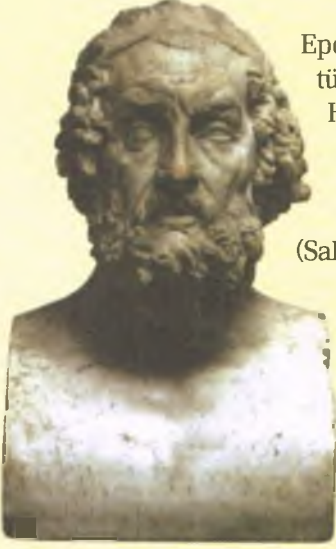
Miletos, Elektron stater, MÖ 6. yüzyılın ilk yarısı. Ön yüzde aslan, arka yüzde incuslar vardır (sağ).

Herodotos'un Tarihinde Miletos'un Kuruluşu

"... içlerinden Atina Prytaneion'undan gelmiş olan ve kendilerini onların en soylusu sananlar, kadınlarını koloniye götürmemişlerdir. Ana babalarını öldürdükleri Kariyalı kadınları almışlardır. Bu cinayetten ötürü kadınlar kendi aralarında yemin ederek bir yasa koymuşlar ve bu yasaı anadan kıza sürdürmüşlerdir. Bu yasa, erkeklerle birlikte yemeğe oturmamak, kocalarının adını anmamaktır; böyle yapmakla bu cinayeti işledikten sonra kendileriyle birlikte yaşamaya kalkışanlardan babalarının, ilk kocalarının ve oğullarının ölümünün intikamını almak istemişlerdir. Bu olayların geçmiş olduğu yer Miletos'tur." (Herodot Tarihi, I. 146).

Homeros, *İlyada* ve Troia Savaşı

Epos adını taşıyan kahramanlık destanı, Batı Anadolu'da gelişmiştir. Bu türün bilinen en iyi temsilcisi kör bir ozan (rhapsodos) olduğu söylenen Homeros'tur. Homeros'un yaşamı hakkında fazla bir şey bilinmemesine karşın, onun MÖ 750 yılları civarında yaşadığı kabul edilmektedir. Eskiçağ'da Homeros'un yurdu olduğunu iddia eden yedi kent vardır ki bunlar arasında en güçlü iki aday Smyrna (Eski İzmir) ve Khios'tur (Sakız Adası). Bugüne değin en fazla benimsenen görüş ise, ozanın İonia bölgesinde yaşadığı ve Smyrnalı olduğudur. *İlyada (Ilias)* ile *Odyseia* adlı iki kahramanlık destanının yaratıcısı olarak Homeros gösterilmektedir. Homeros'a mal edilen destanlar ağızdan ağıza, kulaktan kulağa dolaşarak, sonunda Tiran Peisistratos zamanında (MÖ 6. yüzyıl) yazılı hale getirilmiştir. Sonradan (İskenderiye döneminde) kendi içinde 24 kitaba bölünen *İlyada* ve *Odyseia* destanları, Aiol ve Ion lehçelerinin karışımı niteliğindeki bir Eski Yunanca ile ve heksameton vezninde yazılmışlardır. Homeros'un *İlyada* adlı eserinin konusu, Yunanistan'da güçlü bir krallık kurmuş olan Akhaiialılar ile Troialılar arasında MÖ 13. yüzyılın sonlarında cereyan eden savaştır. Aslında, ta-

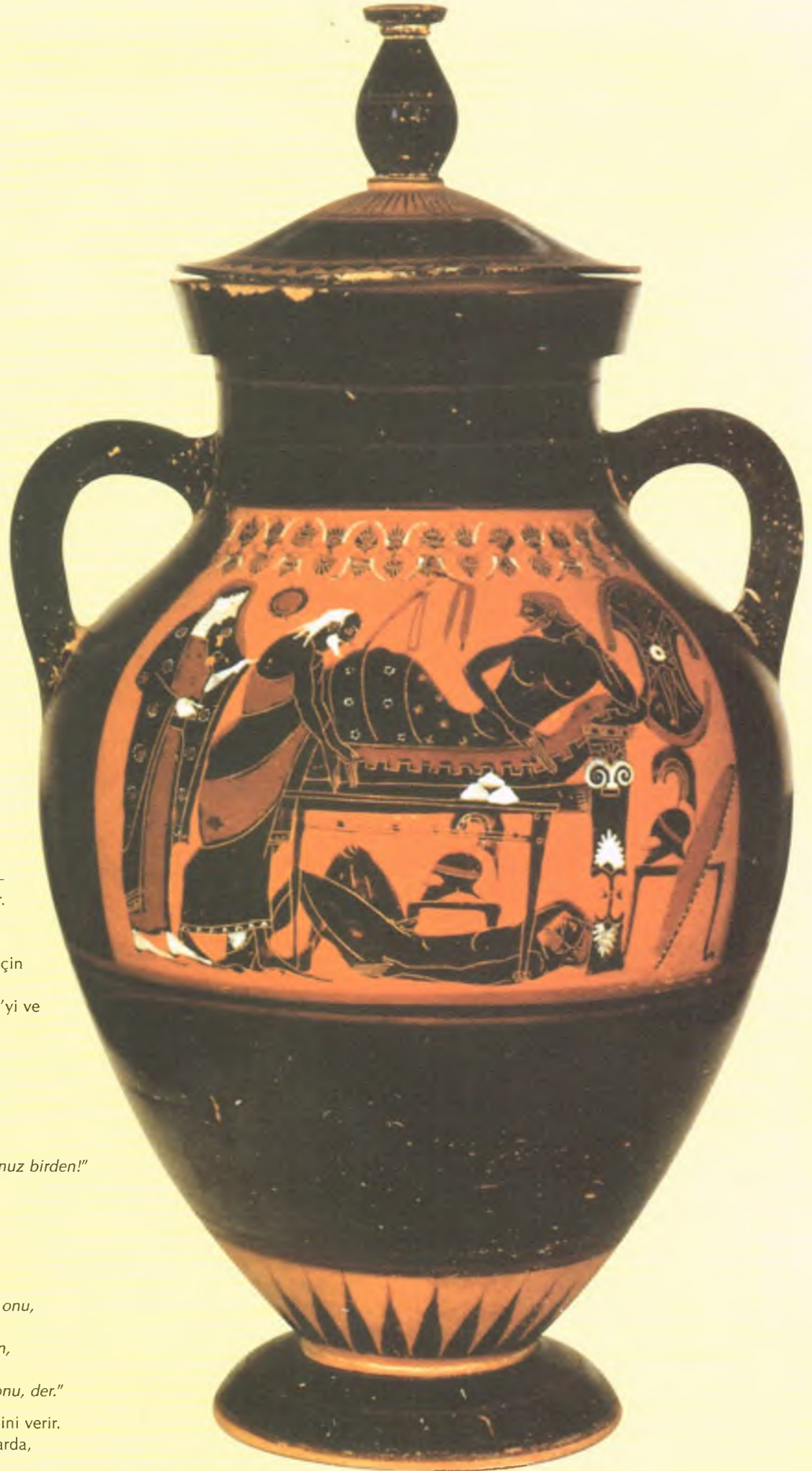

rihte, Troia Savaşı olarak anılan bu savaşın gerçekliği konusunda da kuşkular vardır. *İlyada* destanında bir Aiol kahramanı olan Thessialı Akhilleus'un öfkesi ile gelişen olaylar anlatılır; fakat destanın ana konusu Troia Savaşı'dır. Gerçekte *İlyada*'da anlatılan da tüm bir Troia Savaşı değildir; savaşın küçük bir bölümüdür. Destandaki savaşın başlıca temaları şunlardır: Akha kahramanı Akhilleus'un, başkomutanları Mykenai Kralı Agamemnon'a kızarak savaştan çekilmesi; can dostu Patroklos öldürülünce Troialılardan öç almak için savaşa dönmesi; Akhilleus'un, Troialı kahraman Hektor'u öldürmesi ve onu arabaya bağlayarak sürüklemesi; Hektor'un babası Priamos'un, oğlunun cesedini alması ve cenaze töreni düzenlemesi.

Homeros'un *İlyada* destanı, heykeltraşlık, vazo resmi gibi sanat eserlerinin yanı sıra daha sonra Troia'nın yerinde kurulacak olan İlion kentinin sikkelerinde de resmedilerek canlandırılmıştır. Troia Savaşı'ndan Roma İmparatorluğu dönemine kadar 1000 yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen, İlion'un, Troia Savaşı'na ilişkin sahneleri ve kahramanları sikkelerinde yoğun bir şekilde işlenmesinde Homeros'un destanının bu süre içinde tüm Eskiçağ dünyasında bıraktığı etki büyük rol oynamıştır.

Homeros'un mermer büstü (sol üst).
Smyrna sikkesinin arka yüzü, Homeros oturuyor MÖ 2. yüzyıl (sağ üst).
Homeros'un tanrılarca kutsandığı sahneyi gösteren mermer kabartma (sol alt). Akhilleus, Patroklos'un yarasını sarıyor. Kâse, MÖ 500 civarı (sağ alt).

Troia kralı Priamos'un Akhilleus'a giderek oğlu Hektor'un cesedini istemesi. Amphora, MÖ 540 civarı.

Troia kralı Priamos'un, kendi ifadesine göre, 50 çocuğu varmış; ama hepsi gözü önünde birer birer öldürülmüş. Ancak *İlyada*'da anlatılan Troia Savaşı'nda Akha kahramanı Akhilleus, uzun bir kovalamacadan sonra Hektor'u yakalar ve öldürür. Onu arabasına bağlayıp yedi kez Troia çevresinde dolaştırır. Babası Priamos, oğlunun cesedini vermesi için Akhilleus'a gidip yalvarmak ister. Kendisini alıkoymaya çalışan karısı Hekabe'yi ve çocuklarını şöyle azarlar:

*"Sarayın uğursuz kuşu musun ne?
Gideceğim, alıkoymazsın beni,
Kandırılmazsın beni ne desen...
Hadi çabuk olun, ödlekler, baş belaları,
Siz öleydiniz keşke Hektor öleceğine,
Öleydiniz hızlı gemilerin önünde, topunuz birden!"*

Ve sonra Akhilleus'a gidip yalvarır:

*"Tanrısız Akhilleus, getir aklına babanı
Şimdi olmalı o da benim yaşımda,
Varmıştır uğursuz ihtiyarlığın eşliğine.
Belki çevresinde komşular bir gün üzer onu,
Belayı savacak kimsesi yoktur yanında.
Ama duyar hiç olmazsa yaşadığını senin,
Gün boyunca sevinir gönlünde,
Oğlum dönecek Troia'dan, göreceğim onu, der."*

Akhilleus, yaşlı krala acır ve oğlunun cesedini verir. Bu sahne Hellen sanatında, özellikle vazolarda, sıkça betimlenmiştir.

Göçler

Akhaialıların çöküşünden sonraki birkaç yüzyıl "Karanlık Çağ" (MÖ yak. 1100-700) olarak adlandırılmaktadır. Son yıllarda yapılan sistemli yüzey araştırmaları ve kazılar söz konusu dönemde Ege Bölgesi'nde oluşan sis perdesini nispeten aralamıştır. Ayrıca, Homeros'un *İlyada* ve *Odyseia* destanları, Karanlık Çağ'ın son iki yüzyılı (MÖ 9. ve 8. yüzyıllar) için oldukça değerli bilgiler vermektedir. Akhaialıların çöküşünden sonra oluşan ve "Karanlık Çağ" olarak adlandırılan bu dönemde, Yunanistan'dan Batı Anadolu kıyılarına göçler olmuş ve bu göçler çerçevesinde Batı Anadolu kıyıları Yunanların iskânına sahne olmuştur. Ancak Troia, Beşiktepe, Panaztepe, Ephesos, Limantepe, Bademgediği Tepe, Miletos ve Müskebi'de bulunan Myken (Akha) keramikleri MÖ 16./15. yüzyıldan itibaren Akhaialıların bölgeye geldiğini işaret etmektedir. Kuşkusuz söz konusu malzeme dışardan bir göçü işaret edebileceği gibi bazı durumlarda onların ticaret yoluyla gelmiş olabileceğini ya da Myken taklidi yerel üretim olabileceğini de gösterebilir.

Geleneğe göre eski Yunanların göçlerinden önce Ege Bölgesi'nin en eski halkları Lelegler ve Karlar'dı.

Batı Anadolu'ya gelen ilk Hellenler ise Aioller idi. Yunanistan'daki Thessalia ve Boiotia bölgelerinden gelen Aioller, MÖ 10. yüzyıldan itibaren Lesbos Adası ile Batı Anadolu'nun kuzeybatı kesimine (Çandarlı Körfezi çevresine) yerleştiler. Hermos (Gediz)

Irmağı Aiol toprakları ile hemen güneyindeki Ion toprakları arasında doğal bir sınır oluşturuyordu. Aiol iskânından dolayı bu bölge Aiolis adını aldı. Tarihçi Herodotos (I. 149) 12 Aiol kentinin bulunduğunu söylemektedir. Bu kentler şunlardır: Kyme (Aliğa-Nemrut Koyu), Larisa (Buruncuk Köyü), Neonthekhios (Yanıkköy), Temnos (Görece-Kayacık Tepesi), Killa (Zeytinli köyü civarında ?), Notion (Ahmetbeyli), Aigiroessa (Kavaklıdere Köyü), Pitane (Çandarlı), Aigai (Nemrutkale), Myrina (Aliğa-Kalabaktepe), Gryneion (Yenişakran) ve Smyrna (Eski İzmir). Bu son kent sonradan Ionia'ya dahil olmuştur. Ayrıca, Kyme, Aiolis'teki başka ufak kentlerin de kurucusu idi. Herodotos, Aiolis'in Ionia'dan daha bereketli ama havasının onun kadar güzel olmadığını söylemektedir. Aiolis'in hemen doğusunda, Kaikos

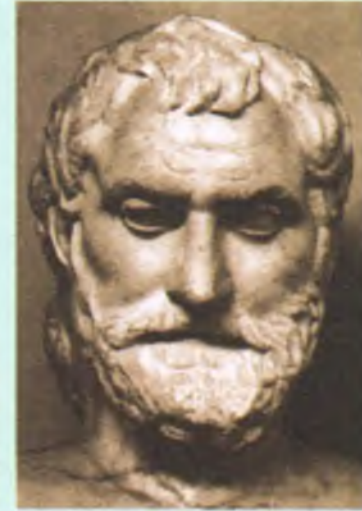
Myken keramiklerinin ele geçtiği Beşiktepe kazısından bir görünüm (üst).

Myken çömlek parçası (Troia VI yapı katından) (alt).

Doğa Filozofları

ve Bilimin Diğer Öncüleri

İlk doğa filozoflarının ve bilimsel düşüncenin anayurdu İonia'dır. Özellikle Miletos'ta ortaya çıkan ilk filozoflar, evrenin oluşumu, doğa olayları, varlığın ve nesnenin kökeni gibi sorulara doğayı inceleyerek yanıt bulmaya çalıştıklarından "doğa filozofları" olarak da anılırlar. O dönemde insanların tutum ve davranışları üzerinde egemen olan din ve mitoloji, toplumun aydınlanması ve bilimsel gerçeğin ortaya konmasında en büyük engeldi. Doğa filozofları insanlığın önündeki bu engeli bir ölçüde kaldırmaya çalışarak insanoğlunun özgür ve objektif bir arayışla bilimsel bilgiye ulaşmasının önünü açmışlardır. Bir anlamda günümüz Batı uygarlığının ve biliminin temellerini atmışlardır. İonia Okulu'na mensup ilk doğa filozofları Thales (MÖ yak. 624-545), Anaksimandros (MÖ yak. 610-545), Anaksimenes (MÖ yak. 546-525), Diogenes (MÖ yak. 460-380) ve Herakleitos'tur (MÖ yak. 550-480). Miletoslu Thales evrendeki her şeyin özünün "su" olduğunu ileri sürmüştür. Thales aynı zamanda Eskiçağ Hellen dünyasının yedi bilgesinden biridir. Herodotos'un sözünü ettiği MÖ 585'teki (28 Mayıs) güneş tutulmasını önceden hesaplayan da odur. Anaksimandros da Miletosludur. Ona göre her şeyin özünde "apeiron" yani "sonsuzluk" vardır. "Arkhe" (ilk şey, başlangıç) kavramını ortaya koyan, güneş saatini bulan da Anaksimandros'tur. Bir başka Miletoslu filozof Anaksimenes ile Apolloniah Diogenes, her şeyin kaynağının hava olduğunu kabul ediyorlardı. Ephesoslu Herakleitos ise her şeyin başlangıcı olarak "ateş"i kabul etmektedir. Ona göre hiçbir şey aynı kalmaz; sürekli değişim söz konusudur. Keza Teoslu Antimakhos (MÖ 8. yüzyıl), Prieneli Bias (MÖ yak. 650-575), Kolophonlu Ksenophanes (MÖ yak. 570-545), Klazomenailı Anaksagoras (MÖ yak. 500-428) ve biraz daha geç bir tarihte olmasına rağmen tıp biliminin kurucusu olarak kabul edilen Koslu Hippokrates'i de (MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısı) Batı Anadolu'da yeşeren bilim, düşünce ve yazın alanının öncüleri arasında saymamız gerekir.

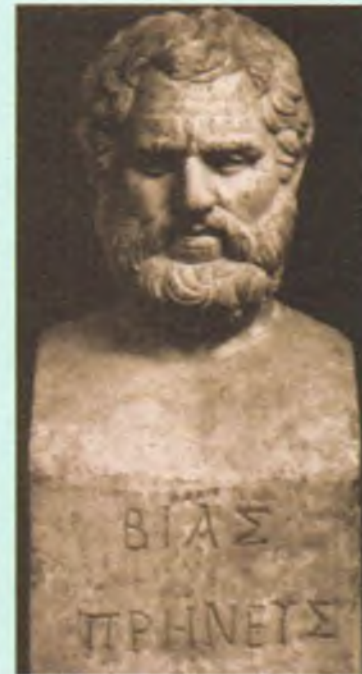

Doğa filozoflarının memleketlerini gösteren harita (sağ üst).

Thales (sağ orta).

Bias (sağ alt).

Anaksimandros (sol alt).

(Bakırçay) Vadisi ve kuzeyindeki dağlarda, kent yaşamından uzak bir halk olan Mysialılar yaşıyordu. Aiolis'in kuzeyinde yer alan Troas'taki en önemli Aiol kentleri Kebren ve Skepsis idi.

Batı Anadolu'nun orta kesimi (İzmir ve civarı) lonların iskânına sahne olmuştu. Kuşkusuz, İon kolonizasyonu, Aiol kolonizasyonundan sonra ama yine 10. yüzyıl sonlarında gerçekleşmişti. İonlar, Peloponnesos'un kuzeyindeki yurtlarından sürülüp geçici bir süre Atina'da yerleşmişler ve geleneğe göre Atina Kralı Kodros'un oğullarının liderliğinde Batı Anadolu'da bugünkü İzmir ve civarına göç etmişlerdi. Birkaç kuşak sürmüş olduğu anlaşılan bu göç hareketi, kolonizasyon ile karıştırılmamalıdır. Çünkü iskâncılar bir ana kente herhangi dinsel veya sosyal kurumlarla bağlı değildi; kendi bağımsız siyasal yapılarını kurmuşlardı. Ancak yine de lonların Atina'ya karşı her zaman duygusal bir bağı olduğu bilinen bir gerçektir. İonların yerleştikleri bu bölge, yeni gelenlere izafeten İonia olarak anılmaya başlanmıştı. İonia'nın güney sınırı Büyük Menderes Irmağı'na değin uzanıyordu. Herodotos'un (I. 142) sözünü ettiği 12 İon kent-devleti Miletos (Balat), Myus (Avşar Köyü), Priene (Güllübahçe), Ephesos (Selçuk), Kolophon (Değirmendere), Lebedos (Gümüldür), Teos (Sığacık), Klazomenai (Urla), Phokaia (Eski Foça), Khios (Sakız Adası), Erythrai (İldırı) ve Samos'tur (Sisam Adası). Bu kentlere daha sonra 13. kent-devleti olarak Smyrna (İzmir) dahil olmuştur. On iki İon kenti, Panionion çatısı altında bir birlik kurmuşlardı. Dinsel ve siyasal nitelikli bu birliğin toplantı yeri Priene topraklarında olup bugünkü Güzelçamlı mevkiindeydi. Birliğin, üye kentlerin bağımsızlığını kısıtlayıcı bir politikası yoktu. Birliğin kurulma nedeni olarak bazı önde gelen İonia kentlerinin, Ephesos'un güneyindeki Melia halkına savaş ilan etmesi gösterilmektedir. Melia'daki Poseidon Helikonios Tapınağı yeni federal merkezin tapınağı olmuştu. Herodotos (I. 142) İonia'nın havasının ve ikliminin hiçbir bölge ile karşılaştırılmayacak kadar güzel olduğunu söylemektedir.

Son olarak da Dorlar, Batı Anadolu'nun güneybatı köşesi ile karşısındaki adalara, özellikle Rhodos ve Kos'a (İstanköy) yerleştiler. Bu bölge (kabaca Muğla ili ve civarı), burada daha önce yaşayan Karlar'dan dolayı Karia adını taşımaktaydı. Karia'daki önemli Dor kentleri arasında Halikarnassos (Bodrum), Lindos (Rhodos Adası'nda), Ialysos (Rhodos Adası'nda), Kameiros (Rhodos Adası'nda), Kos (İstanköy Adası) ve Knidos'u (Datça) sayabiliriz. Eskiçağ yazarları Halikarnassos'u Yunanistan'ın Argolis bölgesindeki Troizen'den gelen göçmenlerin, Knidos'u ise Spartalıların kurduğunu belirtirler. İonların on iki kent-devleti gibi, Dorların da altı kentten oluşan bir birlikleri vardı ve dinsel merkezleri Knidos toprakları içinde bulunan Triopion Tapınağı idi. Herodotos'un anlattığına göre (I. 144) Halikarnassoslu

Ephesos Artemis Tapınağı Artemision

Artemis Tapınağı, British Museum adına yapılan kazılar sonucu ilk kez 1869 yılında J. T. Wood tarafından gün ışığına çıkartıldı. Daha sonra, 1904/5'te yine British Museum adına çalışan D. G. Hogarth tapınağın en erken evrelerini kazdı. 1965 yılında kazı çalışmaları Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'ne geçti.

MÖ 6. yüzyıl ortalarında Lydia Kralı Kroisos tarafından inşa ettirilen Ephesos'taki Artemis Tapınağı yani Artemision, antik dünyanın yedi harikasından biri sayılmaktadır. MÖ 356'da çıkan bir yangın sonucu yıkıldı; yangının sorumlusu olarak, Büyük İskender'in doğduğu günü ve kendi adını ölümsüzleştirmek isteyen Herostratos adlı biri gösterilmektedir; ancak bu iddianın gerçekliği kuşkuludur. Tapınak yaklaşık 25 yıl sonra yeniden inşa edildi. Öyle ki, Büyük İskender Ephesos'a geldiğinde inşaat hâlâ sürüyordu. İskender'in, tapınağın adak yazıtında adının geçmesi koşuluyla, inşaatın tüm masraflarını üstlenme teklifi, bir tanrının (İskender'in) diğer bir tanrıya adakta bulunmasının doğru olmayacağı düşüncesiyle, Ephesoslularca kabul edilmemiştir.

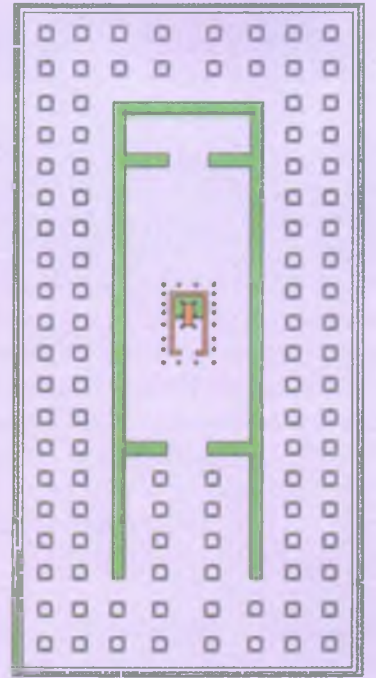
Artemision 55x115 m. boyutlarında peripteros planlı bir yapıdır. Tapınağın naosunu (cella) iki sütun dizisi çevrelemekte olup İon düzeninde toplam 127 sütun yer almaktaydı. Batıya bakan cephedeki sütunların tamburları kabartma figürlerle (*columnae caelatae*) süslüydü.

Ephesos Artemis'i (Artemis Ephesia) heykeli. Mermer, yükseklik: 292 cm (sol). Ephesos Artemis Tapınağı'nda duran heykelin MS 1. yüzyılda yapılmış Roma kopyasıdır. Ephesos Prytaneionu'nda bulunmuştur. Göğsü üzerindeki yumurta benzeri objelerin tanrıçanın göğüsleri olduğu düşünülmektedir. Ancak bunların, bereketi çağrıştıran kurban boğalarının testislerini simgelediği de önerilmiştir. Ephesos Artemis Tapınağı kazısında ortaya çıkarılan altın fibulalar (üst).

Sağ sayfa:

Artemis Tapınağı'nın genel görünümü (sol üst). Tapınağın zemin planı (sağ üst). Tapınağın temellerinde yapılan kazı çalışmalarından bir görünüm (alt).

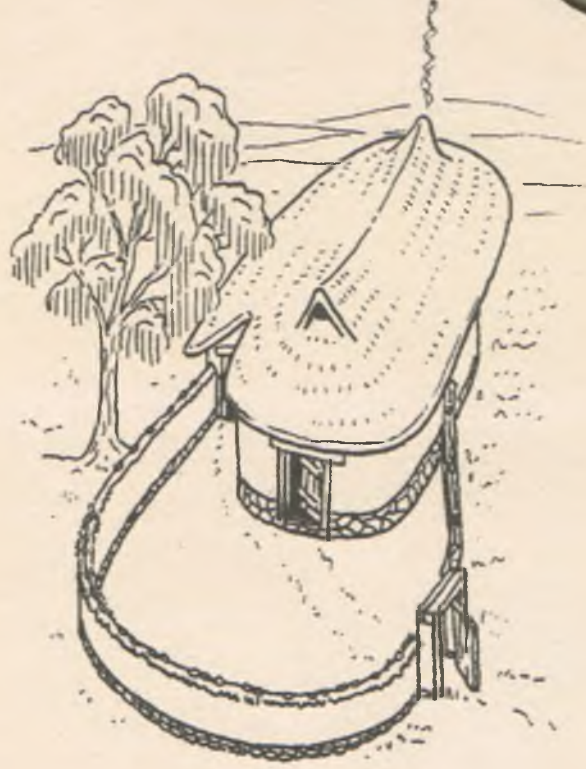

Smyrna (Eski İzmir)

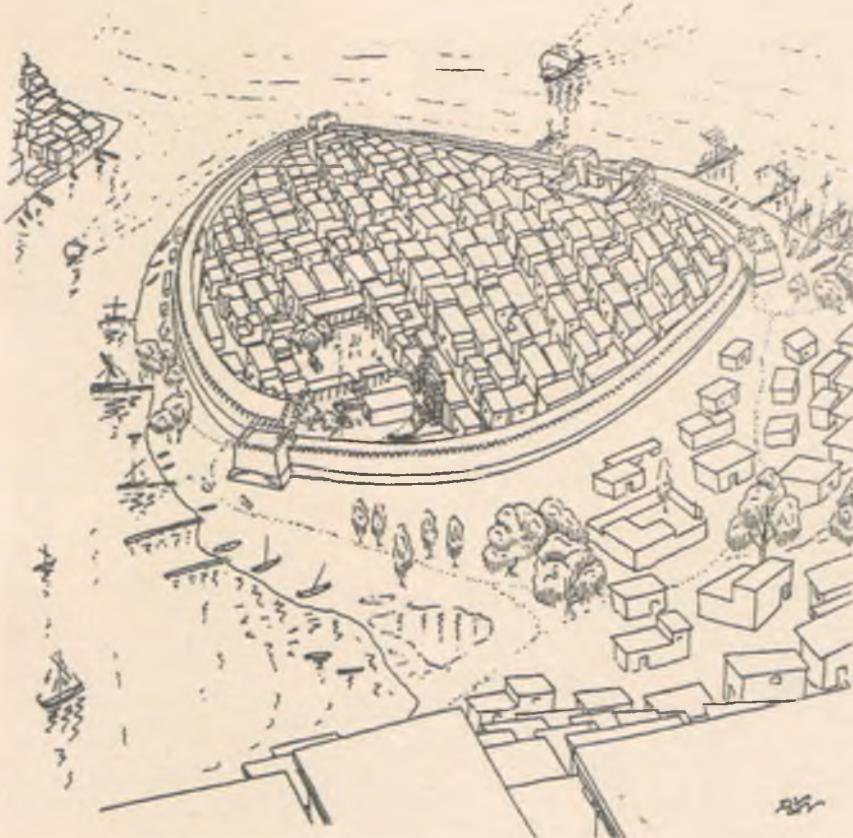
Smyrna yani Eski İzmir, bugün Tepekule adını taşıyan Bayraklı höyüğünde yer almaktadır. Yerleşmenin bilinen geçmişi Tunç Çağı'na kadar gitmektedir (MÖ 3. ve 2. binyıllar). Hellenlerin gelişi ise MÖ 11. yüzyıl ortalarına rastlamakta ve ilk iskân Aiollere mal edilmektedir. Kentin Ionlarca ele geçirilmesini (MÖ 8. yüzyıl) Herodotos'tan öğreniyoruz (I. 150): Kolophon'da yaşayan fakat kentlerinden kovulan bazı Ionlara, Smyrna kenti kucak açmış ancak Ionlar, Smyrnalıların Dionysos ile ilgili bir festivale gittikleri sırada kenti ele geçirmişlerdir. Yapılan anlaşma sonucu mağdur durumdaki Smyrnalıları diğer on bir Aiol kenti yurttaş olarak kabul etmiş ve Ionlar da Smyrna'ya sahip olmuştur.

MÖ 9. yüzyıldan itibaren yerleşme kalın bir sur duvarı içine alınarak gerçek bir kent-devleti (polis) statüsünü kazanmıştır. Bu dönemde Smyrna'da yaşayan halk, kulübe tarzı basit evlerde oturuyordu; bunların önlerinde çitle çevrili ufak bir ön avlu vardı. Evlerin duvarları alçak bir taş sırası üstüne kerpiçe inşa edilmişti. Çatılar saz ve dalla kaplı olup evler genelde oval planlıydı. Çatının ahşap iskeleti içten direklerle destekleniyordu. İçerde bulunan bir ocak, pişirme ve ısınma ihtiyacını karşılıyordu. Ken-

Kentin restitüsyonu (sol alt).
Bir evin restitüsyonu (sağ üst).
Restorasyon sonrası Athena Tapınağı'nın bugünkü görünümü (alt orta).
Smyrna sikkesinin arka yüzü: Homeros oturuyor (sağ üst).

Sağ sayfa:
Tapınağın podyum duvarı (sağ alt).
Büyük İskender ve rüyasına giren iki Nemesis'i betimleyen Smyrna'nın Roma İmparatoru Philippus Dönemi bronz sikkesi (sağ üst).
Athena Tapınağı'ndan ele geçmiş mantar ve volütlü sütun (çizim) başlıkları (sağ orta).

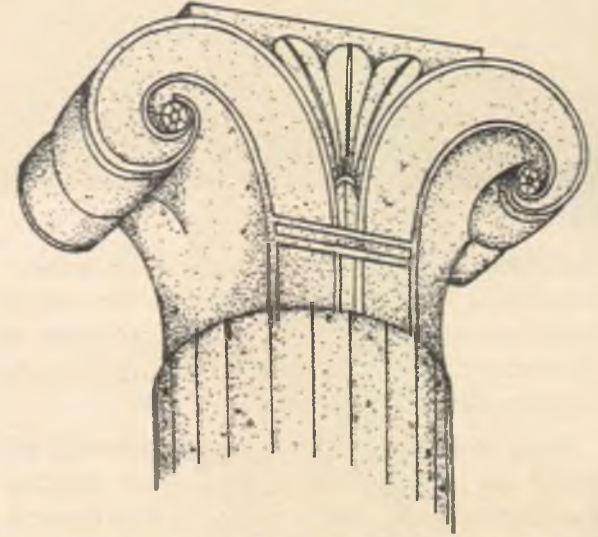

tin en parlak döneminin MÖ 7. yüzyıl ortalarından 6. yüzyıl ortalarına kadar süren yüz yıllık bir dönem olduğu anlaşılmaktadır. Kazılarla ortaya çıkarılan çoğu tek odalı evlerin dışında Smyrna'nın en önemli yapısı hiç kuşkusuz, doğudaki Athena Tapınağı'dır. Smyrna, ızgara planlı yerleşmelerin Batı Anadolu'daki en eski örneğidir.

Herodotos (I. 16) Lydia Kralı Alyattes'in Smyrna'yı ele geçirdiğini anlatmaktadır (MÖ 600 civarı). Elli yıl kadar sonra, MÖ 6. yüzyılın ortalarında, bu kez Perslerin tahribatı söz konusudur. MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda Smyrna önemsiz bir kentti. Ta ki MÖ 300 civarında Pagos Dağı (Kadifekale) yamaçlarında eskisinden daha büyük ve görkemli olarak yeni Smyrna kuruluncaya değin. Pausanias, Büyük İskender'in Pagos Dağı'nda ava gittiğini (MÖ 334) ve iki Nemesis'e ait tapınağın önündeki çınar ağacının altında uykuya daldığını ve rüyasında iki Nemesis'in (Nemesisler) ona, burada bir kent kurmasını ve Eski Smyrna halkını oraya yerleştirmesini söylediklerini anlatır. Bunun üzerine Smyrnalılar Klaros'taki Apollon Kehanet Ocağı'na danışmışlar ve oraya gittikleri takdirde 3-4 kat daha mutlu olacakları cevabını almışlardır. Ancak, kent Antigonos zamanında kurulmaya başlanmış ve ondan sonra da Lysimakhos kuruluşu tamamlamıştır. Roma İmparatorluk Dönemi (MS. 3. yüzyıl) Smyrna sikkelerinde bu efsane tasvir edilmiştir. MÖ 3. yüzyıl başlarında Smyrna, Ephesosluların önerisi üzerine 13. üye kent olarak Panionion'a alınmıştır.

Smyrna, MÖ 190'da Seleukoslar Kralı III. Antiokhos'un Romalılara yenilgisinden sonra Pergamon Krallığı'nun egemenliği altındaydı. Asya Eyaleti'nin kurulmasından sonra Roma tarafından özgür kent ilan edildi. Strabon'dan öğrendiğimize göre MÖ 1. yüzyılda çok güzel bir kent idi. Strabon, Smyrna'da Homereion adlı bir yapıdan söz eder. Yapıyı, içinde Homeros'un ufak bir kült heykelinin yer aldığı dikdörtgen bir stoa olarak tanımlar (XIV. 1. 37). Yeni Smyrna'nın en iyi korunan yapısı Devlet Agorası'dır.

MS 178 yılında Smyrna'da şiddetli bir deprem olmuş ve Roma İmparatoru Marcus Aurelius kentin yeniden inşası için maddi yardımda bulunmuştur. Pausanias (V. 8. 7) Smyrnalı Onomastos'un 23. Olimpiyat oyunlarında (MÖ 688) boks karşılaşmasında galip geldiğini söylemektedir. Smyrnalı ünlüler arasında Homeros ile hatip Aelius Aristeides'i sayabiliriz.

Agasikles Apollon onuruna düzenlenen yarışmalardan birinde kazandığı üçayaklı kazanı, âdet olduğu üzere tapınağa adanmak yerine evine götürmüş ve bu yüzden diğer beş Dor kenti Halikarnassos'a tapınağın kapılarını kapatmışlardı.

İonia, Aiolis ve Karia bölgesindeki kentlerin çoğu, kıyıya dar bir kıstakla bağlı yarımadalar üzerinde kurulmuşlardı. Bu koşullar denizci halklar için elverişli olduğu gibi, kara tarafından gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı güçlü bir savunmaya da imkân veriyordu. Bu tür kentlere Lebedos ve Myonnesos örnek gösterilebilir. Batı Anadolu bölgesinde yer alan Yunan kökenli bu kent-devletleri hiçbir zaman bir araya gelip tek bir Hellen devlet çatısı altında toplanmamıştır. Söz konusu kent-devletlerini bir arada tutan dil, din ve kültür birliği idi. Bu kent-devletleri Eski Yunanca'yı konuşuyorlar, Homeros'un anlattığı tanrılara (Zeus, Athena, Apollon, Artemis, Aphrodite gibi) inanıyorlardı. Sanat, mimarlık, giyim kuşam, gelenek ve görenekler açısından Eski Yunan dünyası ile benzeşen bir kültürü paylaşıyorlardı.

Batı Anadolu bölgesindeki yerleşimlerin büyüyecek birer kent-devletine dönüşmeleri süreci kuşkusuz çok hızlı olmamıştır. Böyle bir büyüme en-

azından birkaç kuşak boyunca sürmüş olmalıdır. İonia'nın en eski yerleşimlerinden biri olan Smyrna'nın bir kent-devleti olarak kuruluşunu Ekrem Akurgal MÖ 11. yüzyıla kadar götürmektedir. Keza Miletos da oldukça eski bir yerleşimdir. Ancak bölgedeki yerleşimlerin gelişkin bir kent-devleti olarak ortaya çıkmalarına ilişkin yaygın tarih MÖ 8. yüzyıldır.

Batı Anadolu Kentleri ve Lydia Krallığı

O dönemde İonia'nın hemen doğusunda Lydia Krallığı bulunuyordu. Bu nedenle Lydia Krallığı'nun Batı Anadolu'yu kontrol altında tuttuğunu söyleyebiliriz. Nitekim, Mermnadlar hanedanının kurucusu Gyges'in Miletoslulara Abydos'ta koloni kurmalarına izin vermesi, Lydialıların Batı Anadolu'nun kuzey kesimine kadar egemenliklerini yaymış olduklarını işaret eder. Lydialılar, İonia kent-devletleriyle her zaman iyi ilişkiler içinde olmadılar. Herodotos'tan (I. 14) öğrendiğimize göre Kral Gyges, Smyrna ve Miletos'a saldırmış ve Kolophon'u ele geçirmiştir. Gyges'ten sonra tahta geçen Ardys ve Sadyattes dönemlerinde de Priene ele geçirilmiş, Miletos topraklarına akınlar yapılmıştır. Sad-

Smyrna'daki Athena Tapınağı ve arkada Bayraklı Mahallesi'ndeki konutlar (üst).

Kolophon sikkesi, AR drahmi, 5.41 gr, MÖ yaklaşık 400. On yüz: Apollon başı; Arka yüz: lir (alt).

Artemis'e sunulmuş kadın adak heykelciği. Altın, Ephesos-Artemision buluntusu. MÖ 7. yüzyılın son çeyreği. Yükseklik: 9,5 cm (sağ). Rahip figürlü sunu kabı. Fildişi, Ephesos-Artemision buluntusu. MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısı. Yükseklik: 16,5 cm (sol).

yattes'ten sonra Lydia tahtına geçen Alyattes de Miletos'a saldırılara devam etmiş ve beş yıl sonra bir barış antlaşmasıyla savaşa son vermiştir. Herodotos'un (I. 21-22) anlattığına göre Lydia Kralı Alyattes ile Miletos arasındaki barış şu şekilde tesis edilmişti. Alyattes, kuşatma altında tuttuğu Miletos'un artık dayanacak gücü kalmadığını, yiyecek-içecek stoklarının tükendiğini düşünüyordu. Bu sırada Miletos tiranı Thrasybulos'un aklına bir fikir geldi ve halkın elindeki tüm buğday agoraya yığıldı ve içkili bir şenlik düzenlendi. Miletos'ta katlıkla karşılaşmayı uman Alyattes'in elçisi buğday tepesini ve eğlenen halkı görünce bunu Alyattes'e anlattı. Bunun üzerine kuşatmanın daha uzun süreceğini düşünen Alyattes daha fazla beklemek istemedi ve Miletos ile bir barış antlaşması imzaladı. Kral Smyrna'yı da yakıp yıktı ve ele geçirdi. Klazomenai'a saldırısı ise başarısız oldu. Daha sonra İonia kentlerine saldırılara son vererek, onların barış içinde yaşamalarına izin verdi. Alyattes'in oğlu ve son Lydia Kralı olan Kroisos (MÖ 561-546) önce Ephesos'a sonra da diğer İonia kentlerine yeniden saldırılara başladı. Alyattes'in ölümünden sonra yaşanan bir taht kavgasında Ephesos, Kroisos'a karşı bir politika izlediğinden, tahtı ele geçiren Kroisos, önce Ephesos üzerine yürüdü. Tiran Pindaros kaçmadan önce halkına bir öğüt vererek kenti (Ephesos'u) bir iple tapınağa bağlamalarını istedi. Böylece kentin tapınağın koruması altında olduğu imajı verilecekti. Neticede Pindaros Peloponnesos'a kaçtı, Kroisos Ephesos'u ele geçirdi. Lydia egemenliğine girmiş olan Ephesoslular daha sonra Atina'dan

Aristarkhos adlı birini çağırmışlardı ve bu kişi Ephesos'ta beş yıl kalarak sınırlı bir demokratik rejimin kurulmasına yardımcı olmuştu. Bu yeni rejim süresince Ephesos'un Lydia Krallığı ile ilişkileri gayet iyi idi. Hatta Kroisos, Artemis Tapınağı'nun yeniden inşası için cömert bir bağışta da bulundu. Kroisos zamanında Batı Anadolu kent-devletleri tam bir kontrol altına alındı. Nitekim, Herodotos (I. 28) Kroisos'un egemenliğinin Kızılırmak'a kadar uzandığını söylemektedir. Ancak, her ne kadar Batı Anadolu kent-devletleri fiilen Lydia Krallığı'nun egemenliği altında olsalar da yine de kısmi otonomileri mevcuttu.

Pers Kralı Kyros, MÖ 546 tarihinde Lydia Kralı Kroisos'u yenilgiye uğratarak krallığın başkenti Sardes'i ele geçirmiştir. Böylece, Anadolu 200 yılı aşkın bir süre Pers egemenliğine girmiştir.

KENT-DEVLETLERİ VE KOLONİZASYON

Kent-Devletlerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Eski Yunan siyasal ve sosyal yaşamının karakteristik örgütleniş biçimi polis (çoğulu poleis) adı verilen kent-devletidir. Kentteki topluluğun iktidarı ve bağımsızlığı söz konusu olduğundan, bir kent, bugünkü anlamda bir "devlet" demektir. Fakat şurası da unutulmamalıdır ki, eski Yunan anlayışında kent-devletlerinin adlarından (örneğin Miletos gibi) ziyade, o kent-devletini oluşturan halkın adı (Miletoslular) ön plandaydı. Politika sözcüğü de polis'ten türetilmiştir. Kent-devletleri aslında Doğu Akdeniz'de, örneğin Fenike'de daha önceden vardı. Ege dünyası, kent-devletlerinin oluşturulmasında Fenike'den etkilendirilmiştir.

Dorların baskısı sonucu, Ege Denizi'ni aşarak Yunanistan'dan güneye inen ve Eski Yunanca'nın değişik lehçelerini konuşan bazı topluluklar, Batı Anadolu'da, özellikle Ionia bölgesinde kent-devletleri kurmuşlardır. Bu ilk zamanlardaki kent-devletleri

boş bir arazide, birdenbire kurulmamış, zaten var olan merkezlerin yeniden iskânı şeklinde oluşmuştur. Daha sonra Batı Anadolu'nun diğer bölgelerinde ve Yunanistan'da da çok sayıda kent-devleti kurulmuştur. Batı Anadolu'daki Smyrna'yı (Eski İzmir) en erken kurulan kent-devletlerinden biri olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır. Kent-devletini (polis) genelde tek bir kent oluşturmakla birlikte, bazen birkaç kent ya da daha ufak yerleşim birimlerinin bir araya getirilerek bir kent-devleti oluşturduğunu görüyoruz (synoikismos). Fakat kent-devletleri hiçbir zaman bir araya gelip tek bir Hellen devleti çatısı altında toplanmamışlardır.

Ege bölgesindeki kent-devletlerinin ne zaman kurulmaya başladığı sorusu tam olarak yanıtlanabilmiş değildir. Bazı tarihçiler, ilk kentin oluşumunu Minos dönemi Girit'ine kadar götürmektedir. Bazı bilim adamları ise kral (*basileus*) ya da tiran (*tyrannos*) gibi tek bir kişinin egemenliğindeki yerleşimlere kent-devleti adı verilemeyeceğini; dolayısıyla ancak MÖ 6. yüzyıl sonlarına doğru demokratik rejimin

Batı Anadolu'da kurulan en eski kent-devletlerinden Smyrna'daki konut kalıntıları.

Bafa Gölü.
Menderes (Maiandros)
Irmağı eski Latmos
Körfezi'ne dökülüyordu.
Ancak bu körfez zamanla
Menderes'in taşıdığı
alüvyonla dolmuş ve
körfezin Ege Denizi
tarafındaki batı
kesiminde Menderes
Ovası oluşurken, doğu
kesimi ise bir göl halini
almıştır. Bu nedenle
bugünkü Bafa Gölü,
eski Latmos Körfezi'nin
doğu ucudur. Eskiden
deniz kıyısında yer alan
Miletos, Priene ve
Myous kentleri, böylece
denizden birkaç
kilometre içerde
kalmışlardır.

kurulması ile gerçek anlamda kent-devletinin kurulması arasında bir paralellik söz konusu olabileceğini söylemektedirler. Buna karşılık, bir topluluğun, nasıl olursa olsun (oligarşik ya da demokratik), kendisine iktidar şeklini seçmesinin kent-devletinin kurulması için yeterli olabileceğini söyleyenler de vardır. Bu durumda başlarında kralların bulunduğu kentlerin kurulması MÖ 9. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Smyrna'daki arkeolojik kazılar bu kent-devletinin kuruluşunu MÖ 11. yüzyıla değin götürmektedir; ancak diğer Batı Anadolu kent-devletleri için bu tarih oldukça erkendir.

Homeros'un destanlarında yurttaşlık düşüncesinin olduğunu görüyoruz; ayrıca yönetim için bir Danışma Meclisi (*boule*) ve agorada toplanan bir halk meclisinin varlığı da açıktır. Bazı olaylarda halkın fikrinin hesaba katılması göze çarpmaktadır.

Kent-devletlerindeki ilk yönetim şekli krallıktır (monarşi). Devletin başında bir kral (*basileus*) vardır. Aristoteles bu dönemden övgüyle söz eder: "... ilk dönemlerde erdemli insanlar az sayıda olduklarından kral olarak atanırdı. Çok akıllı, çok yetkin, üstün birinin yasaların üstüne çıkarak toplumu yönetmeye kalkışması adil ve haklıdır." Daha sonra kralların yerini aristokratiarın söz sahibi olduğu aristokratik nitelikli oligarşik yönetim biçimi almıştır. Bu arada birçok kent-devletinde tiranların egemenliğini görüyoruz. Örneğin MÖ 6. yüzyılda Miletos'ta Thrasybulos ve Histiaios; Kyme'de Aristagoras; Ephesos'ta Pythagoras, Melas, Pindaros, Komias ve Athenagoras; Samos'ta Polykrates; Abydos'ta Daphnis; Lampsakos'ta

Hippoklos; Parion'da Herophantos; Prokennessos'ta Metrodoros; Phokaia'da Laodamos; Khios'ta Strattis; Lesbos'ta Pittakos; Kyzikos'ta Aristagoras ve Aiakes; Byzantion'da Ariston'u tiran olarak görmekteyiz. Daha sonra Atina'daki demokrasi rüzgârlarının da etkisiyle, tiranlar kovulmuş ve demokratik yönetimler kurulmuştur.

Bir kent-devletinin fiziksel özellikleri arasında saymamız gereken unsurlar şunlardır: belli büyüklükte bir toprak, yönetim merkezi, tapmak ve agora. Bunlara daha sonra tiyatro da eklenmiştir. Kent-devletinin merkezi, genellikle akropolis adı verilen yüksekçe bir tepe üzerindeki, etrafı surla çevrili bir alandı. MS 2. yüzyılda yaşamış olan Pausanias, agorasız ve tiyatrosuz bir kent-devleti düşünülmemeyeceğini söylemektedir. Kent-devletinin teorideki üç özelliği ise bağımsızlık (*eleutheria*), özgürlük (*autonomia*) ve ekonomik yeterliktir (*autarkhia*).

Yapısal olarak bir kent-devleti, dinsel, politik ve yönetimle ilgili birimlerin yer aldığı merkezi bir kısım (asıl kent alanı) ile bunun çevresindeki, ekonomi alanı durumunda bulunan, diğer bir deyişle tarımsal üretimin sağlandığı kırsal kesimden (*khora*=egemenlik alanı) oluşmaktadır. Burada, kent-devletinin merkezi ile kırsal kesimi arasında ortaklaşa bir yaşam (*symbiosis*) söz konusudur.

Bir kent-devletinin başlıca idari kurumları ise a) Halk Meclisi (*Demos/Ekklesia*), b) Danışma/Kent Meclisi (*Boule*), c) Boule'nin alt komisyonu olarak çalışan ve devletin günlük idari işlerinin yürütüldüğü Prytaneion. Ayrıca bazen (örneğin Atina'da oldu-

Assos

Troas bölgesinin önemli kentlerinden Assos'un harabeleri Çanak kale il sınırları içindeki Behramkale köyündedir. Yapılan kazı ve araştırmalar Assos'un İlk Tunç Çağı'ndan itibaren iskân gördüğünü ortaya koymuştur. Ancak Assos adının Homeros'ta geçmemesi, kentin bu adı daha sonradan aldığını işaret etmektedir; Homeros'un yaşadığı dönemde olasılıkla başka bir adla anılmaktaydı. MÖ 8. yüzyılda Lesbos Adası'ndan gelen Aiollerce kolonize edildi. MÖ 478 yılında Perslere karşı kurulan Attika-Delos Deniz Birliği'ne yılda 1 talanton vergi vermektedir. MÖ 4. yüzyılda Assos'un başına sırasıyla iki tiranın geçtiğini görüyoruz: Eubolos ve daha sonra Hermeias. Platon ve Aristoteles'in öğrencisi olan Hermeias, Aristoteles'i Assos'a davet etmiş ve kuzeni Pythias ile evlendirmiştir. Rhodoslu Memnon'un davetine katıldığında esir alınarak Pers başkentine gönderildi ve orada öldürüldü. Memnon, Hermeias tarafından yazılmış süsü vererek ve onun mühürünü kullanarak bölge kentlerine Pers Büyük Kralı Artakserkses'in egemenliğini tanıdığını bildiren mektuplar gönderdi ve onların Pers egemenliğine kolayca geçmelerine neden oldu. Ancak, MÖ 334'te, Büyük İskender'in Küçük Asya'ya geçmesi ve ardından Granikos (Biga Çayı) kenarında Persleri yenilgiye uğratmasıyla Assos ve bölge kentleri özgürlüklerine kavuştular. Büyük İskender'in ölümünden sonra bir süre Galatların egemenliğinde kalan Assos, Arisbe yakınundaki savaşta Pergamonluların Galatları yenilgiye uğratması sonrasında Pergamon Krallığı'nın egemenliği altında kaldı. MÖ 133'te, Pergamon Krallığı topraklarının vasiyetle Roma'ya bırakılmasıyla, Roma egemenliğine girmiş oldu. Bu dönemde kent gelişti ve belirli bir refah düzeyine erişti.

Kazılarda ele geçen ve MÖ yak. 150 yılına tarihlenen bir yazıttan Assos'un Stratonikeia (Karia'da, bugün Eskişehir) kentine Amynamenos adlı bir yargıç gönderdiği ve Stratonikeia halkının, işbilir, dürüst ve onurlu kişiliğinden ötürü söz konusu yargıçı minnetle andığını ve kentlerinin hemşehriliğini verdiğini öğreniyoruz.

Yaklaşık 5000 nüfuslu Assos'ta büyük saygı gören tanrıça Athena'dır. Akropolis'te yer alan ve tanrıça için inşa edilmiş dikdörtgen planlı tapınak Dor düzeninde olup MÖ 6. yüzyıla tarihlenmektedir. Ön ve arka cephede altışar, yanlarda ise on üç sütunun yer aldığı tapınak, toplam 34 sütun ile çevrelenmiştir. Tapınağın arşitrav firizindeki kabartmalarda Herakles'in kentauroslarla mücadelesi tasvir edilmiştir. Assos'un günümüze kalmış diğer önemli kalıntıları arasında, sur duvarı, 150 kişilik bouleuterion, agora tapınağı, 5000 kişilik tiyatro ve hamam yapısı yer almaktadır. Ayrıca, biri batıda, diğeri doğuda olmak üzere iki de nekropolü bulunmaktadır. Ortaya çıkartılan mezarlardan çok sayıda kapacak ve figürinler ele geçmiştir ki bunlar arasında süvariler ile kolları ve bacakları hareket ettirilebilen oyuncak figürinler hayli ilgi çekicidir.

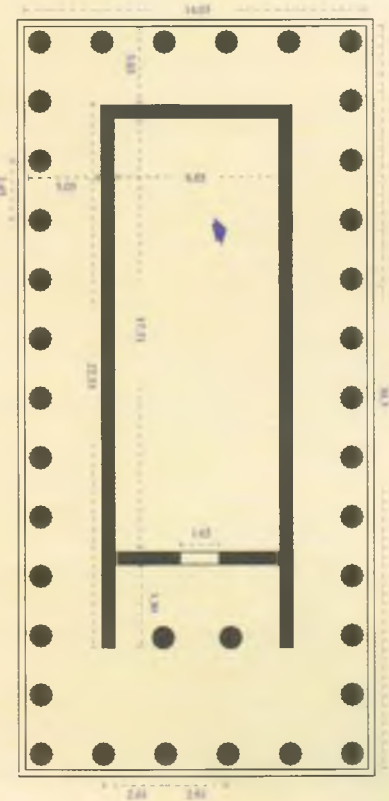
Pişmiş topraktan iki kulplu tabak, alttan görünüş. Üzeri yaban kazları bezemeli (üst).
Pişmiş toprak oyuncaklar, MÖ 5. yüzyıl (orta).
Athena Tapınağı kazısında bulunmuş kentaurosuları gösteren bazalt kabartma (alt).

Kentin genel görünümünü gösteren çizim

Assos Athena Tapınağı'nın restorasyon sonrası görünümü (sol) ve zemin planı (sağ).

Klazomenai Lahitleri

İonia kentlerinden Klazomenai'de (bugünkü Urla) 1921 ve 1922 yıllarında G. P. Oikonomos tarafından yürütülen kazılarda çok sayıda pişmiş toprak lahit bulundu. Bugünkü Urla iskelesinin güneybatısında saptanan nekropolden çıkartılan sanduka tipindeki lahitler boyalı olup, kenarları ve kapakları geometrik motiflerin yanı sıra savaş ve av gibi kompozisyonlar ile bezlenmişti. Çoğu Geç Arkaik ve Klasik çağlara tarihlenen pişmiş toprak lahitler, yoğun olarak ele geçtikleri yerden dolayı "Klazomenai Lahitleri" olarak anılmaktadır. Bu türde lahitlerden Klazomenai dışında Eski Smyrna, Erythrai, Ephesos, Teos, Pitane, Ainos ve Rhodos'taki Ialysos'ta da bulunmaktadır.

Batı Anadolu haritası (sol).
Amphora, Pitane'den.
MÖ 570-560 (sağ).

Phokaia

Phokaia sikkesi, EL, 2.59 gr,
MÖ yak. 600. Ön yüz: Fok.

Phokaia'daki Kybele Kutsal Alanı. Yukarıda görülen
stüvuarlar Athena Tapınağı'na aittir.

Antik kaynaklarda Phokaia'nın (bugün Eski Foça) Atinalı önderlerin idaresinde Orta Yunanistan'daki Phokis'ten gelen göçmenlerce (Kymelilerden aldıkları arazi üzerine) kurulduğu anlatılmaktadır. Kentin adının Phokis'ten gelebileceği önerisine karşılık, yerleşmenin yer aldığı körfezin hemen açıklarındaki adaların foku andırmasının, kentin Phokaia olarak adlandırılmasına neden olduğu da ileri sürülmektedir. MÖ 8. yüzyıl başlarında kurulduğu anlaşılan kent, Miletos'la birlikte Lampsakos (Lapseki) ve Amisos'u (Samsun) kolonize etti. Hatta Güney İtalya'daki Elea, Korsika'daki Alalia, İspanya'daki Emporion ve Güney Fransa'daki Massalia (Marsilya) da Phokaialıların kolonize ettiği kentlerdir. İonia'da sikke darbeden ilk kentlerden biri olan Phokaia'nın MÖ 7. yüzyıl sonlarında bastığı elektron sikkelerinin ön yüzünde fok, arka yüzünde iki incus (çukur) vardır.

Fildiş figürin başı,
Erythrai'dan.
MÖ 7. yüzyılın ilk
yarısı, Yükseklik: 3 cm.

ğu gibi) birtakım devlet memurluklarında bulduktan sonra bu görevlerinden ayrılmış nispeten ileri yaştaki soyluların yer aldığı Atina'daki Areopagos türü bir meclisten de söz edilebilir.

Şimdi bu kurumları birer birer açıklamaya çalışabiliriz: Halk Meclisi'ne kent-devletinde yaşayan bütün özgür erkek yurttaşlar katıldığından çok büyük bir alana ihtiyaç vardır. Bu nedenle bir kent-devletinde Halk Meclisi binası, yani ekklesiasterion bulunmaz. Yurttaşlar daha ziyade agora ya da tiyatro gibi açık alanlarda toplanırlardı. Ancak, Anadolu'nun güneyinde, Lykia bölgesinde yer alan Trebenna'daki ekklesiasterion bir istisna teşkil eder ki bu yapı burada ele aldığımız dönemden çok daha ileri bir tarihe (MS 3. yüzyıla) aittir. Ekklesia'ya on sekiz yaşını doldurmuş ve bağlı oldukları demos'a kayıtlı olan erkek yurttaşların tümü katılabiliyordu. Ekklesia, yasama gücünü elinde tutan bir siyasal organ olup burada iç ve dış politika meseleleri görüşülürdü; savaş ve barışa karar verme, kanun yapma, magistratların seçimi, yargılama ve sürgüne gönderme kararları ekklesia'nın yetki ve sorumluluğundaydı. MÖ 5. yüzyılda Prytaneis'in başkanı (*epistates*) aynı zamanda ekklesianın da başkanıydı. Ekklesia toplandığında önce görevli memur gündemi okurdu ve katılanlar maddelerin tartışmaya açılıp açılmamasını oylardı. Eğer tartışılması istenen bir konu varsa,

görevli memur "kim konuşmak ister?" diye sorardı. Konuşmacılar kürsüye (*bema*) çıkar ve fikirlerini söylerdi. Konuşmak isteyenler arasında sıradan yurttaşlar olabileceği gibi, bu işi profesyonelce yapanlar da (*rhetores*) vardı. Eskiçağ'da bizim bugün anladığımız anlamda partiler bulunmadığından, bazı etkin grupların sözcülüğünü de bu tür hatipler yapmaktaydı. Konuşmadan sonra el kaldırma yöntemiyle oylama yapılırdı. Tartışılacak ve oylanacak meseleler önce boule'de görüşülürdü. Bu nedenle boule'nin, ekklesia'nın yönetim kurulu gibi işlediğini ve yürütme gücünü elinde tuttuğunu söyleyebiliriz. Teorik olarak tüm yurttaşlar ekklesia'ya katılabilir ve konuşabilirdi. Fakat pratikte bu mümkün değildi. Çünkü ekklesia'ya katılmak için yurttaşların işlerini bırakıp bütün zamanlarını orada harcamaları gerekiyordu; bu da zaman, iş gücü ve para kaybı demektir. Üstelik, kent merkezine uzakta ikamet edenler için bu gerçekten çok güç bir işti. Bu nedenle, yurttaş nüfusunun ancak 1/4'ü ekklesia'ya devam edebiliyordu.

Ekklesia'da görüşülecek maddeleri hazırlayan Boule, yurttaşların oluşturduğu kabilerden (*phyle*) belli sayıda kişinin katıldığı bir meclistir. Boule'ye devam eden yurttaşlar (*bouleutes*) otuz yaşın üstünde olmak zorundaydı. Genelde bir yıl ama nadiren iki yıl görev yaparlardı. Prytaneis'in başkanı (*epistates*)

Kolonizasyon dönemi yerleşimleri gösteren harita

Koloni	Ana kent	Yazılı Kaynaklara Göre Kuruluş Tarihi
Abdera	(1)Klazomenai,(2) Teos	(1)654, (2) yak. 545
Abydos	Miletos	yak. 680-652
Ainos	Alopekonnesos, Mytilene, Kyme	
Amisos	Miletos ve Phokaia	yak. 564
Apollonia Pontika	Miletos	yak. 610
Astakos	Megara veya Kalkhedon	? 711
Assos	Methymna	
Bisanthe	Samos	
Byzantion	Megara	659 veya 668
Elaios	Teos	
Kelenderis	Samos	
Kerasos	Sinope	
Kalkhedon	Megara	676 veya 685
Kios	Miletos	627
Kotyora	Sinope	
Kyzikos	Miletos	(1)756, (2)679
Herakleia Pontike	Megara	yak. 560
Lampsakos	Phokaia	654
Maroneia	Khios	yak. 650' den önce
Mesembria	Megara, Byzantion, Kalkhedon	yak. 510
Miletopolis	Miletos	
Nagidos	Samos	
Parion	Paros, Miletos, Erythrai	709
Perinthos	Samos	602
Phaselis	Rhodos	?688
Priapos	Miletos	
Prokonnesos	Miletos	yak. 690'dan önce
Skepsis	Miletos	
Selymbria	Megara	688'den önce
Sestos	Lesbos	
Sinope	Miletos	(1)756'dan önce; (2) 631
Trapezous	Sinope	756

Hellenion adlı kült merkezi de Naukratis topraklarında bulunuyordu (Herodotos, II. 178). Bu kentler, Khios, Teos, Phokaia, Klazomenai, Mytilene, Knidos, Halikarnassos, Phaselis ve Rhodos'tur.

Güney İtalya ve Sicilya'da o kadar çok koloni kurulmuştur ki bu bölge Eskiçağ'da "Büyük Yunanistan" (Megale Hellas/Magna Graecia) olarak anılmaya başlanmıştır.

İlk olarak koloni (*apoikia*) kurma girişiminde bulunanlar Yunanistan ile Samos ve Lesbos gibi adalarda yaşayan Yunanlardı. Daha sonra Batı Anadolu'da Miletos, Phokaia ve diğer İonia kent-devletleri de koloniler kurmaya başlamışlardır. İonia'nın doğusunda Lydia Krallığı'nın bulunması, İon kentlerini denizaşırı yayılmaya itti. Örneğin Phokaialılar MÖ 600 civarında bugünkü Fransa'nın güney sahilinde Massalia'yı (Marsilya) kurdular. MÖ 540'ta Pers ordusu tarafından kuşatıldığında Phokaialıların çoğu, boyun eğmektense göç etmeyi tercih etmişler ve Güney İtalya'daki Elea'ya giderek orada yerleşmişlerdir. Teoslular da, tıpkı Phokaialılar gibi, Perslere boyun eğmektense gemilerle yola çıkıp Abdera'yı kolonize ettiler. Kolophon da MÖ 7. yüzyılda Smyrna'yı kolonize etti.

Anadolu'nun güney kıyılarında MÖ 7. yüzyılda çok az koloni vardı. Örneğin bu dönemde kurulan kolonilerden Phaselis'i Dorlar (Rhodoslular); Nagidos (Bozyazı) ve Kelenderis'i (Aydıncık) ise Samoslular kurmuştu. Herodotos'tan (II. 178) öğrendiğimize göre Phaselis (Tekirova), MÖ 6. yüzyılda Naukratis'teki Hellenion'a katılan dokuz kentten biriydi. Phaselis'in kuruluş öyküsü hayli ilginçtir. Rivayete göre, kolonistler Phaselis'in bulunduğu toprağı, yörenin çobanına kurutulmuş balık vererek almışlardır. Yine Rhodoslular, Phaselislilerle birlikte Soloi'u (Mersin-Mezitli) kurmuşlardı. Strabon (XIV. 667) Side'nin (Selimiye) Aiolis'teki Kyme'den (Aliağa-Nemrut Koyu) gelen kolonistlerce kurulduğunu söylemektedir.

Pontos'un yerli halkından çekindikleri için Eski Yunanların bu bölgede koloni kurmaları kolay olmamıştır. Örneğin Strabon (VII. 298) "...İskitlerin yabancılara kurban ettiklerini, insan eti yediklerini, kafataslarından içki içtiklerini..." anlatmaktadır. Keza Kırm'daki Tauri ve Kafkaslar'daki Kolkhisliler de Eski Yunanların çekindikleri kabilelerdendi. Karadeniz Bölgesi'ndeki en önemli koloni Miletosluların kurduğu Sinope (Sinop) idi. Eusebios kuruluş ta-

Nagidos sikkesi,
MÖ 4. yüzyıl.

Ön yüzde Aphrodite,
arka yüzde Dionysos (üst).
Nagidos'taki kazı
çalışmalarından
bir görünüm (alt).

Bir Samos kolonisi olan
Nagidos, dağlık Kilikia'nın
orta kesiminde bir kıyı
kentidir. İçel ili, Bozyazı
ilçesindeki Paşabeleni
Tepesi'nde akropolü,
eteklerinde de nekropolü
yer almaktadır.

Marmara Bölgesi'nde kurulan bazı kolonileri gösteren harita (üst). Sinope sikkesi. Ön yüzde: Sinope başı, arka yüzde kartal pençelerinde yunus tutuyor (alt).

rihini MÖ 631 olarak vermektedir. Ancak, Trapezous, Sinope'nin kolonisi olup (Ksenophon, *Anab.* IV 8. 22) yine Eusebios tarafından kuruluş tarihi MÖ 756 olarak verilmektedir. O halde Trapezous'u kuran Sinope'yi de Trapezous'un kuruluşundan önceye (MÖ 8. yüzyılın ilk yarısına) yerleştirmemiz gerekir. Bütün bunlar Eski Yunanların Karadeniz Bölgesi'ne MÖ 8. yüzyılda geldiğini gösteriyor. Megaralıların Boiotialılarla birlikte MÖ yak. 560'da kurduğu bir başka koloni Herakleia Pontike'dir (Karadeniz Ereğlisi). Başlarında Gnesiolokhos adlı liderlerinin olduğu kolonistler, yerli halkı (Maryandini) serf yapmıştı. Herakleia, demokratik anayasaya sahip bir kent-devletiydi. Ancak kurulduktan bir süre sonra soylular (*gnorimoi*), demagoglarca sürgüne gönderildi. Sürgündekiler birleşip demokratik idareye son verdiler; Herakleia'da sınırlı bir oligarşik idare kuruldu.

Ionia bölgesinin en önemli kentlerinden Miletos da Marmara ve Karadeniz bölgelerinde çok sayıda koloni kurmuştu. Miletos'un 90 kadar koloni kurduğu söylenmektedir. Karadeniz kıyısındaki en erken koloni olan Sinope (Sinop) de bir Miletos kolonisiydi. Balıkçılık Sinope'de çok önemli bir geçim kaynağıydı. Strabon, Sinopelilerin balıkçılıkta üçüncü olduğunu söylemektedir. Kent, ayrıca, mobilya kerestesi ve tuzlanmış ton balığı üretimiyle de ünlüydü. Fakat

bu koloni kenti öylesine gelişmişti ki kendisi de Trapezous (Trabzon), Kotyora (Ordu) ve Kerasos (Giresun) gibi başka koloniler kurmuştu. Trapezous bağımsız bir kent olmaktan ziyade Sinope'ye vergi ödeyen, ona bağlı bir koloniydi. MÖ 6. yüzyılda Sinope'nin tekeli, Amisos tarafından kırıldı. Amisos, Miletos ve Phokaia tarafından ortaklaşa kurulmuş bir koloniydi.

Propontis (Marmara) bölgesindeki kolonilerin çoğu ise Miletos ve Megara tarafından kurulmuştu. Bölgenin en eski kolonisi olan Kyzikos'u (Erdek) MÖ 8. yüzyılın ortalarında Miletoslular kurmuştu; ancak kent, Kimmerlerin MÖ 7. yüzyılın ilk yarısında Küçük Asya'da yaptıkları tahribat sırasında yıkılmış ve muhtemelen MÖ 670 civarında yeniden kurulmuştu. Parion ise Paros, Erythrai ve Miletos tarafından ortaklaşa kurulmuştu (Strabon, XIII. 588). Kuruluşunda Miletosluların payının olduğu, Marmara Bölgesi'ndeki diğer koloniler arasında Limnai, Kardias, Arisbe, Perkote, Kolonai, Zeleia, Artake, Prokonnesos, Rhyndakos kıyısındaki Apollonia ve Daskyleion'u sayabiliriz. Astakos, Kalkhedon (Kadıköy), Selymbria (Silivri) ve Byzantion (İstanbul) Orta Yunanistan'dan gelen Megaralılarca kurulmuştu. Megaralılar, Samosluların Perinthos'ta (Marmara Ereğlisi) koloni kurmalarını engellemeye çalışıyorlardı. Fakat başarılı olamadılar ve MÖ yak. 602'de Samoslular Perinthos'u kurdular. Strabon (XIII. 590) Mile-

Biga süren arabacı; sol eliyle dizgini sağ eliyle kırbacını tutuyor. Arabanın kenarında aslan süslemesi görülüyor (sol üst).

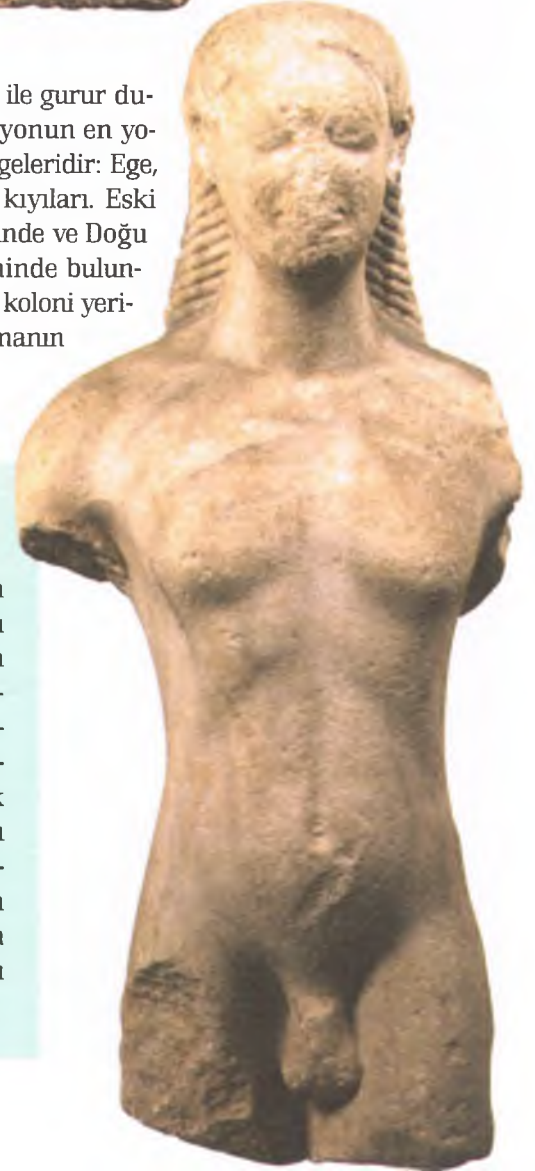
Kyzikos sikkesi, MÖ 6. yüzyılın son çeyreği. Ön yüz: keçi başı ve arkasında ton balığı; Arka yüz: 4 parçalı kare incus (sağ üst).

Kuros tarzında ayakta genç erkek heykeli. MÖ 6. yüzyılın ortaları, Kyzikos'tan. Yükseklik: 96 cm (alt).

tos'un, Lydia Kralı Gyges'in (MÖ yak. 680-652) izniyle Abydos (Aydos-Nara Burnu) kolonisini kurduğunu söyler.

Yaklaşık iki yüzyılı kapsayan kolonizasyon döneminin sonunda Ege ve Akdeniz dünyası yoğun bir şekilde Hellen kültürünün nüfuzu altına girmişti. Bir başka deyişle, kolonizasyon hareketi sonunda Hellen yaşam tarzı ve kültürü Yunanistan (Hellas) dışında da gözlenmeye başlanmıştı. Yeni kurulan kolo-

niler kökenlerindeki Hellen unsuru ile gurur duyuyorlardı. Anadolu'da kolonizasyonun en yoğun gerçekleştiği bölgeler kıyı bölgeleridir: Ege, Marmara, Karadeniz ve Akdeniz kıyıları. Eski Yunanlar Anadolu'nun iç bölgelerinde ve Doğu Anadolu'da koloni kurma girişiminde bulunmuşlardır. Bunun en basit nedeni koloni yerinin seçiminde denizden yararlanmanın ön planda olmasıdır.

Kyzikos

Marmara Denizi'nin güney kıyısında, bugünkü Erdek/Kapıdağ Yarımadası'nda yer alan Kyzikos'un en eski sakinlerinin Phryglerle akraba bir Trak boyu olan Dolionlar olduğu bazı antik yazarlarca ifade edilse de, bilinen odur ki, kent, MÖ 7. yüzyılın ilk yarısında Miletoslularca kolonize edilmişti. Plinius ve Strabon gibi bazı yazarlar önceleri Kyzikos'un bir ada olduğunu belirtirler. Perslerin MÖ 547/6'da Lydia Krallığı'na son vermesinden sonra, Anadolu'nun büyük kısmında olduğu gibi Kyzikos da Pers egemenliğine girdi. MÖ 5. yüzyılda ise Attika-Delos Deniz Birliği'ne 9 talanton gibi oldukça yüksek bir vergi ödüyordu. Kent MÖ 6. yüzyıl ortalarında başladığı elektron sikke darbını MÖ 4. yüzyıla değin sürdürmüştür. Eskiçağ'da Kyzikene staterleri olarak ün yapan elektron sikkelerinin ön yüzünde iki yüzden fazla farklı tip (tasvir) yer almıştır. Sikkelerinin arka yüzünde ise yalnızca dört parçalı kare incus yer alıyordu. Kentin sembolü olan ton balığı, ön yüzdeki esas tipin yanında yer almaktaydı. Sikkelerin üzerinde kentın adı bulunmuyordu; sikkeler, kentın sembolü olan ton balığı sayesinde tanınıyordu.

Körler Ülkesi: Kalkhedon

Orta Yunanistan'daki Megara kentinden Marmara Bölgesi'ne gelen kolonistler, İstanbul Boğazı'na vardıklarında, önce boğazın Anadolu yakasına yani bugünkü Kadıköy'e yerleşip Kalkhedon'u kolonize etmişlerdi. Herodotos (MÖ 5. yüzyıl), aynı Megaralıların 17 yıl sonra bu kez Byzantion'u kolonize ettiklerini anlatır. Megaralıların, boğazın Trakya yakasının (yani Byzantion tarafının) daha elverişli olmasına rağmen, iskân için neden Anadolu yakasını (yani Kalkhedon tarafını) tercih ettikleri Eskiçağ'da bir türlü anlaşılamamış ve bu yüzden Kalkhedonlular kör olarak anılmışlardır. Keza, Herodotos'un yanı sıra, Amasyalı coğrafyacı Strabon (MÖ 1-MS 1. yüzyıl) ile Tacitus (MS 1-2. yüzyıl) da Megaralıların kentlerini kuracakları yeri Delphoi'daki Apollon Kehanet Ocağı'na danıştıklarını ve "körler ülkesinin karşısı" yanıtını aldıklarını söylemektedirler. Bu nedenle Kalkhedon'un "körler ülkesi" olarak anılması Eskiçağ'da bilinen bir öyküydü. Ancak bazı günümüz tarihçileri Megaralıların önce Kalkhedon'u kurmalarını bir hata olarak görmemektedir. Onlara göre, Kalkhedon yakınındaki Khalkis Adası'nda (Heybeliada) bulunan bakır yatakları Megaralıları bu yöreye çekmişti. Ayrıca, Megaralıları Kalkhedon'u kolonize ettikten sonra, bunun bir hata olduğunu düşünselerdi, bu hatayı telâfi etmek için fazla vakit kaybetmeden Byzantion'u da kolonize etmek isteyebilirlerdi. Oysa Kalkhedon'dan sonra Selymbria'yı (Silivri) kolonize etmişler ve en son Byzantion'u kurmuşlardır.

Kalkhedon MÖ 5. yüzyıl sonlarında sikke basmaya başlamıştır. En erken sikkelerinde bir buğday başağı üzerinde ayakta duran sığır betimi vardır ki bu betim boğazın karşı yakasındaki komşusu Byzantion'un sikke tipiyle benzerlik göstermektedir. Bu da iki kent arasında bir sikke darbtı anlaşması veya ortak hareket etme anlayışı olduğunu işaret edebilir. Özellikle MÖ 2. yüzyılda Byzantion'da basılmış sikkelerde ön yüzlerde çeşitli tipler yer alırken, arka yüzlerde BYZAN-KAAXA şeklinde iki kentin ethnikonunun kısaltılmış formu yer alır.

Apollonios kızı Stratonike'nin mezar taşı; mermer, MÖ 3. yüzyıl, Kadıköy'de bulunmuştur (sağ).

Cenaze sahnesinin resmedildiği stelde, kline'de uzanan adam karşısındaki kadına bir çelenk uzatıyor. Aralarında üç ayaklı bir sehpa yer alırken sahnenin her iki alt köşesinde ise birer hizmetkâr durmaktadır. Sahnenin dışında, alt kısımda, mezar sahibinin bazı eşyaları betimlenmiştir. Kalkhedon'da bulunmuştur. MÖ 2.-1. yüzyıl, 52x38 cm (sol).

Sikkenin Yayılımı (MÖ 7. yüzyıl sonları - MÖ 6. yüzyıl)

Sikkenin ortaya çıkması her ne kadar Lydia Krallığı içinde olmuşsa da ona kimlik ve kullanım alışkanlığı kazandıran, başka bir deyişle model oluşturan, Batı Anadolu'daki Ionia bölgesi kent-devletleri olmuştur. Bu kentler ise Yunanistan'dan gelenlerce kolonize edilmişler ve bu yüzden de Hellen (Yunan) kültürünün nüfuzu altında gelişmişlerdi. Nitekim en erken elektron sikkelere ilişkin toplu buluntu Lydia Krallığı topraklarında değil, Ionia bölgesinde, Ephesos'taki Artemis Tapınağı'nın temelleri altında bulunmuştur. 1904-1905 yıllarında British Museum adına D. G. Hogarth başkanlığında Ephesos'taki Artemis Tapınağı'nda yürütülen kazılarda çeşitli keramik parçaları, fildişi heykelcikler ve mücevherat ile birlikte yaklaşık 93 adet ufak elektron (altın ve gümüş alaşımı) sikke ele geçmiştir. Sikkelerin çoğu tapınağın temelleri altındaki Merkezî Kaide (Central Basis) olarak adlandırılan yapının altında ve çevresinde bulunmuşlardı. Sikkelerin hemen hepsinin bir yüzünde bir veya birkaç incus (çukur) vardı. Bunlar sikkenin basımı sırasında kalıbın bıraktığı izlerdi (punchmarks). En eskilerinin öteki yüzlerinde ise hiçbir işaret veya tasvir yoktu; düz bırakılmışlardı. Bazılarında ise düz bırakılan bu yüzey, kazıma çizgilerle doldurulmuştu; nihayet bazılarında bir hayvan ya da hayvan başı/protomu yer almaya başlamıştı. Giderek tasvirler (tipler) belirginleşmekte ve çeşitlenmektedir. Teşhis edilebilen tipler şunlardır: profilden aslan başı, cepheden aslan başı, aslan pençesi, yatan ve başı geriye dönük aslan, karşılıklı iki horoz, keçi başı, geyik protomu, at başı, grifon başı, fok başı, boğa başı ve erkek insan başı. En fazla görülenler profilden aslan başı ve aslan pençesidir. Üzerinde aslan başının yer aldığı bazı sikkelerde yazı da bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar bu sikkelerin MÖ 630-600 yılları arasındaki bir tarihte basılmış olabileceğini göstermiştir. Lydia Krallığı'nın ilk elektron sikkelerinden biraz daha geç bir tarihte (MÖ 600 civarında) Küçük Asya'nın batısındaki kent-devletleri de sikke basmaya başlamışlardı. Ionia bölgesinin bu erken dönem elektron sikkeleri üzerinde, bir kısmını Ephesos Artemis Tapınağı buluntularından tanıdığımız çift horoz, keçi başı, Gorgon başı, at, Pegasos, kanatlı boğa, başını geriye çevirmiş yatan aslan, yaban domuzu başı, koç, kartal ve daha başka tipler de vardır. Ionia bölgesinde ilk elektron sikkelerin gelişiminde dikkati çeken, sikke üzerindeki tiplerin (tasvirlerin) çeşitliliğidir.

Bu çeşitlilik, söz konusu sikkelerin hangi kent-devleti ya da yetkili idareye/ kişiye ait olduğunu saptamamızı güçleştirmektedir. Gerek Ephesos Artemis Tapınağı'nda gerekse Batı Anadolu'da başka yerlerde ele geçen sikkelerin üzerindeki bazı tipler, onları basan kent-devletlerinin daha geç darplarından tanıdığımız üzere, atribüsyonlarını mümkün kılmaktadır. Örneğin Fok başı Phokaia'ya, grifon başı Teos'a (veya yine Phokaia'ya), yatan ve başı geriye dönük aslan Miletos'a, geyik de Ephesos'a ait olabilirdi.

Sikke, icadından kısa süre sonra önce Ionia'ya ve giderek Küçük Asya'nın tüm batısına yayılmıştır. Elektron sikkelerin yerini MÖ 6. yüzyılda gümüş sikkeler almıştır. Fakat Küçük Asya'nın batısındaki bazı kentler, elektron sikkelerin yanı sıra gümüş sikkeler de basmışlardı. Elektron sikke basan kent-devletleri arasında Ephesos, Miletos, Phokaia, Erythrai, Klazomenai, Khios, Samos ve Kyzikos'u sayabiliriz. Böylece, sikke darbı, Batı Anadolu'dan hızla Yunanistan'a ve çok geçmeden de kolonizasyon aracılığıyla İtalya'nın güneyindeki ve Sicilya'daki Yunan koloni kent-devletlerine kadar yayılmıştı. Artık Akdeniz dünyası, MÖ 6. yüzyılın ortalarından itibaren sikke ile karşılaşmış ve onu basıp kullanmaya başlamıştı.

Ionia bölgesinin önemli kent-devletlerinden Ephesos ilk sikkelerini MÖ 7. yüzyılın sonlarına doğru basmaya başlamıştır. Kentin az sayıdaki elektron sikkelerinin ön yüzünde arı betimi, arka yüzünde kare incus (çukur) vardır. Kent daha sonra elektron sikke darbını bırakarak gümüş darbetmeye başlamıştır. Miletos da Ephesos gibi ilk sikkelerini MÖ 7. yüzyıl sonlarında basmıştır. İlk sikkelerinden birinin ön yüzünde başını geriye çevirmiş bir aslan, arka yüzünde ise üç incus yer alır. İncuslardan en üsttekinde keçi başı, ortadakinde fok, alttakinde bir rozet yer almaktadır. MÖ 6. yüzyıl sonlarında bastığı gümüş staterlerinin ön yüzünde başını geriye döndürmüş aslan protomu, arka yüzünde kare incus bulunmaktadır. Ephesos ve Miletos ile aynı tarihlerde sikke darbına başlayan Phokaia'nın elektron sikkelerinin ön yüzünde fok, arka yüzünde iki incus vardır. Phokaia MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında bir dizi elektron hekte (staterin altında biri) basmaya başlamıştır. Bunların da arka yüzünde incus, ön yüzünde grifon başı ve fokun yanı sıra, daha çok tanrı başları yer alır. MÖ 6. yüzyıl ortalarına doğru basmaya başladığı gümüş sikkelerinde ön yüzde ya fok, fok

başı ya da grifon başı/protomu vardır; arka yüzde dörde bölünmüş bir kare incus bulunur. Küçük Asya'da birçok kentin MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında elektron sikke darbını bırakarak gümüş sikke darbına geçmesine rağmen, Phokaia, MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda da gümüş sikkelerin yanı sıra elektron sikke darbeden birkaç kentten biridir. İonia'nın önemli kent-devletlerinden Klazomenai'nın MÖ 6. yüzyılda bastığı elektron sikkelerinin ön yüzünde kanatlı yaban domuzu, arka yüzünde dört parçalı kare incus yer alır. Aynı betim MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda bastığı gümüş sikkelerde de görülür. MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında gümüş sikke basmaya başlayan bir başka İonia kent-devleti de Teos olup sikkelerinin ön yüzünde oturan bir grifon, arka yüzünde kare incus vardır. Khios ise MÖ 6. yüzyıl ortalarından itibaren hem elektron staterler hem de gümüş drahmiler basmaya başlamıştır; sikkelerinin ön yüzlerinde oturan bir sfenks, arka yüzlerinde dörde bölünmüş kare incus yer alır. Aynı dönemde sikke basımına başlayan Samos'un ana tipi aslan başı postudur. İonia bölgesi kent-devletlerinin dışında, Aiolis'teki Kyme'nin de MÖ 7. yüzyıl sonlarında sikke bastığını görüyoruz. Sikke tipleri esas olarak at ve at protomu, kartal ve

tek kulplu vazodur. MÖ 7. yüzyıl sonlarında elektron sikke basan Mysia bölgesinin en önemli kent-devleti ise Kyzikos'tur. Antik Çağ'da Kyzikene elektron staterleri olarak ün yapan sikkelerinin ön yüzünde iki yüzden fazla farklı tip (tasvir) yer almıştır; arka yüzlerde dört parçalı kare incus vardı. Kentin simgesi olan ton balığı ön yüzdeki esas tipin yanında ikincil bir tip olarak yer alıyordu. Bölgenin erken dönem sikke basan bir diğer kenti Lampsakos'tur; erken dönem sikke tipi esas olarak kanatlı attır (Pegasos). Lykia bölgesinde sikke darbı MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Sikkelerin üzerlerinde yer alan yerel hanedan (dynast) üyeleri olan hükümdar adları ya Eski Yunanca ya Pers dilinde ya da yerel dildedir. Erken örneklerde ön yüzde bir yaban domuzu protomu, arka yüzde kaba bir incus bulunur. Bölgenin önemli kentlerinden Phaselis'in sikkelerinin ön yüz tipi yaban domuzu protomu şeklindeki gemi pruvasıdır. Lykia bölgesinden doğuya doğru gidildiğinde, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia'da sikke darbının esas olarak MÖ 5. yüzyılda başladığı görülmektedir; keza Anadolu'nun diğer kent-devletlerinde de sikke darbı MÖ 5. yüzyıl, hatta bazı yerlerde MÖ 4. yüzyılda başlamıştır.

- 1 İonia, darp yeri belirsiz, EL trite, 4.77 gr, MÖ 630-600. Ön yüz: resimsiz.
- 2 İonia, darp yeri belirsiz, EL hemistater, 8.68 gr, MÖ 630-600. Ön yüz: resimsiz.
- 3 Miletus, 8 mm staterin 12'de biri, EL, 1.20 gr, MÖ 7. yüzyılın sonu-6. yüzyıl. Ön yüz: aslan başı.
- 4 Miletos, EL stater, 13.98 gr, MÖ 600-550. Ön yüz: aslan.
- 5 Ephesos, EL hekta, 2.34 gr, MÖ 625-600. Ön yüz: geyik protomu.
- 6 Ephesos, EL hemihekte, 1.12 gr, MÖ yak. 550. Ön yüz: arı.
- 7 Ephesos, AR drahmi, 3.47 gr, MÖ yak. 520). Ön yüz: arı.
- 8 Lydia Krallığı sikkesi, EL trite, 4.71 gr, MÖ 6. yüzyıl başları. Ön yüz: aslan başı,
- 9 Lydia Krallığı sikkesi, Kroisos zamanı, AR yarım stater, 5.33 gr, 13 mm. Ön yüz: karşılıklı aslan ve boğa protomları.
- 10 Lydia Krallığı sikkesi, MÖ 6. yüzyılın ilk yarısı. Ön yüz: karşılıklı aslan ve boğa protomları.

Sikkelerin tümünün arka yüzünde incuslar vardır.

Harita:
Batı Anadolu'da elektron sikke darbeden bazı kentler.

AYRIM İKİ

PERS DÖNEMİNDE
ANADOLU

MEDLERDEN PERSLERE

MÖ 9. yüzyıldan itibaren tarih sahnesinde görülmeye başlayan Perslerin, MÖ 6. yüzyılda bir imparatorluğa dönüşerek egemenliğini Anadolu'nun büyük bir kısmını kaplayacak biçimde Ege Denizi'ne kadar yayması, onlara Anadolu tarihi içinde yer verilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bölümde, 200 yılı aşkın bir süre şöyle ya da böyle Anadolu ile ilişki içinde olan Perslerin tarihine ve uygarlığına, Anadolu'yu ilgilendirdiği ölçüde yer verilecektir; yoksa amacımız bu devletin bir bütün olarak ele alınması değildir.

Pers İmparatorluğu, gerçekte Hazar Denizi'nin güneyinde ortaya çıkan ve giderek İran'ın büyük bir kısmı ile Anadolu'nun doğusuna kadar geniş bir alana hükmeden Med İmparatorluğu'ndan doğmuştur. Medler ve

Persler MÖ 9. yüzyılda İran platolarında yaşıyorlar ve Hint-Avrupa dil ailesine ait olan Aryan dilini konuşuyorlardı. MÖ 6. yüzyılda, egemenliklerini, İran merkez olmak üzere Kızılırmak'a (Halys) kadar Doğu Anadolu'ya yayan Medlerin, MÖ 590 yılı civarında Kızılırmak yayı içerisinde Lydialılarla başlayan savaşı, beş yıl sonra, MÖ 28 Mayıs 585'te meydana gelen güneş tutulmasıyla son bulmuştu. Hatırlanacağı üzere, tarihçi Herodotos (I. 74), İonia filozoflarından Miletoslu Thales'in bu tutulmayı önceden hesapladığını söylemektedir. Böylece Kızılırmak, yapılan antlaşma gereği, Lydia Krallığı ile Med İmparatorluğu arasında sınır kabul edilmişti. Hatta Med Kralı Kyaksares'in oğlu Astyages ile Lydia Kralı Alyattes'in kızı Aryenis arasında yapılan bir evlilik ile antlaşma daha da güçlendirilmişti. Geniş topraklara yayılan Med İmparatorluğu'nun vasal Kralı Kyros, MÖ 550 civarında Medlerin başkenti Ekbatana'yı (bugün Hamadan) ele geçirerek imparatorluğun Perslere (Akhaimenidler) geçmesini sağlamıştır.

"Büyük" lakaplı Kyros (MÖ 559-529), Pers İmparatorluğu'nu, MÖ 6. yüzyılda Önasya'nın en büyük gücü yapmıştır. Bu nedenle, Kyros ya da Pers dilinde Kuraş, Pers Devleti'nin kurucusu sayılmaktadır.

Perslerin ortaya çıkışına kadar bölgedeki en büyük gücü Asur İmparatorluğu oluşturuyordu. Perslerin, Akdeniz ve Ege'deki ticareti kontrol altında tutma arzularına batıdaki tek engel Lydia Krallığı idi. Pers Kralı Büyük Kyros, MÖ 547/46 yılında Lydia Kralı Kroisos'u yenilgiye uğratarak, krallığın başkenti Sardeis'i ele geçirmiştir. Böylece Anadolu 200 yılı aşkın bir süre Pers egemenliğine girmiştir. Perslerin Lydia Krallığı'na son vermeleri ve daha önce Lydia egemenliğinde olan kentlerle olan ilişkilerine aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

Satraplıklar

Kyros, yönetimde kolaylık olsun diye Anadolu'yu bir tür yerel yönetim sistemi olan satraplıklara ayırmıştır. Kyros'un Orta Asya'da İskitlere karşı yaptığı bir sefer sırasındaki ölümünden sonra Pers tahtına oğlu Kambyzes (MÖ 530-522) geçmiştir. Bu kral zamanında Mısır egemenlik altına alınmıştır. Ondan sonra tahta geçen "Büyük" lâkaplı I. Dareios (MÖ 522-486) satraplıkları yeniden organize etmiş ve yeni bir vergi sistemi (*nomos*) meydana getirmiştir. Herodotos, vergi sistemine göre oluşturulan yeni satraplıkların sayısının yirmi olduğunu belirtmekte ve her bir satraplığın kapsadığı bölgeler ile vergi miktarı hakkında bilgi vermektedir. Vergiler esas olarak Babil gümüş talantonu olarak alınıyordu; ancak at olarak ödenen vergi de vardı. Oluşturulan satraplıklardan elde edilen vergiler devlet hazinesinin önemli

bir gelir kaynağını oluşturuyordu. Her satrap, hüküm sürdüğü toprakların adeta kralıydı. Gerek Herodotos'tan (III. 89-94) gerekse Persepolis ve Nakşi-Rüstem'deki yazıtlardan bilgi edindiğimiz satraplıkların sayıları ve kapsadıkları bölgelerde zaman içerisinde değişiklikler meydana gelmiştir. Herodotos'un sözünü ettiği satraplıklardan tamamı ya da bir kısmı Anadolu'da olanlar ve yıllık vergi miktarları aşağıdadır:

- I. İoniahlılar, Magnesiahlılar, Aiolisliler, Kariahlılar, Lykiahlılar, Milyaslılar, Pamphyliyalılar. 400 talanton gümüş.
- II. Mysialılar, Lydialılar, Lasoniahlılar, Kabaliahlılar, Hytenneis (Hygenneiahlılar). 500 talanton gümüş.
- III. Hellespontoslular, Phrygialılar, Anadolu yakasındaki Trakyalılar, Paphlagonialılar, Mariandymler, Kappadokiahlılar. 300 talanton gümüş.
- IV. Kilikiahlılar. 500 talanton gümüş (140'ı orada konuşlanmış olan garnizona verilecekti) ve 360 beyaz at.
- V. Paktyike ve Armeniahlılar ile onların Karadeniz'e kadar olan komşuları. 400 talanton gümüş (Herodotos'ta XIII. sırada).
- VI. Moskhoslar, Tibarenler, Makronlar, Mossynoikler, Mareliler. 300 talanton gümüş (Herodotos'ta XIX. sırada).

Görüldüğü üzere, yukarıda adları verilen satraplıklar birkaç bölge halkının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuşlardı. Daha önce Trakya-Makedonya

Sol sayfa: Pers kralı I. Kserkses, krali giysi içinde, çizim (*sol üst*). Phiale, gümüş ve altın, Pers kralı başında taç, sırtında sadak, iki eliyle önünde uzun bir mızrak tutarken betimlenmiştir. Uşak-Güre, MÖ 6. yüzyıl sonları (*sağ*). Pers döneminde Anadolu haritası (*alt*).

Sağ sayfa: "Karun Hazinesi'nden" phiale, gümüş, kanatlı güneş diski üzerinde sırt sırta iki boğa protomu (*sol üst*). Kanatlı güneş diski kolye. Altın, karnalia, turkuaz ve metamorfik taşlı (*sol alt*). Bilezik, Pers, altın, uçları aslan başı şeklinde (*sağ alt*).

Daskyleion

Pers Satraplık Merkezi

Kalıntıları Manyas Gölü'nün (Daskylitis) güneydoğu köşesinde, Ergili yakınındaki Hisartepe'de bulunan Daskyleion, Perslerin Batı Anadolu'daki en önemli iki satraplık merkezinden biriydi. Herodotos'un Pers satraplıkları listesinde üçüncü sırada yer alan ve Hellespontos Phrygiası satraplığı olarak da anılan satraplığı Hellespontoslular, Phrygialılar, Anadolu yakasındaki Trakyalılar, Paphlagonialılar, Mariandyner ve Kappadokialılar oluşturuyordu. Yıllık 300 talanton gümüş vergi ödeyen satraplığın merkezi, Daskyleion idi. Granikos zaferinden sonra Büyük İskender, Parmenion'u da Daskyleion'u teslim alması için gönderdi. Parmenion, Daskyleion'u yakıp yıktı. İskender, Pers Satrapı Arsites'in yerine Kalas'ı atadı; halktan, Perslere verdikleri verginin aynısını vermelerini istedi.

Yapılan kazı çalışmalarında saraya ait mimari kalıntılar ile görkemli bir teras duvarı ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca üzerlerinde Greko-Pers ya da Anadolu-Pers tarzında ziyafet, av ve cenaze töreni sahnelerine ilişkin tasvirlerin yer aldığı mezar taşları ile yine üzerlerinde av ve kralın kabul sahneleri ile kuş betimlerinin yer aldığı çok sayıda mühür baskısı (bulla) ortaya çıkarılmıştır. Daskyleion ve çevresinde ortaya çıkarılan Pers eserleri İstanbul Arkeoloji Müzeleri, İzmir Arkeoloji Müzesi, Bursa Arkeoloji Müzesi ve Bandırma Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Daskyleion'un hemen yambaşındaki Manyas Gölü ve civarı, günümüzde "kuş cenneti" olarak da anılmaktadır. Paradeisos olarak anılan Pers parklarının en güzellerinden biri Daskyleion çevresinde yer almaktadır. Ksenophon (*Hell.* IV.1.15) buradaki parklarda ve kırlarda dünyanın en güzel av hayvanlarının yaşadığını, her çeşit balığın bulunduğunu söylemektedir.

Sol sayfa: Daskyleion'da bulunmuş bulla. MÖ 4. yüzyıl (sol alt). Phryg yazıtlı Manes'in mezar steli (alt orta). Anthemionlu stel (sağ alt).
Ortada: Daskyleion, havadan görünüm.
Sağ sayfa: Daskyleion'da bulunmuş stelden detay (üst). Üst frizde, iki katırın çektiği araba, alt frizde ziyafet sahnesi. MÖ 5. yüzyıl, 221x62 cm (tam fotoğraf için bkz. s. 60, sol alt). Daskyleion Pers terası (alt).

Manyas Gölü (Daskylitis) (üst). Dorylaeion'da (Eskişehir) bulunmuş mezar steli (sol alt), İon steli, MÖ 6. yüzyıl sonu. Mermer, yükseklik: 73 cm, genişlik 39 cm. Üst tarafı kırık olan stel, bir anthemion ile bitmeliydi. İki tarafı da tasvirli olan stelin ön tarafında kanatlı bir tanrıça sağa doğru ilerlemekte, sol elinde aslan tutmaktadır; başında polos vardır. "Hayvanlar Hakimesi" olarak betimlenen tanrıça Phryg tanrıçası Kybele'yi gösteriyor olmalı. Stelin arka tarafında üst üste iki sahne vardır. Yukarıdaki sahnede atı üzerinde bir adam, hizmetkârı ve köpeği ile betimlenirken, alt sahnede iki atın çektiği bir araba ve sürücüsü betimlenmiştir. Daskyleion'da bulunmuş Greko-Pers üslubunda stel (sağ alt). MÖ 5. yüzyıl, yükseklik: 293 cm, genişlik 58 cm. Arami yazıtlı stelde üst üste üç sahne yer almaktadır: cenaze ziyafeti, cenaze prosesyonu ve geyik avı.

Sardeis

Pers Satraplık Merkezi

Pers kralı Kyros'un MÖ 547/46'da Lydia Krallığı'nın başkenti Sardeis'i ele geçirmesiyle, Sardeis bundan böyle Perslerin satraplık merkezlerinden biri oldu. MÖ 547'deki yıkım, Sardeis'teki aşağı kenti çevreleyen kerpiç sur duvarında ve yakınında gözlenen büyük yangın iziyle kanıtlanmaktadır. Pers idaresi hoşgörülüydü ve kültürel anlamda benimseyiciydi. Sardeis sitadeli bundan böyle satrabın ikametgâhı oldu. Sardeis'ten Susa'ya uzanan yol sistemi, Anadolu ile Yakın Doğu arasındaki iletişimde etkili bir araçtı. Lydçe konuşulmaya ve yazılmaya devam ediyordu. Uşak-Güre tümülüslerinin gösterdiği gibi önceki Lyd gömü geleneği sürdürülüyordu. Kyros'un Pasargadaı'daki yapılarıyla, Sardeis'teki sitadelin ve Piramit Mezar'ın mükemmel taş işçiliği arasındaki teknik benzerlik, Lydia esinlenmesini işaret etmektedir. Pers anıtsal mimarlığına, Lydialıların ve Ionların katkısı açık olmasına rağmen Doğu'dan gelen sanatsal ve kültürel akımlar bu dönemde de pek açık değildir; Pers, Yunan ve Anadolu özelliklerinin ortak kullanımı söz konusudur. Örneğin, Daskyleion stelleri (birinde Arami yazısı vardır), Kelainai yakınında Çeçtepe'deki kaya kabartması ve Elmalı yakınındaki Karaburun ve Kızılbel mezarlarındaki duvar resimleri. Anadolu glyptik ve diğer ufak objelerinde de açık bir Pers etkisi görülür.

Çok sayıda antik yazar, Pers dönemi Sardeis'inden görkemli bir yer olarak söz etmektedir. Yunan tarihsel kaynakları satrap sarayında cereyan eden entrika ve olayları anlatır. Kentin zenginliği ve refahı dillere destandı. Persepolis'te ele geçen tabletlerde Sardeis'e gidip gelen ve Pers Kralı Dareios ile kardeşi Sardeis Satrabı Artaphernes arasında mühürlü belgeler taşıyan ulaklardan söz edilmektedir. Pers dönemi Sardeis'i savunma sistemi, mütevazı evleri ve güzel paradeisosları ile fevkalade olağanüstü bir kentti. Büyük İskender, 200 yıllık Pers egemenliğinden sonra Sardeis'e geldiğinde Lydia krallarının kerpiç sarayı halen ayakta idi. Yazılı kanıtlar Pers dönemi Sardeis'inin politik ve sosyo-ekonomik açıdan önemini işaret eder. 1910'lu yıllarda H. C. Buttler tarafından yürütülen kazılarda binden fazla kayaya oyulmuş mezar gün ışığına çıkartıldı. Sardeis'te yürütülen arkeolojik kazılarda esas olarak Roma dönemi yapılarıyla, Lyd dönemine ilişkin yapı kalıntıları gün ışığına çıkartılmış olup Pers dönemi yerleşimine ait mimari kalıntılar yok denecek kadar azdır. Yazılı kaynaklarda kentin Pers dönemindeki önemi ve imparatorluğun bu kısmı için satraplık merkezi olarak oynadığı rolün vurgulanması göz önüne alındığında Pers dönemi tabakalarının eksikliği şaşırtıcıdır. Pers dönemi maddi kalıntılarının azlığının birkaç nedeni olabilir: Pers dönemi yerleşimi, kazı yapılan alanın dışında bir yerde kalmaktadır; Paktolos ve Hermos ırmaklarının taşmaları Pers dönemi yerleşimine ait izleri silip süpürmüş olabilir; veya birkaç yüz yıl süren Hellenistik ve Roma dönemi yapılarının inşası sırasında alttaki Pers dönemi tabakaları tahrip edilmiş olabilir. Fakat bütün bunlar içinde en güçlüsü, Pers dönemi yerleşiminin kazı yapılan alanın dışında bir yerde olması olasılığıdır.

Lydia Krallığı'nın başkenti Sardeis'in bir Pers Satraplık Merkezi'ne dönüşmesi ve buradaki Pers izleri J. Boardman (*Persia and the West*, 2000) ve E.R.M. Dusinberre (*Aspects of Empire in Achaemenid Sardis*, 2003) tarafından ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Yukarıdaki bilgiler esas olarak onların çalışmalarına dayanmaktadır.

Kroisos döneminde Sardeis'te basılmış elektron staterin ön yüzü: Sırt sırta aslan ve boğa protomaları. 13.99 gr (sağ üst). Sardeis'teki piramidal mezar anıtından günümüze kalan basamaklar (sağ orta). Mezar anıtının çatı kısmının tamamlanmasına ilişkin rekonstrüksiyon denemeleri (sağ alt). Sardeis Artemis Tapınağı (sol).

bölgesinde gösterilen Skudra satraplığının ayrı bir satraplık olmayıp yukarıda son sırada verdiğimiz satraplık içinde (Herodotos'ta 19. sırada) olduğu da öne sürülmektedir. Bu satraplıklar vergilerini Babylonia talantonu olarak veriyorlardı; bu da 14.560 Eubolia talantonu gümüş yapıyordu. Herodotos (III. 96), Pers kralının hazinede toplanan paraları erittirip küplere doldurduğunu ve para gerektiği zaman dolan küpleri kırıp içindeki metali sikke basmada kullandığını söylemektedir. Yine Herodotos satraplıkların başındaki kişileri satrap olarak değil, hyparkhos olarak anmaktadır. Ayrıca, Sardeis Satrabı Oroites'ten bahsederken onun Phrygia, Lydia ve Ionia bölgelerini elinde tuttuğunu söylemektedir (III. 127). O zaman, yukarıda birinci ve ikinci sırada verilen satraplıkların kapsadıkları bölgeler, iki ayrı satraplığı değil, Sardeis'in merkez olduğu tek bir satraplığı işaret etmektedir. Ama yine aynı Herodotos, Satrap Oroites'in ikametgâhını bazen Sardeis'te (III. 126), bazen de Menderes Magnesiası'nda (III. 121) göstermektedir. Üçüncü sıradaki satraplık ise aynı zamanda Hellespontos Phrygiası satraplığı olarak da anılmakta olup merkezi Daskyleion'da (Ergili) idi. Herodotos (III. 126), Kambyes'in ölümünden sonra Sardeis Satrabı Oroites'in Daskyleion'da oturan Satrap Mitrobates'i öldürdüğünü söylemektedir; Oroites muhtemelen onun satraplığını da (Hellespontos Phrygiası) kendi satraplığına katmış olmalıdır. Keza, Kilikia'da Kyros ve Kambyes döneminde atanmış bir satrap bulunmuyordu; bölge syennesis unvanlı yerel bir hanedan tarafından yönetiliyordu (I. 74). Herodotos bu yöneticiyi "Kilikialıların kralı" olarak anmaktadır (V. 118); ancak daha sonra satraplar atanmıştır. Kilikia bölgesindeki satraplığın

merkezi Tarsos idi. Aynı şekilde tek başına bir Kappadokia satrabından veya Karia satrabından da söz edilmektedir. Ksenophon (*Kyropaideia*, VII. 6, 7-8) Kyros'un Kappadokia, Büyük Phrygia, Lydia ve Ionia, Karia, Hellespontos Phrygiası ve Aiolis ile Kilikia ve Paphlagonia'ya satraplar atadığını söylemektedir. Bütün bunlar bize satraplıkların ilk oluşturuldukları şekilde kalmadığını, sayıları ve kapsadıkları bölgelerin zamanla değişikliğe uğradığını göstermektedir. Kuşkusuz yukarıdaki satraplıkların adları Eski Yunanca formundadır. Persler bu satraplıkları kendi dillerinde ifade ediyor, örneğin Ionia için Yauna, Lydia (Sardeis) için Sparda, Kappadokia için Katpatuka, Armenia için Armina diyorlardı. Bisitun yazıtında bu bölgelerin (halkların) adları yer almaktadır. Nakşi-Rüstem'deki yazıtta ise Karia, Karka olarak geçmektedir.

Daskyleion'da bulunmuş
ateş kültü sahneli
kabartma (MÖ 5. yüzyıl)
(üst).

Kayseri yakınında
Bünyan'da bulunmuş
Greko-Pers tarzında stel.

Kireçtaşından,
MÖ 3. yüzyıl,
yükseklik: 55 cm
(alt).

PERSLERİN BATI'YA YAYILIMI

Persler Lydia Krallığı'na Son Veriyor

Persler için batıdaki en büyük güç Lydia Krallığı idi. Lydia'nun ortadan kaldırılması, Perslerin Ege Denizi'ne ve öte yakasına rahatça ulaşabilmelerine imkân verecekti. Gerçi bu iki güç, Persler (Medler) ve Lydialılar, daha önce Kızılırmak civarındaki savaşta karşı karşıya gelmişlerdi ve Kızılırmak iki devlet arasında sınır kabul edilmişti. Ancak Pers Kralı Kyros'un batıya açılmakta kararlı oluşu iki gücü tekrar karşı karşıya getirdi. Kyros, o sıra Lydia Krallığı tahtında olan Kroisos'tan Pers egemenliğini tanumasını istedi. Kroisos, bu isteği reddetmekle kalmadı, hemen ordusunu toplayarak Orta Anadolu'ya doğru yola çıktı. Kroisos'un yola çıktığı haberini alan Kyros da İran'dan ayrılarak Kappadokia yönünde ilerlemeye başladı. İki ordu önce Kızılırmak yayı içinde karşılaştılar, fakat bu savaşta bir netice alınamadı. Kroisos kışın yaklaşması üzerine geri çekildi, Kyros arkasından ilerledi. MÖ 547/46 yılında Kyros'un komutasındaki Pers ordusu Lydia Krallığı'nın başkenti Sardeis'e girdi, Kroisos esir düştü ve bir süre sonra öldürüldü. Bir krallık tarih sahnesinden silindi.

Perslerin Batı Anadolu Egemenliği

Lydia Krallığı'nın yıkılmasından sonra olanları Herodotos açık bir şekilde anlatmaktadır (I. 141 vd.). Lydia'yı ele geçiren Persler o bölgeyi ve Lydia'nın Batı Anadolu'da kontrol altında tuttuğu yerleri eski Lydia başkenti Sardeis'ten yönetmeyi sürdürdüler. Başkentini akropolisi ve istihkâmlı aşağı şehir olarak kullanılmaya devam edildi. Her ne kadar Persler merkezle olan iletişimde Aramice'yi kullanıyorlarsa da bölgede yaygın dil Lydce ve Yunanca idi. İonia ve Aiolis bölgelerindeki kentlerin elçileri Sardeis'te bulunan Kyros'a gelerek, Kroisos'a bağlı oldukları koşulların aynısıyla kendisinin hükümlerini kabul edeceklerini bildirdiler. Ancak Kyros bu isteği reddetti. Çünkü, Lydia üzerine yürüdüğü sırada İonia ve Aiolis kentlerine haber yollayarak Lydia Krallığı'na karşı ayaklanmalarını istemiş fakat bu isteği kabul edilmemişti. Herodotos, Kyros'un yalnızca Miletos kentiyile anlaşma yaptığını söylemektedir. Bunun üzerine diğer kentler İonia bölgesi kentlerinin merkezi konumundaki Panionion'da toplandılar ve Sparta'dan yardım istediler. Fakat Sparta yardım

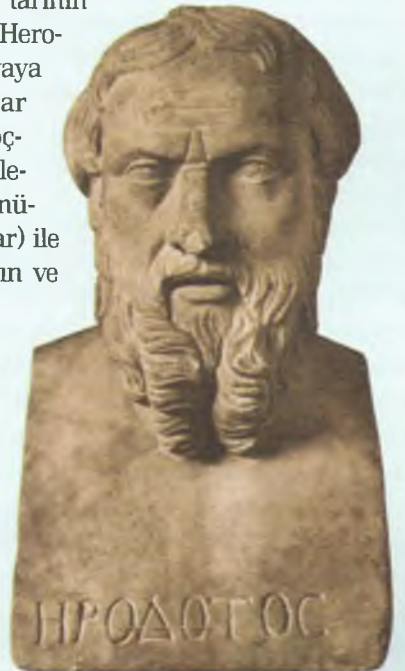
Herodotos

Pers Dönemi Anadolu Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak

Tarih yazımında en büyük isimlerden biri, Romalı tanınmış hatip Cicero'nun (de *Legibus*, 11.5) "tarihin babası" diye nitelendirdiği ünlü Herodotos'tur (MÖ yak. 484-424). Soylu bir ailenin çocuğu olan Herodotos, Pers Savaşları'ndan kısa bir süre önce Karia bölgesi kentlerinden Halikarnassos'ta dünyaya geldi. Çocukluğu Pers-Yunan Savaşları içinde geçen Herodotos, Halikarnassos'taki iç çatışmalar sırasında amcası ozan Panyassis'in Tiran Lygdamis tarafından öldürülmesi üzerine Samos'a göçtü. Bir süre Atina ve Güney İtalya'daki Thurio kentinde yaşadı. Trakya, Anadolu ve Önasya ülkelere dolaştı. En ünlü eseri *Historiai* (Araştırmalar) adını taşımaktadır; ancak söz konusu eser günümüzde daha çok *Herodot Tarihi* olarak anılmaktadır. Tarihçi, bu eseri Hellenler (eski Yunanlar) ile barbarların (Hellence konuşmayanların; Persler kastedilmektedir) yaptıkları işler unutulmasın ve Yunanlarla Perslerin savaşma nedenleri bilinsin diye yazdığını açıklamaktadır.

Herodotos, Samos Adası'nda öğrendiği İonia lehçesi ile yazdığı tarihini Kroisos'un Lydia Krallığı tahtına çıkışından başlatır; Mısır'a ait bilgiler verdikten sonra, Perslerin yönetim biçimine geçer ve İonia Ayaklanması ile birlikte Pers-Yunan Savaşı'nı anlatır. Sonradan (İskenderiye Döneminde) 9 kitaba ayrılan eserinin son kitabında Sestos'un Atinalılar tarafından ele geçirilmesi olayına değinir.

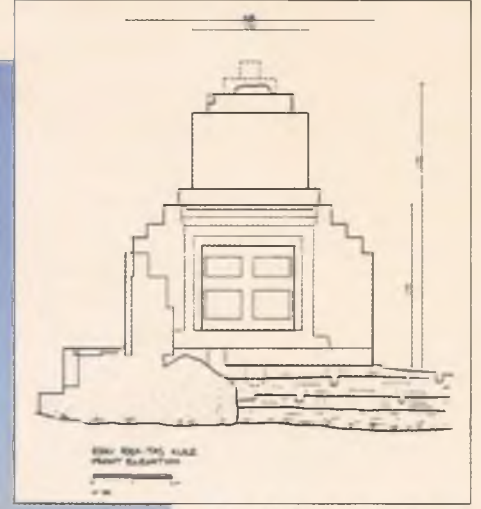
Herodotos, tarihini yazarken, kendinden önce yaşamış olan ilk tarih yazıcılarından, yani logographlardan, özellikle Hekataios'tan yararlanmıştı. Herodotos, bir tarihçi olmasına karşın, olayların neden-sonuç ilişkileri üzerinde durmamıştır. Bu haliyle, olayları yalnızca kaydeden bir tarihçi görünümündedir. Fakat yine de MÖ 5. yüzyıldaki Pers, Yunan ve Anadolu tarihi ile coğrafyasını anlamamıza olanak sağlayan bilgileri verdiği için çok önemlidir.

Taş Kule

Foça'da Bir Pers Mezar Anıtı

Taş Kule, önden görünüş ve kesiti.

Eski Foça'nın (Phokaia) 7 km doğusundaki bir düzlükte "Taş Kule" ya da "Taş Ev" olarak adlandırılan bir mezar anıtı bulunmaktadır. Çevresinden bağımsız duran bir kaya kütesinin (tüf) şekillendirilmesiyle oluşturulmuş olan bu anıtın karakteristik özellikleri, onun, bir Pers anıtı olduğunu işaret etmektedir. Gerçekten de Anadolu mezar mimarisıyla benzeşmeyen bu anıtın en yakın paralelleri Perslerin anayurdu İran'da bulunmakta, hatta Pers Kralı Kyros'un Pasargadaı'daki mezar anıtı ile benzerlik kurulmaktadır. Anıtın Batı Anadolu'daki en yakın paraleli olarak da Sardeis'teki Piramit Mezar gösterilmektedir. Ne var ki Sardeis anıtından günümüze sadece birkaç basamak ve birkaç parça kaldığından, birden fazla rekonstrüksiyon denemesi söz konusudur. Ancak, her iki yapının da basamaklı bir podiyum üzerinde yükselmesi benzeşen unsurlardan biridir. Sardeis'teki sözde Piramit Mezar'da Lydia-Pers karakterinin ağır bastığı söylenmektedir.

Taş Kule Anıtı, birbirinden dört basamaklı bir ara kısım ile ayrılan iki bölümden oluşmaktadır. Alt bölüm dikdörtgen bir forma sahipken, üst bölüm onun üzerinde yükselen kübik bir kütleyle andırmaktadır.

Kübik kısmın tepesi piramit şeklinde giderek küçülen birkaç basamaktan oluşuyordu. Alt bölümün ön cephesinde dört parçalı sahte (kör) bir kapı vardır. Anıtın gerçek kapısı ise batı tarafındadır. Kapıdan girince önce dar bir hole, oradan da asıl mezar odasına ulaşılır. Mezar odasının sonunda döşemeye oyulmuş tek bir gömü çukuru yer alır. Çukurun üzerini kapatacak herhangi bir kapak ya da örtünün mevcudiyetini işaret eden bir iz yoktur.

MÖ 6. yüzyıl sonlarında ya da 5. yüzyıl başlarında bölgede yaşayan bir Pers soylusu ya da idarecisine ait bir mezar anıtı izlenimi veren Taş Kule'nin, Ksenophon'da geçen (*Kyroupedia*, 73) Pers Kralı Kyros'un yandaşı Susa Kralı Abradatas ve karısı Pantheia için yapılmış mezar anıtı olabileceği öne sürülmüştür. Bir başka görüş ise Sardeis'in düşmesinin ardından Batı Anadolu'yu egemenlikleri altına almak isteyen Perslerin Phokaia'yı ele geçirdikten sonra propaganda ve güç simgesi olarak bu anıtı diktikleri şeklindedir. Birkaç yıl önce anıtın restorasyonu tamamlanmış, çevre düzenlemesi yapılarak etrafı çitle çevrilmiştir.

Eski Smyrna sur duvarı ve önündeki kuşatma tepesinin kesiti (alt). Bulla, Daskyleion'dan. MÖ 4. yüzyıl (sol üst). Stel, Çavuşköy'den (sağ üst). MÖ yak. 400, yükseklik: 1.08 m. Üstteki sahnede bir yaban domuzu avı, altta ise cenaze ziyafeti sahnesi tasvir edilmiştir. Sahnenin üst kısmında yer alan yaban domuzu avının Çan'da bulunan boyalı Greko-Pers lahdindeki yaban domuzu avı ile benzerliği dikkat çekicidir (bkz. s. 59). Manisa-Salihli Müzesi'nde yer alan iki sahneli bir başka mermer mezar stelinin üst sahnesinde Pers soylusu, at üzerinde mızrak fırlatmak üzereken betimlenmiş olup, alt sahnede aynı kişi (tipik Pers kıyafeti ile) elinde ok ve yay ile resmedilmiştir.

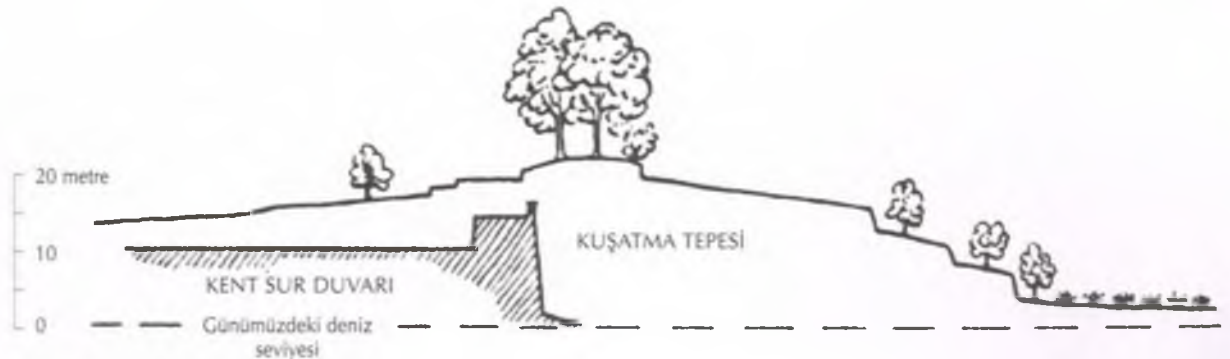

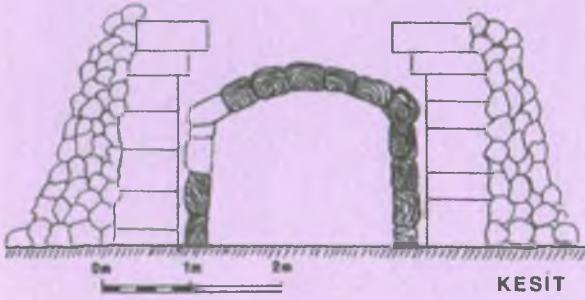
isteğini reddetti. Kyros, Ionia ve Aiolis kentlerini işgal etmeye kararlıydı. Ancak, yine Herodotos'un anlattığına göre, Kyros, Lydia Krallığı topraklarını yönetmek üzere Tabalos adlı bir Persi atamıştı. Kroisos'un hazinesini İran'a (Persia) götürmek için de Paktyas adlı bir Lydialıyı görevlendirmişti. Kyros İran'a dönerken, Paktyas elindeki hazineye güvenererek asker topladı ve Tabalos'u Sardeis'te kuşattı. Bunu haber alan Kyros, Sardeis'e Mazares komutasında bir ordu gönderdi; ordu Sardeis'e vardığında Paktyas ve beraberindekiler kaçmıştı. Kyme (Aliağa civarında) kentine sığınan Paktyas, halktaki hoşnutsuzluk sonucu Lesbos Adası'ndaki Mytilene'ye sürüldü. Mazares bu kez Mytilenelilerden para karşılığı Paktyas'ı istedi. Tam bu sırada, bu pazarlığın gerçekleşmesini istemeyen Kyme, Mytilene'ye bir gemi göndererek Paktyas'ı almış ve Khios Adası'na (Sakız) kaçırmıştır. Ancak, ne olduysa olmuş, Khios halkı Paktyas'ı Mazares'e teslim etmiş, karşılığında da Lesbos Adası'nın hemen karşı kıyısındaki Atarneus'u almıştır.

Mazares, Paktyas'a yardım eden kentleri cezalandırmak üzere harekete geçti. Önce Priene'yi (Güllübahçe) ele geçirip halkını köleleştirdi; fakat kendisi çok geçmeden hastalanıp öldü. Yerine Med soyundan Harpagos geçti. O da Phokaia'ya (Foça) üzerine yürüdü, kenti kuşattı. Phokaialılardan sur duvarlarının küçük bir kısmını yıkmaları ve bir binayı Pers

Büyük Kralı için ayırmaları halinde, onlara zarar vermeyeceğini bildirdi. Phokaialılar düşünmek için bir gün izin istediler ve o zaman zarfında -köle olarak yaşamaktansa- gemilere atlayıp Khios'a doğru yelken açtılar; böylece Persler boş bir kente girdiler. Ancak, Phokaialılar Khios'ta tutunamadılar; buradan Kyrnos'a (Korsika Adası) doğru yola çıktılar. Bu arada memleketleri Phokaia'da karaya çıkarak Harpagos'un kentte bıraktığı bir garnizonu kılıçtan geçirdiler ve hemen ayrıldılar. Bir süre Kyrnos'ta yaşadılar, bir kısmı Rhegion'a (Güney İtalya) gitti. Bu arada yaşanan bir deniz muharebesinde batan Phokaia gemilerinin tayfaları esir alınmış ve taşaya tutularak öldürülmüştü.

Harpagos komutasındaki Persler daha sonra Teos (Sığacak) kentine saldırdılar. Harpagos, daha önce başka kentlere yaptığı gibi, kentin sur duvarlarının dibine toprak yığılarak elde ettiği suni yükseltile, askerlerinin sur duvarını aşmasını sağlamış ve

TATARLI TÜMÜLÜSÜ

Afyonkarahisar'ın Dinar ilçesine bağlı bir kasaba olan Tatarlı'da yer alan tümülüste –kaçak kazılarının tahribatından korumak amacıyla– 1970'te bir kurtarma kazısı yapıldı. Güney-kuzey yönünde uzanan mezar odasının iç duvarları ahşap, dış duvarları ise kesme taşlardan yapılmıştı. Dikdörtgen planlı mezar odasının güney duvarının bozularak buraya bir dromos ilave edildiği anlaşılmıştır. Mezar odasının tavanı yedi büyük kalasla örtülmüş bir tonoz görünümündeydi. Mezar daha önce hem Eskiçağ'da hem de günümüzde yapılan kaçak kazılar sonucu soyulduğundan, Afyon Müzesi yetkililerinin yaptığı kazı sırasında çok sayıda iskelet parçası dışında önemli sayılabilecek bir buluntuya rastlanmamıştır. Ancak ahşap duvarlardaki boyalı resimler arkeoloji ve Eskiçağ tarihi için son derece önemlidir; çünkü bir mezar odasının ahşap duvarları üzerine frizler halinde yapılmış boyalı resimlerle Anadolu'da ilk kez karşılaşmaktadır. En fazla resim mezarın kuzey duvarında yer almaktaydı ya da günümüze kalanların önemli bir kısmı bu duvardadır. Mezar odasının ahşap duvarlarında yer alan resimler arasında antitetik sfenksler, savaşçılar, savaş arabalarında ilerleyenler, kanatlı boğalar, uçan kuşlar yer almaktadır. Mezar odasının kuzey duvarında yer alan yukarıdaki resimde, üstteki frizde karşılıklı duran iki sfenks, alttaki frizde ise karşılıklı duran ikili savaşçı figürleri resmedilmiştir. Savaşçılar miğferli, kalkanlı, mızraklı ve orak-silahlıdır. Orak-silaha bazen tek başına (*drepanon*) bazen de bir figürün elinde (*drepanephoros*) Anadolu'nun güney bölgelerinde, daha ziyade Phrygia'nın güneyinde, Pisidia ve Lykia bölgelerinde rastlanmaktadır (bkz. s. 65). Tatarlı mezar resimleri MÖ 6. yüzyıl sonlarına tarihlendirilmektedir.

kenti ele geçirmiştir. Teoslular da hemen gemilere atlayıp Trakya'daki Abdera (Avdira) kentine yerleşmişlerdir. Daha sonra Ionia'nın diğer kentleri ile Aiolis kentlerinin de Harpagos karşısında tutunamadığı ve teslim oldukları anlaşılmaktadır.

Ionialılar, Pers egemenliğine girmelerinden sonra da Panionion'daki toplantılarını sürdürüyorlardı. Bu toplantılardan birinde Prieneli Bias, Ionia kentlerinin ortak bir donanma ile Sardinya Adası'na gidip orada tek bir kent kurmalarını, böyle yaparlarsa kölelikten kurtulacaklarını ve huzurlu bir yaşam süreceklərini önermişti; fakat bu öneri gerçekleşmedi.

Harpagos Ionia kentlerine boyun eğdirdikten sonra güneye inerek Karia kentlerinin üzerine yürüdü (Herodotos I. 171 vd.). Perslerin geldiğini duyan Knidoslular (bugün Datça) kentlerinin yer aldığı kıstağı kazarak orayı bir adaya dönüştürmek istiyorlardı. Ancak bu işi yaparlarken işçilerin çeşitli yerlerinde ve gözlerinde yaralar çıkmaya başladı ve korktular. Delphoi Kehanet Merkezi'ne danıştıklarında Zeus'un kıstağın kazılarak bir ada haline getirilmesini istemediğini yanıtını aldılar. Bunun üzerine kazmayı bırakıp Harpagos'a teslim oldular. Herodotos yalnızca Pedasalıların bir süre dayandıklarını ama sonunda yenildiklerini anlatır. Harpagos daha sonra Lykia'ya girdi. Ksanthoslular müthiş bir direniş gösterdiler. Kadınlar ve çocuklarla birlikte kaleye sığınıp orayı ateşe verdiler; son bir çabayla karşı koymaya çalışılsalar da başaramadılar. Kaunoslular da tıpkı Ksanthoslular gibi direnmişlerdi ama onlar da yenilmekten kurtulamadılar.

Ionia Ayaklanması

Dareios, MÖ 6. yüzyıl sonlarındaki (MÖ 513) başarısız İskit seferi sonrasında Trakya'daki askerî operasyonlar için Megabazos'u görevlendirerek Sardeis'e gitti; ayrıca üvey kardeşi Artaphernes'i Sardeis satrapı olarak atadı ve Otanes'i de kıyı kuvvetleri komutanlığına getirdi. Dareios daha sonra, Megabazos ve Histiaios'u da yanına alarak Susa'ya gitti. O dönemde Daskyleion'da Oibares satraptı; daha sonra, MÖ 479'da, Pers Kralı Kserkses Daskyleion satraplığına Artabazos'u atadı.

Perslerin Lydia Krallığı'na son verip Batı Anadolu'yu kontrol altına alma çabaları sürerken, bölgedeki kent-devletlerinin Pers boyunduruğuna karşı

Tatarlı mezar odası kuzey ahşap duvarı üzerindeki frizde, karşılıklı iki çift savaşçı figürü tasvir edilmiştir (üst). Mezar odasının kesiti (alt).

Mavi Kalsedon (Kadıköy) skaraboid. Persli süvari, iki atlıyı kovalıyor. Anadolu'da bulunmuş olan bu skaraboid şimdi Leningrad Müzesi'ndedir (üst). Perslerin yıkımına sahne olan Miletos, çok geçmeden yeniden imar edildi. Kentin Roma İmparatorluk Dönemi tiyatrosundan bir görünüm (alt).

hoşnutsuzluğu da giderek artıyordu. Nitekim MÖ 500 yılı civarında Ionia bölgesi kent-devletleri arasında bir kıpırda başlandı. Tarihçi Herodotos bundan sonra olanları gayet açık bir şekilde anlatmaktadır. Burada anlatacağımız olaylar esas olarak onun anlattıklarına dayanmaktadır. Pers Büyük Kralı Dareios, Miletos tiranı Histiaios'u Susa'

ya çağırdığından, Miletos'un başında Histiaios'un yerine Aristagoras bulunuyordu. Aristagoras, Sardeis Tiranı Artaphernes'e Naksos'a saldırmasını önerdi. Zira, Naksos Adası ve Ege'deki diğer adalar ele geçirilirse Perslerin Yunanistan'ın doğusundaki Euboia Adası'na ulaşmaları daha kolay olacaktı. Bundan hem kendileri hem de Persler büyük menfaat sağlayacaklardı. Artaphernes, Pers Büyük Kralı Dareios'a danışarak onun onayını aldı. Topladığı ordunun başına Megabates adlı bir Persi geçirdi ve Aristagoras'a gönderdi. Aristagoras ve Megabates birlikte Naksos Adası'na doğru yola çıktılar. Ancak Naksosluların savunmasını geçemediler ve sefer başarısızlıkla

sonuçlandı. Miletos Tiranı Aristagoras Persler nezdindeki prestijinin sarsıldığını ve bu başarısızlıktan ötürü başının derde gireceği endişesiyle Perslere karşı ayaklanmayı düşündü. Üstelik halihazırda Susa'da bulunan Histiaios da bir ulakla kendisine haber göndererek Perslere karşı ayaklanmasının kendi menfaatine olacağını bildirdi. Böylece Aristagoras, tiran kisvesinden sıyrılarak Batı Anadolu'daki demokratik rejimin savunuculuğuna soyundu. Iatragoras adlı birini Batı Anadolu kentlerini başlarındaki tiranlara karşı ayaklanmaları için kışkırttı. Nitekim Iatragoras; Mylasalı Oliatos, Termeralı Histiaios, Mytilene'de hüküm süren Koes, Kymeli Aristagoras ve daha birçok tiranı tuzağa düşürdü. Aristagoras, Miletosluların da ayaklanmaya gönülden katılmaları için Miletos tiranlığını bırakmış ve Miletos'ta demokratik bir yönetim kurmuştu. Böylece Ionia bölgesindeki başka kent-devletlerini de yanına çekmeyi başardı ve Ionia'da Perslere karşı bir isyan bayrağı açılmış oldu. Ionia kent-devletleri Persler tarafından atanmış olan tiranları kovdular. Mytilene halkı tiranları Koes'i surlardan dışarıya sürükledi ve taşa tutarak öldürdü. Kymeliler ve diğer kentler ise biraz daha insafli davranarak tiranlarını sürgüne gönderdiler. Aristagoras, tiranları devirmiş olan kentlerden strategos unvanlı yöneticiler seçmelerini istedi, kendisi ise ayaklanmaya dış destek bulmak için

Polyksene Lahdi

Kızöldün Tümülüsü

Çanakkale Müzesi Müdürlüğü tarafından Biga ve Çan yakınlarında yapılan kazılarda Pers satraplık merkezi Daskyleion'da ikamet eden satraplara hizmet eden soyluların yaşamına ışık tutan bir dizi mezar gün ışığına çıkartılmıştır. Troia yakınlarında, Gümüşçay mevkiinde, Kızöldün tümülüsünde bulunmuş olan ve üzerinde betimlenen sahneden dolayı "Polyksene Lahdi" olarak adlandırılan lahitte Homeros'un ünlü İlyada destanından bir sahne resmedilmiştir. MÖ 6. yüzyıl sonuna (Geç Arkaik Dönem) tarihlendirilen lahit, bugüne değin Anadolu'da bulunmuş en eski kabartmalı mermer lahittir. Lahit üzerinde işlenen sahne, Troia Kralı Priamos ile karısı Hekabe'nin kızları prenses Polyksene'nin kurban edilmesidir. Efsaneye göre, Akhilleus'un oğlu Neoptolemos, rüyasında, ölen babası Akhilleus'un bir ara aşk yaşadığı Polyksene'yi mezarında kurban etmesini istediğini görmüştür. Böylece, Polyksene, annesi Hekabe'nin yalvarmasına rağmen, Troia'nın Akhaialıların eline geçmesinden sonra Neoptolemos tarafından Akhilleus'un tümülüsünde kurban edilmiştir. Bu kurbandan amaç, hem Akhilleus'un öfkeli ruhunu yatıştırmak hem de Akhaialıların Troia'yı ele geçirdikten sonra yurtlarına dönüş yolculuğuna çıkmalarını kutlamaktır.

Lahdin uzun yüzlerinden birinde, sağ köşede, Akhilleus'un tümülüsü görülmektedir. Tümülüs tasvirinden sola doğru gelişen sahnede, üç kişi Polyksene'yi tutmakta; bir kişi de, Polyksene'nin saçlarını aşağıya doğru çekerek açığa çıkan boynuna bıçağı saplamaktadır. Bu kişi Neoptolemos'tur. Bu sahnenin hemen arkasında sağ elinde uzun bir baston tutan, hafif kambur bir adam durmaktadır. Bu kişi de olasılıkla Nestor'dur. Yaşlı adamın hemen arkasında ikisi yere çömelmiş, diğerleri ayakta ağıt yakan altı kadın dizilidir. Bunlar da olasılıkla Polyksene'nin kardeşleridir. Lahdin kısa kenarlarından birinde ise bir ağacın altında çömelmiş, kızının kurban edilmesinde çaresiz kalan annesi Hekabe resmedilmiştir. Hekabe'nin arkasında yine ağıt yakan iki kadın yer alır. Diğer uzun kenarda tahtta oturan ve elinde çiçek ve yumurta tutan bir kadın ile çevresinde müzik eşliğinde dans eden kadınlar ve hoplitler resmedilmiştir. Diğer kısa kenarda ise kadınların yer aldığı bir ziyafet sahnesi betimlenmiştir.

Polyksene'nin kurban sahnesi, çizim (üst);
Polyksene'nin kurbanı, detay (orta);
lahdin genel görünümü (alt).

Greko-Pers Lahdi

Çingene Tepe Tümülüsü

1998 yılı sonlarında, Çanakkale il merkezi ile Manyas Gölü arasında yer alan Çan'da Çingene Tepe olarak anılan bir tümülüste ortaya çıkarılan mermer lahdin iki kenarında Greko-Pers tarzında tasvirler bulunmaktadır. 2.41 m uzunluğunda, 0.95 m genişliğinde ve 0.85 m yüksekliğindeki lahdin üzerindeki boyalar oldukça belirgin olarak günümüze ulaşmıştır. Daha önce soyguncular tarafından açıldığı ve tahrip edildiği anlaşılan lahdin ön cephesini oluşturan uzun kenarında bir av sahnesi tasvir edilmiştir. Sahne ortada yer alan bir ağaçla ikiye bölünmüş olup sol kısımda iki atlının yer aldığı geyik avı, sağ kısımda ise bir atlının yer aldığı yaban domuzu avı işlenmiştir. Atlı, mızrağını yaban domuzuna saplarken, iki köpek de domuzla saldırarak atlıya yardım etmektedir. Yaban domuzu avında köpeklerin de kullanılması eskiçağ-

1 metre

da sık görülen bir tasvirdir. Kısa kenarda ise Pers tarzında kıyafetiyle betimlenmiş Anadolu'da bir dynast (=soylu yönetici), ağaçlar ve kayalar arasında yere düşmüş olan rakibine mızrağını saplamak üzeredir; arkasında ona refakat eden bir adamı yer almaktadır. Muhtemelen Perslere bağlı Anadolu'da bir dynasta ait olan lahit, MÖ 4. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir.

Lahdin genel görünümü (sol üst); kabartmaların da gösterildiği lahdin restitüsyonu (sol alt).

Kısa kenardaki savaş sahnesi ve detay (sağ üst ve alt).

Sparta'ya gitti. Ancak Spartalılar Pers ülkesine yapacak bir seferin çok uzun ve zahmetli olacağı gerekçesiyle, yardıma yanaşmadı. Aristagoras, Sparta'dan Atina'ya geçti ve destek olarak Atina'dan 20, Eretrialılardan ise 5 gemi aldı. Böylece oluşan askeri güçle isyancılar Sardeis üzerine yürüdüler. Aristagoras ise Miletos'ta kalmıştı. Kaystros (Küçük Menderes) Irmağı'nı izleyerek, Tmolos'u (Bozdağ) aşan isyancılar Sardeis'e vardılar. Hiçbir savunmayla karşılaşmadan kenti ele geçirdiler. Askerlerden biri evlerden birini ateşe verdi ve evden eve sıçrayan yangın bütün kentin yanmasına neden oldu. Bunda kentteki evlerin çoğunun damlarının sazla kaplı olmasının rolü büyüktü. Sardeis'in işgal altında kaldığını öğrenen Persler çok geçmeden kente vardılar ve Sardeis'i harabeye çeviren İoniahlının peşine düştüler. Ephesos'ta büyük bir meydan savaşı oldu; İoniahlılar yenilgiye uğradı. Atinalılardan arta kalanlar bundan böyle Perslere karşı savaşmaktan çekindiler ve Atina'ya geri döndüler. İoniahlılar ise başladıkları işten, yani Pers boyunduruğuna son verme isteğinden asla vazgeçemediler. Hellespontos (Çanakkale Boğazı) ve Propontis (Marmara Denizi) kıyılarına donanma göndererek Byzantion (İstanbul) da dahil olmak üzere bölge kentlerine kendi saflarında yer almaları için boyun eğdirdiler. Daha sonra güneyde-

ki Karia bölgesi kentleri de İoniahlının yanında yer almak zorunda bırakıldı. Bu sırada Kıbrıs'ta da Perslere karşı bir ayaklanma başladı. Ancak, İoniahlının desteğine rağmen Persler karşısında başarılı olamadılar. O sırada Pers tahtında Darios bulunuyordu. Bütün bu olaylar Darios'u Miletos Tiranı Histiaios'u ayaklanmayı bastırması için Miletos'a göndermeye yöneltti. Zaten Histiaios da bunu istiyordu. Bir süre sonra Pers komutanlarından Daurises Hellespontos'taki kentler üzerine yürüyerek Dardanos (Maltepe), Abydos (Nara Burnu), Lampsakos (Lapseki) ve Paisos'u (Lapseki'nin 10 km kuzeydoğusunda) aldı. Ancak tam Parion (Kemer) üzerine yürürken Kariyalıların da İoniahlara

uyarak Perslere karşı ayaklanmış oldukları haberini aldı ve Hellespontos'tan geri dönerek Karia bölgesine yöneldi. Onun gelmekte olduğunu duyan Kariyalılar Marsyas Çayı'nın (Çine çayı) Maiandros'a katıldığı, Beyaz Direkler denen mevkiye toplandılar. Düşmanı orda bekleme kararı alındı. Persler gelip ırmağı geçer geçmez büyük bir savaş oldu. Kariyalılar bozguna uğradı; kaçanlar Mylasa yakınında Zeus Tapınağı'nın yer aldığı bir kutsal alana çekilip ne yapacaklarını tartıştılar. Bu arada Miletoslularla müttefikleri yardıma geldi. Hep birlikte Perslere saldırdılar ama yine yenilmekten kurtulamadılar. Bu felaket Kariyalıları daha da kamçılıdı, Perslerin Pedasa üzerine yürüdüklerini öğrenince bu yol üzerinde pusu kurup Persleri bozguna uğrattılar; Daurises de öldürüldü. Zaferin mimarı Mylasalı Herakleides idi. Bu çarpışmalar sürerken bir başka Pers komutanı, Hymaias, Propontis bölgesi kentleri üzerine yürüyerek Kios'u (Gemlik) ele geçirmiş ve oradan Hellespontos'a yönelmişti. Ancak Troia'da hastalanıp öldü. Sardeis Satrapı Artaphernes ile komutanlardan Otanes Klazomenai (Urla) ile Kyme'yi (Aliağa) ele geçirdiler. Bu arada Miletoslu Aristagoras Pers Kralı Darios ile baş etmenin imkânsız olduğunu anlamış, bu işten nasıl kurtulabileceğinin hesabını yapıyordu. Önünde iki seçenek vardı: Sardinya Adası'na kaçıp orada bir koloni kurmak ya da Edonia topraklarında Aşağı Strymon Vadisi'ndeki Myrkinos'a göçmek. Aristagoras, Miletos'un yönetimini Pythagoras'a bırakarak Myrkinos'a gitmeyi tercih etti. Ancak buradayken katıldığı bir seferde Trakyalılar tarafından yenilgiye uğratıldı ve öldürüldü. Bu arada Darios'un Batı Anadolu'ya gönderdiği Histiaios Sardeis'e vardı. Sonra Khios'a ve oradan da Miletos'a gitti. Ancak Miletoslular Histiaios'u kente almadılar; Histiaios zorla girmek isteyince

Sol sayfa:

Daskyleion'da bulunmuş mezar stelleri (MÖ 5. yüzyıl) (sağ üst ve sol alt), Ksanthos'ta (Lykia) bulunmuş atlı kabartması (MÖ 5. yüzyılın ortaları) (sağ alt).

Sağ sayfa:

Daskyleion'da bulunmuş, atlı kadınların tasvir edildiği kabartma (MÖ 5. yüzyıl).

de bir Miletoslu onu bacağından yaraladı. Bunun üzerine Histiaios önce Khios'a, ardından da Mytilene'ye geçti ve Mytilenelilerden aldığı gemilerle bölgede korsanlığa başladı. Histiaios korsanlıkla meşgulken Persler, içlerinde Fenike, Kıbrıs, Kilikia ve Mısır donanmalarının da bulunduğu büyük bir kuvvetle Miletos üzerine ilerliyordu. Perslerin geldiğini duyan Miletoslular Panionion'a elçiler göndererek yardım istediler. Ancak umduklarını bulamayan Miletoslular, kentlerine çekilecek, Lade Adası açıklarında toplanacak bir donanma düşmanı karşılayacaktı. Donanmaya Miletoslular 80, Prieneliler 12, Myuslular 3, Teoslular 17, Khioslular 100, Erythrililer 8, Phokaiyalılar 3, Lesboslular 70, Samoslular 60 gemi ile katılmışlardı. Batı Anadolu müttefik kentlerinin 353 gemiden oluşan donanmasına karşılık Perslerin ve yandaşlarının 600 gemisi vardı. Yine de Persler başarısızlığa uğramaktan endişe ediyorlardı. Bu yüzden eski Ionia tiranlarını çağırarak onlardan İonialıları karşı koymamaları için ikna etmeye aracı olmalarını istediler. Karşı koymazlarsa kötü muamele görmeyecekler, tapınakları ve binaları yıkılıp yakılmayacaktı. Ama karşı koyarlarsa onları çok kötü bir sonun beklediğini söylediler. Hemen kentlere haber uçuruldu; ama İonialılar teslim olmayı reddettiler. Lade Adası'nda bir savaş konseyi topladılar. Phokaiyalı lider Dionysios şu söylevi yaptı: *"Evet, İonialı yurttaşlar, ustura ağzı üzerindeyiz; kıl payı farkla özgür ya da köle olacağız ve üstelik kaçıp da*

yakalanmış köle durumuna gireceğiz. Şimdi eğer zahmeti göze alırsanız, şüphesiz zor bir an geçireceksiniz ama sonra düşmanı yenecek ve özgür olacaksınız; yok işi gevşek tutar, düzeni bozarsanız, ayaklanmanın cezasını kraldan fazlasıyla çekeceksiniz. Söylediklerime inanınız ve bırakınız sizi ben yöneteyim ve ben, eğer tanrılar izin verirlerse, size düşmanın savaşa bile girmeyeceğini, girse bile büyük kayıplar vererek çıkacağını söyleyebilirim". Bu çarpıcı ve tahrik edici sözler karşısında İonialılar onun emri altında savaşmaya karar verdiler. Dionysios, onları ağır bir savaş hazırlığına soktu; öyle ki yorgunluktan bitap düşen İonialılar artık onun sözünü dinlemez oldular. Sonunda donanmada çözümler başladı; önce Samoslular, ardından da diğerleri savaş alanını terketmeye başladı. Kalanlar Pers donanmasıyla savaşa tutuştu; ama çok kayıp verdiler. Hele Khioslular tam bir bozguna uğradı. Dionysios ise Pers gemilerinden üçünü ele geçirdi; ancak emri altındaki donanmanın çözüldüğünü görünce o da savaş alanını terkederek önce Fenike'ye, ardından da Sicilya'ya yelken açtı; oralarda korsanlığa başladı. Ancak Persler MÖ 494'te Lade Adası açıklarında mevzilenmiş olan bir İonia donanmasını bozguna uğratmışlar ve bir süre sonra da Miletos'u ele geçirmişlerdi. Miletos halkının bir kısmı öldürüldü, bir kısmı da Tigris (Dicle) boylarına sürgüne gönderildi. Ancak Persler, İonia bölgesi kent-devletlerinin demokratik idare şekline hoşgörüyle yaklaştılar.

Pers Döneminde Lykia

Fethiye Körfezi ile Antalya Körfezi arasında denize geniş bir kara parçası olarak uzanan Teke Yarımadası Antikçağ'ın Lykia bölgesidir. Lykialılar, Anadolu'nun Luvi dili konuşan Tunç Çağı halklarından; Hitit metinlerinde geçen Lukka adı olasılıkla Lykia bölgesiyle ilişkilidir.

Lykia ve Lykialılardan söz eden ilk Yunan kaynağı ise *İlyada* destanıdır (MÖ 8. yüzyıl). Burada Lykialılar, Troialıların müttefiki olarak geçmektedir. Daha sonra, tarihin babası olarak anılan Herodotos'un tarihinde Lykialıların kökeni üzerine bazı bilgiler verilmekte ve onların Sarpedon önderliğinde Girit'ten geldikleri ve o sıralar Termiller olarak anıldıkları söylenmektedir. Kuşkusuz bu tür bir bilginin doğruluğu, Lykialıların başından beri Anadolu'da yaşamış oldukları savı karşısında zayıf kalmaktadır. Lykialıların dilinin Luvi dil grubuna ait ve 2. binyıl Hitit diline yakın bir Anadolu dili olması onların Anadolu kökenli olabileceklerini desteklemektedir. Bir görüşe göre, belki MÖ 1200 yıllarında gerçekleşen Deniz Kavimleri göçü sırasında Girit Adası'ndan gelenler de Anadolu Lukkalarına katılmış olabilir. Ancak bu döneme ilişkin arkeolojik kalıntıların yetersizliği nedeniyle bilgimiz zayıftır.

Antikçağ'ın en önemli Lykia kentleri arasında Ksanthos (bugün Kınık), Patara (bugün Ovagelemiş), Telmessos (bugün Fethiye), Pınara (bugün Minare), Myra (bugün Demre), Limyra (bugün Finike-Turunçova köyü), Phellos (bugün Çukurbağ), Antiphellos (bugün Kaş) ve Phaselis'i (bugün Tekirova) sayabiliriz.

Dilleri

Yapılan araştırmalar Lykialıların dillerinin başlangıçta Luvice olduğunu kesin olarak ortaya koymuştur. Fakat daha sonra, Lykialılar kendi özgün alfabelerini oluşturmuşlardır. MÖ 6.-4. yüzyıllar arasına tarihlenen Lykçe yazıtlar mevcuttur. Bu yazıtların en önemlileri Ksanthos ve Letoon'da bulunan iki yazıttır. Ksanthos'ta bulunan büyük anıt mezarın üzerindeki Lykçe ve Yunanca, çift dilli metin, bilinen en uzun Lykçe yazıtı oluşturmaktadır. MÖ 400 civarına tarihlenen bu payeli anıt mezar Arbinas'ın babası hükümdar Gergis'e ait idi. Dört bir yanında Harpagos hanedanının başarıları anlatılır. Letoon'daki yazıt ise üç dillidir (Lykçe, Aramice, Yunanca). İki ve üç dilli bu metinler, Yunanca karşılıkları sayesinde kısmen çözülmüştür. İki ayrı versiyonu olduğu bilinen Lykia dilinin çözümünde günümüzde ilerlemeler kaydedilmektedir; ancak henüz tam olarak anlaşılmayan yerler vardır. MÖ 4. yüzyıldan itibaren bölgede Hellenleşme politikası çerçevesinde Yunan dili egemen olmuştur.

Pınara'daki bir kaya mezarının duvarında yer alan bir Lykia kenti tasviri (sol alt). Pers, Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi kentlerini gösteren Lykia Bölgesi haritası (sağ alt).

Khimaira bronz heykel (sol üst). Aslan, teke ve yılan başlı bir canavar olan Khimaira'nın Lykia'da Olympos yakınında (Çıralı mevki) yaşadığına inanılmakta, burası kayalıklar arasında sızan doğal gazın sürekli yanmasından dolayı Yanartaş olarak da anılmaktadır.

Kalykskrater, Sarpedon'un cesedinin taşınması (sağ üst). Sarpedon, Bellerophon'tes'in kızı Laodameia ile Zeus'un oğlu olup Troia Savaşı'na katılan en ünlü Lykialı yiğitlerden biriydi.

Myra (Demre) kaya mezarları (alt).

Pers Egemenliğinde

Homeros'un *İlyada* destanında Sarpedon ve Glaukos komutasındaki Lykialılar Troialıların müttefiki olarak geçmekte ve o zaman bile Lykia olarak anılan Têke Yarımadası'nı iskân etmektedirler. Lydia Krallığı döneminde Lykialılar bağımsızlıklarını koruyabilmişlerdi. Ancak MÖ 547/46'da Lydia'nın Persler tarafından yıkılmasından hemen sonra Lykialılar da Pers egemenliğine girmişlerdir. Sardeis'in zaptından sonra Kyros, komutanı Harpagos'u Lykia'ya gönderdi. Harpagos Lykia'ya girip Ksanthos'a vardığında halk büyük bir çabayla karşı koydu; ancak hezimete uğradı. Herodotos, Perslere karşı kentlerini savunmaya çalışan Ksanthosluların hazin öyküsünü anlatmaktadır (I. 176). Ksanthoslular kadınları, çocukları, hazineleri ve köleleri kaleye doldurarak ateşe verdiler; sadece 80 aile, o sırada başka yerde olduklarından, bu felaketten kurtuldu. Böylece Lykia, Pers İmparatorluğu'na dahil edildi ve Sardeis'ten yönetilmeye başlandı. Pers Kralı Kserkses'in MÖ 480'de Yunanistan'a yaptığı sefere Perslerin yanı sıra çeşitli uluslardan askerler katılmıştı. Lykialılar da Kserkses'in donanmasına 50 gemi ile katkıda bulundu. Donanmaya Kyberniskos (Kybernis) komuta ediyordu. Herodotos (VII. 92) Lykialıların göğüslük ve dizlik giydiklerini; kızılıcak ağacından yayları ve dikensiz kamış okları ve mızrakları bulunduğunu; omuzlarına keçi postu attıklarını, başlarına çepeçevre tüyler takılı keçe başlıklar giydiklerini; kıvrık kılıç ve hançer taşıdıklarını söylemektedir.

Yunan Amiral Kimon Pers donanmasına karşı zafer kazanarak geçici bir süre için Lykialıları Pers boyunduruğundan kurtardı (MÖ 468). Bundan böyle Lykialılar on yıl kadar önce Atina'nın önderliğinde kurulan Delos Deniz Birliği'ne alındılar. Fakat daha sonra bağımsızlıklarını elde ettiler; ancak bazı kentler, örneğin Telmessos (Fethiye) ve Phaselis (Tekirova) Atina'ya sadık kaldılar. MÖ 429'da Atina'nın Lykia'yı tekrar Birliğe alma seferi başarısız oldu. Peloponnesos Savaşı'ndan sonra Lykialılar tekrar Pers egemenliğine girdiler. Perslerin Lydia Krallığı'na son verdikten sonra Lykia'nın da Pers egemenliğine girdiğinden yukarıda bahsetmiştik. Bu dönemden itibaren Lykia'da hanedanların egemenliğini görmekteyiz. MÖ 5. yüzyıl ortalarında Kuprilli adlı bir hükümdarın Ksanthos ve Limyra'da, aynı yüzyılın ortalarında ise Gergis'in Ksanthos'ta hüküm sürdüğünü biliyoruz. Gergis, Atinalı Melesandros'u da yenilgiye uğratmıştı. Onun oğlu Arbinas ise MÖ 4. yüzyıl başlarında hüküm

sürmüş olup Tlos'u üs olarak kullanmış ve Ksanthos, Telmessos ve Pınara'yı ele geçirmişti. MÖ 4. yüzyılın ilk yarısında ise Limyra'lı Perikles hüküm sürmüştür. Egemenlik alanı diğer hükümdarlara göre daha geniş bir alanı kapsıyordu. Lykia, Pers egemenliği sırasında bir süre -Perslerin Karia satrabi Mausollos'un (MÖ 377-353) da üyesi bulunduğu- Hekatomnos hanedanının idaresinde kaldı.

Sanat ve Mimarlık

Lykialılar, tarihleri boyunca sanat ve mimarlıkta ileri düzeye ulaşmış bir halktı. Ahşap mimariyi yansıtan ve tapınak cephesini taklit eden, kayalara oyulmuş mezarları Anadolu sanatında önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, Isinda ve Trysa mezar anıtlarındaki aslan tasvirleri çok etkileycidir; Lykia yerel hükümdarlarından Arbinas'ın mezarı olan Nereidler Anıtı ise antik sanat tarihinde haklı bir ün yapmıştır. Ne yazık ki bu anıt parçalanıp yurt dışına kaçırılmıştır; bugün British Museum'da sergilenmektedir.

Lykia Sikkeleri

Lykia'da sikke basımı MÖ 6. yüzyıl sonlarında başlamıştır. Sikkelerin üzerinde yer alan yerel hanedanların adları ya Yunanca, ya Pers dilinde (Aramice) ya da yerel Lykia dilindedir. En erken Lykia sikkelerinde yaban domuzu veya yaban domuzu protomu görülür. Ayrıca, Lykia gümüş sikkelerinde Pegasos, boğa, çift yunus, aslan, Herakles, sfenks gibi tipler görülür. MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısından itibaren

arka yüzde yerel hükümdarların adları (Kuprllı, Kherei, Zagaba, Mithrapata, Perikle) ile tiaralı portre başları görülür. Lykia'da en erken sikke basan kentlerden biri de Phaselis'tir. Lykia'nın diğer kentleri genellikle Geç Hellenistik dönemden itibaren ve Roma İmparatorluğu döneminde (III. Gordianus zamanında) sikke basmışlardır.

Mithrapata

Oniki Tanrı'nın yer aldığı kabartma stel. Oniki Tanrı'ya (Dodektheoi) adanmış olan steller esas olarak Lykia Bölgesi'nde Geç Roma Dönemi'nde görülmektedir. Genellikle iki sahneden oluşan kabartmaların üstteki sahnesinde ortada diğerlerinden daha belirgin bir figür, onun her iki yanında altışar figür yer almaktadır. Alt sahnede ise yine ortada bir figür ve onun her iki yanında (yukarıdaki sahnedeki figürlerle ilişkili olan) altışar köpek yer almaktadır. Steller üzerinde adağın Oniki Tanrı'ya yapıldığını belirten yazı ile adağı yapan şahsın adı yer almaktadır.

Kherei

Kherei

Artumpara

Lykia hükümdarlarının gümüş sikkeleri (sağ üst ve alt). Pınara'dan bir lahit (alt).

Bir Güney Anadolu Silahı

Orak-Silah

Anadolu'nun güney bölgelerinde, özellikle Phrygia'nın güneyinde, Karia'da, Pisidia'da ve Lykia'da orak biçimli bir silahın kullanıldığını biliyoruz. Orak biçimli silah taşıyan (drepanephoros) Lykiahlar, Herodotos'ta (VII. 92) Pers Kralı Kserkses'in ordusunda yer alan askerler arasında geçmektedir. Yine Herodotos (V. 112), Salamis prensi Onesilaos ile Pers komutanı Artybios arasındaki bir dövüşü anlatırken bu silahtan söz etmektedir: "Artybios, atını, düşmana vurması için eğitmişti. Onesilaos, kalkanlı Kariyalı askeriyle birlikte atlı rakibinin üstesinden gelmek için şu planı yaptı: Artybios, atını Onesilaos'un üzerine sürdü. Onesilaos da, kalkanlı askeriyle kararlaştırdığı gibi, bütün gücüyle Artybios'a vurdu; Artybios'un şahlanan atı ön ayaklarıyla Onesilaos'un

kalkanına vurdu. Kariyalı askeri orak biçimli silahıyla atın bacaklarını kesti; Artybios atı ile beraber düştü".

Orak-biçimli silaha ilişkin en erken tasvirleri Medusa'nın başını kesmiş olan Perseus'un elinde görmekteyiz. Thessalia'daki Larissa kenti sikkesinde (MÖ 3. yüzyıl) çelenk içinde bir orak-silah yer alır. Keza Ege adalarından Seriphos'un MÖ yak. 200'e tarihlenen bir emisyonunda Perseus'un orak-silahı betimlenmiştir. Ancak, Perseus'un orak-silahı, sırt kısmı boyunca bıçağa paralel olarak uzanan bir sap kısmı bulunmasıyla, diğerlerinden ayrılır ve Perseus'un sembolü olan bu orak-silah daha ziyade harpe/harpa olarak bilinir.

Formu itibarıyla orak-silahın gövdeden ziyade, esas olarak düşmanın veya atların boyun, kol ve bacak bölgelerine darbe vurmakta kullanıldığını söyleyebiliriz.

İkinci tip orak-silah ise, yukarıda vurguladığımız gibi, esas olarak Güney Anadolu bölgesi ile sınırlıdır ve Perseus ile ilişkili görülmez.

ikonion civarında bulunduğu belirtilen ama kaybolmuş bir stel, çizim. (sol üst). Trysa Heroonu kabartmalarında Troia Savaşı'na ilişkin sahne (sol alt). Orak silahlı bir savaşçıya ait temsili resim (sağ üst). Etenna (Pisidia) sikkesi, MÖ 1. yüzyıl. Ön yüz: iki adam ellerinde orak-silah; arka yüz: Nymphhe. Yazı: ETEN (sağ orta). Etenna (Pisidia) sikkesi, MÖ 1. yüzyıl. Ön yüz: Nymphhe; arka yüz: orak-silah ve yazı ETEN (sağ orta). Tatarlı tümülüsü mezar odası frizinde ellerinde orak-silahla betimlenen savaşçılar (sağ alt). Ayrıca Etenna'nın Hellenistik Dönem sikkelerinden bir emisyonunda ön yüzde güreşçiler yer alırken arka yüzde orak-silahlı bir adam; bir başka emisyonunda ise ön yüzde Gorgon başı yer alırken arka yüzde orak-silah tasviri bulunmaktadır. Keza ön yüzde güreşçilerin yer aldığı Hellenistik Dönem Selge sikkelerinde arka yüzdeki sapan atan figürün yanı sıra orak-silahın bazen bir sembol olarak kullanıldığını görüyoruz.

Ksanthos

Lykia'nın en önemli kenti olan Ksanthos'un kalıntıları bugün Antalya'nın Kalkan ilçesi sınırları içindeki Kırık köyündedir. Ksanthos'un yerini ilk tespit eden ise 1838 yılında Anadolu'yu gezen İngiliz seyyah Charles Fellows'tur. Kentteki ilk kazılar 1951'de Fransız Pierre Demargne tarafından başlatılmıştır. Ksanthos'ta bugün görülebilen belli başlı kalıntılar arasında surlar, kent kapısı, Vespasianus kapısı, tiyatro, agora, kilise ve anıt mezarları sayabiliriz. Lykia dilinde Arnna olarak bilinen Ksanthos'un adı Eski Yunanca "sarı" anlamındadır.

Ksanthos'un tarihöncesi toplulukları konusunda hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Ksanthos'un tarihi, yukarıda anlattığımız Lykia bölgesinin tarihi ile paralel gitmiştir. Bu nedenle aynı şeyleri burada tekrarlamak istemiyoruz. Kentin tarihindeki en hazine olay, Harpagos komutasındaki Perslerin Ksanthos'a vardıklarında kent halkının kadınları, çocukları, köleleri ve eşyalarını akropolise kapatıp ateşe vermeleri ve erkeklerin de

yenilinceye kadar savaşıp ölmeleridir. Ksanthos'ta MÖ 5. yüzyılda Kuprilli, Keriga ve Gergis'in; MÖ 4. yüzyılda da Arbinas'ın hüküm sürdüğünü biliyoruz. Arbinas, Hellen bir dadı tarafından büyütülmüştü. Zamanında Eski Yunan dili ve kültürü Lykia'ya önceden olduğundan daha fazla nüfuz etti. Öldüğünde kendisi için yaptırılan ünlü Nereidler Mezar Anıtı'na gömüldü.

Ksanthos'a yaklaşık 5 km uzaklıkta Lykia'nın dinsel merkezi Letoon yer almaktadır.

Harpyle Anıtı (Ksanthos)
(sol ve alt): Adını bilmediğimiz bir Lykia beyi için yapılmış olan ve yaklaşık 5,5 m. yüksekliğindeki bir paye üstünde yükselen mezar odasından oluşan bu anıt adını, kendisini çevreleyen kabartma frizden almıştır. Mezar odasının iki yanındaki kabartmalarda ölümlerin ruhunu göğe taşıdığına inanılan yarı insan-yarı kuş betimlenmiş Harpyler (veya Harpyalar) vardır. Diğer iki yanda ise mezar sahibi olan erkek ve kadının kendilerine sunulan armağanları kabul etmeleri işlenmiştir. MÖ 5. yüzyıl başlarına tarihlenen mezar anıtı, Ksanthos'ta tiyatronun hemen yanında yükselmektedir. Anıtın kabartmaları 19. yüzyılda Londra'ya götürülmüş ve daha sonra yerine alçı kopyaları konmuştur.

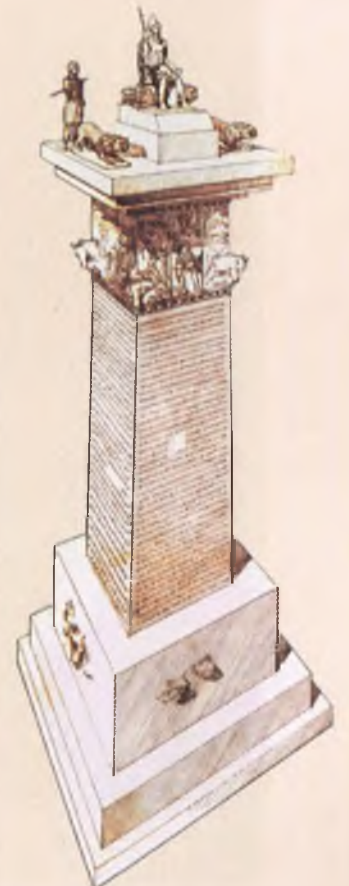
Aslan kabartması
Ksanthos'tan
(MÖ 6. yüzyıl).

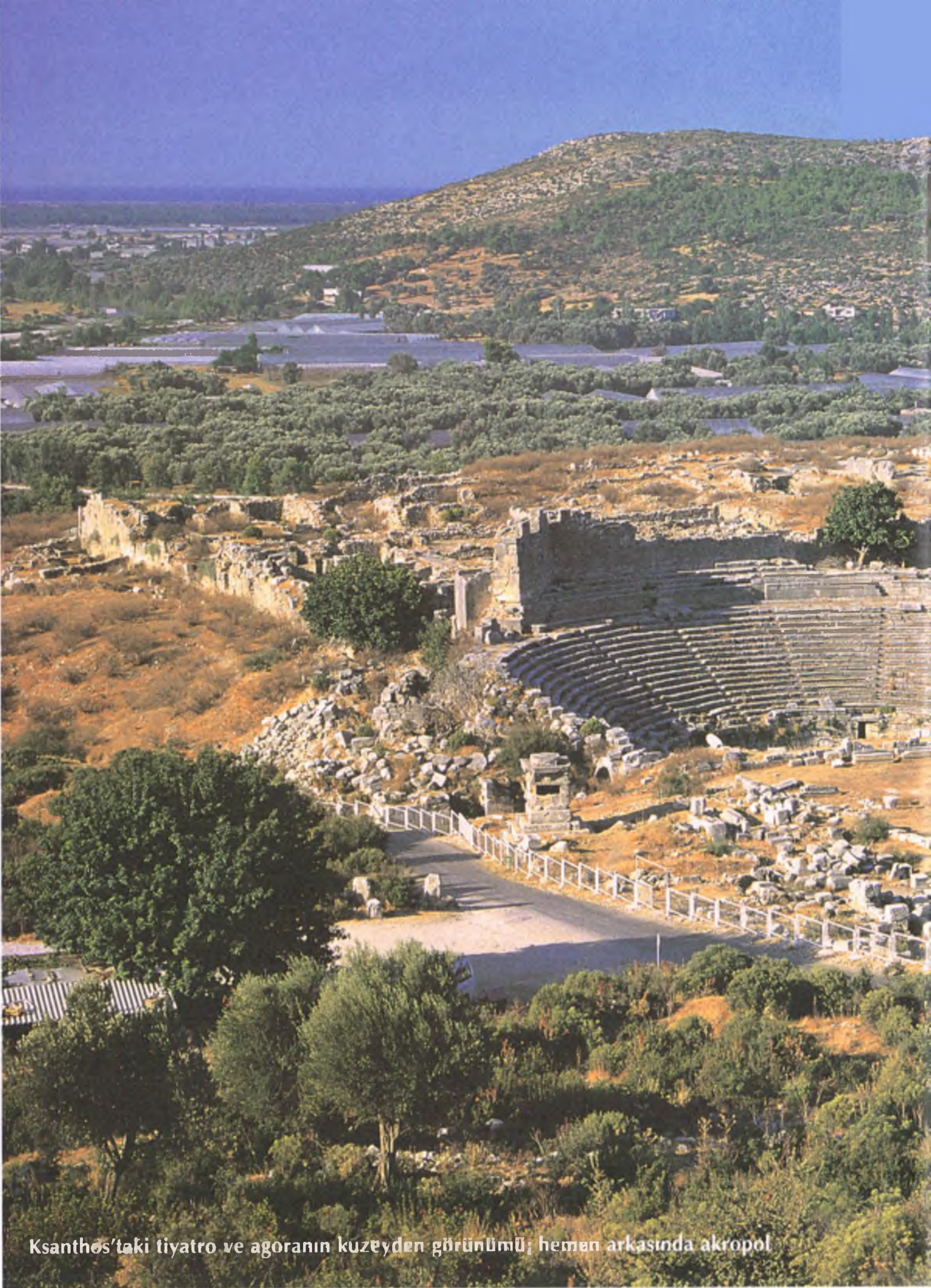

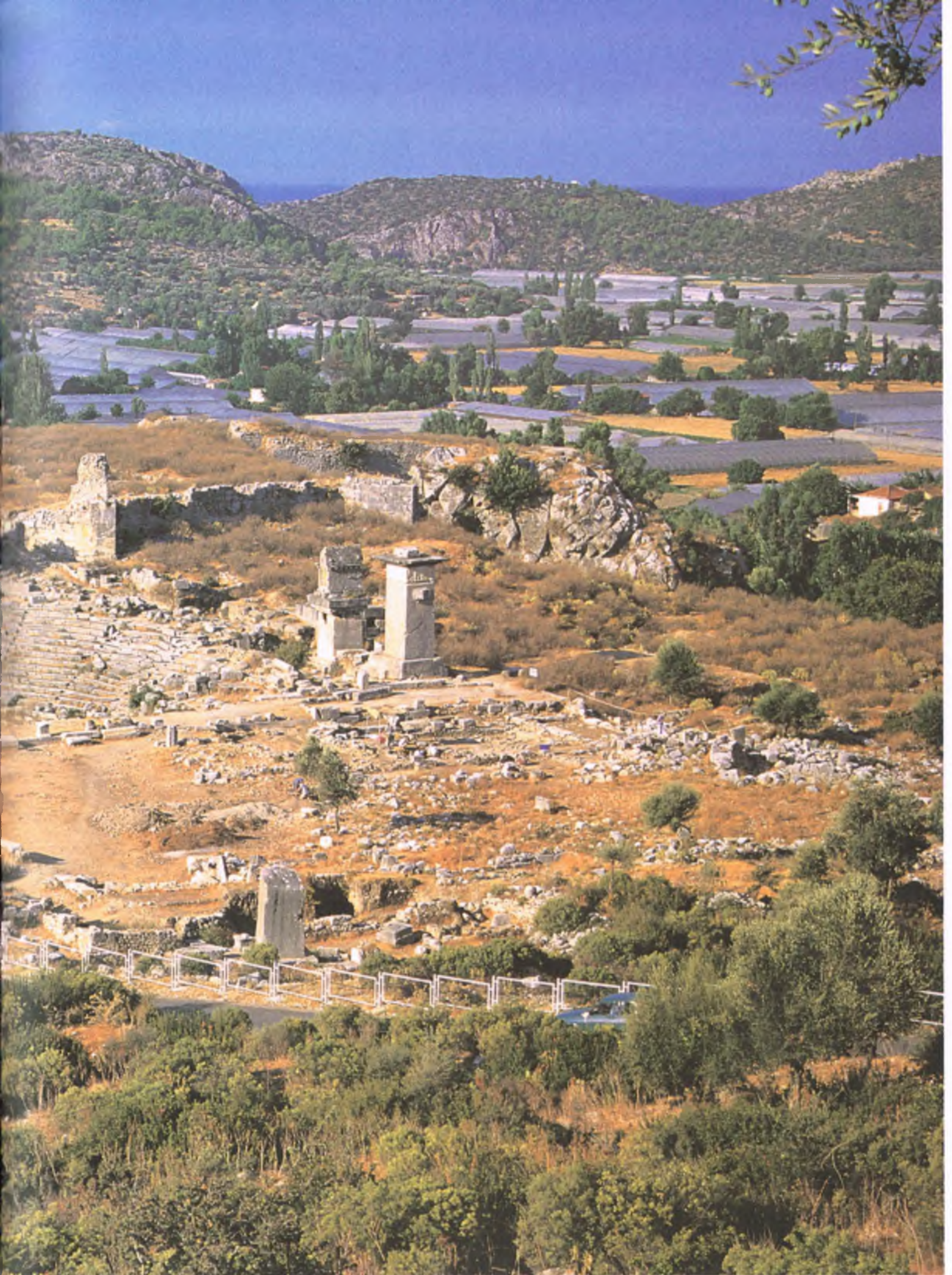
Ksanthos'un en önemli mezar anıtlarından biri olan Nereidler Anıtı ne yazık ki 19. yüzyılda yerinden sökülerek yurtdışına kaçırılmış olup bugün Londra British Museum'da sergilenmektedir (*sol üst*). Arbinas'ın mezarı olarak inşa edilmiş olan bu anıt, yüksek bir podyum üzerinde, 4x6 sıralı sütun sırası ile çevrili İon tarzı bir tapınak modeli biçimindedir. Arşitrav frizinde savaş, av ve armağan verme sahneleri yer alırken, podyumda üst üste iki friz bulunmaktadır. Daha dar olan üstteki frizde bir kente yapılan saldırı sahnesi ve mezar sahibini temsil ettiği düşünülen kişinin yer aldığı bir sahne vardır. Alttaki geniş frizde ise savaş sahneleri vardır. Cella duvarını çevreleyen sütunlar arasında ise ölümlerin ruhlarına eşlik eden deniz kızları Nereidlerin heykelleri vardır; anıt adını bu heykellerden almıştır. Ancak figürlerin Nereidler değil, Lykialıların kaynak tanrıçaları olan Elyanalar olduğu da önerilmiştir. Hem Pers hem de Yunan unsurları taşıyan mezar anıtı MÖ 4. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmektedir.

Yazıtlı Anıt ve restitüsyonu Ksanthos (*sağ alt*). Aslanlı Mezar (Ksanthos): Anakayaya oyulmuş üç basamaklı kaide üstünde yer alan Ksanthos'un en eski payeli mezar anıtı MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Lahdin cephesindeki sahnede iki aslan yakalamış oldukları bir boğayı parçalamaktadırlar (*alt*).

Ksanthos'taki tiyatro ve agoranın kuzeyden görünümü; hemen arkasında akropol

Perslerin Trakya Seferi

Ionia Ayaklanması'nın bastırılmasından iki yıl sonra, MÖ 492 yılında Kilikia'da büyük bir Pers ordusu toplandı. Ordunun bir kısmı gemilerle Mardonios komutasında Trakya'ya doğru yola çıkarken, bir kısmı da kara yoluyla Hellespontos'a doğru yola çıktı. Mardonios Ionia'ya vardığında çoğu Hellen kentinde tiranları kovarak demokratik rejimin kurulmasına destek oldu (Herodotos VI. 43). Hellenler, Persleri mutlak monarşi ile idare edilen bir ulus olarak tanıdıklarından, Mardonios'un bu tavrı onları şaşırtmıştı. Daha sonra Mardonios Hellespontos'a doğru yola çıktı; önce Thasos (Taşoz) Adası ele geçirildi ve halkı köleleştirildi. Makedonya Pers kontrolüne girdi. Mardonios'un amacı Eretria ve Atina'ya kadar ilerlemektir. Bu arada Makedonya'da bir gece Trak kabilelerinden Briglerin saldırısına uğradı, fakat onları yenmeyi başardı. Mardonios yine de daha ileriye gidip kendisini ve ordusunu riske atmamak istemedi; Anadolu'ya döndü. Mardonios'un seferi bölgedeki Pers egemenliğini güçlendirse de Persler için potansiyel tehlike olan ve Ionia Ayaklanması'nı destekleyen Yunanistan'daki kent-devletleri ve özellikle Atina hâlâ Pers egemenlik alanının dışında kalıyordu.

Pers - Yunan Savaşı

Bu nedenle MÖ 490 yılında Datis ve Artaphernes komutasındaki Pers donanması Ege Denizi'ni aşarak Yunanistan'a ayak bastı. Persler, Yunanlardan toprak ve su istediler; bu, "teslim olun" anlamına geliyordu. Kimi kent teslim oldu, kimi karşı koydu.

KRAL YOLU

Pers Kral Yolu, muhtemelen Asurlar zamanından kalma ulaşım ağı üzerine kurulmuştu. Kral Yolu'nun yapımına olasılıkla Kyros zamanında başlanmış olmalıdır. Daha sonra Dareios'un egemenliğinde, satraplıkların yeniden organize edildiği bir dönemde, yol tamamlanmış olmalıydı. Dareios'un başkenti konumundaki Susa bundan böyle 2500 km uzunluğunda bir yol ile eski Lydia başkenti Sardeis'e bağlıydı. Yol Basra Körfezi yakınlarındaki Susa'dan başlayarak Malatya-Mazaka (Kayseri)-Ankara-Gordion şehirlerinden geçiyor, batıda Sardeis'e ulaşıyordu. Herodotos Pers Kral Yolu hakkında şunları söylemektedir (V. 52-53):

"Bütün yol boyunca kraliyet konutları ve çok güzel kervansaraylar vardır; hep insanların oturdukları yerlerden ve güvenlik içinde geçilir. Lydia ve Phrygia içlerinde yirmi stathmetikos ya da konak boyunca uzanır ki bu, doksan dört buçuk parasang (495 km) tutar, Phrygia sınırında Halys Irmağı'na, bu ırmağı geçebilmek için buraya hâkim durumda olan sıradağları ve ırmağı göz altında bulunduran önemli bir kaleyi aşmak gerekir. Bunu aştıktan sonra Kilikia sınırlarına kadar, Kappadokia içinde yirmi sekiz konak, yani dörtyüz parasang gidilir; sınırda iki sıradağı aşacak ve iki kalenin önünden geçeceksiniz. Oradan öte, Kilikia içerisinde geçilecek yol üç konak, on beş buçuk parasangtır. Kilikia ile Ermenistan arasında sınır, içinde gemilerin yüzebildiği bir ırmaktır, ki adı Fırat'tır. Ermenistan içinde her biri bir garnizonla tutulan on beş konaklık yol vardır, elli altı buçuk parasang tutar. Bu bölgeyi gemilerin yüzebildiği dört ırmak sular; bunlar geçilmeden gidilemez. Birincisi Dicle'dir; ikinci ve üçüncü aynı yerden çıkmadıkları ve bir tek ırmak olmadıkları halde aynı adı taşırlar, birincisi Ermenistan'dan, öbürü Matienlerin ülkesinden gelir. Dördüncüsünün adı Gyndes'dir; eskiden Kyros'un üç yüz altmış kanala ayırmış olduğu ırmak budur. Ermenistan'dan Matienler ülkesine geçerken dört konak vardır ve bu ülkeden Kissia'ya varduktan sonra, üzerinde Susa kentinin kurulmuş olduğu ve gemilerin işlemesine elverişli bulunan Khoaspes'e kadar on bir konak, kırk iki buçuk parasang yoldur. Bütün bu konakların toplamı yüz on birdir; Sardeis ile Susa arasındaki konakların sayısı işte budur. .. Kraliyet yolu parasang olarak daha iyi ölçülürse ve bir parasang otuz stad hesap edilirse, ki gerçekte o kadardır, Sardeis'ten "Memnon Sarayı" denilen kral konağına kadar, on üç bin beş yüz stad çeker, çünkü dört yüz elli parasangtır. Günde yüz elli stad tutarsak bu yol tastamam doksan günde aşılır. .. buna Sardeis ile Ephesos arasındaki bölümü de ekleyeceğim ve Hellen Denizi'nden Susa'ya kadar on dört bin kırk stad olduğunu söyleyeceğim; zira Ephesos ile Sardeis arası beş yüz kırk stadtır, gösterilen üç ayı böylece üç gün daha uzatmak gerekir."

Kral yolunu gösteren harita

Elmalı Definesi

1984 yılı içerisinde, Antalya'nın Elmalı ilçesi sınırları içerisindeki Bayındır köyünde kaçak kazı yapan definecilerin, dedektörün verdiği sinyal noktasında buldukları define, "yüzyılın definesi" ya da "dekadrahmi definesi" olarak da anılmaktadır. İlk bulunduğu yaklaşık 1900 sikkeden oluşan definedeki bazı sikkeler, bulunduktan sonraki pazarlama sırasında kaybolmuştur. Define, İstanbul ve Avrupa'dan sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne kaçırılmıştır. İzi bulunan define 28 Nisan 1999'da Türk yetkililerce teslim alınmış ve ertesi gün Türkiye'ye getirilmiştir. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde koruma altına alınan definedeki sikkelerden bir kısmı aynı müzede sergilenmektedir.

Define ile ilgili ilk bilimsel bildiri Sallie Fried tarafından 1986 yılının nisan ayında Oxford'ta düzenlenen "IX. Sikke ve Para Tarihi Sempozyumu"nda sunulmuştu. Bir yıl sonra da, 1987'de, aynı kişi tarafından yayımlanmıştır. Bu yayında Elmalı Definesi'ndeki sikke sayısı o gün için 1758 olarak verilmektedir.

Definedeki sikkelerin yaklaşık %8'i Yunanistan'ın kuzeyinde ve Makedonya bölgesinde yer alan kavimlere ve kentlere aittir. Definede bu kavimlerin 80'e yakın sikkesi yer almaktadır. Bunların çoğu birer ikişer sikkelye temsil edilirken, Bisaltlar 68 sikke ile temsil edilmektedir. Bisaltların sikkelerinin tamamı 8 drahmilik (oktadrahmi, 28 gr.) birimlerdir. Ön yüzde atın yanında duran bir erkek figürünün, arka yüzde ise dört parçalı bir kare incusun bulunduğu bu sikkelerin üzerinde sağdan sola ya da soldan sağa kavmin adı yazılıdır.

Definedeki en önemli sikke gruplarından biri de ön yüzde tanrıça Athena başı, arka yüzde ise kare bir çukur içerisinde baykuş ve Atina kentini işaret eden AΘE yazısının bulunduğu Atina sikkeleridir. 187 sikkenin 14'ü dekadrahmi (10 drahmilik birim) olup geri kalanlar tetradrahmi'dir. Definenin "dekadrahmi definesi" olarak anılmasının nedeni definedeki 43 gr ağırlığındaki Atina dekadrahimleridir. O güne kadar dekadrahmi birimindeki sikkelerin sayısı bir elin parmaklarını geçmezken, Elmalı'da bulunan define ile bu sayı neredeyse ikiye katlanmıştır.

Atina dışında Abdera, Akanthos, Mende, Potidaia, Terone, Peparethos, Eretria ve Aigina da definede sikkesi bulunan eski Yunanistan ve Makedonya bölgesi kentleridir. Definede 8 ada kentinin sikkeleri de yer almaktadır. Bunlar Thasos, Paros, Melos, Khios, Samos, Kos, Karpathos ve Rhodos adalarıdır. Fakat sonuncu ada, yani Rhodos, üzerinde yer alan Kamiros ve Lindos kentleri ile temsil edilmektedir. Parion, Miletos, Knidos ve Ephesos da definede sikkesi bulunan Anadolu kentleridir.

Definede en fazla sikke ise definenin bulunduğu güney Anadolu'da hüküm sürmüş olan Lykia hanedanlarına (yaklaşık 970 adet) aittir. Elmalı Definesi'nde Lykia hanedanlarına ait yaklaşık 900 sikke bulunmaktadır. Bunlardan 100 kadarı Kuprllî'ye aittir. Ayrıca, Ekuvemi, Uele, Thibo, Zagaba, Esbehi ve Naj adları da okunmaktadır. Kuprllî'nin sikkelerinde iki darp yeri görülmektedir: Ksanthos ve Limyra (Lykia dilinde Zemuri).

Atina gümüş dekadrahmisi (sağ üst). Ön yüz: Athena başı; arka yüz: baykuş.

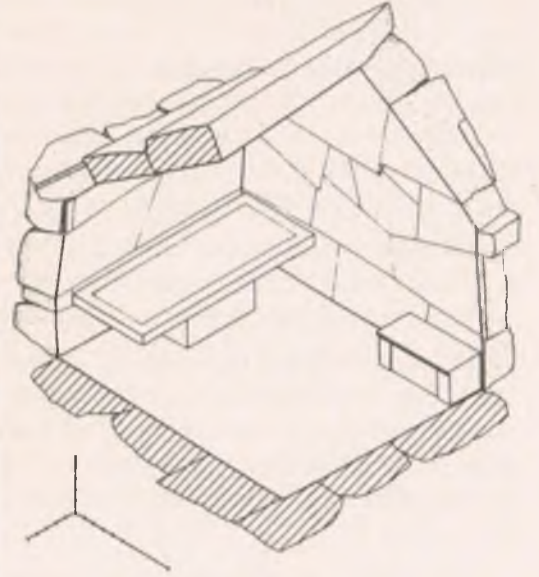
Lykia sikkesi, stater (sol alt). Ön yüz: iki yunus; arka yüz: Triskeles.

Defineden bir grup sikke (sağ alt).

Kızılbel Tümlüsü

Kuzey Iykia'da Elmalı Ovası'nda, Elmalı'nın güneybatısında yer alır. 1969 yılı sonbaharında keşfedilmiş ve kazılmıştır. Ancak tümülüsü ilk keşfedenler soyguncular olduğundan bilimsel kazı yapılmadan birkaç ay önce mezar odasına girilmiş ve Antikçağ'da zaten soyulmuş olan mezar ikinci kez talan edilmiştir. Tümülüsün çapı yaklaşık 50 m. olup içinde 50 yaşlarında bir erkek iskeleti bulunmuştur. Mezar, adı bilinmeyen bir savaşçıya aitti. Soyulan mezardan arta kalan eşyalar çok azdır: çeşitli keramik parçaları, taş alabastro-na ait ağız parçası, kireçtaşı alabastro-n, metal parçaları. Ancak mezarın ünü mezar odasının duvarlarını süsleyen duvar resimlerinden kaynaklanmaktadır. Restore edilmişlerdir.

Kızılbel mezarı tek odalı taş bir yapıdır; üçgen çatılı ve tabanı taş döşemelidir. mezar odası 4.50x4.20 m. ölçülerinde yaklaşık kare planlıdır. Gömü mezar odasının kuzeybatı köşesindedir. Mezarın çatısı ikisi bir tarafta ikisi diğer tarafta olmak üzere dört kireçtaşı bloktan oluşur. Mezar odasına giriş güney duvarının doğu ucundandır. Mezar odasına tek bir gömü yapılması düşünülmüş olduğundan, mezara ulaşan bir dromos ya da giriş koridoru yapılmamıştır. Mezar odasında batı duvarının dibinde kireçtaşı bir kline ile kuzey duvarının doğu ucunda yine kireçtaşından sandık-benzeri ufak bir dikdörtgen masa vardır. Kline iki parçadan oluşmaktadır: kübik bir kireçtaşı blok ile yatak vazifesi görmesi için onun üstüne ortalanacak şekilde yatay olarak oturtulmuş kireçtaşı bir blok. Suni olarak oluşturulmuş toprak ve taş tabakası mezarı

örtmektedir. Böylece oluşturulan yığma tepe hem mezarın yerini belli etmekte hem de onu doğanın ve insanın etkilerine karşı korunaklı kılmaktadır.

Mezar odasının duvarları üst üste frizler halinde sahnelerle bezenmiştir. Resimlerin taslakları esas olarak kırmızı boya ile yapılmış ve içleri boyanmıştır. Konturlarda siyah boyanın hâkim olduğu görülmektedir. Figürler için kullanılan ana renkler kırmızı ve mavi olup ve siyah yoğun olarak konturlarda ve saç, sakal gibi yerlerde kullanılmıştır.

Mezar girişinin güneyden görünüşü (sol üst).

Mezar odasının isometrik planı (sağ üst).

Mezar odasının güney duvarında yer alan Pegasos ve Khrysaor'un doğumu sahnesi (sol alt).

Beyaz, nadiren kullanılmıştır. Erkek ten rengi için esas olarak kırmızıya okre (terrakotta) kullanılmışken bazen pembe kullanıldığı da görülmektedir. Kadınların teni ise beyaz boya ile gösterilmiştir. Resimler mezarın duvarlarına değişen yükseklikte ve ebatta frizler halinde yapılmıştır. Kline ve masanın dayalı olduğu bloklar dışında mezar odasının tüm duvarlarının yüzeyleri resimlerle bezelidir. Klinenin hemen önünde bir kilimi andıran bezemeli bir kısım vardır. Muhtemelen tavan bloklarının tümü boya ile bezenmişti. Kline üzerinde de boya izleri vardır. Masa da boyalı olmaydı ama herhangi bir iz kalmamıştır. Batı duvarında, klinenin üstüne gelen frizde, sol tarafta bir savaşçının savaşa gidişi, sağda ise ziyafet sahnesi resmedilmiştir. Soldaki sahnede, iki atın çektiği bir arabada zırhlı ve miğferli bir savaşçı ile biraz daha küçük boyda aynı giyimli resmedilmiş bir araba sürücüsü vardır. Arabanın ilerlediği yönde, atın hemen önünde oturan bir adam ile ayakta iki kadın görülmektedir. Sağ taraftaki ziyafet sahnesi çok tahrip olduğundan figürler seçilememektedir. Sadece bir kline, hemen önünde bir masa ve masanın altında bir köpek seçilebilmektedir. Bu duvardaki üstteki frizde ortada ayakta bir savaşçı ile onun iki yanında diz çökmüş birer savaşçı; savaşçıların solunda onları izleyen bir grup; savaşçıların sağında ise bir boğayı getiren adam ve en sağda iki atın çektiği bir araba betimlenmiştir. Frizin son kısmı ise silinmiştir. Kuzey duvarda, en altta bir gemi ve içerisinde yedisi küreççi olmak üzere on dört kişi vardır. İkinci frizde en önde oturan bir kadın, onun arkasında atlar, kadın ve erkekler sola doğru sıralanmıştır. Üçüncü frizde sahne soldan sağa doğru olup atlar, erkek figürler, askerler, hizmetçiler ve merkezde önemli olduğu anlaşılan oturan bir figür vardır. Dördüncü ve son frizde atlılar yer almaktadır. Doğu duvarında en alttaki birinci frizde boksörlerin de yer aldığı bir spor sahnesi betimlenmiştir. İkinci frizde geyik avı; üçüncü frizde bataklıkta sağa ilerleyen bir kayık içinde iki adam domuz avlamaktadır. Tepedeki son frizde ise araba ve savaşçıların bir geçit töreni resmedilmiştir. Güney duvarında, kline hizasındaki blokta yer alan friz siliktir.

Mezar odasının batı duvarındaki araba içinde savaşçı asviri (üst).
Güney duvardaki Troilos" sahnesinden letay (alt).

Üstteki frizde Gorgonlar ve Medusa; Khrysaor ve Pegasos'un doğumu yer alır. Üçüncü frizde aslan avı; dördüncü frizde at, atın önünde bir figür, duvar ve pelerinli bir adamın oluşturduğu Troilos sahnesi (Akhilleus'un Troilos'u tuzağa düşürmesi) ile güreş sahnesi vardır.

Resimlerdeki üslup, kıyafetler ve insanların eşyaları Doğu Yunan unsurlarını işaret etmektedir. Elmalı yakınlarındaki Kızılbel ve Karaburun II mezarlarının yanı sıra, Dinar yakınında Tatarlı'da da duvarları resimlerle süslü ahşap bir mezar odası ortaya çıkartıldı. Resimler doğrudan ahşap duvarlar üzerine yapılmıştı. Gordion'daki bir heroonun duvarları resimli ve daha sofistikedir. MÖ 5. yüzyılın başlarında, Greko-Pers üslubunun Anadolu'da gelişmeye başladığı dönemde, Karaburun'da boya bezemeli bir mezar vardır. Elmalı Ovası'ndaki MÖ 6. yüzyıl kültürünü kısmen Lykialı kısmen kuzeyli (yani Milyas, Phrygia, Pisidia) olarak tahmin edebiliriz. Elmalı ovasındaki soylulara ait mezar âdetleri, en azından tümülüs açısından, Phryg etkisi taşımaktadır. Fakat Karaburun'a göre Kızılbel'de daha az bir etki söz konusudur. Kızılbel mezarında melez bir mimari vardır, taş işçiliği ve kapı inşasında Lykia etkisi görülür. Kızılbel mezar odasındaki resimleri Lykia sanatı ve ikonografisinin ışığında olduğu kadar aynı zamanda genel olarak Güneybatı Anadolu Demir Çağı çerçevesinde de değerlendirebiliriz. Lykialıların ve Güneybatı Anadolu'luların, Güney Anadolu ve Kuzey Suriye kıyılarında (Doğu Akdeniz) yaşamakta olan çeşitli Luvi toplulukları ve Yunanlarla ilişkileri vardı. Ayrıca, Geç-Hitit ve Asur etkisi göz ardı edilmemelidir.

KARABURUN II TÜMÜLÜSÜ

Elmalı yakınındaki Karaburun II tümülüsündeki mezar, kazıyı yapan Prof. M. J. Mellink tarafından MÖ 5. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmiştir. Mezar yerli bir soyluya, belki topluluklardan birinin liderine aitti. Mezarın içinde üç duvar boyunca uzanan tek bir friz yer almaktadır. Klinenin üstüne gelen ana duvarda ziyafet sahnesi vardır. Yatağında uzanan mezar sahibi sağ elini ileriye uzatmakta, sol elinde bir kap tutmaktadır. Klinenin sağında, kuzey duvarında savaş sahnesi vardır. Sahnenin ortasında aynı mezar sahibi bu kez atının üstünde, Yunan rakibini öldürmek üzere; askerleri diğer Yunanlarla mücadele etmektedir. Frizde Anadolu, Hellen ve Pers unsurları gözlenmektedir.

Miltiades komutasındaki Atinalılar ise Marathon Ovası'nda Persleri yenilgiye uğrattı. Artemision ve Thermopylai muharebelerini ise Persler kazandı. Ancak Salamis Adası açıklarında yapılan deniz muharebesi ile hemen ardından Plataia ve Mykale (Samsun Burnu) muharebelerini de kazanan Yunanlar, Persleri geri püskürterek tarihe Pers-Yunan Savaşı (MÖ 490-479) olarak geçen savaştan galip çıktılar. Bundan böyle Yunanlar savunan taraf değil, saldıran taraf olacak, savaş Yunanistan'dan Anadolu ve İran'a taşınacaktı. Yunanların Doğu Akdeniz seferi sırasında Atinalı devlet adamı Perikles, Perslerle bir barış antlaşması yaptı. MÖ 449'da Kıbrıs ya da Susa'da yapılan görüşmelere Yunan tarafını temsilen Atina'nın ileri gelen diplomatlarından ve aynı zamanda Olympia Oyunları'nda üç kez araba yarışı kazanmış olan Kallias katıldı. Bu nedenle söz konusu barış "Kallias Barışı" olarak anılır. Bundan böyle Anadolu'daki kentler Perslere karşı bağımsızlıklarını elde ettiler ve Ege Denizi Pers donanmasına kapandı. MÖ 499'da Pers ordusu da Halys'ün (Kızılırmak) batısına geçemeyecekti. Marathon'da başlayan Pers-Yunan Savaşı, yaklaşık yarım yüzyıl sonra Kallias Barışı ile son bulmuş oldu. Persler, Ege Denizi'nin ötesine yayılmanın hiç de kolay olmadığını anlamışlardı. MÖ 5. yüzyılın geri kalan kısmında Persler için yanıtlanması en zor sorulardan biri, Batı Anadolu'daki kentlerin kendi egemenliğinde mi yoksa Atina'nın egemenliğinde mi kalacağı idi. Bundan sonraki esas çabaları, Batı Anadolu'nun kendi kontrolünde kalmasına yönelik olacaktı.

Attika-Delos Deniz Birliği

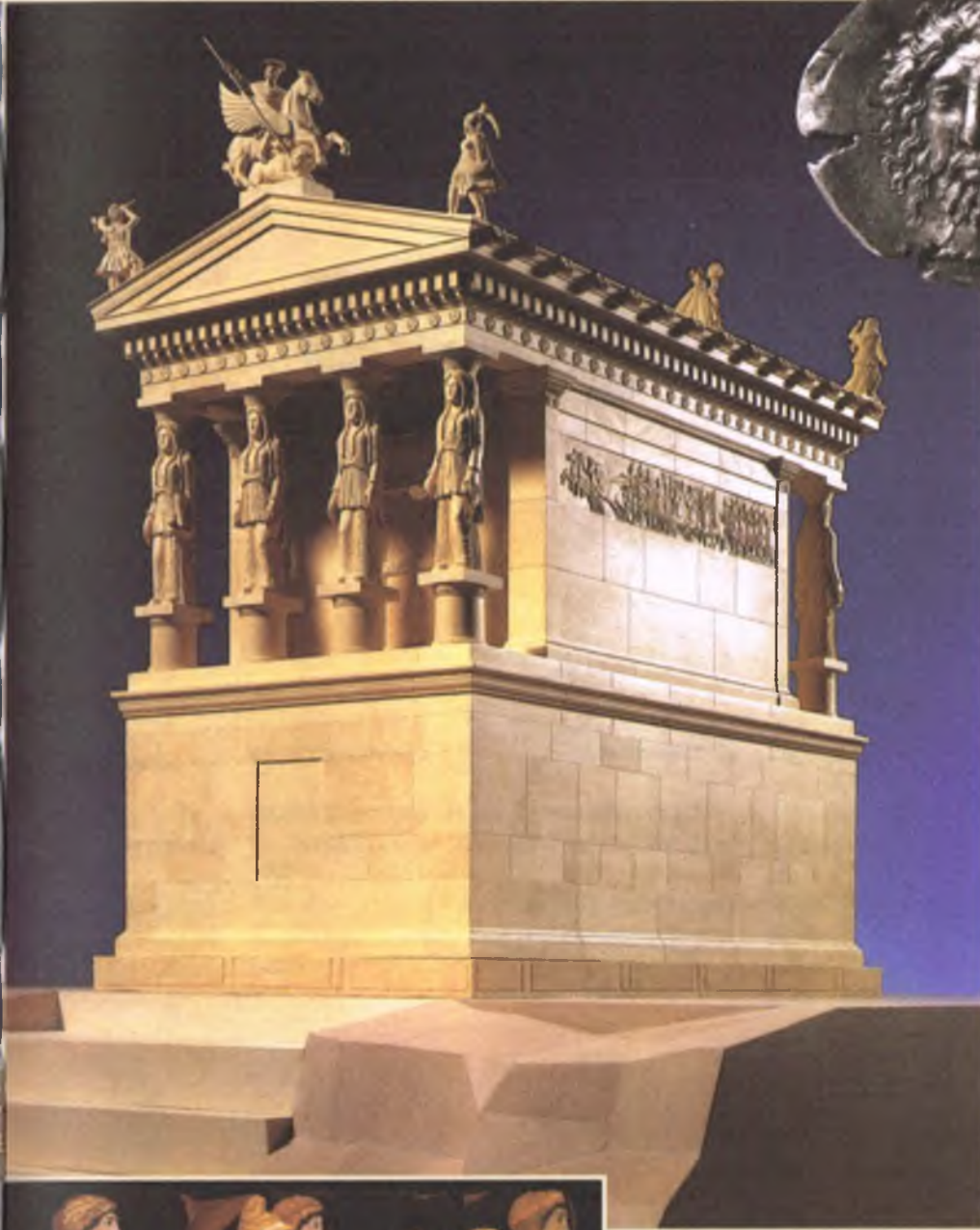
Her ne kadar Perslerle Atinalılar arasında yapılan MÖ 490-479 yılları arasındaki savaşlardan sonra Persler geriye püskürtülmüşlerse de, adalar ve Anadolu'daki kent-devletleri için Pers tehlikesi halen mevcuttu. Bu nedenle Yunanların bir birlik kurmaları kaçınılmazdı. Birliğin önderliği için en güçlü iki aday Atina ve Sparta idi. Gerçi Sparta bir Yunan Birliği (Peloponnesos Birliği) oluşturmuş durumda bulunuyorsa da, siyasal ve sosyal yapısı dolayısıyla, denizaşırı büyük bir seferin yükünü kaldırmaya elverişli değildi. Bu nedenle Yunanların tek vücut olmalarını sağlayan birlik (*symmakhia*) Atina'nın bir deniz imparatorluğu kurma düşüncesinin temelini oluşturuyordu. MÖ 478'de, Pers tehlikesini ortadan kaldırmak ve onların Yunanistan'da yaptıkları tahribatın öcünü almak için Atina tarafından kurulan birliğin merkezi Delos Adası'ydı. Sayıları giderek artan ve bir süre sonra 300'ü bulan üye müttefik kent-devletleri, birliğin hazinesinde toplanmak üzere, ekonomik güçlerine göre belirli bir yıllık katkıda bulunuyorlardı. Hazine Atinalı 10 görevlinin (*hellenotamiai*) denetimindeydi. Birlik hazinesi daha sonra (MÖ 454'te) Delos'tan Atina'ya getirildi. Atinalılar hazinenin bu suretle daha iyi korunacağını düşünüyorlardı. Bu nedenle Delos Birliği, Attika-Delos Deniz Birliği olarak da bilinir. Fakat her iki isim de modern bir yakıştırma değil, Vergi (*phoros*, lat. *tributus*) ödeyen kentleri ve ödedikleri miktarı gösteren listeler Atina akropolisinde mermer steller üzerinde teşhir ediliyordu. Bu listelerden parçalar günümüze değin gelmiştir.

Limyra/Zemuri'deki Perikle Heroonu

Finike'nin 4 km kuzeydoğusunda, Turunçova köyü yakınında bulunan Limyra (Zengerler), bir Lykia kenti olup kaya mezarları ve Limyra beyi Perikle'nin anıtsal mezar yapısı ile ünlüdür. Perikle MÖ 4. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir Lykia hükümdarıdır. Ölümünden sonra kahraman statüsüne yükseltelen Perikle için yaptırılmış Heroon akropolisin güney yamacı üzerinde yer almaktadır. 10 x 7 m'lik bir temel üzerine, girişi güney yanda olan bir mezar odasının bulunduğu bir hyposorion yapılmıştır. Üst yapı Lykia mimarisi tarzında olmayıp Yunan tapmağı tarzında yapılmıştır; amphiprotylos biçimindedir. Ön ve arka cephede, çatıyı taşıyıcı unsur olarak dörder Karyatid kullanılmıştır. Bu tarzıyla Ksanthos'taki Nereidler Anıtı'na benzemektedir. Anıtın alınlık akroterlerine ait parçalar günümüze sağlam gelmemiştir; ancak yine de tamamlamak mümkün olmaktadır. Anıtın güney taraftaki (ön cephe) alınlığının orta akroterinde kanatlı Pegasos üstünde Bellerophon ve köşe akroterlerinde de birer figür yer alırken, kuzeydeki alınlığın (arka cephe) orta akroterinde Perseus'un Medusa'nın başını kesmesi sahnesi betimlenmiştir. Köşe akroterlerinin her birinde diğer iki Gorgon'un kaçı tasvir edilmiştir. Cella duvarının her iki uzun kenarının üst kısmı kabartma bir friz ile bezenmiştir. Simgesel bir geçit alayını gösteren batı frizde en önde zırhlı ve miğferli Lykia hükümdarı Perikle bir arabacının sürdüğü dört atlı bir savaş arabası içinde ilerlemektedir; arkasında sivil ve askeri görevliler, sarayın ileri gelenleri ve en arkada da kalkan ve mızraklarıyla askerler yer almaktadır. Sahnedeki atlı figürlerden başında tiara bulunan ortadaki, Pers Büyük Kralı III. Artakserkses olmalıdır.

Perikle Heroonu'nun maketi (sol üst). Perikle'nin sikke portresi (sağ üst). Batı frizdeki Pers Kralı III. Artakserkses'in de yer aldığı bir geçit alayının, renklendirilmiş kopyası (sol alt). Batı frizi (sağ alt).

Trysa Heroonu

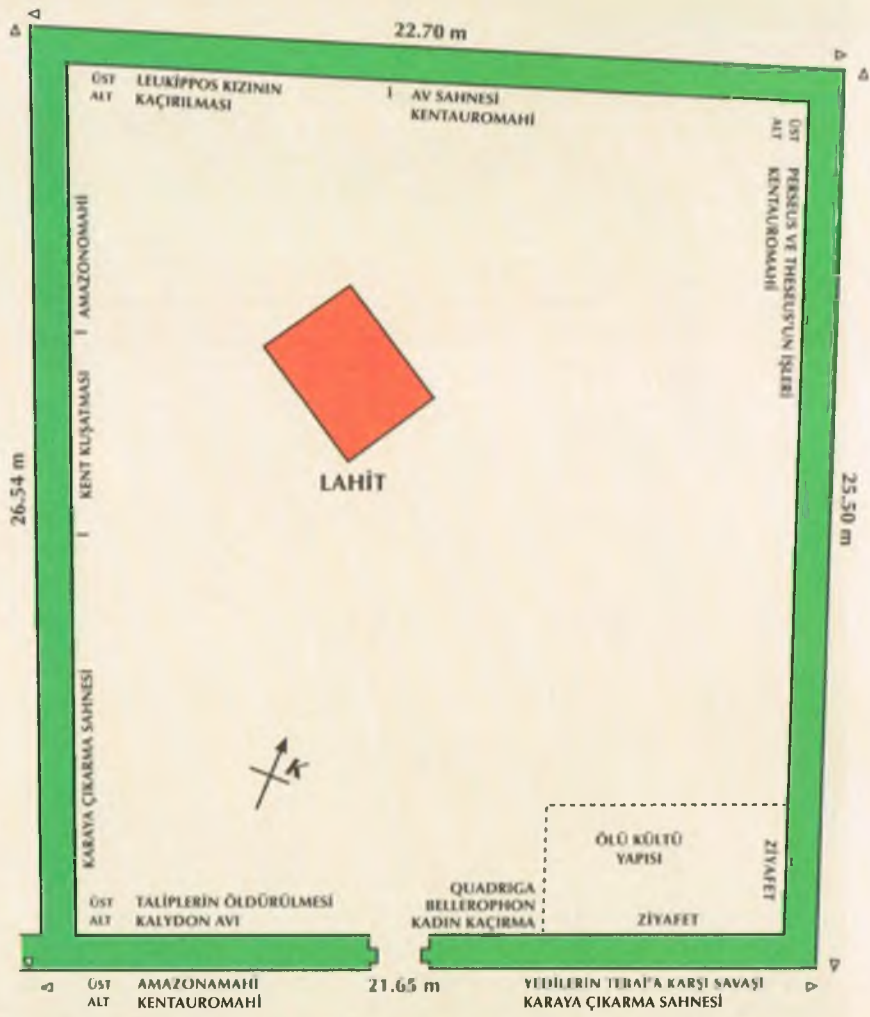
Trysa'yı 1881'de ziyaret eden ve kabartmaların Viyana'ya taşınmasını sağlayan Otto Benndorf (sağ üst). Heroon kalıntıları (sol). Heroon'un modeli; önde Dereimis-Aiskhylos lahdi (sağ orta). Heroon güney dış duvarı; üst friz Amazonomakhia, alt friz Kentauiromakhia (alt).

Lykia kentlerinden Trysa (Gölbaşı), daha çok, orada hüküm süren bir Lykia beyinin (dynastının) anıt-mezarı olan heroon'u ile tanınmaktadır. Heroon, yaklaşık 90 metre-karelik (ca. 22x26 m) kabaca dik-dörtgen bir alanı kaplamaktadır. Heroon'u çevreleyen 3 metreyi aşkın temenos duvarının dört bir tarafında yer alan kabartmalarda Amazonomakhia, Lapithlerin Kentauros- larla savaşı (Kentauiromakhia), Yedilerin Thebai'a karşı savaşı, kent kuşatması (Troia), Messenia Kralı Leukippos'un kızının kaçırılması, Perseus ile Theseus'un işleri, Odysseus'un Penelope'nin taliplerini öldürmesi, quadriga içinde Trysa beyi, Bellerophon ve Khimaira, kadınların kaçırılması, av, kıyıda çarpışma ve Kalydon yaban domuzunun avı sahneleri yer alıyordu. Kabartmalar güney duvarında (girişin olduğu taraf) hem içte hem dışta yer alırken; kuzey, batı ve doğu duvarlarında sadece içte yer alıyordu. Batı duvarındaki kent kuşatmasının, Troia'nın kuşatılmasını temsil ettiği

düşünülmektedir. Trysa prensi, atalarının Troialıların yandaşı olarak Troia kentinin savunmasında yer alışlarını simgelemektedir. Kabartmalarda taht üzerinde oturan figür olasılıkla Troya Kralı Priamos'tur. Temenos'un içinde, podyum üzerinde yükselen bir lahit vardı. Dışarda ise, temenos duvarının güneydoğu köşesine yakın bir yerde, Dereimis-Aiskhylos lahdi olarak adlandırılan ikinci bir lahit daha bulunuyordu. Heroon, bölgeyi 1841 yılında ziyaret eden J. A. Schönborn tarafından keşfedilmişti. Ancak uzun süre gözlerden ırak kalan heroon'u 1881'de Otto Benndorf tekrar ziyaret etmiş ve 1882-1884 yılları arasında buradaki kabartmaların ve lahdin Viyana'ya çıkarılmasını sağlamıştı. Heroon, MÖ 5. yüzyıl sonu/4. yüzyıl başına tarihlenmekte olup kabartmalar ve Dereimis-Aiskhylos lahdi bugün Viyana'daki Kunsthistorisches Museum'dadır.

Heroon zemin planı ve kabartmaların yerleşimi (sağ üst). Kent kuşatmasından detay (sol üst). Bellerophon'un Khimaira'yı öldürmesi (sağ). Trysa beyi quadriga içinde (alt).

Sol sayfa: Daskyleion'da bulunmuş Greko-Pers tarzındaki kabartmada "Ateş Kültü" sahnesi tasvir edilmiştir. Solda bir yapının kenar kısmı (mezar kapısı?), sağda iki rahip (magi) ellerinde birer demet dal tutuyorlar. Önlerinde bir dal yığını üzerinde kurban edilmiş koç ve boğa başı vardır (MÖ 5. yüzyıl sonları). Mermer, 67x50 cm.

Sağ sayfa: Üç ayaklı kazan, temsili çizim (sol alt) ve kazanın orta ayağının üst kısmında bulunan tunç yılan başlarından biri (sağ alt). Sultanahmet'te bulunmuştur (MÖ 5. yüzyıl), 13 cm

Birliğin ilk işi, Karadeniz ile olan ticaret yolunun açık tutulması için Trakya ve boğazları Perslerden temizlemek oldu; hatta Byzantion ele geçirildi. Daha sonra, Marathon zaferinde Yunanların başında bulunan Miltiades'in oğlu Kimon'un Delos Deniz Birliği'nin Perslere karşı düzenlediği birçok operasyonu yönettiğini görüyoruz. Kimon, MÖ 468'de Anadolu'nun Akdeniz kıyılarına inerek, Eurymedon Irmağı'nın (Köprüçay) ağzında mevzilenmiş olan Pers donanmasını bozguna uğrattı. Anadolu'nun güney kıyıları Perslerden temizlendi. Bölgedeki bazı kentler bu başarıdan sonra Birlik içinde kaldılar.

Müttefik kentler arasında en fazla prestij ve güç sahibi Atina olduğundan bu kent diğerleri üstünde bir hegemonya kurmak isteyecek ve bu durum zamanla hoşnutsuzluk yaratmaya başlayacaktı. Nitekim öyle de oldu; Delos Birliği giderek Atina imparatorluğuna dönüştü. Öyle ki Birliğin kurulmasından yaklaşık 25 yıl sonra, MÖ 5. yüzyılın ortalarında, Atina, Birlik içinde kendi para ve ağırlık sisteminin kullanılması için bir kararname yayımlayarak müttefiklerine gümüş sikke basımını yasaklamak istemiştir. Böylece Atina, sikke üretimini tekelinde tutarak yalnızca kendi bastığı tetradrahmilerin dolaşımını zorunlu kılacaktı. Ancak bu kararnamenin uygulanıp uygulanmadığı ya da ne derece uygulandığı tartışmalıdır. Sparta ile Atina'nın arasının açılmasında başlıca rolü oynayan Atina'nın hegemonya sevdası MÖ 431 yılında Birliğin sona ermesine neden olmuştur. Perslere karşı omuz omuza mücadele veren Atina ve Sparta bundan böyle karşı kutuplarda yer alacak ve birbirleriyle savaşıacaklardır (Peloponnesos Savaşı).

Batı Anadolu kent-devletleri, Pers egemenliği altında buldukları dönemde, Atina'nın önderliğinde kurulan Delos Deniz Birliği'ne üye alınmışlardı. Birliğe üye kentler gemi ya da para katkısında bulunuyorlardı. Örneğin Ephesos 6-7 talanton gümüş öderken, Miletos 5, Kolophon 3, Teos 1,5, Lebedos 3, Klazomenai 1,5 talanton ödemiştir; ancak bu miktarlarda zaman içinde indirim ya da artırım olmuştur. Kentlerin Birlik hazinesine ödedikleri vergi miktarları, tarihçiler tarafından onların zenginlik ve refah düzeylerini belirleyen bir kriter olarak da kullanılmaktadır.

Peloponnesos Savaşı

Atina ile Sparta arasında MÖ 431-404 yılları arasında, yirmi yedi yıl süren savaş, Peloponnesos Savaşı olarak bilinir. Nasıl ki Perslerle Yunanların savaşını esas itibarıyla tarihçi Herodotos'tan öğreniyorsak; Peloponnesos Savaşı hakkında en ayrıntılı bilgiyi tarihçi Thukydides'ten öğreniyoruz. Bu savaş sırasında Spartalılar Perslerden destek aldılar. MÖ 449 yılında Atinalılar ile Persler arasında yapılan antlaşmaya göre, Persler Ionia kentleri üzerinde egemenlik haklarını kullanmayacaktı. Ancak Pers Kralı II. Darios bu antlaşmadan tek taraflı vazgeçtiğini bildirerek Anadolu'daki satrapları Tissaphernes ile Pharnabazos'tan Batı Anadolu'daki kentlerden vergi almalarını

istemmişti. Bu arada Spartalılar Tissaphernes'e başvurarak Atinalılarla mücadelelerinde yardım istediler. Bu yardım karşılığında Batı Anadolu kentlerinin Pers egemenliğine girmesine göz yumacaklarını bildirdiler. Böylece Spartalılar, o sıralar kendi taraflarında yer alan Atinalı komutan Alkibiades'i Ionia'ya gönderdiler. Alkibiades, bazı kentleri Attika-Delos Deniz Birliği'nden çıkardı. Pers orduları da Ionia'ya girince Birlik dağılmak zorunda kaldı. Bu arada Alkibiades, Atina'da oluşan uygun politik ortam nedeniyle tekrar Atina'ya dönerek Sparta'ya karşı harekete geçti. Abydos'ta kazandığı zaferin (MÖ 411) ardından, Kyzikos (Erdek) açıklarındaki Sparta donanmasını bozguna uğrattı (MÖ 410). Byzantion (İstanbul) ve Kalkhedon'u (Kadıköy) ele geçirdi. Böylece Boğazın kontrolü tekrar Atina'nın kontrolüne geçti (MÖ 409). Ksenophon, Kalkhedon ve Byzantion'un ele geçirilmesini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır (*Hellenika*, I/III). Atina donanması önce Prokonnesos'a gelmiş, oradan Kalkhedon'a yönelerek kentin yakınında ordugâh kurmuştu. Kalkhedon halkı Atinalıların gelmekte olduğunu duyunca, yağma edilebilecek neleri varsa, hepsini götürüp komşuları Bithynia Traklarına emanet ettiler. Fakat Alkibiades Bithynia topraklarına girerek, Traklarla anlaştı ve Kalkhedon halkına ait mallara el koydu. Bundan sonra hemen Kalkhedon'u kuşattı. Atina ordusundaki hoplitlerin başında bulunan Thrasylos ile Kalkhedon'da bulunan Spartalı komutan Hippokrates karşı karşıya geldiler; muharebenin sonuna doğru Alkibiades de Thrasylos'a yardıma geldi ve Hippokrates öldürüldü. Atinalılar daha sonra Byzantion'u kuşattılar. Kentte bulunan Spartalı komutan Klearkhos'un kenti terkederek Pharnabazos'un yanına gitmesini fırsat bilen bazı kişiler, Byzantion'u Atinalılara teslim etmek için girişimde bulundular. Thrakion adlı meydana çıkan büyük kapıyı açıp Alkibiades ile ordusunu içeri aldılar ve böylece Atinalılar Byzantion'u ele geçirdiler. Savaşın son yılları Propontis (Marmara) civarında cereyan etti. Spartalılar daha önce Atina'nın işgal ettiği Lampsakos (Lapseki), Byzantion ve Kalkhedon'u ele geçirdi. Dört bir yandan abluka altına alınan Atina teslim olmak zorunda kaldı. Atina'ya kabul ettirilen antlaşmanın koşulları çok ağırdı (MÖ 404). Böylece Yunan dünyasının önderliği Atina'dan Sparta'ya geçti. Fakat Sparta'nın bu sevinci Perslerin tekrar Yunan dünyasının işine karışmasıyla pek uzun ömürlü olmadı.

PERS İKTİDARININ ZAYIFLAMASI

Satrap Kyros'un Ayaklanması

Persler arasında cereyan eden bir taht kavgası, Ksenophon'un *Anabasis* adlı eseri sayesinde günümüze kadar ulaşması nedeniyle eskiçağ tarihi içinde önemli bir yere sahiptir. Söz konusu olayın öyküsü kısaca şöyledir:

Peloponnesos Savaşı sona erdiğinde Pers Kralı II. Dareios ölmüş, yerine büyük oğlu II. Artakserkses Mnemon geçmiştir. Fakat Dareios'un karısı Parysatis gerçekte küçük oğlu Kyros'un kral olmasını istemektedir. İki kardeş, Artakserkses ve Kyros birbirlerinden hoşlanmamaktadırlar. Kyros'un bir gün ağabeyi tarafından öldürüleceğinden endişe duyan Parysatis, Artakserkses'i kardeşini Batı Anadolu'ya satrap olarak göndermesi için ikna eder. Böylece Kyros uzakta, ama güven içinde olacaktır. Bu durum Artakserkses'in de işine gelir. Çünkü, Kyros saray çevresinden ne kadar uzakta olursa, kendisi için o kadar az tehlikeli olacaktır. Fakat Batı Anadolu'da gücünü artıran Kyros, ağabeyi II. Artakserkses'i tahttan indirmenin zamanı geldiğini düşünerek, Sardeis'te paralı askerlerden oluşan büyük bir ordu toplamaya başladı. Asker toplamada, dostluk kurduğu Yunan subayların da desteğini alır. Ağabeyini kuşkulandırmamak ve kendi ordusunu tedirgin etmemek için, isyan eden Pisidialı kabileleri egemenlik altına almak amacıyla sefere çıktığını duyurur ve MÖ 401'de yola çıkar.

Fakat durumun farkına varan Artakserkses'in yakın adamlarından satrap Tissaphernes hemen Susa'ya giderek kralı uyarır. Kyros, Kilikia üzerinden Babylon'un kuzeyindeki Kunaksa'ya varır. Artık ordusuna gerçek planını söylemiştir. Askerler şaşkıncıdır; ama geri dönüş için de çok geçtir. İki ordu Kunaksa'da karşılaşır (MÖ 399). Kyros, ağabeyini yaralar ama kendisi de ölür. Kyros'un öldüğünü duyan askerler, artık bir amaçları olamayacağını düşünerek geri çekilirler. Geriye çekilen 10.000 Yunan askerinin başında, diğer birkaç komutanla birlikte, bütün bu olayların anlatıldığı *Anabasis* adlı eserin yazarı olan tarihçi Ksenophon da vardır. Ordu, Dicle (Tigris) kıyısını izleyerek kuzeye doğru ilerleyip Karadeniz kıyısına varır. Kimi zaman karadan, kimi zaman denizden yol olarak Trakya'ya gelirler ve burada Spartalı komutanların emrine girerler. Kyros'un bu başarısız seferi, sefere katılan Ksenophon'un *Anabasis* adlı eserine konu olmuştur. Söz konusu uzun dönüş yolculuğu günümüzde "Onbinlerin Dönüşü" olarak bilinmektedir.

Bu şekilde özetlediğimiz seferin ve dönüş yolculuğunun ayrıntılarına gelince:

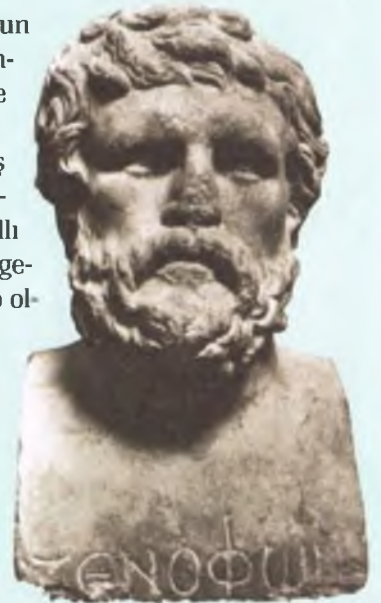
Kyros MÖ 401'de Sardeis'ten (Sart) yola çıktı ve kayıkların yan yana dizilmesi suretiyle inşa edilen bir köprü ile Menderes Irmağı'nı aştı. Phrygia içlerinde ilerleyerek bir günlük yürüyüşle Denizli'nin

Sağ sayfa:
Apollon ile yaptığı müzik yarışmasını kazanan Marsyas, Apollon tarafından ağaca astırılıp derisi yüzdürülmüştür; çömelmiş olan figür, Marsyas'ın derisini yüzecek olan İskit'tir. Mermer heykel grubu (MS 2. yüzyıl), yükseklik: 1.20 cm (üst); Hierapolis'te bulunmuş kabartma (alt).

Ksenophon ve *Anabasis*

Ksenophon (MÖ 430-355) eski Yunan tarihçiliğinin en önemli isimlerinden biridir. Atinalı Gryllos'un oğlu olan Ksenophon'un iyi bir eğitim aldığı söylenebilir. Peloponnesos Savaşı'ndan birkaç yıl sonra, Batı Anadolu Satrapı Kyros'un, ağabeyi Pers Kralı II. Artakserkses'i tahttan indirip onun yerine geçmek için yaptığı sefere Ksenophon da katılmıştır. Fakat MÖ 401'de Kunaksa'da yapılan savaşta Kyros yenilgiye uğrayarak ölünce, paralı Yunan askerlerin komutasını Ksenophon almış ve onları önce Karadeniz kıyılarına oradan da Trakya'ya getirmiştir. Ksenophon bu seferi *Anabasis = Kyru Anabasis (Kyros'un Anabasis'i)* ya da daha çok tanınan şekliyle *Onbinlerin Dönüşü* adlı eserinde anlatır. Eser, 7 kitaptan oluşmaktadır. *Anabasis*, o dönem Anadolu halkları, coğrafyası, gelenek ve göreneklere hakkında önemli bilgiler içermektedir. Fakat özellikle, daha az bilgiye sahip olduğumuz o dönem Doğu Anadolu'su için çok değerli bir bilgi kaynağıdır. Bir anlamda Strabon'un *Coğrafyası*'nda eksik kalan Doğu Anadolu coğrafyasına ait bilgilerimiz *Anabasis* ile tamamlanmaktadır. Ksenophon bu eserinde olayları bir günlük ya da anı defteri tutar gibi kronolojik bir düzen içinde kaydetmiştir. Zevkle okunan akıcı bir üslubu vardır.

Ksenophon'un bir diğer önemli eseri *Hellenika*'dır (*Yunan Tarihi*). 7 kitaptan oluşan eserin ilk iki kitabı, Thukydides'in Spartalılarla (Lakedaimonialılar) Atinalıların savaşını konu alan eserinin devamı niteliğindedir. Ksenophon bu eserinde, Thukydides'in, ölümü nedeniyle bıraktığı MÖ 411 yılından başlayarak MÖ 362'deki Mantinea Savaşı'na kadar geçen sürede meydana gelen gelişmeleri anlatmaktadır.

doğusundaki ovada yer alan Kolossai kentine geldi ve orada 7 gün kaldı. Ksenophon bu kentin zengin ve büyük bir kent olduğunu söyler. Burada Thessalia'lı Menon komutasında 1500 asker Kyros'un ordusuna katıldı. Buradan üç günlük yürüyüşle Phrygia'nın önemli kentlerinden Kelainai'a (Dinar) vardılar. Otuz gün kalınan bu kentte Lakedaimonialı sürgün Klearkhos iki bin askerle, Syrakusaili Sosis üç yüz, Arkadialı Agias da bin askerle kendilerine katıldı. Ksenophon, burada Kyros'un bir sarayı ile içinde yabancı hayvanların bulunduğu büyük bir parkın yer aldığını, parkın ortasından Maiandros Irmağı'nın geçtiğini ve Kyros'un bu parkta atıyla ava çıktığını söylemektedir. Ksenophon Marsyas Irmağı'nın (Çine Çayı) kentin içinden geçip Maiandros'a döküldüğünü belirttikten sonra, ırmağın neden Marsyas olarak adlandırıldığını da açıklar. Apollon, Marsyas ile burada bir müzik aleti çalma yarışması yapmıştır. Ksenophon bahsetmese de, efsaneye göre Apollon lyra, Marsyas ise flütle yarışmaya katılmıştır. Apollon lyrasını ters tutup çalmış, aynı şeyi Marsyas'tan da yapmasını isteyince flüt tersten ses çıkartamamış ve yarışmayı Apollon kazanmıştır. Ancak yarışmayı izleyen Phryg Kralı Midas, flütün lyradan daha üstün bir çalgı olduğunu söyleyince Apollon kızmış Midas'ın kulaklarını eşek kulaklarına çevirmiş, Marsyas'ın da

derisini yüzmüştür. Ancak sonradan pişman olup Marsyas'ı onun adını taşıyan ırmağa (bugünkü Çine Çayı) dönüştürmüştür.

Ksenophon'un sözünü ettiği bir sonraki durak, ordunun iki günlük bir yürüyüşle vardığı bugünkü Çivril yakınındaki Peltai kentidir. Ordu, üç günlük bir ikametten sonra, yine iki günlük bir yürüyüşle Keramon Agora kasabasına (Banaz yakınında ?) vardı. Tarihçiler, Kelainai'dan sonra Kyros'un güneye doğru yönelmek yerine, neden kuzeye, Peltai ve Keramon Agora istikametine yöneldiği konusunu merak etmektedirler. Ancak gidiş istikametinin tersi bir güzergâhın seçilmesinin, gerek yol koşulları gerek bilmediğimiz başka bir nedenden, bilinçli bir seçim olması akla yatkındır. Bir sonraki durak, yine iki günlük yürüyüş mesafesindeki Kaystrou Pedion (Bolvadin yakınında Üç Höyükler Mevkii) idi. Buradaki beş günlük ikameti sırasında Kilikia Kralı IV. Syennesis'in karısı Epyaksa Kilikalı ve Aspendoslulardan oluşan bir muhafız birliğinin eşliğinde Kyros'un yanına geldi ve ona yüklü miktarda para verdi; Kyros da bu parayla askerlerinin ücretlerini ödedi. Ksenophon, Kyros'un Epyaksa ile sıkı bir ilişkisi olduğundan bahseder.

Kilikia Kralı Kaçıyor

Daha sonra ordu Kaystrou Pedion'dan ayrıldı ve iki günlük yürüyüşle Kyros'un büyük bir geçit töreni düzenlediği Thymbrion'a (Saray Köyü), oradan da Tyriaieion (Ilgın) üzerinden Ikonion'a (Konya) gelerek burada üç gün kaldı. Buradan sonra beş gün süren uzun bir yürüyüşle Iykaonia'ya vardılar. Oradan kuzeydoğuya yönelerek Kappadokia'ya girip Dana/Tyana (Kemerhisar) kentinde üç gün konakladılar. Daha sonra güneye ilerleyerek Tros Dağları'ndaki Kilikia Kapıları'na (Gülek Boğazı) yöneldiler. Boğazın yukarılarındaki tepelerde mevzilenmiş olan Kilikia Kralı Syennesis her ne kadar önce Kyros'a engel olmak istediyse de, Kyros'a destek için gelmekte olan orduları duyunca geri çekildi. Böylece Kyros ve ordusu herhangi bir güçlükle karşılaşmadan Kilikia Kapıları denen sarp ve dik geçidi aşarak Kilikia topraklarına girdi. Ksenophon, geçidin ardındaki ovayı "büyük, güzel, suyu bol, her türlü ağaçları ve asmaları olan, susam, darı ve buğdayın yetiştiği" bir ova olarak tanımlar. Kyros ve ordusu 4 günlük bir yürüyüşle Tarsos kentine geldi. Kilikia Kralı Syennesis'in sarayı da buradaydı. Ancak gerek Syennesis gerek halk kentten kaçıp dağa sığınmışlardı; Soloi (Mezitli-Viranşehir) ve Issos (Dörtöy) halkı ise kaçmamıştı. Bu arada Syennesis'in karısı Epyaksa Kyros'tan beş gün önce Tarsos'a gelmişti. Ancak beraberindeki Menon'un komuta ettiği askerlerden yüz kişi Trosolar'ı aşarken kaybolmuştu; belki de Kilikalılarca pusuya düşürülerek öldürülmüşlerdi. Arkadaşlarının akıbetini öğrenen, Kyros'un ordusundaki askerler Tarsos'u ve kralın sarayını yağmaladılar. Kyros,

haber göndererek Syennesis ile görüşmek istediğini söyledi. Önce tereddüt eden Syennesis daha sonra daveti kabul etti ve Kyros'a büyük miktarda para verdi. Kyros da onu bazı armağanlarla onurlandırarak Kilikia'da yağma yapmayacağını söyledi.

Kyros'un Ölümü

Kyros, Tarsos'ta 20 günden fazla kalamadı. Çünkü askerleri, seferin Pers Kralı Artakserkses'e karşı yapacağı konusunda kuşulanmaya başlamışlardı ve daha öteye gitmek istemiyorlardı. Ancak, Kyros, üzerine yürüdüğü kişinin Fenike Satrabı Abrokomas olduğunu ve buldukları yere 12 günlük mesafede konuşlandığını söyleyerek, ayrıca askerlerin ücretlerine %50 zam yaparak onları ilerlemeye ikna etti. Kyros ve ordusu Tarsos'tan Psaros (Saras/Seyhan) ve Pyramos (Ceyhan) ırmaklarını geçerek beş günlük yürüyüşle Issos'a (Dört Yol) geldi. Burada 60 gemi ile 700 asker (hoplit) kendisine katıldı. Ayrıca Abrokomas'ın emrindeki 400 hoplit de kaçıp Kyros'un emrine girdi. Kyros buradan beş günlük yürüyüşle "Kilikia ve Syria Kapıları"na vardı. Bu geçidin Kilikia tarafını Syennesis'in muhafızları, Syria tarafını ise Pers kralının askerleri kontrol altında tutuyordu. Abrokomas, Kyros'un Kilikia'da olduğu haberini

alınca Fenike'den Pers Büyük Kralının yanına gitti. Kyros, buradan Syria'ya girerek İskenderun'un güneybatısındaki Myriandros'a geldi. Bu liman kentinde ordu yedi gün konakladı. Oradan Khalos (Küveyk Çayı) Irmağı kıyısına vardılar. Ksenophon, yöre halkının bu ırmakta yaşayan balıkları kutsal saydıklarını, onlara zarar vermediklerini söylemektedir. Khalos Irmağı'ndan sonra ordu artık Syria topraklarına girmiştir. Kyros ve ordusu yaklaşık sekiz günlük bir yolculukla Fırat (Euphrates) Irmağı kıyısındaki Thapsakos kentine geldi ve yine uzun bir yolculuk sonrasında Babylon yakınındaki Kunaksa'ya vardı. Burada Kyros'un ordusuyla Artakserkses'in ordusu arasında büyük bir meydan savaşı oldu ve Kyros savaş alanında öldü.

Ksenophon Komutan Seçiliyor

Komutanlarının öldürülmesi üzerine askerler Spartalı Klearkhos ile Pers Ariaios'un liderliğinde toplandılar; artık yurtlarına dönmek istiyorlardı. İonia satrabı Tissaphernes ile yapılan antlaşma uyarınca ordunun dönüş yolculuğu başlamıştı. Ancak, Zap Irmağı kıyısında Klearkhos ve diğer bazı Hellen komutanlar Tissaphernes'in tuzağına düşürülüp öldürüldüler. Bunun üzerine on bin paralı Yunan

Pers satrap (Tiran) başı. Karadeniz Ereğlisi'nde bulunmuştur. MÖ 530 civarı. Doğu Hellen portre sanatının en erken örneklerindedir.

askeri yurtlarına dönüşte kendilerine komuta etmesi için aralarında bulunan tarihçi Ksenophon'u seçtiler. Bu nedenle *Anabasis*, aynı zamanda "Onbinlerin Dönüşü" olarak da anılır.

Dönüş Yolculuğu

Onbinler, Tigris (Dicle) Irmağı'nın doğu kıyısını izleyerek kuzeye doğru ilerlemeye başladılar. Bu arada Tissaphernes komutasındaki bir ordunun saldırısına uğradılar, ancak saldırıyı püskürterek ilerleyişlerine devam ettiler. MÖ 401 yılı ekim ayında Cizre yakınında Kardukhlar ülkesine girdiler. Ksenophon, Yunan askerlerden kaçan Kardukhların evlerinde çok sayıda tunç kaplar bulunduğunu anlatır. Onbinlerin Kardukhların memleketindeki ilerleyişleri bir hayli sıkıntılı oldu. Zaman zaman Kardukhların saldırılarına uğradılar, bazı komutanlar ve askerler öldürüldü.

Kardukh topraklarından sonra, ordu Armenia topraklarına girdi. Batı Armenia satrabı Tribazos askerleriyle Onbinlere karşı tehditkâr bir tavır sergiledi; kış koşulları da oldukça ağırdı. Buna rağmen ordu Armenia topraklarında ilerlemesini sürdürdü. Ksenophon, Armenialıların yaşadıkları yerler ve yeme-içme âdetleri hakkında şunları söylemektedir: "Evler yer altında idi, kapıları bir kuyu ağız gibi dardı, ama içleri genişti. Hayvanlar için yollar kazılmıştı, fakat insanlar merdivenlerle iniyorlardı. Evin içinde keçiler, koyunlar, sığırlar ve kümes hayvanları çocuklarla karmakarışık. Hayvanlar evin içinde kuru otlarla besleniyordu. Birçok buğday, arpa, kuru sebze ve arpa şarabı ele geçti. Bu arpa şarabı çömlükler içinde duruyor ve üstünde arpa taneleri yüzüyordu. İçerisinde kimi uzun, kimi kısa boğmaksız saman çöpleri batırılmıştı. Kim bundan içmek isterse bu çöplerden birinin ucunu ağızına alıp emmesi lazımdı. Bu içki, eğer içine su katılmazsa çok sertti. Fakat alışınca pek lezzetli geliyordu."

Onbinler daha sonra, güzergâhı hayli tartışmalı olan bir yolu izleyerek kuzeye yöneldiler. Yolculuk sırasında Phasisler, Taokhlar, Khalybler gibi yerli halklarla karşılaştılar. Gymnias adlı büyük bir kentte vardılar. Buradan itibaren bir rehber kılavuzluğunda yola devam ettiler. Rehber, Onbinleri denize ulaştıracağını, eğer ulaştıramaz ise ölüme razı olacağını söyledi. Ordu, Thekhes adlı dağa vardığında, önde giden askerler dağın tepesinde bağırmaya başlamışlardı: "...Bu gürültü üzerine arkada bulunan Ksenophon ve bütün artçılar önden başka bir düşmanın saldırdığını düşündüler...Bağırışma giderek fazlalaştı ve yakınlaştı. Ksenophon bunun bir nedeni olması gerektiğini düşündü, atına bindi ve yanına Lykios ile süvarileri alarak yardıma koştu. Fakat biraz sonra askerlerin 'Deniz! Deniz!' diye bağırdıklarını ve geriden gelenleri acele etmeye teşvik ettiklerini duydular. Artık herkes, hatta artçılar da koşuyor, yük hayvanları ve atlar olanca hızla sürülüyordu. Herkes dağın tepesine varınca, komutanlar gözlerinden yaşlar akarak birbirlerini kucakladılar." Tarihçiler, Onbinlerin denizi gördükleri noktanın Zigana Geçidi civarı olduğunu belirtirler. Ordu buradan önce Makronların, sonra Kolkhosların (Kolkhlar) memleketine (Kolkhis'e) geldi. Daha sonra Trapezous (Trabzon) civarında denize ulaştılar. Onbinlerin bir kısmı denizden bir kısmı karadan Kerasos'a (Giresun) geldi. Burada 10 gün konakladıktan sonra, denizden gelenler deniz yoluyla, karadan gelenler kara yoluyla Kotyora'ya (Ordu) doğru yola çıktılar. Artık Onbinlerin sayıları da bir miktar azalmıştı. Ksenophon, Kerasos ile Kotyora arasında yaşayan Mossynoikosların (Mossynoikler) yağma edilen ambarlarında tuzlanarak küplere bastırılmış yunus eti ve kaplar içinde balık yağı, ayrıca çok miktarda yassı cevizler (kestane) ve şarap bulunduğunu anlatır. Ordu 8 günlük yürüyüşle Khalyblerin memleketine geldi. Ksenophon Khalyblerin geçimle-

rini demir madenlerinde çalışarak kazandıklarını söyler. Buradan sonra Tibarenlerin oturdukları bölgeye geldiler. Ve nihayet Kotyora'ya vardılar. Burada 45 gün konakladılar. Ancak kent halkı onlar için bir pazar kurmadığı gibi hastalarını da kabul etmedi. Bunun üzerine Yunan askerler yiyeceklerini kısmen Paphlagonia kısmen de Kotyora arazisinden temin ettiler. Bu gerginliği ortadan kaldırmak için Sinope'den elçiler geldi ve uzlaşma sağlandı. Ordu gemilerle Sinope'ye geçti ve burada beş gün kaldı. Oradan yine gemilerle iki günlük yolculukla Herakleia Pontike'ye (Karadeniz Ereğlisi) geldiler. Herakleialılar, Hellenlere dostça davranarak onlara yiyecek ile küçükbaş ve büyükbaş hayvan gönderdiler. Ancak Hellenler hediyeleri az buldular ve ayrıca çok miktarda altın para istediler. Herakleialılar bu kaba teklifi kabul etmediler ve bütün mallarını korumaya alarak, kent dışında kurmuş oldukları pazarı kent içine taşıdılar; kent kapıları kapatıldı, surlara silahlı adamlar yerleştirildi. Bunun üzerine Hellenler kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. Ordu üçe bölündü. Birinci grubu 4500 kişiyi aşkın Arkadialılar ile Akhaialılar oluşturuyordu; bunlar Bithynia topraklarını talan etmek için Herakleialılardan temin ettikleri gemilerle yola çıktılar ve Kalpe (Kefken) Limanı'na geldiler. İkinci grubu oluşturan Kheirisophos'un komutasındaki 2100 asker kara yoluyla Trakya'ya ilerlemeye başladı. Üçüncü grubu oluşturan Ksenophon komutasındaki 2000 asker (40'ı süvari) ise deniz yoluyla yola koyuldu; bunlar Bithynia topraklarınının Trakya sınırına yaklaştığı yerde karaya çıkarak karadan batıya doğru ilerlemeye başladılar. Bu üç gruptan ilki Bithynialılarla baş edemedi ve ağır kayıplar verdiler. İkinci ve üçüncü grubu oluşturan askerler onların yardımına koştu. Üç grup Kalpe Limanı'nda bir araya geldi. Ksenophon Kalpe Limanı ve civarını ayrıntılı bir şekilde tasvir eder. Kalpe Limanı'nda yapılan toplantıda ordunun önceden olduğu gibi eski komutanların emrinde ve bir düzen içinde ilerlemesine karar verildi. Ancak Kalpe Limanı'nda kaldıkları süre içerisinde gerek Bithynialıların gerekse Satrap Pharnabazos'un saldırılarına maruz kaldılar. Fakat Pharnabazos'un son saldırısında galip geldiler.

Ordu Byzantion'da

Daha sonra ordu yola çıktı ve 6 gün sonra Khryso polis'e (Üsküdar) vardı. Pharnabazos, Byzantion'da bulunan Spartalı donanma komutanı Anaksibios'a haber gönderip, askerleri Byzantion'a çekmeye çalışmasını istedi. Anaksibios, ordunun karşı kıyıya geçmesi ve kendi komutası altına girmesi halinde, askerlere aylık ödeyeceğini söyledi. Ancak ordu Byzantion'a geçtikten sonra Anaksibios sözünde durmadı; Yunanistan'a doğru yola çıktıklarında parayı ödeyeceğini belirtti. Fakat sonra bundan da vazgeçerek paraları Gelibolu Yarımadası'na var-

dıklarında oradaki bir görevliden alacaklarını söyledi. Bu haberi duyan askerler Byzantion'da talana başladılar. Ancak Ksenophon, askerlerini kentteki Thrakion Meydanı'nda topladı ve talanı durdurdu. Bundan sonra askerler, Trak Seuthes'in komutasına girerek Trakya'da talana başladılar. Ancak o da askerlere para ödemeyince, askerler arasında huzursuzluk başladı. Bunun üzerine ordu, Spartalılardan gelen teklif üzerine onların yanında yer almak ve o sırada Pergamon'da bulunan Spartalı komutan Thibron'un emrine girmek üzere bu bölgeye doğru yola çıktı. Hellenler önce Lampsakos'a (Lapseki) vardılar; oradan Troas bölgesine (Çanak-kale ve civarı) geçerek Antandros (Altınoluk'un doğusunda), Adramytteion (Edremit), Kytonion ve Atarnaeus önünden geçerek Kaikos (Bakırçay) Ovası'na ve nihayet Pergamon'a geldiler. Uzun zamandır ordusu para ve yiyecek sıkıntısı çeken Ksenophon ovada Asidates adlı bir Pers zengininin ikametgâhına saldırdı. Ancak Asidates'in adamları iyi bir savunma yaparak Ksenophon ve adamlarını içeriye sokmadılar. Hatta saldırı duyulunca dışardan destek de geldi. Bunun üzerine Ksenophon, yanlarına alabildikleri kadar ganimetle geri çekildi. Fakat bu arada Asidates, Ksenophon'un bir daha kendisine saldırabileceği endişesini taşıdığından ikametgâhını terkederek Parthenion (Çaltıköru) kenti yakınındaki bir köye taşındı. Ama Ksenophon ve adamları bu kez başarılı bir saldırıyla onu, karısını, çocuklarını, atlarını ve eşyalarını ele geçirdiler. Daha sonra Pergamon'a dönen Hellenler, orada Thibron'un komutasına girdiler. Ksenophon, Kyros komutasında başlayıp onun ölümünden sonra kendi komutasında yürüyüşe devam eden Hellenlerin 34.650 stadion (yak. 7000 km.) yol katettiklerini ve yolculuğun bir sene üç ay sürdüğünü kaydetmektedir.

Ksenophon önderliğindeki eski Yunan askerlerinin dönüş yolculuğundaki son durağı Pergamon idi (Akropolis'in restitüsyonu).

Bir Batı Anadolu İttifakı

Eskiçağda kent-devletleri arasındaki ittifaklara ilişkin bilgilerimizi önemli ölçüde yazıtlara ve antik kaynaklara borçluyuz; ancak sikkeler de bu konuda bizleri aydınlatmaktadır. Bazı ittifaklar yalnızca ticari nitelikli olabildiği gibi, bazıları da siyasi nitelikli olabilmektedir. Nitekim Atinalı Amiral Konon'un komuta ettiği Pers donanmasının, Sparta donanmasını MÖ 394'te Knidos açıklarında yenilgiye uğratmasından bir süre önce, bazı Batı Anadolu kentleri aralarında bir ittifak oluşturmuşlardı. Varlığını yalnızca sikkelerden öğrendiğimiz bu ittifaka üye olan ve aynı ön yüz tipiyle sikke basan kentler Samos, Rhodos, Knidos, Iasos, Ephesos, Kyzikos ve Byzantion idi. Sikkelerin ön yüzlerinde iki yılanla boğuşan çocuk Herakles (*Drakonopnigon*) ve ΣΥΝ harfleri bulunurken, arka yüzlerinde kentlerin kendilerine özgü tipleri ve adını işaret eden yazı (kısaltılmış olarak) yer almaktadır. ΣΥΝ (ΣΥΝΜΑΧΩΝ = müttefiklerin veya ΣΥΝΜΑΧΙΚΟΝ = müttefiklerin [sikkesi]), bu sikkelerin ittifaka üye olan kentlerce basıldığını gösterir. Bu gümüş sikkelerin basılma tarihi genellikle ön yüzdeki Herakles tipinin seçimi ile anlatılmak istenmektedir. Bir görüşe göre sikkeler, MÖ 394'teki Konon'un zaferinden sonra basılmışlardı ve ön yüz tipi de bölgedeki kentlerin Sparta boyunduruğundan kurtulmalarını temsil ediyordu. Diğer bir görüş ise, ön yüzdeki Herakles tipi, MÖ 405'te, Peloponnesos Savaşı sonunda Sparta'nın Atina'ya karşı kazandığı üstünlüğü simgelemek için seçilmiş olabilirdi. Çünkü, Herakles bir Dor, yani Sparta kahramanıydı. Bu iki temel görüşün yanı sıra ΣΥΝ kısaltmalı sikkelerin iki ayrı zamanda ve iki ayrı olay nedeniyle basıldığı görüşü de ileri sürülmüştür: Bir kısmı MÖ 394-91 arasında Pers

İttifaka üye kentleri gösteren harita.

tarafında hareket eden Konon ile ilişkiliydi; bir kısmı ise Atina'nın üstünlüğüyle ilişkili olup Thrasybulos'un MÖ 389 civarındaki seferleri nedeniyle basılmışlardı. Lampsakos'un altın bir sikke serisinde de yılanlarla boğuşan çocuk Herakles tipi yer almaktadır; ancak bu sikkelerde ΣΥΝ kısaltması yoktur. Bu kısaltmanın kullanılmamış olması, kentin gerçekte ittifaka dahil olmadığını, fakat böylesine gözde bir tipi kullanmakta sakınca görmediğini işaret etmektedir. Yukarıdaki görüşler içerisinde en fazla benimseneni, sikkelerin Sparta karşıtı bir ittifakla ilişkili olarak MÖ 394'ün hemen sonrasında basılmış olduklarıdır.

Kent	Öy	Ay	Metal
Byzantion	Herakles/ΣΥΝ	Siğır/ΠΥ	AR
Knidos	Herakles/ΣΥΝ	Aphrodite Euploia başı/ ΚΝΙΔΙΩΝ	AR
Kyzikos	Herakles/ΣΥΝ	Aslan başı ve ton balığı/KYZI	AR
Ephesos	Herakles/ΣΥΝ	Arı/E-Φ	AR
Iasos	Herakles/ΣΥΝ	Apollon başı/ΙΑ	AR
Samos	Herakles/ΣΥΝ	Aslan başı postu/ ΣΑ	AR
Rhodos	Herakles/ΣΥΝ	Gül/ΡΟ	AR

Karia

Karia, kuzeyinde Menderes Irmağı (Maiandros), doğusunda bu ırmağın bir kolu olan Kapros, kuzeydoğusunda Salbakos (Babadag) Dağı, güneydoğusunda Indos (Dalaman Çayı), batıda ve güneyde ise Ege Denizi ile sınırlanan bir bölgedir. Diğer bir deyişle, Anadolu'nun güneybatı köşesi Antikçağ'ın Karia bölgesidir. Bugünkü Muğla ili, Karia bölgesinin büyük bir bölümünü kapsamaktadır.

Tarihçi Herodotos (I. 146), Kariahıların önceleri Leleg adını taşıdıklarını, Ege adalarında oturduklarını, Girit Kralı Minos'un egemenliğinde yaşadıklarını, daha sonra ise Anadolu'ya göç eden bir ulus olduğuna inanıldığını söylemektedir. Strabon'un *Geographika* (XII. VIII. 5 ve XIV. II. 27) adlı eserinde de benzer bilgiye rastlıyoruz: "Kariahılara ilişkin sayısız söylentiden genellikle üzerinde uyuşmaya varılan birisi şudur: Kariahılar Minos'un egemenliğine tâbiydiler ve bunlara o zaman Lelegler deniyordu ve adalarda yaşıyorlardı; sonradan karaya göç ettiklerinde kıyıların ve iç kısımların çoğunu ilk sahiplerinden alarak ele geçirdiler..." Ancak yine Herodotos'un söylediğine göre, Kariahılar bu inanışa karşı çıkmakta, kendilerinin başından beri Kar adını taşıdıklarını ve anakarada, yani Anadolu'nun güneybatısında yaşadıklarını iddia etmektedirler. Karia'da konuşulan dil, yani Karca, henüz tam anlamıyla çözülmüş değildir; ancak son yıllarda Karia'nın önemli kentlerinden Kaunos'ta (Köyceğiz) yürütülen arkeolojik kazılarda bulunan çift dilli bir yazıt, Karca'nın çözümüne önemli katkılar sağlamış, hatta Kaunos'un Karca'daki karşılığının Kbid olduğu saptanabilmiştir.

Troia Savaşı sonrasında, MÖ 2. binyılın sonlarında Ege'de yaşanan göçlerde, en son dalgayı oluşturan Dorlar, Batı Anadolu'nun güneybatı köşesine yerleşmişlerdi. Dorlar, bölgede altı kent-

ten oluşan bir birlik kurdular. Birliğe üye kentler şunlardı: Halikarnassos, Knidos, Kos, Lindos, Ialysos ve Kamiros. Son üç kent Rhodos Adası kentliydi. Herodotos'tan öğrendiğimize göre, Apollon onuruna düzenlenen yarışmalardan birinde ödül kazanan Agasikles adlı bir Halikarnassoslu, ödülü geleneğe uygun olarak tapınağa bağışlamak yerine, alıp evine götürünce birliğe üye diğer kentler Halikarnassos'u Birlik'ten ihraç etmişlerdi.

Kariahılar önce Lydia Krallığı'nın egemenliğine girmişler, bu krallığın Persler tarafından ortadan kaldırılmasından sonra da Pers egemenliğine girmişlerdir. MÖ 500/499'da Pers egemenliğine karşı başlatılan İonia Ayaklanması'na Kariahılar da katıldı, hatta bir Pers kuvvetini bozguna bile uğrattılar; ancak ayaklanmanın başlamasından 6 yıl sonra (MÖ 494) Persler duruma hâkim oldular. Atinalılar, Perslerin Hellen kültürünün bulunduğu bölgelere kadar onları tehdit etmeleri karşısında çok sayıda Yunan kentinin üye olarak katıldığı (bir kısmının da katılmaya zorlandığı) bir deniz birliği oluşturdu (MÖ 478/77). Sonradan Delos Deniz Birli-

Karia Satrapları (MÖ)

Hekatomnos	yak. 392-377
Maussollos ve karısı	
Artemisia	377-353
Artemisia	353-351
Idrieus ve karısı I. Ada	351-344
I. Ada	344-341
Piksodaros	341-336
Piksodaros ve damadı	
Persli Rhoontopates (Orontabates)	336
Rhoontopates (muhtemelen karısı II. Ada ile)	336-334
I. Ada	334-?

Kaunos'ta ortaya çıkartılan ve Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen yuvarlak yapının kentin sokak ve cadde yönlerinin planlanmasında dikkate alınan rüzgâr yönlerinin saptanması için tesis edilmiş bir "ölçüm platformu" olduğu düşünülmektedir (sağ üst). Kaunos gümüş sikkesi. MÖ 5. yüzyılın 3. çeyreği. Ön yüzde kanatlı Iris, arka yüzde üçgen formda Baitylos (kült heykeli) her iki yanında stilize kuş motifi (sağ alt). Karia kentlerinden Hydai'da (Damlıboğaz) bulunan pişmiş toprak çömlek (sol alt).

ği adı ile anılacak olan bu Birliğe her üye kent-devleti para veya gemi yardımıyla bulunuyordu. Karia kentleri de bu birliğe dahildi. Ancak birliğin ömrü uzun olmadı, bir süre sonra dağıldı.

Pers egemenliğinde bulunduğu sırada Karia'da Pers satrapları hüküm sürmüştü. Bunlardan en ünlüsü, hanedanın kurucusu Hekatomnos'un ölümünden sonra MÖ 4. yüzyılın ilk yarısında hüküm sürmüş olan Maussollos idi. Hellen kültürünün yoğun bir şekilde Karia'ya nüfuzu onun zamanına rastlar. Maussollos'un adı, Karia satraplığının merkezi konumuna getirdiği Halikarnassos'ta (Bodrum), ölümünden birkaç yıl sonra karısı Artemisia tarafından inşa ettirilen ve sonradan "dünyanın yedi harikasından biri" olarak ünlü olan "Mausoleion" (anıtsal mezar) ile özdeşleşerek ölümsüzleşmiştir. Karia'lılar kadın yöneticileri de yadırgamıyorlardı. Nitekim Artemisia ve Ada kadın hükümdarlar olarak Karia'nın yönetiminde bulunmuşlardı.

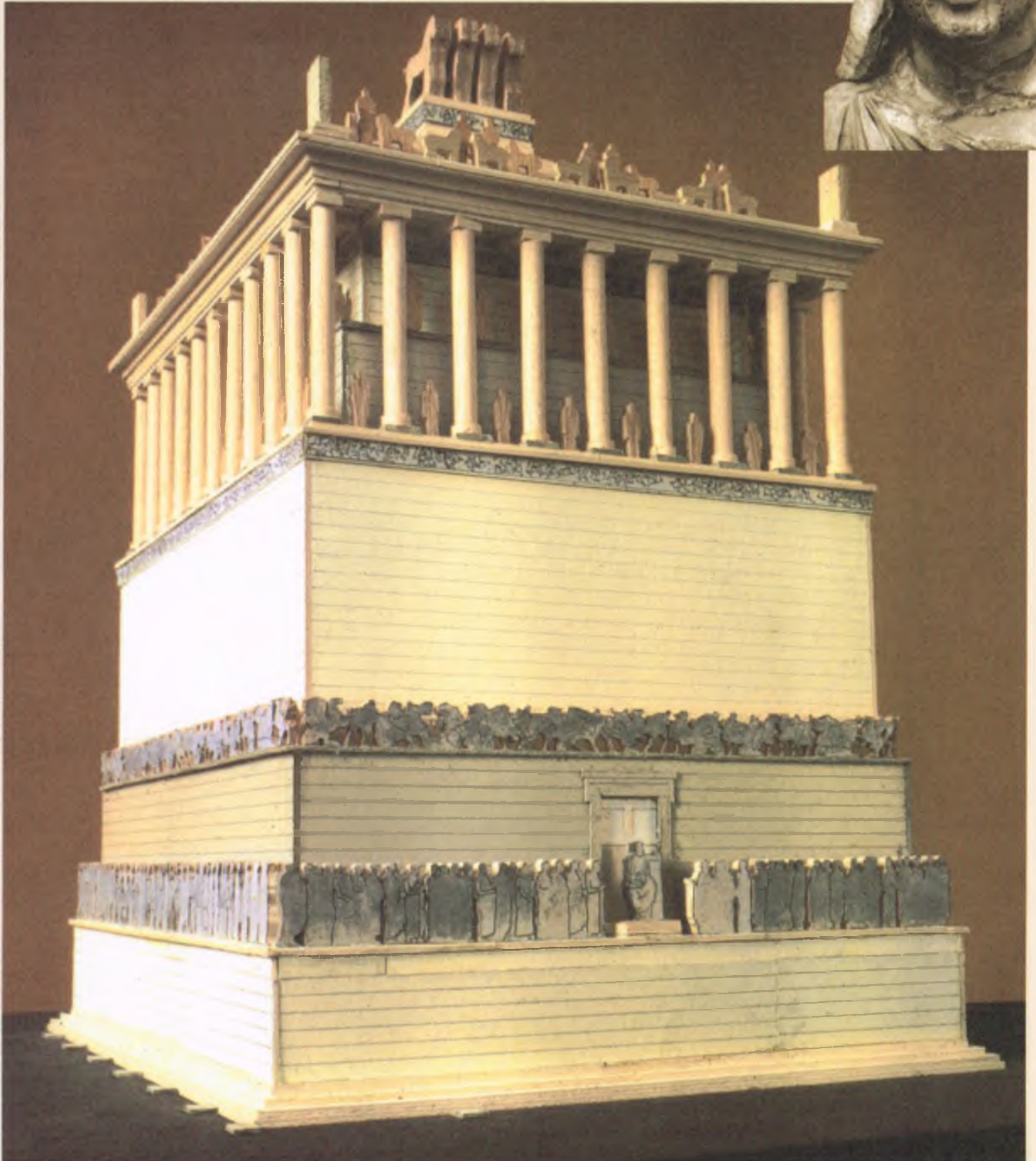
Herodotos (I. 171), kalkana kulp takarak taşınmasını kolaylaştıranların; miğfere sorguç ekleyenlerin ve kalkan üstüne işaret koyanların Karlar olduğunu söylemektedir.

Kalıntıları günümüze gelen belli başlı Karia kentleri arasında Halikarnassos (Bodrum), Kaunos (Köyceğiz), Keramos (Ören), Knidos (Datça), Euromos (Ayaklı), Mylasa (Milas), Alabanda (Araphisar), Stratonikeia (Eskihisar), Iasos (Kıyıkışlacık), Amyzon (Mazın Kalesi, Gaffarlar Köyü) ve Alinda'yı (Karpuzlu) sayabiliriz.

Maussollos ve Mausoleion

MÖ 377-353 arasında Karia'da hüküm süren bir Pers satrabı olan Maussollos, Karia olarak adlandırılan, Anadolu'nun güneybatı köşesinde egemendi. Hanedanın Mylasa'da olan başkentini Halikarnassos'a taşımıştır. Pers Büyük Kralı ile dostça ilişkide olan Maussollos, Hellen kültürüne kucak açmış, Karia'da yayılmasını sağlamıştır.

Ölümünden sonra kendisi için, aynı zamanda kız kardeşi de olan karısı Artemisia tarafından mimar Pytheos'a anıtsal bir mezar inşa ettirilmiştir (MÖ yak. 353-351); birkaç yıl içinde Artemisia da ölmüştür. Bu anıt mezar Mausoleion olarak anılmakta olup antik dünyanın yedi harikasından biri sayılmaktadır. Günümüzden 15 yüzyıl önce bir depremle yıkıldı. Anıtın kabartmalarının yapılmasında dört heykeltıraş çalıştı: Skopas, Bryaksis, Timotheos, ve Leokhares. Yüksekçe bir kaide üzerinde Ion düzeninde 36 sütun yer almakta ve piramid benzeri bir çatıyı taşımaktaydı. Mausoleion hakkında en ayrıntılı bilgiyi Yaşlı Plinius (NH, XXXVI, 30-31) vermektedir. İlk kazı 1857'de Ch. Newton tarafından yapılmış olup birçok parçası British Museum'a götürülmüştür. Bugün için Mausoleion'dan arta kalanlar, kayaya oyulmuş dikdörtgen bir mezar çukuru, aşağıya inışı sağlayan merdivenler ve bazı mimari parçalarıdır.

Sol sayfa: Mausoleion'un maketi ve Maussollos heykelinin başı.

Sağ sayfa: Maussollos sikkesinin arka yüzü (Zeus Labraundos (sol üst). Mezar anıtını kuşatan, tanrılarla Amazonlar arasındaki savaşları tasvir eden friz parçaları (orta ve alt). Kazı sırasında bulunmuş olan bir aslan heykeli (sağ orta).

Karia Kraliçesi Ada

Karia kraliçesinin kafatası

İçinde lahit olan mezarın kesiti. Mezar MÖ yak. 330-320'ye tarihlendirilmektedir.

1989 yılı nisan ayında, Bodrum'daki bir evin temel kazısı sırasında, içerisinde bir lahadin yer aldığı bir mezar odası ortaya çıkartılmıştır. Lahdin içinde 40-45 yaşlarında bir kadın iskeletinin yanı sıra altından bir taç, iki bilezik, iki kolye, iki fibula ve üç yüzük bulunmuştur. İskeletin, Karia'da hüküm süren Hekatomnos'un çocuklarından biri olan Ada'ya ait olabileceği iddia edilmiştir. Ada, Hekatomnos hanedanından Piksodaros tarafından Halikarnassos'tan (Bodrum) Alinda'ya sürgüne gönderilmiş, ancak Büyük İskender tarafından tekrar Karia'nın yönetimine getirilmiştir (MÖ 334). Manchester Üniversitesi uzmanları tarafından kafatasının ve vücudunun rekonstrüksiyonu yapılarak, olası yüzü ve vücudu ortaya çıkartılmıştır.

Karia kraliçesinin rekonstrüksiyonu Bodrum Müzesi'nde sergilenmektedir.

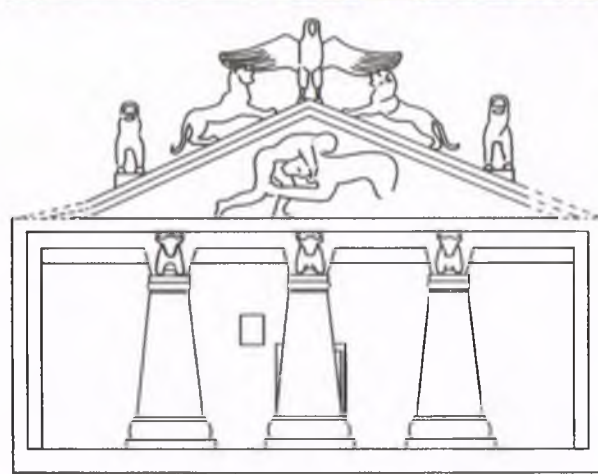
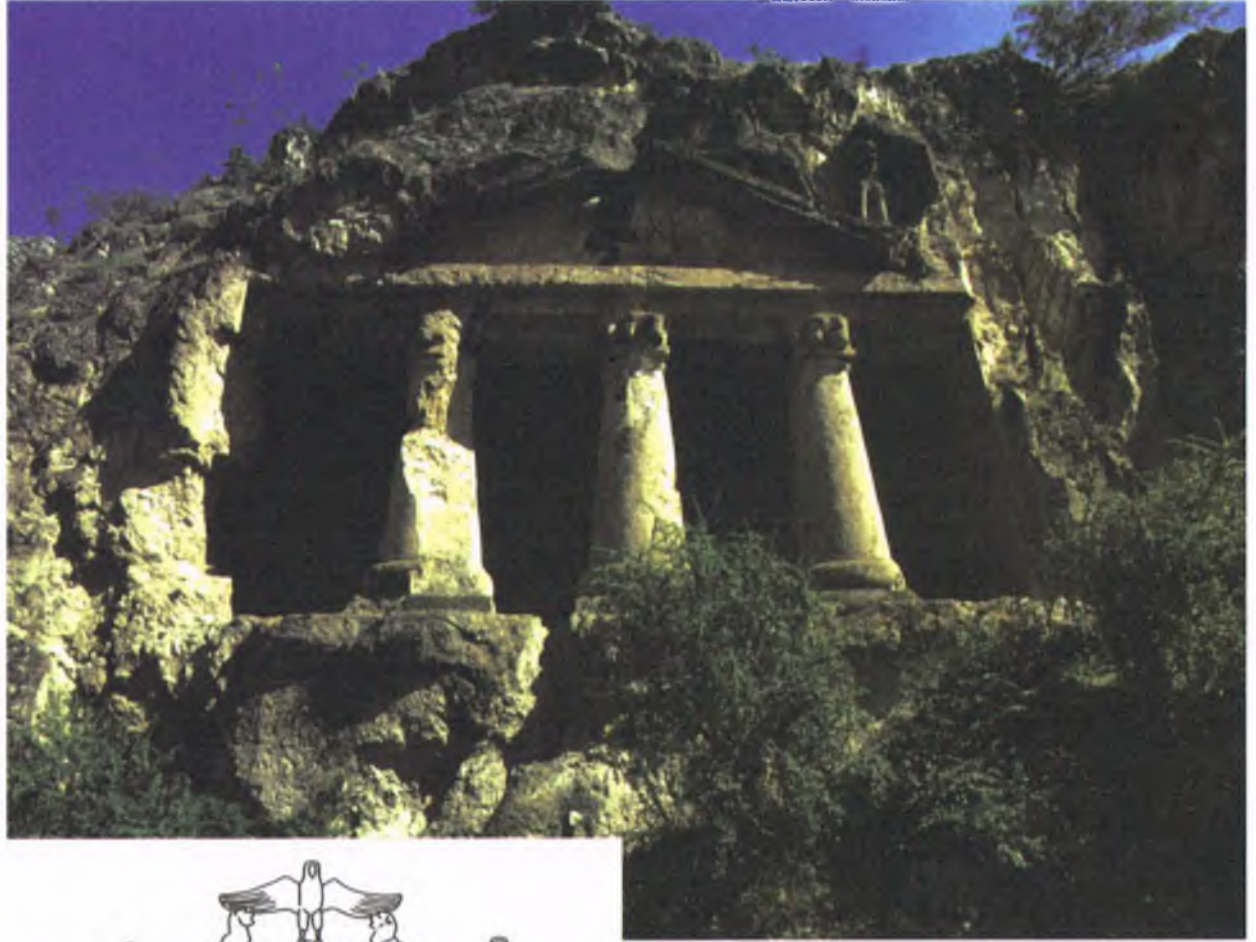
Priene'deki Athena-Polias Tapınağı'nda bulunmuş mermer kadın başı. Muhtemelen I. Ada'ya aittir.

Mausoleion'da bulunmuş mermer kadın başı. Muhtemelen I. Ada'ya aittir.

DİREKLİKAYA MEZAR ANITI

Boyabat'ın 12 km kuzeybatısında, Salarköy mevkiinde bulunan Direklikaya mezar anıtı da, Kalekapı mezar anıtı gibi kayaya oyulmuş bir mezar anıtıdır. 9 m genişliğinde bir holü, 3.15 m yüksekliğindeki üç masif sütun desteklemektedir. Sütun başlıkları kanatlı öküz başı biçimli yaratık protomları formundadır. Holün hemen arkasındaki kapıdan mezar odasına girilmektedir. Mezar anıtının üçgen alınlık kısmında bir aslanla boğuşan çıplak bir adam (Heros) kabartması vardır. Üçgen alınlığın tepe kısmında ise –kırılıp düşmesinden dolayı artık yerinde olmayan– kanatları açık bir kartal ve iki yanında birer çift antitetik pozisyonda aslan yer almaktadır. Mezar anıtı MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir. Benzer kaya mezarlarından biri de Karakoyunlu civarında ve Kastamonu'da bulunmaktadır.

Perslerle Spartalıların Savaşında Anadolu

Pers Satrabı Tissaphernes, Kyros'un Pers Büyük Kralı'na karşı yaptığı seferde Kyros'u desteklemişti. Bu kez Batı Anadolu kentleri Tissaphernes'in öç alacağından korkuyorlardı. Bu nedenle Sparta'dan yardım istemişlerdi. Spartalılar da Thibron'u Batı Anadolu'ya göndermişti. Thibron, ordusuna katılan Ksenophon'un askerleriyle birlikte Pers satrapları Tissaphernes ve Pharnabazos üzerine yürüyecekti. Önce Sparta egemenliğini tanımak istemeyen, savunması zayıf kentlere boyun eğdirdi. Fakat Aiolis kenti Larisa'nın savunmasını aşamadı. Spartalılar Thibron'un başarısızlığını görüp onu görevden aldılar ve yerine Derkylidas'ı gönderdiler. Derkylidas, Tissaphernes'le anlaşıp Pharnabazos'un üstüne yürümek üzere Aiolis bölgesine yöneldi.

Pharnabazos'un Faaliyetleri

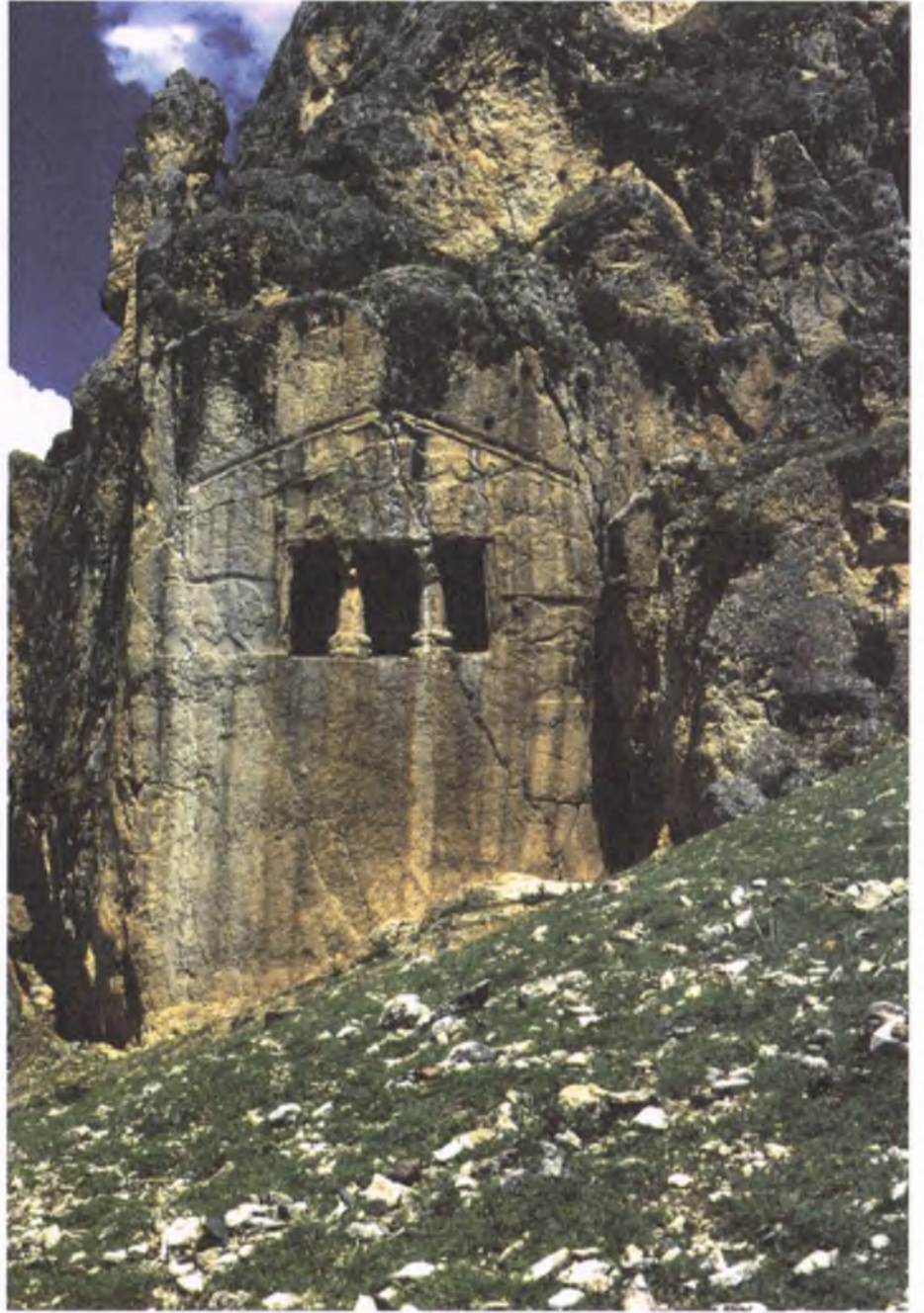
Aiolis her ne kadar Pharnabazos'un egemenliğinde ise de, yönetimi Dardanoslu Zenis'e bırakmıştı. Pharnabazos, onun ölümünden sonra Aiolis'in yönetimini Zenis'in karısı Mania'ya bıraktı. Mania vergileri düzenli ödedi; her fırsatta Pharnabazos'a armağanlar gönderdi; Larisa (Gülpınar civarı), Hamaksitos (Gök Tepe) ve Kolonai'ı (Kösedere köyü) ele geçirdi. Mania, Pharnabazos'un Mysialılara ve Pisidialılara karşı düzenlediği seferlere de katılıp satraba destek veriyordu. Bu nedenle Pharnabazos ile arası oldukça iyiydi. Ancak, bir süre sonra Mania'nın damadı Meidias, onu ve oğlunu öldürerek Skepsis ve Gergis'te egemenliğini ilan etti. Ancak, Aiolis'in diğer kentleri onu kabul etmeyerek Pharnabazos'a sadık kaldılar. Zor durumda kalan Meidias, Pharnabazos'tan Aiolis'in yönetimini kendisine bırakmasını talep etti. Fakat, Pharnabazos onun bu isteğini reddederek, Mania'nın intikamını alacağı haberini gönderdi. İşte bu sırada Spartalı Derkylidas, daha önce Mania'nın ele geçirdiği Larisa, Hamaksitos ve Kolonai'ı geri aldı. Aiolis kentlerine haber göndererek bağımsızlıklarını ilan etmelerini, kendisini surların içine kabul etmelerini ve ittifak yapmalarını istedi. Neandreia (Çığır Dağı), Ilion (Troia) ve Kokylis (Karaev Tepe) halkları razı oldular; Kebrenliler ise Pharnabazos'a sadık kalarak Derkylidas'ın önerisini kabul etmediler. Athenadas adlı Sikyonlu bir bölük komutanı

Kalekapı Mezar Anıtı'nın üzerinde betimlenen hayvan tasvirleri (üst ve alt).

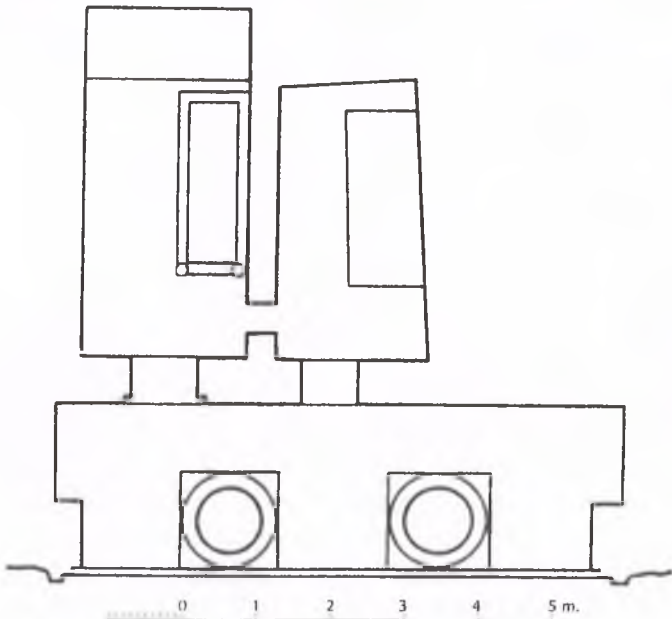
kentin su kaynağını tahrip etmek için saldırıya geçti, fakat başarısız oldu. Derkylidas kentin işgalinin zor olacağını düşünüyordu ki kentten elçiler gelecek kentlerinin kendisine kucak açacağını söylediler. Böylece Derkylidas ve ordusu kente girdiler. Derkylidas burada bir garnizon bırakarak Skepsis ve Gergis üzerine yürüdü ve savaşmadan bu kentleri de aldı. Derkylidas kışı Bithynia'da geçirdi. Buradayken yağma yapıp ganimet ele geçirdi. Bahar

KALEKAPI MEZAR ANITI

Kabaca Batı Karadeniz bölgesini kapsayan Paphlagonia'da kayalara oyulmuş mezarlar bulunmaktadır. Bu mezarlar da, Lykia'da olduğu gibi, ahşap mimariyi taklit eden cephe mimarisini yansıtmaktadırlar. Donalar/Sülaymanköy mevkiinde bulunan antik Koryleion yakınındaki Kalekapı mezar anıtı MÖ 5. yüzyıl sonu ya da 4. yüzyıl başlarına tarihlendirilmekte olup 17 m yüksekliğinde ve 15 m genişliğinde düzeltilmiş bir kaya yüzeyine yapılmıştır. Mezar anıtının ön tarafında öküz başı protomu formunda başlığı olan iki sütun tarafından desteklenen bir ön hol yer almakta, holün hemen arkasında yer alan iki kapıdan iki ayrı mezar odasına girilmektedir. Mezar anıtı girişinin çevresindeki kaya yüzeyleri alçak kabartma hayvan figürleriyle bezelidir. Girişin hemen üstündeki üçgen alınlıkta, en altta dövüşen iki aslan, onların hemen üstünde başları cepheden resmedilmiş karşılıklı iki aslan ve en tepede kanatları açık bir kartal tasvir edilmiştir. Bu orta grubun iki yanında aslan gövdeli, kanatlı ve boynuzlu karışık yaratıklar; girişin solunda bir boğa, sağında ise üst üste betimlenmiş bir aslan ve altında uzun boynuzu olan boğaya benzer bir yaratık tasviri yer almaktadır.

Kalekapı Mezar Anıtı'nın çizim (sol alt).

gelince Lampsakos'a (Lapseki) geçti. Oradayken gelen Spartalı elçiler Derkylidas'a komutanlığının süresinin bir yıl daha uzatıldığını bildirdiler. Daha sonra Khersonesos'a (Gelibolu Yarımadası) geçen Derkylidas burada Trakların saldırılarına karşı bir sur inşa ettirdi. Buradan tekrar Anadolu tarafına geçerek, güneye ilerledi. Khios'tan (Sakız Adası) sürgünle gelenlerin idaresinde olan Atarneusluların İonia'da çapulculuk yaptıklarını öğrenince burasını ele geçirip yönetimini Pelleneli Drakon'a verdi; oradan da Ephesos'a hareket etti. Bu sıralarda İonia kentlerinin temsilcileri Sparta'ya gidip Batı Anadolu kentlerine özerklik vermenin Pers Satrabı Tissaphernes'in keyfine kalmış bir iş olduğunu; Tissaphernes'in yaşadığı Karia'da işler karışırsa, Tissaphernes'in kendilerine özerklik vermekte gecikmeyeceği düşüncesinde olduklarını söylediler. Yani Karia'nın Pers egemenliğinden çıkmasını istemeyecek olan satrabın İoniahlının bağımsızlık isteklerine sıcak bakacağını ifade ettiler. Bunun üzerine Spartalılar Derkylidas'a haber gönderip Karia'ya geçmesini bildirdiler. Bu sırada Pharnabazos da Tissaphernes'in yanında bulunuyordu. İki komutanın emrindeki Pers ordusu Karia'ya doğru yola çıktı; burada yeterince asker bıraktıktan sonra tekrar İonia'ya geri

döndüler. Satrapların geri döndüğünü öğrenen Derkylidas da Menderes Nehri'ni geçerek onların peşlerinden gitti. İki ordu Menderes Magnesia'sında karşı karşıya geldi. Tissaphernes'in süvarileri sağ kanatta, Pharnabazos'un süvarileri ise sol kanatta yer almışlardı. Derkylidas da hemen savaş düzenini aldı. Ancak Tissaphernes, Derkylidas'a haber göndererek onunla görüşmek istediğini bildirdi. Persler, Tralleis'e, Derkylidas'ın ordusu da Leukophrys'e çekildi. Ertesi gün barış şartları belirtildi. Buna göre, Derkylidas, Perslerin Batı Anadolu kentlerine otonomilerini vermesini istedi. Tissaphernes ve Pharnabazos ise Hellen ordusu ile Spartalı yönetici ve komutanların bölgeden çekilmelerini istedi. Karşılıklı istekler her iki tarafça kendi ülkelerine duyuruluncaya kadar ateşkes yapıldı (MÖ 397). Ancak bir yıl sonra (MÖ 396) Spartalılar Agesilaos'u da Batı Anadolu'ya gönderdiler. Agesilaos Tissaphernes ile bir saldırmazlık anlaşması yaptı. Bu arada Tissaphernes, gizlice Pers Büyük Kralı'ndan kendisine yardım için ikinci bir ordu daha istedi. Yeterince güçlü bir kuvvete sahip olduğunu düşünen Tissaphernes, Agesilaos'a haber göndererek Batı Anadolu'dan çekilmesini, aksi halde savaş ilan edeceğini bildirdi. Fakat Agesilaos bu teklifi reddetti. Karia üzerine

Gerdek Boğazı
kaya mezarı,
MÖ 4. yüzyılın
ilk yarısı
(Karakoyunlu Köyü).

yürürken geçeceği kentlere ordusu için pazar kurmaları konusunda talimat verdi. Tissaphernes de askerlerinin önemli bir kısmını Karia bölgesine kaydırıldı. Fakat Agesilaos birden Phrygia'ya doğru yön değiştirdi. Ordusu satraplık merkezi konumundaki Daskyleion'a yaklaştığında Agesilaos'un öncü ordusu ile Perslerin öncü birlikleri karşı karşıya geldiler. Çarpışmada iki taraf da kayıp verince, Agesilaos kurban keserek fal baktırdı; çıkan fal, daha ileriye gitmeme şeklinde yorumlanınca Agesilaos sahile dönme kararı verdi.

İlkbahar geldiğinde Agesilaos ordusunu Ephesos'ta topladı. Burada kaldığı süre içinde yarışmalar düzenledi, armağanlar dağıttı; çıkacağı sefer için kentte silah yapımına hız verdi; demirciler, doğramacılar, bronz işçileri, saraçlar, boyacılar hepsi silah imalinde çalışıyordu. Tissaphernes, Agesilaos'un Karia bölgesine saldıracağını düşünerek kuvvetlerini o bölgeye kaydırıldı; ancak Agesilaos, Perslerin en güçlü satraplık merkezlerinden olan Sardeis arazisini istila etti ve Persleri bozguna uğrattı (MÖ 395). Bu yenilginin faturası Tissaphernes'e çıkartıldı ve Pers Büyük Kralı'nın emriyle öldürüldü. Bu sırada Yunanistan'da çıkan savaş yüzünden Agesilaos Batı Anadolu'dan Yunanistan'a geri dönmek zorunda kaldı. Agesilaos Koroneia Savaşı'nda Atina ve Thebai'nin birleşik ordusunu yenilgiye uğrattı (MÖ 394). Fakat bir süre önce Atinalı Konon'un komutasındaki Pers donanması da Sparta donanmasını Knidos (Datça) açıklarında bozguna uğratmıştı. Bu galibiyet ile Persler Batı Anadolu kentlerine özgürlüklerini vaad ederek onları Sparta hegemonyasından kurtardılar.

Kral Barışı

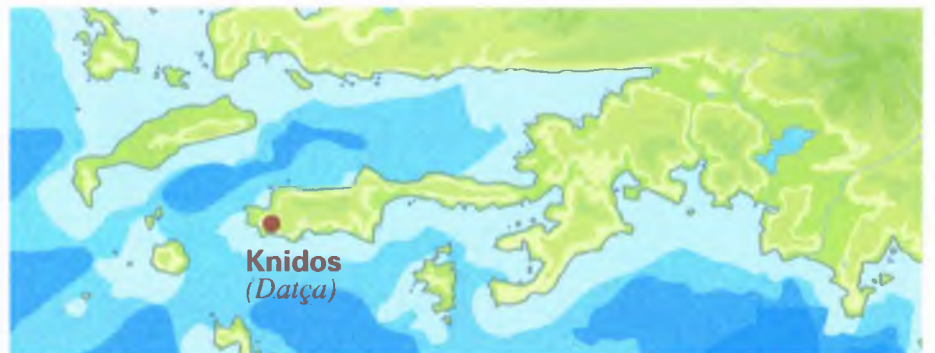
Ancak Atinalıların Perslere karşı ayaklanan Kıbrıs ve Mısırlıların yanında yer alması Perslerle Atinalıların arasının açılmasına neden oldu ve bundan böyle Persler tekrar Spartalılar ile yakınlaştılar. Sparta donanması Hellepontos'a (Çanakkale Boğazı) bir gemi yollayarak boğazı kapattı ve Atina'yı antlaşmaya zorladı. Spartalı devlet adamı Antialkidas (veya Antalkidas), Perslerle Atinalılar arasında arabulucu oldu. Pers Büyük Kralı Artakserkses'in dayatması şeklindeki antlaşmaya göre, Asya'daki kentlerle, adalardan Klazomenai (Urla) ile Kıbrıs Pers Kralı'na ait olacak; buna karşılık büyüklü küçüklü diğer Hellen kentleri özerk kalacaktı; ancak Lemnos (Limni), Imbros (Gökçeada) ve Skyros eskisi gibi Atina'ya bağlı olacaktı. Bu barış koşullarını kabul etmeyecek olanlara karşı kral, kabul edenlerin yardımı ile, karada ve denizde, gemilerini ve servetini ortaya koyarak savaşacaktı. Anlaşıldığı üzere Atina için utanç verici olan ve "Kral Barışı" olarak da anılan bu antlaşma (MÖ 386) uyarınca Anadolu'daki Yunan kentleri Perslerin egemenliği altına girmiş oluyordu.

Satraplar Ayaklanması (MÖ 361/360)

Pers Büyük Kralı'nın Hellenlere karşı tehditkâr nitelikli bu fermanı (Antialkidas Barışı şartları), bir anlamda Kyros'un Pers kralına karşı giriştiği isyan hareketinden bu yana zayıflayan merkezî yönetimin gövde gösterisi olarak da algılanabilir. Gerçekten de MÖ 401 ile 335 arasındaki dönem bağımsızlık isteyen ya da yönetimden memnun olmayan satraplar arasında hoşnutsuzluğun başgösterdiği bir dönemdi. Kıbrıs'ta I. Euagoras, Kappadokia'da da Aspis Pers kralına karşı isyan bayrağını çekmişlerdi (MÖ 389). Ancak bizim burada ele alacağımız ayaklanma tarihe "Büyük Satraplar Ayaklanması" olarak geçen ve aslen Kariyalı olan Kappadokia Satrabı Datames'in başını çektiği ayaklanmadır. MÖ 366'da Hellepontos Phrygiası Satrabı Ariobarzanes de isyan hareketine katıldı. Onu, (daha önce Armenia Satrabı olan) Mysia satrabı Orontes izledi. Giderek Anadolu'daki başka satraplardan da isyana destek verenler oldu. Ancak Sicilyalı Diodoros, ayaklanmaya katılan satrapların isimlerini sayarken Datames'in adını zikretmez; ondan daha sonra söz eder. Keza aynı Diodoros, ayaklanan satrapların arasında Karia Satrabı Maussollos'u da gösterir. Fakat Maussollos'un isyana katılıp katılmadığı açık değildir. Çünkü Pers Kralı II. Artakserkses'in -isyana liderlik eden Datames'e karşı yaptığı başarısız seferinden döndükten sonra- onun üzerine Karia Satrabı Maussollos komutasında bir donanma ve Sardeis Satrabı Autophradates komutasında bir ordu göndermesi, Maussollos'un kralın tarafında olduğuna işaret eder. Böylece Pers kralı, isyan eden Datames'e hem karadan hem denizden hücum başlatmıştı. Anadolu'nun güneyindeki halklar da isyancılarla birlik oldu. Diodoros (XV. 90. 3) Pers merkezî yönetimine karşı ayaklanan satraplara yardım eden Anadolu halkları arasında Lykialılar, Pisidialılar, Pamphyliyalılar ve Kilikialıları sayar. İsyancıların birleşik ordusunun başında bulunan Satrap Orontes, isyandan vazgeçerek Pers kralının yanında yer aldı. Güç ibresi, Pers kralından yana çevrilince isyan son buldu (MÖ 360). İsyan, Pers Krallığı'nın hazinesinin yarıya yakınının harcanmasına neden olmuştu. Datames ve Ariobarzanes öldürüldüler. Yaşlı Pers Kralı II. Artakserkses de yaklaşık bir yıl sonra öldü.

Datça Yarımadası ve Knidos'u gösteren harita (alt). MÖ 4. yüzyıl başlarında Pers donanması Sparta donanmasını Knidos (Datça) açıklarında bozguna uğratmıştı. Bu zaferden sonra Persler, Batı Anadolu kentlerini Sparta hegemonyasından kurtarmışlardı.

Sağ sayfa: Pers satraplarından birine ait gümüş bir sikkeden detay. MÖ 4. yüzyıl ortaları.

Sikke Geleneğinde MÖ 5. ve 4. Yüzyıllar

Ege dünyası MÖ 5. yüzyılın ilk çeyreğinde, tarihe Pers Savaşları olarak geçen savaflara sahne olmuştur (MÖ 490-479). Bu savaflar sonunda Atinalılar Persleri geri püskürtüp bir zafer kazanmış olsalar da, Persler yalnızca Yunanistan'dan çıkartılmışlardı; Anadolu halen Pers egemenliğinde bulunuyordu. Büyük İskender'in Pers egemenliğine son vermesine kadar geçen yaklaşık 150 yıllık zaman dilimi "klasik çağ" olarak da adlandırılmaktadır. Bu dönemin başında Anadolu 100 yılı aşkın bir sikke geleneğine sahipti. Gümüş, bu dönemde de esas sikke metali olma özelliğini korudu; altın her zaman için görece az basılırken (her kent-devleti basmamıştır) bronz ancak MÖ 4. yüzyılda yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak, önceki yüzyılda olduğu gibi elektron sikke basımını sürdüren kentler de vardı. Lesbos adasındaki Mytilene ile Batı Anadolu kıyısındaki Phokaia arasındaki elektron sikke darbu antlaşması kaydedilmiştir. MÖ 5. yüzyıl sonlarına tarihlenen bir yazıtın Phokaia ile Mytilene arasında elektron sikke darbuyla ilgili ikili bir antlaşma olduğunu öğreniyoruz. Antlaşmaya göre her iki kent her yıl sırayla elektron sikke basacaklardı. Çekilen kura sonucu ilk önce Mytilene başlayacaktı. Elektron sikke alayımını hazırlayan memurlar ölçüde bir hata yapar ve suçlu bulunurlarsa ölüm cezasına çarptırılacaklardı. Bu da bize, sikke basımında kullanılan elektronun, artık yapay olarak da hazırlanabildiğini göstermektedir. Kuşkusuz MÖ 5. yüzyılda elektron sikke basan kentlerin en ünlüleri Marmara denizinin güneyinde yer alan Kyzikos (Erdik) ve Lampsakos (Lapseki) idi.

MÖ 5. yüzyıl, sikke basma adetinin Batı Anadolu'dan Anadolu'nun güneyine yayıldığı bir yüzyıldır. Örneğin Pamphylia'da Side ve Aspendos, Kilikia'da Kelenderis, Mallos, Nagidos, Soloi, Tarsos ve Issos MÖ 5. yüzyılda sikke basan kentlerdir. MÖ 4. yüzyılda Pisidia bölgesinde Selge ve Etenna sikke darbına başlar. Bu yüzyılda Batı Anadolu ile birlikte Anadolu'nun güney bölgelerinde de gümüşün yanı sıra bronz sikkeler yoğun olarak tedavüle girer; artık birimler de çeşitlenmiştir. Keza Anadolu'nun kuzeyinde de (Paphlagonia ve Pontos bölgeleri) sikke darbu genel olarak MÖ 4. yüzyılda başlamıştır; Miletos'un kolonisi Sinope Pontos'un en erken sikke darbeden kentidir (MÖ 5. yüzyıl). Anadolu'daki sikke gereksinimi her ne kadar burada yer alan kent-devletleri tarafından basılan sikkelerle karşılanıyorsa da, Anadolu toprakları dışındaki bazı ünlü kent-devletlerinin bastığı sikkeler de (örneğin Atina'nın gümüş tetradrahmileri) –özellikle uluslararası ticaret nedeniyle– Anadolu'da tedavüle bulunuyordu. MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda –Orta Anadolu da dahil olmak üzere– Anadolu'nun doğu yarısında (Akdeniz kıyıları hariç) henüz sikke basılmıyordu.

- 1 Ainos, AR tetradrahmi, 16.47 gr, MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısı.
Ön yüz: Hermes başı; arka yüz: Teke
- 2 Byzantion, AR drahmi, 2.49 gr, MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısı.
Ön yüz: Yunus üstünde sığır; arka yüz: Yeldeğirmeni şeklinde incus
- 3 Tenedos, AR drahmi, 3.48 gr, MÖ 4. yüzyılın ilk yarısı.
Ön yüz: Ters yönlere bakan kadın ve erkek başı;
arka yüz: çift yüzlü balta
- 4 Lampsakos, EL stater, 8.43 gr, MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısı.
Ön yüz: Menad başı; arka yüz: Pegasos
- 5 Kyzikos, EL hekta, 2.60 gr, MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısı.
Ön yüz: Attis başı; arka yüz: Dört parçalı kare incus
- 6 Assos, AR drahmi, 2.83 gr, MÖ 4. yüzyıl ortaları.
Ön yüz: Athena başı; arka yüz: Öküz başı
- 7 Ephesos, AR tetradrahmi, 15.18 gr, MÖ 4. yüzyıl başı.
Ön yüz: Arı; arka yüz: Geyik protomu
- 8 Knidos, AR drahmi, 5.96 gr, MÖ 5. yüzyılın ortaları.
Ön yüz: Aslan protomu; arka yüz: Aphrodite başı
- 9 Kolophon, AR drahmi, 5.41 gr, MÖ yak. 400.
Ön yüz: Apollon başı; arka yüz: Lir
- 10 Teos, AR drahmi, 5.89 gr, MÖ 6. yüzyılın sonları.
Ön yüz: Grifon; arka yüz: Dört parçalı kare incus
- 11 Antandros, AR drahmi, 3.85 gr, MÖ 4. yüzyıl başları.
Ön yüz: Aphrodite başı; arka yüz: Teke
- 12 Karia Satrabı Rhoontopates (MÖ 336-334), AR tetradrahmi, 15.12 gr. Ön yüz: Apollon başı; arka yüz: Zeus Labraundos
- 13 Miletos, AR tetradrahmi, 15.34 gr, MÖ 4. yüzyılın ortaları.
Ön yüz: Apollon başı; arka yüz: Aslan
- 14 Karia Satrabı Hekatomnos (MÖ 392-377), AR drahmi, 4.26 gr. Ön yüz: Aslan başı; arka yüz: Rozet motifi
- 15 Knidos Khersonesos'u, AR drahmi, 5.98 gr, MÖ 5. yüzyılın ilk yarısı. Ön yüz: Aslan protomu; arka yüz: Boğa protomu
- 16 Herakleia Pontike, AR didrahmi, 9.85 gr, MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısı. Ön yüz: Dionysos başı; arka yüz: Herakles ve tropaion
- 17 Lykia Hanedanı, AR stater, 8.54 gr, MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısı.
Ön yüz: Yaban domuzu protomu; arka yüz: Tetraskelos
- 18 Aspandos, AR stater, 10.89 gr, MÖ 4. yüzyıl.
Ön yüz: Güreşçiler; arka yüz: Sapan atan figür
- 19 Kelenderis, AR stater, 10.72 gr, MÖ 5. yüzyıl sonu.
Ön yüz: Atlı; arka yüz: Keçi
- 20 Nagidos, AE, 3.50 gr, MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısı.
Ön yüz: Aphrodite başı; arka yüz: Kantharos
- 21 Nagidos, AE, 0.84 gr, MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısı.
Ön yüz: Pan başı; arka yüz: Amphora

Pers Döneminde KILIKIA

Perslerin MÖ 546/7'de Lydia Krallığı'na son vermesiyle Anadolu 200 yıl boyunca Pers egemenliğine girmişti. Ancak, Kilikia, batıdan ziyade Pers ülkesine yakın olması nedeniyle, o sıra zaten Pers nüfuzu altında bulunuyordu. Persler burada, egemenlik altında tuttukları diğer bölgelerde olduğu gibi, bir satraplık oluşturdu ve başına bir satrap (vali) atadılar; satraplığın merkezlerinden en önemlisi Tarsos idi. Syennesis adını ya da unvanını taşıyan bu satrapların Pers İmparatorluğu'nun yıkılmasına değin görevde oldukları anlaşılıyor. Ancak Büyük İskender bölgeye vardığında orada Arsames adlı bir kişinin satrap olduğunu biliyoruz. Bildiğimiz ilk Syennesis MÖ 585'te Alyattes ile Kyksares arasındaki savaşta arabuluculuk yapmıştı (Herodotos I. 74). Bir Syennesis de, MÖ yak. 494'te, kızını Karia Satrapı Maussollos'un oğlu Piksodaros'a gelin vermişti (Herodotos V. 118). MÖ 480'de Pers Kralı Kserkses'in Yunanistan seferine yine Syennesis adlı bir Kilikia kralının 100 savaş gemisiyle katıldığını (Herodotos VII. 98), ama Salamis açıklarındaki bir deniz muharebesinde öldüğünü (Aiskhylos, *Persler*, 326-8) biliyoruz. Kızını Piksodaros'a gelin veren Syennesis ile Salamis Deniz Savaşı'nda ölen Syennesis, aradaki zaman farkının kısa olması nedeniyle, aynı kişi olabilir. Herodotos, Kilikalıların Pers Büyük Kralı'na -günde 1 taneye denk gelmek üzere- yıllık 360 beyaz at ile 140'ı orada konuşlanmış olan garnizona verilmek üzere 500 talanton gümüş ödediğini söylemektedir. Dareios MÖ 497/6'da Kıbrıs'a yaptığı seferde Kilikia'yı üs olarak kullanmıştı (Herodotos V. 108); bu nedenle Kilikia Perslerin Akdeniz'deki faaliyetlerinde ve batıyla olan ilişkilerinde stratejik öneme sahip bir bölgeydi. Nitekim, İonia Ayaklanması'nda başı çeken Miletos'a karşı yürütülen mücadelede, MÖ 494'te Lade Adası açıklarındaki savaşa Pers gemilerinin yanı sıra Kilikia gemileri de katılmıştı (Herodotos VI.6). MÖ 492'de Mardonios donanmasını Kilikia'da toplamış (Herodotos VI. 43) ve ordusunu da Kilikia'dan batıya doğru ilerletmişti. Kyros'un, ağabeyi Artakserkses'e karşı yaptığı sefer sırasında yine Syennesis adlı Kilikia kralının Epyaksa adlı karısının MÖ 401'de Kyros'a maddi yardımda bulunduğunu biliyoruz (Ksenophon *Anab.* I. ii. 27). Kyros'un Kilikia'dan geçi sırasındaki olaylara daha önce değinmiştik (s. 81). Büyük İskender'in Perslere karşı yaptığı sefer sırasında Arsames adlı biri satraptı. İskender'in yaklaştığını öğrenen Arsames, Pers Büyük Kralı III. Dareios'un yanına kaçmak zorunda kalmıştı. Keza, MÖ 386'da Pers Büyük Kralı II. Artakserkses, Salamisli Evagoras'a karşı yürüttüğü savaşta, Sardeis Satrapı Tiribazos'u görevlendirmişti. Satrap da Kilikia'yı üs olarak kullanmıştır. Görüldüğü üzere Kilikia bölgesi Pers yönetimindeyken Anadolu'nun diğer bölgelerine göre daha yoğun bir Pers etkisi altındaydı. Ancak, bölgede Perslerden günümüze kalan maddi kalıntılar çok azdır. Kilikia bölgesinde Pers etkisinin kanıtları -antik kaynaklardan elde ettiğimiz bilgiler dışında- esas olarak sikkelerde karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten de Mallos, Soloi, Tarsos ve Issos sikkelerinde Pers etkisi hissedilmektedir. Pers etkisi Kilikia'nın batısında daha az hissedilmesine rağmen, doğusunda oldukça kuvvetliydi. Bu nedenle sikke yazıları genelde Eski Yunanca olmakla beraber, satraplık etkisinin güçlü olduğu bölgenin doğu yarısında Aramice de görülür. Kilikia'da, MÖ 400'den başlayarak Pers satraplarının yoğun sikke darbıyla karşılaşırız. Sikkeler dışında Pers etkisinin görüldüğü bazı kalıntılar arasında Kelenderis'te ele geçen ve bir Persi gösteren pişmiş topraktan bir figürin (MÖ 4. yüzyıl) ile bir zamanlar Pers garnizonunun konuşlanmış olduğu Meydancikkale'de (antik Kirşu) bulunan iki ortostat üzerinde alçak kabartma olarak betimlenmiş olan sakallı, tiaralı ve Pers giyimli erkek figürlerden oluşan bir prosesyon sahnesi (MÖ 5. yüzyıl sonu) ile, bölgede bulunan bazı Aramice yazıtları sayabiliriz.

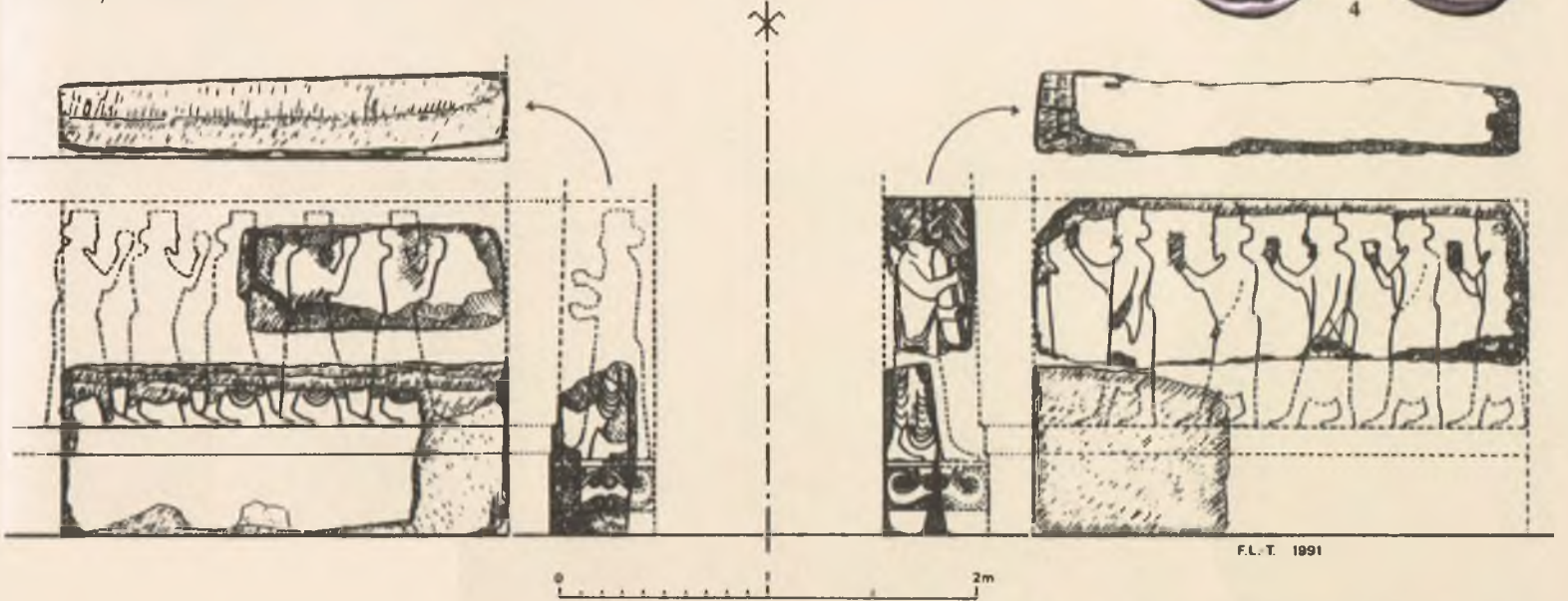

Tarsos

Her ne kadar antik kaynaklarda (Arrianos ve Strabon) Tarsos'un Asur kralı Sardanapalos (Sanherib) tarafından (MÖ 7. yüzyıl başlarında), komşusu Ankhiale ile birlikte, bir günde kurulduğuna ilişkin bilgilere sahipsek de, gerçekte Tarsos'un tarihi çok eskilere gitmektedir. Hitit kaynaklarında Tarşa, Asur kaynaklarında Tarzi olarak geçen Tarsos, Perslerin doğuya doğru yayılmaları sürecinde Pers egemenliğine girmiştir. Herodotos'tan edindiğimiz bilgiye göre Persler, Kilikia bölgesinde oluşturdukları satraplıktan vergi olarak 500 talanton gümüş ile 360 beyaz at alıyorlardı. MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda Syennesis adlı yerel krallar tarafından yönetilen Tarsos, bu süre zarfında Pers satraplarının resmi ikametgâhı idi. Bu satrapların Tarsos'ta kendi adlarıyla bastırdıkları sikkeler günümüze kadar ulaşmıştır. Eski Yunanların Zeus'unu çağrıştıran Baal Tars'in (Tarsos Baal'ı), Tarsos'un yerel baştanrısı olduğu anlaşılmaktadır.

Kilikia Bölgesi'nde basılan Pers satraplarının sikkeleri (sağ üst). 1 Gümüş stater, MÖ c 380-370, Tarsos/Datames. Ön yüz: Baal Tars oturuyor ve Aramice yazı: BLTRZ; arka yüz: kral okunu kontrol ediyor. Aramice yazı: TRKMW. 2 Gümüş stater, MÖ 4. yüzyıl ortaları, Tarsos/Mazaios. Ön yüz: Baal Tars oturuyor ve Aramice yazı: BLTRZ; arka yüz: aslan boğaya saldırıyor. Aramice yazı: MZDY. 3 Gümüş stater, MÖ 4. yüzyılın başı, Mallos. Ön yüz: Büyük kral sağa doğru koşuyor. Mızrak ve yay tutuyor; arka yüz: Büyük kral sağa doğru koşuyor. Sol elinde yay, sağ eliyle sadaktan ok alıyor. 4 Gümüş stater, MÖ c 382-380, Issos/Tribazos. Ön yüz: Ahuramazda. Yazı: AMI; arka yüz: Baal (?) ayakta asa tutuyor. Eski Yunanca yazı: ΙΣΣΙΚΟΝ ve Aramice yazı: TRYBZW

Meydancikkale'de bulunan ve üzerinde Pers giyimli figürlerden oluşan bir prosesyon sahnesinin betimlendiği ortostatların çizimi (üst) ve ortostatlardan biri (sağ alt).

AYRIM ÜÇ

HELLENİSTİK
ÇAĞ'DA ANADOLU

Eskiçağ Tarihinin En Büyük Fatihi

BÜYÜK İSKENDER

Büyük İskender hakkında yazıtlar ve antik yazarların verdiği bilgiler vardır. Yazıtlar arasında, İskender'in babası zamanında, MÖ 337'de, Korinthos Birliği'ne katılan kentlere ve halklara dayatılan koşulları anımsatan yazıt ile İskender'in Khios halkına mesajını içeren yazıt (MÖ 332) kayda değerdir. Bunlar dışında Arrianos (MS 2. yüzyıl), Plutarkhos (MS 1-2. yüzyıl), Sicilyalı Diodoros (MÖ 1. yüzyıl), Curtius Rufus (MS 1. yüzyıl), Aelianus'u (MS 1-2. yüzyıl) sayabiliriz. Bütün bu yazarların ilk ilham aldıkları kaynak, MÖ 4. yüzyılda yaşamış ve İskender'in seferine de katılmış olan Kallisthenes idi.

Aşağıda, uzun bir süre Anadolu topraklarını kontrol altında tutmuş olan Pers İmparatorluğu'nu

tarih sahnesinden silen ve bir çağı başlatan Büyük İskender'in esas olarak Anadolu topraklarındaki faaliyetleri ele alınacaktır. Ancak, bir bütünlük göstermesi bakımından, ölümünden sonraki olaylar da belli ölçüde verilmiştir.

Batı Anadolu'da hüküm süren Lydia Krallığı'na MÖ 547/46'da son veren Persler, yaklaşık iki yüzyıl boyunca Anadolu'nun büyük bir kısmını egemenlikleri altında tutmuşlardı. Anadolu, İran, Irak, Mısır ile, kontrol daha gevşek olsa da Afganistan ve Pakistan toprakları da Pers nüfuzu altındaydı. Persler bir ara Yunanistan'ı da istila etmişler ve tarihe "Pers Savaşı" (MÖ 490-479) olarak geçen savaşlarda Yunanlara yenilerek geri çekilmek zorunda kalmışlardı. MÖ 386'daki Kral Barışı şartlarına göre Anadolu'daki Hellen kentleri Pers kralının buyruğu altında kalmaya devam ediyorlardı. MÖ 4. yüzyılın ilk yarısında satrapların Pers Büyük Kralı'na karşı ayaklanmaları, merkezi otoriteyi sarsmıştı. Yunanlar, Pers savaşından yaklaşık yüzelli yıl kadar sonra, dönemin güçlü kişilerinden Makedonya Kralı II. Philippos'un önderliğinde Perslerin ülkelerinde yaptıkları zararın hesabını sorma fırsatını yakalamışlardı

ki bir süre sonra Philippos'un öldürüldüğü haberini aldılar. Makedonya Sarayı, Kral Philippos ile Kraliçe Olympias'ın kızları Kleopatra'nın düğün töreninin hazırlıklarıyla meşguldü. Philippos, düğün töreninin bir parçası olan atletizm yarışmalarını izlemek için başkent Pella'daki stadiona girmek üzereyken genç bir Makedonya soylusu tarafından -hâlâ aydınlanamayan bir nedenden ötürü- öldürülmüştü. Kuzey Yunanistan'daki Antik Makedonya Krallığı'nın eski başkenti Aigeai'da (Vergina) keşfedilen bir tümülüsün içindeki mezar odası olasılıkla Philippos'a aittir. İçerdeki lahdin kapağı kaldırıldığında, iskele-

Büyük İskender, bronz heykel.

Büyük İskender Kimdir?

Asıl adı Aleksandros olan Büyük İskender (doğ. MÖ 356-öl. 323), Makedonya Kralı II. Philippos ile Kraliçe Epeiroslu Olympias'ın oğluydu. 14 yaşındayken başkent Pella yakınındaki Mieza'da Aristoteles'ten felsefe ve siyaset bilimi dersleri almaya başlayan İskender, genç yaşta olmasına karşın, büyük bir komutan, zeki ve uzak görüşlü bir kişiydi. Yunan edebiyatını iyi biliyordu; Homeros'un destanlarını yastığının altından hiç eksik etmediği, Euripides'in dramalarını ezbere bildiği söylenir. Hephais-tion ile yakın arkadaşlığı ise onun biseksüel eğilimini işaret etmektedir; ancak bu, Eski Yunan toplumunda pek de yadırganan bir özellik değildi.

Büyük İskender başı,
mermer.

tin üzerindeki işlemeli kumaş parçaları hâlâ duruyordu. Mezar odasında çok sayıda kap kacak ve metal eşyaların yanı sıra, Philippos'un miğferi, zırhı ve silahları bulundu.

İskender Tahta Geçiyor

Babası II. Philippos öldürüldüğünde (MÖ 336), İskender 20 yaşında bir delikanlıydı. Askerler arasında çok sevilen genç prens Makedonya ordu meclisi tarafından hemen kral ilân edildi ve III. Aleksandros olarak tahta geçti. İskender çok geçmeden babasının yapmak istediklerini gerçekleştirmek için hazırlıklara başladı. Babasının oluşturduğu profesyonel ordunun MÖ 338'deki Khaironeia Savaşı'nda Atina ve Thebai güçlerini kesin yenilgiye uğratması sonucu Yunanistan'daki kent-devletleri Makedonya egemenliğini tanımışlardı. Bir yıl sonra Korinthos'ta toplanan kongrede Sparta dışındaki kentler Philippos'un liderliğinde siyasal ve askerî bir birlik oluşturmuşlardı. Hedef, Anadolu'daki kentleri Pers boyunduruğundan kurtarmaktı. Fakat babasının öldürülmesinden sonra İskender hedefi büyüterek Pers İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmak istiyor, hatta onu Hellenize etmeyi amaçlıyordu. İskender'in doğu seferine başladığı MÖ 334 yılı ile son Hellenistik krallık olan Ptolemaiosların Actium Savaşı'ndan (MÖ 31) kısa bir süre sonra kraliçe VII. Kleopatra'nın intihar etmesiyle tarih sahnesinden silindikleri

MÖ 30 yılı arasındaki yaklaşık 300 yıllık dönem, "Hellenistik Çağ" olarak adlandırılır. Aynı dönemde Roma, cumhuriyet dönemini yaşıyordu.

İskender önce Trakya ve Tuna boylarında savaştı; buralardaki yerli kabileleri egemenlik altına aldı. Fakat bir süre sonra Yunanistan'da Makedonya egemenliğine karşı bir isyan başladı. Bu arada İskender'in Illyria'da öldüğü söylentisi de çıkmıştı. Thebai, bu söylentiden cesaret alarak isyanın öncülüğünü yaptı. Fakat İskender, öylesine hızlı bir şekilde hareket etti ki Thebaililer bir anda onu karşılarında buldular. İskender, Thebai'ye girerek kenti yerle bir etti; halkın bir kısmı öldürüldü, bir kısmı da köle yapıldı; sadece şair Pindaros'un evine dokunmadığı söylenir. Böyle yapmakla, İskender, Hellen kültürü ve edebiyatına karşı saygısını göstermiş oluyordu. Diğer kentler elçiler göndererek İskender'e bağlılıklarını ifade ettiler. Atina'dan gelen elçilerden aralarında hatip Demosthenes'in de olduğu önde gelen bazı kişilerin kendisine teslimini istedi. Çünkü, Atina, hem Khaironeia Savaşı'nda Makedonya'nın karşısında yer almış, hem de babası II. Philippos'a ve kendisine karşı daha sonra yanlış bir tutum içine girmişti. Artık sıra Perslere gelmişti. Makedonya ve Yunanistan'daki meseleleri babasının subaylarından Antipatros'a bırakarak içlerinde okçuların da bulunduğu 30.000 piyade ve 5.000'den fazla süvari ile Hellespontos'a (Çanakkale Boğazı) yöneldi. Hellespontos'tan Anadolu'ya geçiş noktasının (Sestos-Abydos mevki) güvenliği için daha önce II. Philippos, Parmenion ve Attalos'u görevlendirmişti.

Anadolu'ya Geçiş

İskender, MÖ 334 baharında Anadolu'ya geçti. İlk iş olarak İlion'a giderek Athena'ya kurban sundu; Troia Savaşı'ndan arda kalan adak silahlarından bazılarını alarak, onların yerine kendi silahlarını bıraktı; Troia Kralı Priamos'un Zeus Sunağı'ndaki mezarını ziyaret ederek kurban kesti. Troia'da karaya ilk çıkan ama çıkar çıkmaz öldürülen Protesilaos'un yanı sıra Akhilleus, Aias gibi Troia Savaşı kahramanlarının da mezarlarını ziyaret etti, kurban kesti. Böylece Homeros'un *İlyada* destanının da ana konusunu oluşturan Troia Savaşı kahramanlarına karşı saygısını dile getirdi. İskender, Troia Savaşı'nı, Yunanlar ile Yunan olmayanlar (barbarlar) arasındaki husumetin ilk sonuçlarından biri olarak yorumluyordu. Ona göre, Troialılar barbar değil, Asya topraklarındaki Yunanlardı. Artık o da, Ege Denizi'nin iki yakasındaki Yunanları tek vücut olarak görmek istiyordu. Bu düşüncenin etkisi altında, ilk amacı, babasının da planlamış olduğu gibi, Batı Anadolu'daki Yunanca konuşan ya da Yunan kültürünün nüfuzu altında bulunan kentleri Pers boyunduruğundan kurtarmaktı. Sonra da Pers İmparatorluğu'nu ele geçirecek ve hatta bir Hellenleştirme siyaseti güdecekti.

İskender Lahdi

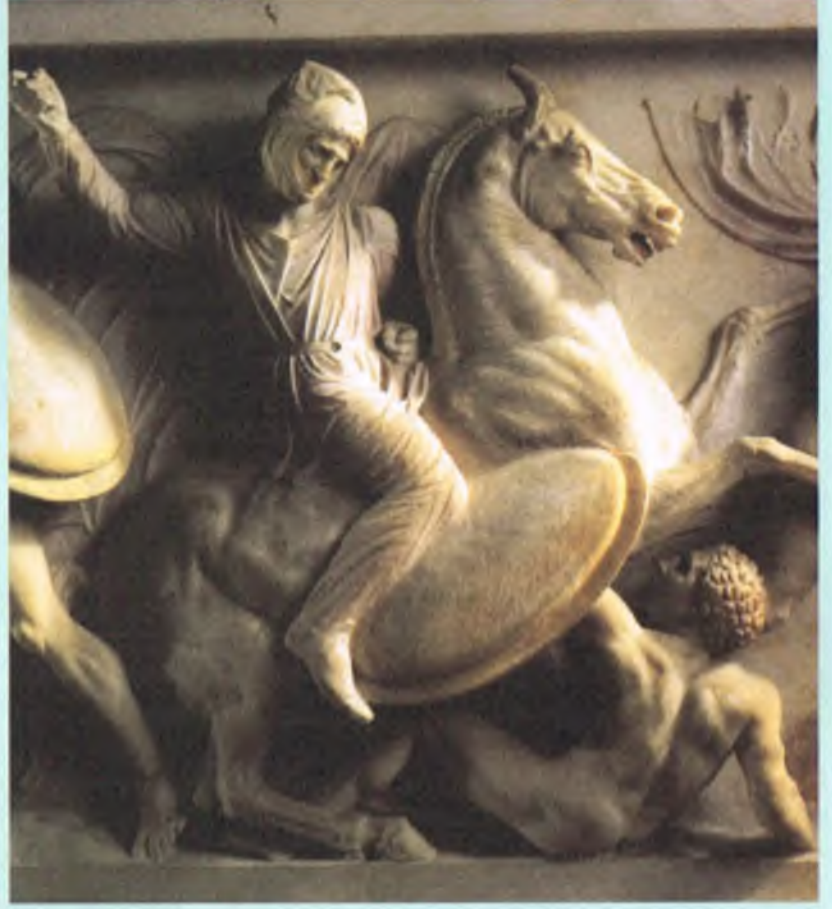
19. yüzyılın sonlarında, o zamanki İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin Müdürü Osman Hamdi Bey tarafından Sidon (şimdi Saida, Lübnan) Krallar Nekropolü'nde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan ve üzerinde Büyük İskender'in tasviri olduğu için "İskender Lahdi" olarak adlandırılan lahit, gerçekte İskender'e ait değildir. Üzerinde herhangi bir yazıt olmadığı için kime ait olabileceği konusunda ancak tahminler yürütülmüştür. Bugün için en güçlü olasılık, lahdin, Sidon'un son kralı Abdalonymos'a ait olabileceğidir. Abdalonymos, tahta geçmesini İskender'e borçluymuştu. Pentelikon mermerinden yapılmış olan lahit, MÖ 4. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmektedir.

Yüksek kabartmalı ve boyalı olan lahdin uzun kenarlarından birindeki kabartmalarda Eski Yunanların Perslerle olan savaşı (Gaugamela Savaşı?) tasvir edilmiştir. Sahnenin en solunda, başında aslan postuyla ve şahlanmış olan atının üzerinde İskender yer almakta olup mızrağını öndeki Pers süvarisine fırlatmak üzeredir. Benzer sahne, yani iki atlı figürün mücadelesi bu kez sağ uçta tekrarlanmaktadır. Burada bir Makedonyalı süvari şahlanmış atıyla yine bir Persi öldürmektedir. Dolayısıyla sol uçtaki İskender ile sağ uçtaki Makedonyalı bir simetri oluşturarak, sahneyi adeta bir çerçeve içine almaktadırlar. Sahnenin geri kalan orta kısmında ise Eski Yunanlarla Persler arasındaki şiddetli mücadele tasvir edilmektedir.

Lahdin öteki uzun yüzünde av sahnesi yer almaktadır. Sahnenin sol tarafında aslan avı, sağ tarafında geyik avı resmedilmiştir. Aslan avındaki atlı figürlerden birinin (soldaki) İskender, onun önündeki aslana saldıran Pers kıyafetli atlı figürün ise Abdalonymos'u temsil ettiği düşünülmektedir.

Lahdin dar yüzlerden birinde bir savaş sahnesi, diğerinde bir pars avı tasvir edilmiştir. Lahit kapağının dar yüzlerindeki alınlıklarda savaş sahnesi yer almaktadır.

İskender Lahdi: Lahdin genel görünümü (*sol sayfa*). Lahdin dar ve uzun yüzlerindeki kabartmalardan detay (*üst*); İskender başında aslan başı postundan başlığıyla at üzerinde (*sol üst*). At üzerindeki Persli, yerdeki Yunan askerine saldırmaktadır (*sağ üst*). Uzun yüzlerden birinde Perslerle Eski Yunanların (Makedonların) savaşını gösteren sahne; sol başta İskender (*alt*). Figürlerin üstünde kalan boya izlerinden lahdin orijinalinin boyalı olduğu anlaşılmaktadır. Lahit bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenmektedir.

İskender İlion'dan ayrıldıktan sonra ordusunun karargâh kurduğu Arisbe'ye (Musaköy ?) geldi. Ertesi gün Perkote'ye (Umurbey yakınlarında) geçti. Oradan Lampsakos'a (Lapseki) giderek Praktios Irmağı (Ulu Dere) kıyısında kamp kurdu. Sonra Kolonai (Beyçayırı yakınlarında) üzerinden Hermoton'a (Çınardere) ulaştı. Priapos'a (Karabiga) geldiğinde halk kentlerini İskender'e teslim etti. İskender doğuya doğru ilerlemeye başladı. Bu sırada Pers subayları Arsames, Rheomithres, Petines, Niphates; Lydia ve İonia Satrabı Spithridates ile Hellespontos Phrygia'sının valisi Arsites, Pers süvarileri ve paralı Yunan askerlerden oluşan bir ordu ile Zeleia'da karargâh kurmuşlardı. İskender'in yaklaştığı haberini aldıklarında Rhodoslu Memnon askerlikte çok yetenekli olan Makedonyalılarla herhangi bir savaş riskini göze almamalarını önerdi. Üstelik Büyük Pers Kralı III. Dareios çok uzakta olduğundan onun desteğini de sağlayamayacaklardı. Savaş yerine, İskender'in olası güzergâhındaki ot ve samanları yakıp atları yemsiz bırakmanın; ürünleri tahrip edip kentleri boşaltarak askerleri aç ve susuz bırakmanın daha iyi bir taktik olacağı üzerinde durdu. Böylece ordusunun ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda kalan İskender, geri dönmek zorunda kalabilirdi. Fakat Arsites, adamlarına ait tek bir evin bile tahrip edilmesine göz yumamayacağını söyleyince diğerleri de onu desteklediler.

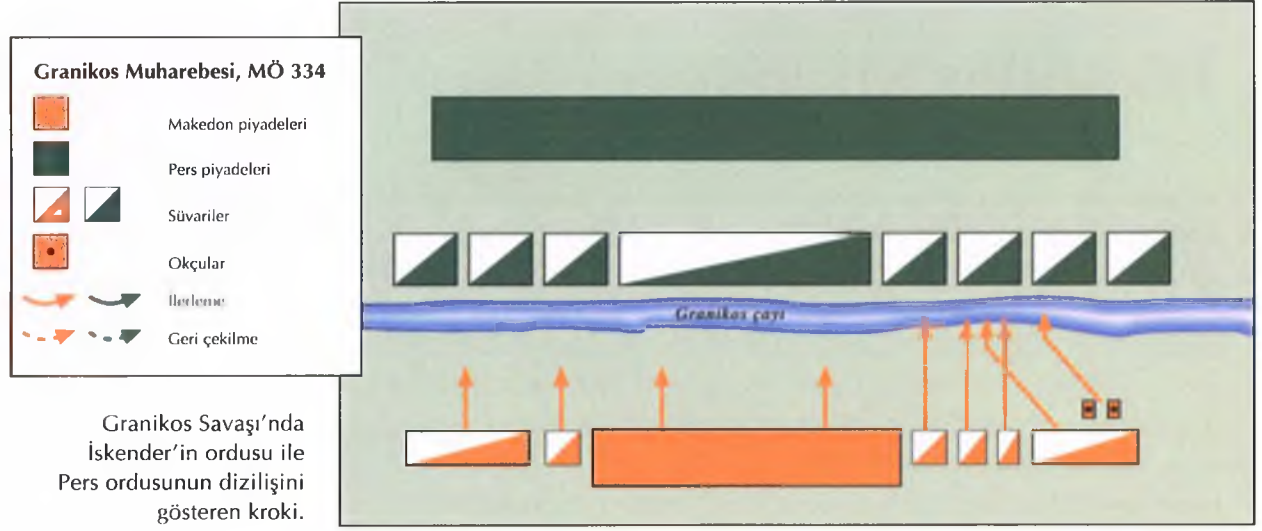
Granikos Savaşı

Bu tartışma sonuçlanırken İskender de Granikos Irmağı (Biga Çayı) kıyısına varmıştı. Perslerin savaş hazırlıkları içinde olduğu haberini alınca, kendisi de ordusunu savaş düzenine soktu. İskender'in asıl askerî vurucu gücü ağır silahlı piyadelerden oluşan phalanks idi. İskender'in yaklaşık 35.000 kişilik ordusuna karşılık, Pers ordusu 20.000 süvari ve 20.000 paralı Yunan askerinden oluşuyordu. Pers süvarileri ırmağın kıyısı boyunca paralel dizilmişler, askerler ise onların arkasında yer almışlardı. İskender, ortaya phalanksı, kanatlara da süvarileri ve piyadeleri yerleştirdi. İskender sağ kanatta kumandayı alarak, 5100 Thesalyalı süvariye komuta eden Parmenion'u sol kanatta görevlendirmişti. Savaş düzenindeki her iki ordunun Granikos Irmağı boyunca karşılıklı sıralanışı yaklaşık 3 km'yi buluyordu. Önce kanatlardan saldırıya geçen ordu, Perslere ağır kayıplar verdimdi. İskender ırmağı geçerek karaya çıkmaya çalışan fakat Persler tarafından öldürülen ilk 25 askerin bronz heykellerinin yapılması için dönemin ünlü heykeltıraşı Lysippos'u görevlendirdi.

Granikos Savaşı, İskender'in Perslere karşı ilk zaferi oldu. İskender, kendi askerleriyle birlikte, ölen

Büyük İskender, mermer heykel.

Pers subaylarının ve düşman saflarında çarpışan paralı Yunan askerlerin de gömülmelerini sağladı. Esir alınanları ise köle olarak çalıştırmak üzere Makedonya'ya gönderdi. Çünkü onlar, Perslerle bir olup kendi soydaşlarına karşı savaşmışlardı. İskender zaferin simgesi olarak Tanrıça Athena'nın tapınağına konulmak üzere 300 takım Pers zırhını şu notu ekleyerek Atina'ya göndermiştir: "Philippos oğlu İskender ve Spartalılar dışındaki Yunanlar, Asya'daki Barbarlardan yağmaladılar."

Granikos zaferinden sonra İskender, Parmenion'u da Daskyleion'u teslim alması için gönderdi. Parmenion, Hellespontos Phrygiası'nın başkenti Daskyleion'u herhangi bir karşı koyma ile karşılaşmadan ele geçirdi. İskender, Pers Satrabı Arsites'in yerine Kalas'ı atadı. Halktan, Perslere verdikleri verginin ayırmasını vermelerini istedi.

Lydia'da

İskender güneye inerek Sardeis'e doğru yürüyüşe geçti. Kente yaklaştığında Lydia Satrabı Mithrines ve beraberinde bulunan, kentin ileri gelenleri İskender'i karşıladılar ve kentin teslim olacağını bildirdiler. İskender, Sardeisliler ve diğer Lydialıların eski Lydia geleneklerine göre yaşamalarına izin verdi ve onları serbest bıraktı. Mithrines de bundan böyle İskender'in tarafında yer aldı. Sardeis'te bir Zeus tapınağı inşası için emir verdi. Kalenin yönetimini subayı Pausanias'a verdikten sonra Nikias'ı vergi kontrolörü, Asandros'u da Lydia satrabı olarak atadı. İskender, Pers dönemindeki yerel yönetim mekanizmasını bozmadı; sadece idarecilerini değiştirdi. Özellikle mali ve askerî yetkiler Yunanların ve Makedonların kontrolüne verildi.

İonia'da

İskender daha sonra Ephesos'a geldi. Sürgünleri geri çağırdı; oligarşik idareye son vererek tekrar demokrasiyi kurdu. Perslere ödedikleri vergileri bundan böyle Artemis Tapınağı için vermelerini istedi. Ephesos halkı oligarkların korkusunu üzerinden atmış olarak, çabucak Memnon'u çağırınları, Artemis Tapınağı'nı soyanları, tapınağdaki Philippos heykelini kıranları ve agoradaki kentin kurtarıcı kahramanı Heropythes'in mezarını talan edenleri ölüme mahkûm etti.

Bu sırada Magnesia ve Tralleis'ten (Aydın) elçiler gelerek kentlerini İskender'e teslim ettiler. İskender, Alkimakhos'u Aiolis kentlerine ve halen Pers boyunduruğunda bulunan İonia'nın diğer kentlerine gönderdi. Oligarklardan ayrılmalarını ve demokrasiyi kurlmalarını istedi. İskender Ephesos'ta biraz daha kalarak Artemis'e kurban adadı ve askerî bir tören alayı düzenledi.

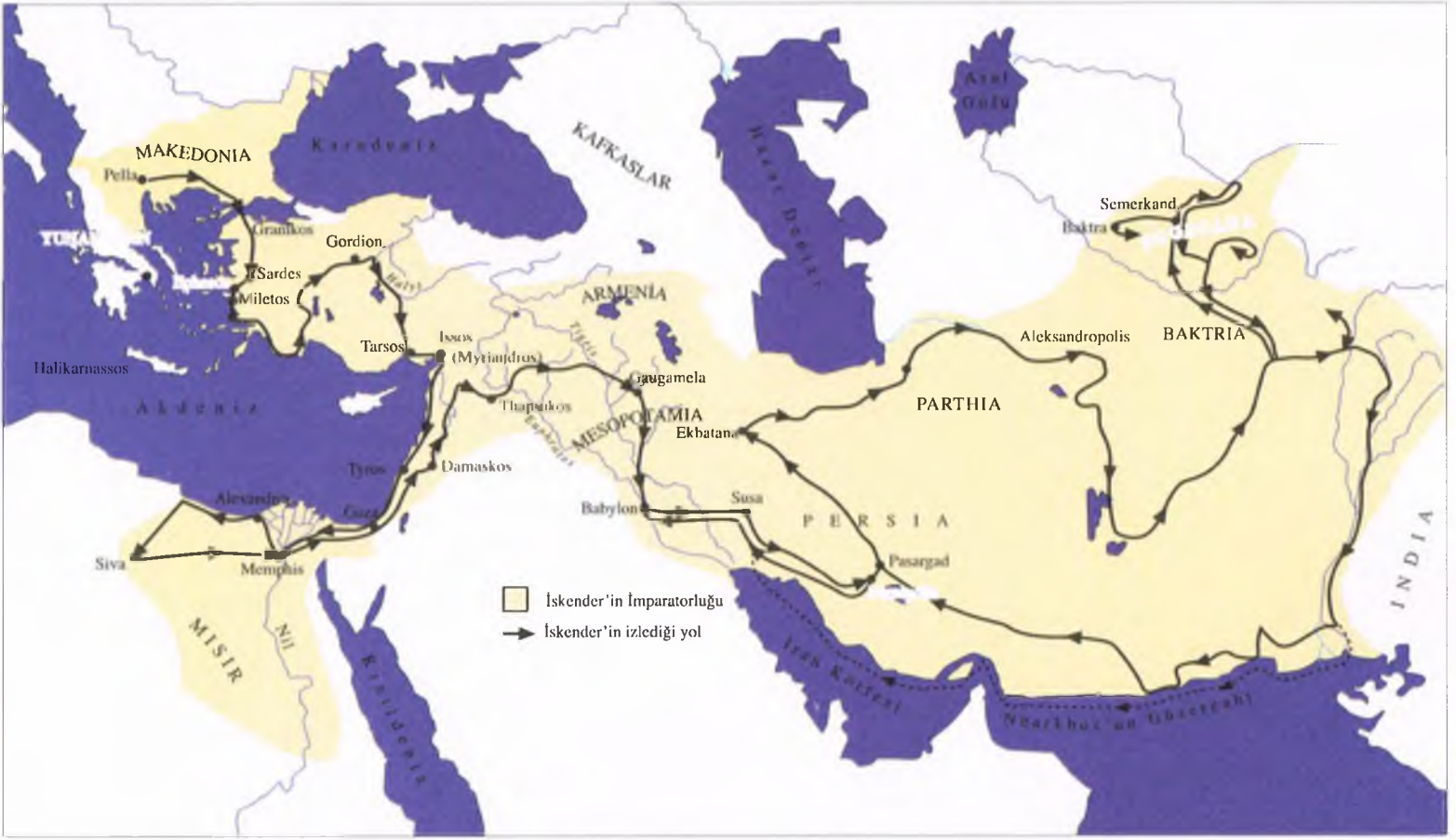
İskender ertesi gün Miletos'a yola çıktı. Kentin yakınında bir Pers donanması vardı. Miletos'taki Pers garnizonu komutanı Hegesistratos bu filoya

Arrianos

MS 2. yüzyılda yaşamış olan Arrianos, Bithynia'nın Nikomedeia kentindendi. Hadrianus döneminde Kappadokia'da idareciydi. Stoacı Epiktetos'un öğrencisi olan Arrianos, hocasının konuşmalarını biraraya getirerek yayımlamıştır; ayrıca coğrafya, avcılık, ve askerî taktiklerle ilgili yayınlar da yapmıştır. Arrianos daha çok *İskender'in Anabasis'i* (*Aleksandrou Anabasis*) adlı eseri ile bilinir. Yedi kitaptan oluşan bu eserin ana kaynağını İskender'in tarihçileri I. Ptolemaios (İskender'in en yakın generallerinden, ilk savaş tarihçisi, İskender'in ölümünden sonra Mısır'daki Ptolemaios'lar Krallığı'nın ve krallık hanedanının kurucusu) ve Aristobulos oluşturur. Arrianos'un, eserlerinde, Ksenophon'u taklit ettiği iddia edilmektedir.

Arrianos'un eserinin Hayrullah Örs tarafından 1945 yılında yapılan ilk Türkçe çevirisi.

Büyük İskender İmparatorluğu ve İskender'in güzergâhı (üst).

Tarım ve Bereket Tanrıçası Demeter (alt), Hellenistik Çağ heykeltıraşisinde sevilerek kullanılan bir tanrıçaydı. Genellikle asa, meşale ya da buğday başakları tutarken ve başı örtülü tasvir edilirdi. Burada yer alan kabartmada Demeter bir taht üzerinde oturmakta ve arkasında iki meşale görülmektedir.

güveniordu. Fakat 160 gemilik bir filoya komuta eden Nikanor'un Miletos'a Perslerden birkaç gün önce varması ve kentin karşısındaki Lade Adası açığında demirlemesi Miletos'a doğru yola çıkan 400 gemilik Pers donanmasının planını bozdu. Pers donanması Mykale (Samsun) Dağı açıklarında

demirlemek zorunda kaldı. İskender'in kuvvetleri yardımın ulaşamadığı Miletos'taki direnişi kırarak kenti ele geçirdi.

İskender, hem masraflı olması hem de Pers donanmasıyla karşı karşıya gelecek bir donanmaya sahip bulunmaması sebebiyle kendi donanmasını dağıtmaya karar verdi. Anadolu topraklarında Asya içlerine ilerleyeceği için donanmaya ihtiyacı da yoktu. Üstelik Perslerin kıyı üslerini ele geçirecek onları donanma gücünü etkisiz hale getirebilirdi. Bu arada vurgulanması gereken bir nokta da, İskender'in Pers boyunduruğundan kurtardığı veya ele geçirdiği kentlerde demokratik yönetimi kurma girişimidir. Zira, Persler, kontrolleri altındaki Hellen kent-devletlerindeki yönetimi yerel tiranların idaresine bırakıyorlardı. Aslında Batı Anadolu Hellen kentleri bir taraftan Pers egemenliğinden kurtulurken, öte taraftan Büyük İskender'in egemenliğini tanımak zorunda kalıyorlardı.

Karia'da

İskender, kalabalık bir Pers ordusunun Halikarnassos'ta bulunduğunu haber alarak, Karia'ya doğru yola çıktı. Yolu üzerindeki Miletos ile Halikarnassos arasındaki kentleri ele geçirdi. Halikarnassos'a yaklaştığında kentin dışında kamp kurarak kuşatma hazırlıklarına başladı. Kentin önündeki hendegi doldurarak savaş kulelerini ve diğer araç-gereci surlara yaklaştırdı. Fakat Halikarnassoslular geceleyin ani

Priene

Priene, Menderes Ovası'nın kuzey kenarında yer almakta olup İonia bölgesi kentlerinden biridir. İlk kuruluşu deniz kıyısında olan kent, daha sonra terk edilerek bugün kalıntıların yer aldığı yere taşınmıştır. İon Birliği kentlerinden biri olan Priene, birliğin kutsal alanı Panionion'un da korunmasını üstlenmişti. Yedi Bilgeler'den biri olarak kabul edilen ve MÖ 6. yüzyılda yaşamış olan Bias da Prieneli idi. Priene, önceleri Lydia Krallığı'nın egemenliği altındaydı, ancak Perslerin Lydia Krallığı'na son vermesiyle bu kez Pers egemenliğine girmiştir. MÖ 500 civarında Miletos'un başı çektiği ve İonia'da cereyan eden Pers karşıtı bir ayaklanmaya Priene 12 gemiyle destek vermişti. Ancak, Persler ayaklanmayı altı yıl sonra bastırarak ve ayaklanan kentleri (bu arada Priene'yi de) yakıp yıkarak cezalandırmışlardır. Perslerin Atina'ya yaptıkları seferde başarısız olmalarının hemen ardından Atina'nın önderliğinde kurulan Attika-Delos Deniz Birliği'ne Priene de üye idi. Ancak birliğe ödediği düşük miktar (1 talanton) nedeniyle kentin pek de zengin olmadığını düşünebiliriz. Birlik, MÖ 5. yüzyıl sonlarında dağılmıştır. Buraya kadar anlattığımız olayların geçtiği Priene, yeri henüz kesin olarak saptanamamış olan, deniz kıyısında bir yerde olmalıydı. MÖ 4. yüzyıl ortalarında ise bugünkü kalıntıların bulunduğu Güllübahçe-Turunçlar mevkiine

taşınmıştır. 5 km batıda kentin limanı Naulokhos yer almaktadır. İskender döneminde otONOMisini koruyan kent-devleti statüsünde olan Priene, İskender sonrasında Seleukoslar ile Ptolemaioslar arasında el değiştirdi. Bu arada, her ne kadar demokratik bir rejimi benimsemiş olsa da, kısa bir süre için (MÖ 3. yüzyıl başlarında) Hieron adlı birinin tiran olarak kenti yönettiği bilinmektedir. Ancak tiranlık çok kısa sürmüştür ve kent tekrar demokratik rejime dönmüştür. İonia'nın diğer kentlerinde olduğu gibi (örneğin Magnesia'da) kentin en yüksek yöneticisi, yıla da adını veren, stephanephoros unvanını taşıyordu. Priene, Hellenistik dönemde önce Seleukosların, daha sonra da Ptolemaiosların egemenliğinde kaldı. Ancak, Seleukos kralı III. Antiokhos'un Ptolemaiosları Anadolu'dan kovmasından sonra Seleukoslar bölgede tekrar kontrolü ele almışlardır. III. Antiokhos'un MÖ 190'da Magnesia'da yapılan savaşta Romalılara yenilmesiyle Priene, Roma'nın müttefiki olmuştur.

MÖ 2. yüzyılın ikinci çeyreğinde Kappadokia Kralı Orophernes, Prienelilere 400 talanton gümüşü emanet olarak bırakmıştı; ancak V. Ariarathes Orophernes'i tahttan indirdikten sonra emaneti Prienelilerden geri istedi. Onlardan ret cevabı alınca da Pergamon Kralı II. Attalos ile birlikte Priene topraklarına saldırdı. Fakat Roma'nın araya girmesiyle geri çekilmişlerdir. MÖ 129'da Pergamon topraklarının Roma'ya vasiyetiyle Batı Anadolu'da kurulan Asia Eyaleti'ne Priene de dahildi.

Priene sikkesinin arka yüzü, Hellenistik Dönem (üst).

Priene tiyatrosunun restitüsyonu (orta).

Athena Tapınağı (alt).

Daha önceki yerleşimine ilişkin pek bilgimizin olmadığı Priene, MÖ 4. yüzyılda yeniden kurulmuştu. Priene, önceden planlanarak kurulan kentlere güzel bir örnektir. Kent, birbirini dik olarak kesen sokakların oluşturduğu Hippodamos tarzı geometrik bir plana sahipti. Kuzey-güney ve doğu-batı yönünde planlanmış olan yerleşim, arazinin imkân tanıdığı ölçüde, kabaca eşit büyüklükte insulalardan (ada) oluşmaktadır. Kentin en büyük caddesi, doğu-batı doğrultusunda uzanan, 7 m genişliğindeki Batı Kapısı Caddesi'dir. Kamu binaları, kentin merkezi bölümünde yer almaktadır. Priene'de bulunan belli başlı yapılar arasında, Demeter Kutsal Alanı, Tiyatro, Gymnasion, Bouleuterion, Prytaneion, Athena Polias Kutsal Alanı, Agora ve Stadion bulunmaktadır. Priene'de ortaya çıkartılan ve 22 nolu ev olarak adlandırılan yapının aslında Büyük İskender için inşa edilmiş bir kutsal alan ve tapınağı (Aleksandreion) olma ihtimali vardır. Parke döşeli ana caddeler ile diğer yolların hemen altında künkler ve kanallar, temiz su tedariki ile drenajı sağlıyordu.

Kentin güneyden görünümü, canlandırma (üst). İnsulaların belirtildiği kent planı (alt).

bir karşı saldırı ile kuleleri ve diğer savaş makinelerini yakma girişiminde bulundularsa da kolayca geri püskürtüldüler. Kuşatma ilerledikçe Halikarnasos surların dayanma gücü azalıyordu. Kentte bulunan Pers subayı Memnon kaçmak zorunda kaldı. Halikarnasos uzunca bir direnişten sonra İskender'e teslim oldu. Karia Satraplığı'nın yönetimini eski satrap Hekatomnos'un kızı Ada'ya verdi. Ada, İskender Karia'ya girdiğinde onu karşılamaya gitmiş ve ika- met ettiği Alinda kentini ona teslim etmişti. İskender ise Alinda'yı tekrar Ada'ya verdi ve Ada'nın kendisini manevi oğlu olarak görmesine itiraz etmedi.

Lykia'da

İskender'in komutasındaki Makedonyalılarından bir kısmı, sefere çıkmadan kısa bir süre önce evlenmişlerdi. İskender, kışı eşleriyle birlikte geçirmeleri için onları Karia'dan Makedonya'ya gönderdi. Başlarına da Ptolemaios'u verdi. İskender, Parmenion'u bir ordu ile Sardeis'e gönderdi ve oradan da Phrygia'ya ilerlemesi talimatını verdi. Kendisi ise güneye, Lykia'ya yöneldi. Lykia'ya girdiğinde önce Telmessos teslim oldu; sonra Pınara, Ksanthos ve Patara ile 30 kadar ufak yerleşmeyi ele geçirdi. İskender kış bastır- dığında, o zamanlar Lykia'nın bir parçası olarak kabul edilen Milyas'a girdiğinde Phaselislilerden elçiler gelip iyi dileklerini sundular ve kendisine altın bir taç armağan ettiler. Bunu duyan diğer kentler de

elçilerini gönderdiler. İskender onlara, göndereceği komutanlara kentlerini teslim etmelerini buyurdu. Sonra Phaselis'e gelerek, onların da arzusu ve yardımını ile yakınlardaki güçlü bir kaleyi ele geçirdi. Çünkü Pisidialılar tarafından inşa edilmiş olan bu kale, Phaselisliler için bir tehlike arz ediyordu. Orada yuvalanan yerliler, Phaselislilerin ekip biçtikleri toprakları yağmalıyorlardı. Diodoros'un "Marmara" diye söz ettiği, Arrianos'un adını anmaksızın değin- diği kalenin gerçek adı Mnara'dır (Kemer'in kuzey- batısındaki Kavak Dağı).

Pamphylia'da

Phaselis'ten ayrılan İskender, ordusunun bir kısmını dağ geçitleri (Klimaks, bugünkü Kesme Boğazı) arasından Perge'ye gönderdi. Kendisi de kıyıyı izle- yerek Perge'ye (Aksu) geldi. Perge'den ayrıldıktan sonra yolda kendisini karşılayan Aspendos (Belkıs) elçileri kentlerini teslim edeceklerini fakat kentte bir garnizon bulundurulmaması ricasında bulundular. İskender bu teklife razı oldu ama karşılığında askerle- rine ödenmek üzere 50 talanton para ile Pers Kralı'na vermek için yetiştirdikleri atları istedi. Elçiler şartla- rı kabul edip İskender'in huzurundan ayrıldılar.

İskender Side'ye gelerek orada bir muhafız birliği bıraktı ve doğruca Sillyon'a (Yanköy Hisarı) hareket etti. Sillyon istihkâm edilmiş bir şehirdi. İskender, burada vakit kaybetmek istemediğinden olacak,

Pamphylia ve Pisidia kentlerini gösteren harita.

yoluna devam etmek istedi. Fakat bu sırada Aspendosluların daha önce öne sürdüğü şartları yerine getirmeyecekleri haberini aldı. Üstelik Aspendoslular, surlarının dışında bulunan tarlalarındaki ürünleri de toplayarak kente taşımışlar, kapıları İskender'in elçilerine kapatmışlar ve surlarındaki zayıf noktaları onarmaya başlamışlardı. İskender hemen Aspendos'a hareket etti. İskender'in geldiği haberini alan Aspendoslular surların gerisine çekilmişler hatta öndeki evleri de boşaltarak daha güvenli olduğunu düşündükleri tepeye sığınmışlardı. İskender savunmasız surları geçerek terkedilmiş evlerde karargâh kurdu. Çaresiz kalan Aspendoslular tekrar elçiler gönderip bağışlanmalarını dileyerek eski şartları kabul ettiklerini bildirdiler. İskender uzun bir kuşatmanın gereksizliğini düşünerek onlarla anlaşmayı tercih etti. Fakat bu kez daha ağır şartlar ileri sürdü: önceden söz verdikleri atlar ile birlikte 50 talanton yerine 100 talanton verecekler; ayrıca kentin ileri gelenlerini de rehin olarak teslim edeceklerdi. Atayacağı bir satrabın yönetimi altında yaşayacaklar ve Makedonya'ya yıllık bir vergi ödeyeceklerdi. Hatta zorla ele geçirdiği komşu topraklarını da sahiplerine iade edeceklerdi. Bütün şartlar Aspendoslularca kabul edildikten sonra İskender tekrar Perge'ye yöneldi ve oradan Phrygia'ya doğru yola çıktı.

En parlak günlerini Hellenistik Çağ'da yaşayan Metropolis'te (Torbalı-İzmir) bulunmuş kaplar (sol). Hermaphrodite, mermer heykel, Hellenistik Çağ (sağ). Metropolis, son yıllarda yapılan kazıların da gösterdiği gibi, MÖ 3. yüzyılın ilk yarısında etrafı surla çevrili, yeniden kurulmuş kentlere örnek bir yerleşimdir.

Pisidia'da

Yolu üzerindeki önemli bir Milyas kenti olan Termessos'un (Güllük Dağı) direnciyle karşılaşan İskender, oldukça dar olan bugünkü Yenice Boğazı'nın bugün "Kapıkaya" olarak adlandırılan geçidini bir hileyle aşarak kentin yakınında kamp kurdu. Bu sırada Termessos ile ilişkileri bozuk olan Selge (Zerk) kentinden gelen elçiler İskender'e dostluk mesajlarını ilettiler. İskender de onları güvenilir bir müttefik olarak gördüğünü beyan etti. Dağlık bir arazi üzerinde kurulu bulunan Termessos'un ele geçirilmesi çok zaman alacağından İskender burayı fethetme düşüncesinden vazgeçti ve Sagalassos'a (Ağlasun) doğru yola çıktı. Kent olanca gücüyle karşı koymaya çalıştıysa da sonunda İskender'e teslim oldu. İskender Sagalassos'ta bir subayını ve 20 kadar da askerini kaybetti.

Phrygia'da

Askania Gölü'nün (Burdur Gölü) kıyısını izleyerek Phrygia'ya giren İskender birkaç günlük yürüyüşten sonra Kelainai'a (Dinar) vardı. Burası bir Pers satrabının garnizonu ile istihkâm edilmiş bir kenti. Elçiler gelerek teslim şartlarını konuştular. İskender de, kenti savaşmadan teslim almanın daha iyi olacağını göz önünde bulundurarak kabul etti. Kente bir işgal ordusu bırakarak on gün kadar burada dinlendi ve bu süre zarfında Phrygia Satraplığı'na Antigonos'u atadı.

Kelainai'dan ayrılan İskender, Phrygia'nın önemli kentlerinden ve eski Phrygia Krallığı'nın başkenti olan Gordion'a (Yassıhöyük) geldi. Daha önce Sardis'e gönderdiği ve oradan Phrygia'ya geçmesini emrettiği Parmenion da ordusu ile birlikte Gordion'a geldi. Ptolemaios ile iki subayın idaresinde Makedonya'ya eşlerini görmeye giden yeni evli Makedonyaluların da Gordion'a varmasıyla İskender'in askerî gücü doruğuna ulaştı. Bu sırada, Pers Büyük Kralı III. Dareios tarafından donanma komutanlığına atanmış olan Memnon'un savaşı Makedonya ve Yunanistan'a kaydırma girişiminde bulunması ve bunun için de önce Khios Adası'nı daha sonra da, Mytilene dışındaki diğer Lesbos Adası kentlerini ele geçirdiği haberi İskender'i telaşlandırmıştı (MÖ 333). Fakat Mytilene kuşatması sırasında Memnon'un ağır bir hastalık nedeniyle ölmesi İskender'i rahatlattı.

Naip Tümlüsü

Bir Trak Prensinin Mezarı

Naip Tümlüsü Tekirdağ il merkezinin 15 km güneybatısındaki Naip-köy'de yer almaktadır. Tümlüs'e en yakın antik yerleşim, Barbaros'a lokalize edilen Bisanthe'dir. Türkiye Trakyası'nda binden fazla tümlüs saptanmıştır. Bölgedeki ilk sistemli tümlüs kazıları Arif Müfid Mansel tarafından başlatılmış olup Kırklareli, Vize ve Lüleburgaz'da yer alan tümlüsler bilim dünyasına tanıtılmıştır. Naip Tümlüsü'nde 1984-1985 yıllarında Tekirdağ Müzesi Müdürlüğü tarafından bir kurtarma kazısı yapılmıştır. Yaklaşık 18 m yüksekliğinde ve 84 m çapındaki tümlüsün altında bir mezar yapısı yer almaktadır. Mezar yapısını 6 m uzunluğunda bir dromos, basamaklarla inilen bir bölme ve kare planlı bir mezar odası oluşturmaktadır. Mezarın içerisinde bir kapı, kline, hemen önünde masa ve tabureler in situ halde bulunmuştur. Ayrıca gömü eşyaları olarak altın bir defne çelengi, çeşitli metal ve pişmiş toprak kap kacak, metal kepçe ve süzgeç, bronz bir tekne-kap, çeşitli aydınlatma araçları ile zırh, miğfer ve kalkan gibi askerî teçhizat ele geçmiştir. Tümlüsün ve içindeki mezar yapısının Trak ve Makedon özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır. MÖ 4. yüzyıl sonlarına tarihlenen tümlüsün Odrys Hanedanı'na mensup Trak Kralı Kersebleptes'in oğlu Teres'e ait olduğu öne sürülmektedir.

Mezar odasına ulaşımı sağlayan 6 m uzunluğundaki dromos ve basamaklı bölüme açılan kapı aralığı (üst).
Naip Tümlüsü mezar odasının ve içeriğinin Tekirdağ Müzesi'nde yeniden kurgulanmış modeli (alt).

Dromostan basamaklı bölüme açılan kapı (sol üst).

Gümüş küçük testi (üst sağ).

Kline ve masa (alt).

Kördüğümün Çözülmesi (Gordios'un Düğümü)

Efsaneye göre Gordios fakir bir Phrygialı idi ve iki çift öküzü dışında bir varlığı yoktu. Bir çifti ile küçük tarlasını sürerken öteki çiftini arabasına koşuyordu. Günlerden bir gün tarlasını sürerken bir kartal gelip hayvanların boyunduruğuna konar ve öküzlerin boyunduruktan çıkartılıp dinlendirilme zamanı gelinceye kadar orada tüner. Gordios şaşkına dönmüş bir halde bu olağan dışı durumu bu tür yorumlarda usta olan Telmessos kâhinlerine danışmaya gider. Bir Telmessos köyüne yaklaştığında kuyudan su çeken bir kıza rastlar ve ona kartal hikâyesini anlatır. Bir kâhin sülâlesine mensup olan kız, Gordios'a olayın geçtiği yere geri dönerek Tanrı Zeus'a adakta bulunmasını söyler. Gordios da ondan kendisiyle birlikte gelerek adakta yardımcı olmasını rica eder. Adak yerine getirildikten sonra Gordios kıza evlenir; ondan Midas adını verdikleri bir oğlu olur. Phrygialıların yaşadığı bir iç savaş sırasında Midas olgun, yakışıklı ve soylu bir kişidir. Bu kriz döneminde bir kâhin, bir kralın araba ile kentlerine gelip savaşı durduracağını müjdelir. Bu kehanet kentte kulaktan kulağa söylenirken, anne ve babasının da içinde olduğu bir araba ile Midas çıkar. Kâhinin sözlerini yorumlayan Phrygialılar, Midas'ı tanrıların gönderdiğini düşünürler ve onu kralları olarak selâmlarlar. Böylece kendi aralarındaki kavgaya son verirler. Midas babasının arabasını, kartalı gönderdiğine inandığı Tanrı Zeus'un tapınağına bir şükran olarak adar. İşte ne söylendiyse bu araba için söylendi. Hayvanları arabaya koşmakta kullanılan boyunduruktaki düğümü kim çözerse Asya'nın hâkimi o olacaktı. Fakat düğüm, ne ucu ne sonu belli olan bir kördüğümdü. Nitekim İskender de düğümü nasıl çözeceğini bilemedi. Fakat öyle kalmasına da razı olmadığından düğümü kılıcıyla ortadan ikiye böldü. Çevresindekilere "işte çözdüm!" diye haykırdı.

Gordion'da krallık döneminden kalma, Gordios ve oğlu Midas'ın sarayının bulunduğu akropolise giren İskender, Gordios'un arabasını ve arabanın boyunduruğundaki ünlü kördüğümü görmek için sabırsızlanıyordu. Nitekim elleriyle çözemediği düğümü bir kılıç darbesiyle keserek çözdü.

Galatia'dan Kilikia'ya

Ertesi gün İskender Galatia'nın en önemli kenti Ankyra'ya (Ankara) gelir. Orada onu Pahlagonialılardan oluşan bir heyet karşılar. İskender'in egemenliğini tanıyacıklarını fakat ordusuyla topraklarına girmemelerini isterler. İskender, onlara Phrygia Satrabı Kalas'a itaat etmelerini söyleyerek

Kappadokia'ya doğru yola çıkar. Böylece Halys Irmağı'na (Kızılırmak) kadar Küçük Asya'nın önemli bir bölümü İskender'in egemenliğine girmiş oldu. Sabiktas'ı Kappadokia satrabı olarak atayarak, Kilikia geçitlerine dayandı. Daha önce Ksenophon ile birlikte Pers Büyük Kralı II. Artakserkses'e karşı sefere katılmış olan Kyros'un kampına vardığında, Kilikia Kapıları (Gülek Boğazı) olarak bilinen geçitin Perslerce tutulmuş olduğunu gördü. Kampın bulunduğu yerde Parmenion'u bırakarak kendisi gece boyunca boğaza doğru ilerledi. İskender'in ilerlediğini gören Pers nöbetçiler buldukları yerleri terk ederek kaçtılar; İskender ertesi gün şafakta emrindeki orduyla kolayca boğazdan geçerek Kili-

Anadolu'yu Suriye'ye bağlayan en önemli geçit hiç kuşkusuz, Eskiçağ'da "Kilikia Kapıları" olarak bilinen Gülek Boğazı idi. Toros Dağları kimi zaman dar ve derin geçitlerle güneye ulaşmaya imkân veriyordu.

İskender'i Hint Kralı Poros'la mücadele ederken gösteren sikkeler.

Herakles başı şeklinde betimlenmiş İskender başı, gümüş tetradrahminin ön yüzü.

Ammon boynuzlu İskender başı, gümüş tetradrahminin ön yüzü.

İskender'in boğazdan geçtiğini öğrenen Satrap Arsames, önce Tarsos'u savunmaya niyetlendiyse de sonradan fikir değiştirerek kentten kaçmaya hazırlanıyordu. Tarsoslular, Arsames'in kaçmadan önce kentlerini yağmalayacağından endişe ediyorlardı. Bunu öğrenen İskender, süvari birlikleri ve hafif silahlı piyadelerle çabucak Tarsos'a yürüdü. Arsames de kenti yağmalamaya fırsat bulamadan Pers Büyük Kralı III. Dareios'un yanına kaçmak zorunda kaldı. Antik kaynaklarda Tarsos'a giren İskender'in yorgunluktan bitap düştüğü; Kydnos Irmağı'nda (Tarsus Çayı) yüzdükten sonra ateşlendiği ve uyuyamadığı anlatılmaktadır. Doktorları ona Akarnanalı hekim Philippos'u önerdiler. İskender, Philippos'u tanıyor ve ona güveniyordu. Philippos, İskender'e güçlü bir ilaç önerdi. İskender de hemen hazırlamasını istedi. Philippos ilacı hazırlayıp İskender'e verdiği sırada, Parmenion'dan İskender'e bir mesaj gelir: "Philippos'a dikkat et! Öğrendiğime göre Pers kralı Dareios seni öldürmesi için ona bir ödül verdi." İskender mesajı okur ve Philippos'a verir. Hekim mesajı okurken İskender ilacı içer. Philippos derhal her şeyin iyi gideceğini söyleyerek İskender'den mesaja inanmamasını ister. Güven, iyileşmesi demektir. Gerçekten de ilaç etkisini gösterdi ve İskender iyileşti.

Daha sonra İskender, Kilikia ve Assur topraklarını ayıran diğer bir boğazı ele geçirmesi için Parmenion'u gönderdi. Emrine Yunan ücretli askerlerini ve Sitalkes'in yönetiminde Trakyahıları verdi. Kendi-

si de Tarsos'tan ayrılarak, efsaneye göre Assur Kralı Sardanapalos tarafından kurulmuş olan Ankhiale (Mersin civarında) kentine geldi. Sardanapalos'un mezarı da kentin surlarının yakınındaydı. Mezarın üstünde Sardanapalos'un tasviri ile Assurca bir mezar kitabesi yer alıyordu. Kitabede şu yazıyordu: "Anakyndarakses'in oğlu Sardanapalos, Ankhiale ve Tarsos'u bir günde inşa etti; sen yabancı, ye, iç ve neşeli ol; çünkü insana özgü diğer şeyler hiç de bundan daha değerli değildir."

Ankhiale'den ayrılan İskender, Soloi'a (Mezitli, Viranşehir) geldi; orada bir muhafız birliği bırakarak, kenti iki yüz gümüş talanton para cezası ödemeye mahkûm etti. Çünkü kent hâlâ Perslere sempati duyuyordu. Oradan dağlarda pusu kurmuş olan Kilikalıların üzerine yöneldi. Bir haftada onları püskürtmeyi başardı, bir kısmını esir aldı ve Soloi'a döndü. Burada Sağlık Tanrısı Asklepios'a kurban adadıktan sonra askerlerini teftişten geçirmek üzere meşale yarışı, spor ve edebiyat yarışmaları düzenledi. Soloi'dan ayrılan İskender Tarsos'a doğru yola çıktı. Bu arada Magarsos'a (Karataş yakınlarında Dörtdirek) uğrayarak, Athena Magarsia'ya adakta bulundu. Mallos'a (Kızıldahta yakınlarında) vardığında Kahraman Amphilokhos'a saygı gösterdi. Mallosluların bir iç savaşın eşliğinde olduklarının farkına varan İskender, bu kargaşaya son vermesini istedi. Pers Kralı Dareios'a ödedikleri vergiden muaf tuttu, çünkü Mallos bir Argos koloniydi ve İskender'in kendisi de Argoslu Heraklesoğulları soyundan geliyordu.

Issos Savaşı

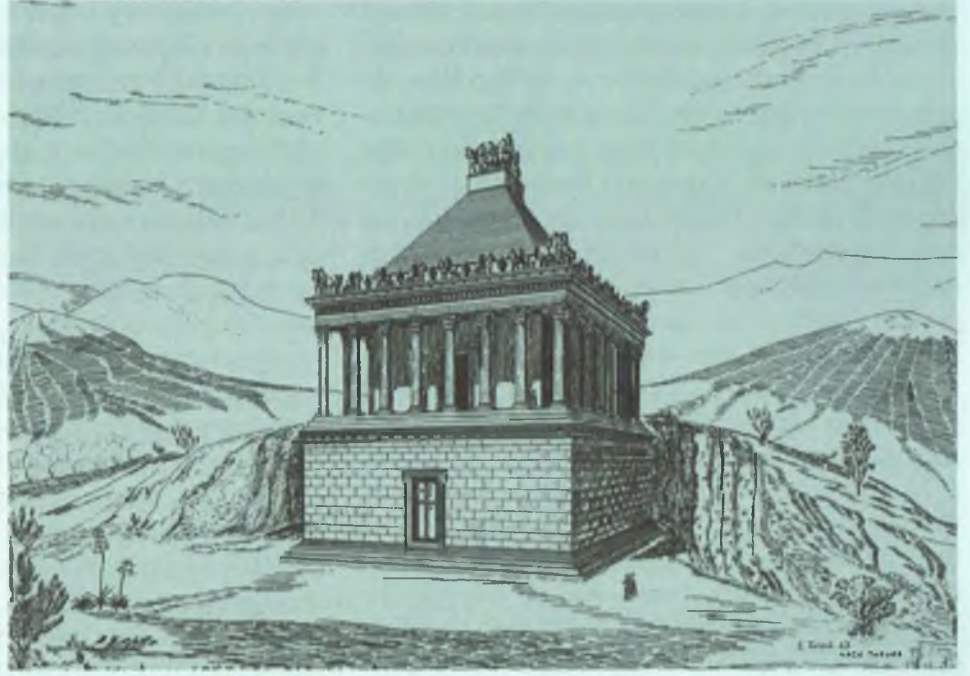
İskender Mallos'tayken Dareios'un Assur topraklarında Sokhoi'da karargâh kurduğu haberini aldı ve komutanlarını toplayarak onlara bilgi verdi. Ertesi gün de yola çıktı. Önce Myriandros yakınında kamp kurdu. Gece çıkan şiddetli bir fırtına ve yağmur nedeniyle bir süre kampta mahsur kaldı. Bu sırada Dareios askerî ve stratejik açıdan elverişli düzlükte askerleriyle vakit geçiriyordu. İskender ise rahatsızlığından dolayı Tarsos'ta ve teftişten dolayı da bir süre Soloi'da kaldıktan sonra tepelerdeki Kilikialılara tekrar akın yaptı. Dareios ise Issos'a (Yeşil Höyük, eski adıyla Kinet Höyük) doğru yola çıktı ve farkında olmadan daha önce İskender'in geçtiği yoldan geçerek onun arkasına sarktı ve Pinaros Irmağı'na yöneldi. Böylece Pers ordusu kuzeyde, Makedonya ordusu ise güneyde kalmıştı. Durumun farkına varan İskender hemen geriye dönerek Pinaros Irmağı kıyısına vardı. Dareios'un ordusu Pinaros Irmağı'nın (Deliçay veya Payas Çayı?) kuzeyinde, İskender'in ordusu ise güneyinde mevzilendi. Birtakım manevralardan sonra ordusunu savaş düzenine soktu. Sağ ve sol kanatlara komutanlarını görevlendirdi. İskender'in saldırıya geçtiğini öğrenen Dareios ordusunun bir bölümüne karşı taarruz emri verdi. Şiddetli bir savaş oldu. İskender, sayıca daha fazla askere sahip olan Dareios'un ordusu karşısında üstünlüğü ele geçirdi. Dareios, kalkanını, pelerinini

İskender'i Pers Kralı Dareios'la savaşırken gösteren "Issos Savaşı Mozaïği" (üst).
Büyük İskender (mozaikten detay) (alt).

Belevi Mezar Anıtı

Kalıntıları Ephesos'a 14 km mesafede, İzmir-Aydın otoyolu kenarında görülebilen Belevi mezar anıtı (mozole-mausoleion) her bir kenarı 29 m uzunluğunda kare bir plan üzerinde yükselmekteydi. Ancak, sadece kaide kısmına ait mimari parçalar günümüze kalmıştır. Mezar anıtı, doğal bir kayanın işlenerek, çevresinin taş ve mermer bloklarla örtülmesiyle oluşturulmuştu ve içerisinde girişinin arka tarafta olduğu bir mezar odası yer almaktaydı. Kaidenin üstünde bir cella ile onu kuşatan 8 x 8 sütunlu bir peristasis bulunmaktaydı. Mezar anıtından günümüze kalan grifon ve at heykelleri, kabartmalar ve sütun başlıkları Efes Müzesi ile İzmir Müzesi'ndedir. Mezar anıtının Hellenistik dönemde (MÖ 3. yüzyıl ortalarında) Trakya'da egemen olan Lysimakhos ya da Seleukos Kralı II. Antiokhos için yaptırıldığı düşünülmektedir. Son zamanlarda, mezar anıtının Lydia Satrabı Autophradates'e (MÖ 4. yüzyılın ortaları) ait olabileceği önerisi de yapılmıştır.

Belevi Anıtı, tahmini restitüsyonu (üst).
Anıtın günümüze kalan kaide kısmı (orta).
Anıta ait kabartmalar (alt).

Zeus başı, Pergamon'dan, MÖ 2. yüzyıl, mermer (üst). Knidos Aphroditesi (MÖ 1. yüzyıl), pişmiş toprak heykel (alt).

yoluyla Indos Deltası'na vardı. Daha sonra yine ordunun bir kısmı deniz yoluyla, bir kısmı da kara yoluyla Persia'ya döndü.

İskender'in Ölümü

Ne var ki İskender, çok geçmeden ateşli bir hastalığa yakalandı. Arrianos (*İskender'in Anabasis'i*, VI. 25. 6) kralın kroniklerine atıfta bulunarak, onun son günlerini şöyle anlatır: "... Artık çok kötü durumdaydı. Kendisini parktan kralın sarayına taşıtırdı. Kumandanları yanına girince onları tanımasına tanıdı ama ağzından hiç ses çıkmadı. Artık konuşmaya mecali yoktu. Geceleyin ateşi yükseldi; ertesi gün de, onun gecesi de, ertesi gün de böyle oldu." İskender, henüz 33 yaşındayken, 13 Haziran 323'te Babylon'da (Babil) öldü. Zehirlendiği dedikodusu yayıldı; bazıları ölümünden Antipatros'u sorumlu tuttu. Ancak, muhtemelen sıtımadan ölmüştü; büyük bir törenle Mısır'da, Aleksandreia'da gömüldü. Adli tıp çevreleri arasında, İskender'in "Ak-çöpleme" denilen bir bitkinin zehirinin yavaş yavaş kendisine verilmek suretiyle zehirlendiğine dair bir görüş tartışılmaktadır.

İskender'in Doğu seferine başladığı MÖ 334 yılı ile son Hellenistik Krallık olan Mısır'daki Ptolemaiosların Actium Savaşı'nda (MÖ 31) Roma'ya yenilmelerinden kısa bir süre sonra Kraliçe VII. Kleopatra'nın intiharıyla tarih sahnesinden silindikleri MÖ 30 yılı arasındaki yaklaşık 300 yıllık dönem tarihçiler tarafından Hellenistik Çağ olarak adlandırılır.

İskender İmparatorluğu'nun Yapısı

İskender, kurduğu imparatorluğun yönetiminde Pers sisteminden de yararlanmış, satraplık idaresini benimsemişti. Çünkü, bu denli geniş bir coğrafyada devletin tek merkezden yönetiminde güçlüklerin olacağı kesindi. Oysa bir tür yerel yönetim örgütü olan satraplıklar ile bu işi çözümlmek daha kolaydı. Satraplıkların başına önceleri Pers yöneticiler geçirmişse de, zamanla Makedonyalı yöneticileri atamıştır. İskender, imparatorluğunun başkenti olarak Babylon'u (Babil) seçmişti. Askerî ve sivil yönetimi birbirinden ayıran İskender, tek bir maliye örgütü kurmuştu. Devletin resmi dilinin Eski Yunanca (Attika lehçesi) olması kararlaştırılmıştı. Pers seferi sırasında İskender'in yaptığı en büyük işlerden biri de yeni kentler kurmasıdır. Genellikle kendi adını taşıyan bu kentlerin çoğu Tigris'in (Dicle) doğusunda bulunuyordu. En önemlilerinin başında, hiç kuşkusuz, Mısır'daki Aleksandreia (İskenderiye) gelmektedir. İskender, ticaret ve ulaşım da önem vermiş, Perslerin yol şebekesini daha da geliştirmiştir.

İskender, bir kültür birliği oluşumunu sağlamak için Makedonyalılar ile Perslerin evlilik yapmalarını istiyordu. Nitekim, Arrianos'tan öğrendiğimize göre 10.000 Makedonyalı asker, Anadolu ve

İran'daki yerli kadınla evlenmişti. İskender'in kendisi de Susa'da yapılan bir törenle iki Pers prensesi eş olarak aldı.

İskender'in zaferlerindeki en önemli unsurlardan biri, daha önce babası II. Philippos tarafından kullanılmış olan ve sarissa adını taşıyan uzun mızraklı (5 m'den fazla) hoplitlerden oluşan phalanks'tır. Hızlı ve hareket yeteneği yüksek bu askerî birlik, hantal Pers güçleri karşısında kolaylıkla zafere ulaşabiliyordu. O sıralar henüz 16 yaşında olan İskender, babası II. Philippos'un Yukarı Strymon'daki Maidlara ve MÖ 339'da kuzeydeki kabilelere karşı yaptığı savaşlarda bulunmuştu. Babasının, Atina ve müttefiklerine karşı kesin zaferini elde ettiği Khaironeia Savaşı'nda sol kanatta mevzilenen Makedonyalılara komuta etmişti. Kısacası, Doğu seferi öncesi kazandığı askerî bir deneyimi vardı.

İskender, beraberinde götürdüğü bilim adamlarına, fethettiği ülkelerdeki hayvanlar ve bitkiler üzerinde gözlemlerde bulunma ve coğrafi araştırmalar yapma olanağı sağlayarak, bilimsel çalışmalarını desteklemiştir.

Menderes Magnesiası

Aydın ili, Ortaklar bucağı merkezinin 4 km kadar güneyinde yer alan antik Magnesia (Magnesia ad Maendrum/Leukophrys), İonia bölgesi kentlerinden biridir. Ele geçen yazıtlardan birinde kentin nasıl kurulduğu anlatılmaktadır. Buna göre, Apollon'un kehaneti üzerine anayurtları Thessalia'yı terketen Magnetler, Girit Adası'na gelip Magnesia kentini kurarlar ve yine kehanet uyarınca, beyaz kargaların görünmesine kadar (80 yıl) orada yaşarlar. Beyaz kargalar görüldüğünde, artık anayurtlarına dönme zamanı geldiğini düşünerek, Delphoi Kehanet Merkezi'ne başvururlar. Ancak, kendilerine anayurtlarına dönmemeleri, Leukippos önderliğinde Batı Anadolu kıyılarında, Maiandros (Büyük Menderes) Nehri'nin denize döküldüğü yerde karaya çıkıp sonra da yörenin zenginlerinden Mandrolytos'un yaşadığı kente gitmeleri söylenir. Nitekim, Magnetler Mandrolytos'un kentine gelirler, kenti ele geçirip adını Magnesia olarak değiştirirler.

MÖ 7. yüzyılda Lydia Krallığı'nın egemenliğinde bulunan Magnesia, Lydia Krallığı'nın Persler tarafından yıkılmasından sonra (MÖ 547/46) Pers egemenliği altına girmiştir. Atinalı devlet adamı Themistokles'in de Magnesia'ya sürgüne gönderildiği, Pers Kralı I. Artakserkses'in Magnesia ve civarını kendisine arpalık olarak bıraktığı bilinmektedir. Themistokles'in tasviri ve adının yer aldığı Magnesia sikkeleri vardır. Buraya kadar olan döneminden söz ettiğimiz Magnesia'nın yeri tam olarak saptanabilmiş değildir. Ancak, MÖ 4. yüzyılın başında Spartalı komutan Thibron tarafından Thoraks Dağı'nın (Gümüşdağ) eteğine, yani bugünkü harabelerinin bulunduğu yere taşınmıştır. Büyük İskender'in Pers Devleti'ne son vermesinden ve İskender'in ölümünden sonra Magnesia, Anadolu'nun büyük bir kısmı ile birlikte Seleukosların egemenliğine girmiştir. Romalıların Seleukos Kralı III. Antiokhos'u yenilgiye uğratmasıyla, bu kez bölge Pergamon Krallığı'nın egemenliği altına girmiştir. Magnesia, Pergamon Kralı III. Attalos'un krallığını Roma'ya vasiyetiyle Romalılar tarafından Batı Anadolu'da kurulan Asya Eyaleti (Provincia Asia) içinde kalmıştır (MÖ 129). Roma İmparatorluğu döneminde de Batı Anadolu'nun bayındır ve zengin kentlerinden biri olarak yaşamını sürdürmüştür.

Magnesia'da bugün kalıntıları görülebilen yapılar esas olarak Artemis Kutsal Alanı ve çevresinde odaklanmıştır. Bunlar arasında, mimar Hermogenes'in inşa ettiği Artemis Leukophryene Tapınağı ile Artemis Sunağı, alanın hemen batısında agora, agoranın içinde, güneyde, ufak bir Zeus Tapınağı, agora ile kutsal alanı birleştiren Propylon (Anıtsal Giriş), kutsal alanın kuzeybatı köşesinde, agoraya yakın bir alanda latrina (genel tuvalet), kutsal alanın güneyinde odeon, hamam ve tiyatro, kentin güneyinde stadion, theatron; batısında ise gymnasium bulunmaktadır. Kentin doğu ve batı çıkışlarının dışında ise nekropoller yer almaktadır.

Magnesia Artemis Leukophryene Tapınağı kuzey frizinden bir parça (sağ orta). Theatron'dan görünüm (sağ alt). Magnesia'nın Hellenistik Dönem sikkeleri (sağ üst ve sol alt).

Antiochia

Hellenistik Çağ'ın önemli kentleri arasında yer alan Antiochia (Antakya), I. Seleukos tarafından kuruldu (MÖ 300). Ancak Seleukos'un kurduğu kent, tam olarak bugünkü Antakya'nın bulunduğu yerde (Antikçağ'daki adı Silpion olan Habib el-Neccar Dağı'nın batı eteklerinde) değil, onun biraz kuzeyindeydi. Seleukos daha önce Antigonos tarafından Orontes (Asi) Irmağı kıyısında kurulmuş olan Antigoneia'dan (Amik Ovası'nın güneybatı köşesinde bir yerde) 5000'den fazla insanı getirterek yeni kurduğu kentte iskân ettirdi. IV. Antiokhos (MÖ 175-164) zamanında kent daha da genişledi ve bir süre Epiphaneia adıyla anıldı. Hellenistik Çağ'da Doğu'nun önde gelen kültür ve ticaret merkezleri arasında yer alan Antiochia, Romalı komutan Pompeius tarafından Roma topraklarına katıldı (MÖ 64) ve sonra da Syria (Suriye) Eyaleti'nin başkenti oldu. Kent Eskiçağ'da deprem ve sel gibi doğal felaketlerden fazlasıyla nasibini aldı.

Antiochia (Antakya) yakınlarında yer alan ve çevresindeki defne koruluklarında Romalı ozan Ovidius'un *Metamorphoses* adlı eserinden tanıdığımız Daphne Efsanesi'nin geçtiği kabul edilen Daphne, Doğu'ya sefer yapan Roma imparatorlarının da konakladıkları ünlü bir sayfiye yerleşimiydi. Buradaki Roma Çağı villalarında gün ışığına çıkarılan mozaikler, dünyanın en önde gelen mozaik müzelerinden biri sayılan Hatay Müzesi'nin salonlarında sergilenmektedir.

Antakya Tykhesi, ayaklarının dibinde Irmak Tanrısı Orontes, ünlü heykeltıraş Lysippos'un öğrencilerinden Eutykhides'in eserinin Roma Dönemi mermer kopyası.

Hermogenes: Anadolulu Bir Mimar

Bilim adamları Hellenistik Çağ'ın en önemli mimarlarından Hermogenes'in Anadolulu (Priene?) bir mimar olduğu konusunda hemfikirdirler. Priene'de bulunan bir yazıtta geçen Harpalos oğlu Hermogenes ile burada ele aldığımız Mimar Hermogenes'in aynı kişi olması ihtimali vardır. Hermogenes hakkındaki en önemli kaynağımız Vitruvius'un *De Architectura* (Mimarlık Üzerine) adlı eseridir. Vitruvius'un yazdıklarından Hermogenes'in iki esere imza atmış olduğunu anlamaktayız: Menderes kıyısında yer alan Magnesia'daki Artemis Leukophryene Tapınağı ile Teos'taki (Sığacık) Dionysos Tapınağı; her ikisi de Ion düzenindedir. Yine Vitruvius'a göre Hermogenes, pseudodipteros planının da bulucusudur.

Artemis Leukophryene Tapınağı kalıntıları.

İskendernameler ve Minyatürlerde İskender

Büyük İskender'in yaşadığı dönemden yaklaşık 1000 yıl sonraya tarihlenen İslâm kaynaklarında, İskender'e ilişkin kısmen doğru bilgiler verilse de, onun hakkında anlatılanlar daha çok efsaneye dayanmakta ve bir tür anakronizm gözlenmektedir; yani Büyük İskender, Hellenistik Çağ'ın başlarında değil de Ortaçağ İslâm dünyasında yaşamış gibi gösterilmektedir. Efsaneye göre, Dareios (Dârâ), Makedonya Kralı Philippos'u (Filefûs, Feylefûs veya Feylekûs) yenilgiye uğrattınca, Philippos da kızı Halay'ı Dareios ile evlendirir. Fakat kız kötü koktuğundan kovularak tekrar Philippos'a gönderilir. Halay, sanarûs otundan elde edilen ilaçla yıkanır, fakat fayda etmez. Bir süre sonra Halay bir erkek çocuk dünyaya getirir; çocuğa annesinin ve otun adından dolayı Aleksandros adı verilir. Çocuk büyüyüp babasının yerine tahta geçince, Pers Kralı Dareios'un her yıl istediği haracı vermek istemez ve böylece savaş başlamış olur. İslâm kaynaklarında İskender, antik Yunan kaynaklarından daha farklı anlatılır. Rüyasında gördüğü bir meleğin kendisine verdiği Allah'ın kılıcıyla askerlerinin başına geçip dünyayı fethetmeye çıkar. Dareios'un öldürülmesinden sonraki olaylar da gerçekten uzaktır. Pers Kralı I. Dareios'un (Dârâ el-Ekber) kızı Rüşeng ile evlenir. Hindistan'dan sonra Tibet ve Çin'i ele geçirdiği, Asya'daki bir kavmin saldırgan Ye'cüc ve Me'cüc'ten şikâyetleri üzerine büyük seddi inşa ettirdiği (Kur'an-ı Kerim'de de geçmektedir), ölümsüz olmak için âb-ı hayâtı (hayat suyu) aramaya çıktığı, Arabistan'ı fethettiği, Kâbe'yi tavaf ettiği yazılıdır. Belli ki Ortaçağ İslâm yazarları İskender'i mitolojik bir kahraman olarak görmüşler, ona İslâm dünyası içinde bir yer vermişlerdir. O dönemde pek çok kişi ve yazar Kur'an-ı Kerim'de (el-Kehf sûresi 18/83-99) geçen Peygamber Zülkarneyn ile Büyük İskender'i aynı kişi sanmışlardır; fakat bu, yakıştırmadan öte bir şey değildir. Bu arada, İskender'in Doğu'dayken birtakım yaratıklarla mücadelesi ve ölümsüzlük iksirini araması gibi temaların Gılgamış Destanı'yla benzerlikler gösterdiği de kayda değerdir.

İskendernameler

Büyük İskender'in bir Doğulu olarak, efsanevi kişiliğiyle ele alındığı eserler İskendername olarak adlandırılmaktadır. İslâm dünyasında İskendernameler'e imzasını atmış bulunan önemli yazarlar şunlardır:

Firdevsî (10. yüzyıl-11. yüzyıl başları): Arap edebiyatında, Sîretü'l-İskender adıyla anonim eserler mevcuttur. İlk İskendername'nin Firdevsî'ye ait olduğu bilinmektedir. Yazarın *Şahname* adlı eserinin içinde yer alan yaklaşık 2500 beyitte İskender'den söz edilmektedir. Daha sonraki yazarlar İskendernamelerinde genelde hep Firdevsî'yi örnek almışlardır.

İskender'in Rusya'daki Kıpçak çöllerinde güzel kadınlarla karşılaşması (üst). İskender, ölmekte olan Dârâ'nın başını tutuyor (alt).

Ahmedî'nin çok sayıda eseri bulunmaktadır; ancak en büyük ve en ünlü mesnevisi *İskendername*'sidir.

Minyatürlerde İskender

İskender hikâyelerini süsleyen minyatürlerden dünyanın çeşitli müze, kütüphane ve özel koleksiyonlarında yüzlerce bulunmaktadır. Bu minyatürlerde *İskendername*lerde anlatılan olaylar işlenmiştir. Bu yazıda,

yüzlercesi arasından yalnızca birkaç örneği verilen minyatürlerden birinde İskender, İran Kralı Dareios'un (Dârâ) ölmek üzere olduğunu haber almış ve hemen onun yanına gelmiştir; yerde yatmakta olan Dârâ'nın başını tutarak, bu büyük kralın ölümünden duyduğu üzüntüyü dile getirir. Bir başka minyatürde ise Asya'daki bir kavmin saldırgan Ye'cüc ve Me'cüc'ten şikâyetleri üzerine İskender'in iki dağ arasına demir ile bakırı eriterek ve tuğladan ör-dürerek büyük seddi inşa ettirmesi resmedilmiştir. İskender, atının üzerinde inşa faaliyetini izlemektedir. Minyatürlerden birinde İskender'in Çinli ve Rum ressamaların yarışmasını izlemesi tasvir edilmiştir: Sağda ve solda olmak üzere iki duvar vardır. Sağda Rum ressamalar duvarı süslemekte, solda ise Çinli ustalar duvarı cilalamaktadırlar. Hikâyeye göre Çinli ustaların duvarında Rum ressamaların resmi aksedecektir. Neticede İskender, Rum ustaların resiminde, Çinli ustaların ise parlatmada hünerli olduğuna karar verecektir. Burada resmi verilen minyatürlerden birinde İskender'in sihirli aynasına bakarak kendi portresini kontrol etmesi tasvir edilmiştir. Hikâyeye göre İskender, Magrib Kraliçesi Nuşabe'nin sarayına gittiğinde, daha önce İskender'in resmini yaptırmış olan kraliçe hemen onu tanıır. Krala onu tanıdığını söylediğinde, İskender hemen inkâr eder; bunun üzerine kraliçe yaptırmış olduğu İskender resmini getirir. İskender kendi resmini görünce hemen elindeki sihirli aynasına bakarak resmin kendisine benzerliğini kontrol eder. İskender'in aynası (Âyine-i İskenderi) İskender minyatürlerinde sevilerek kullanılan bir motiftir. Burada yer verdiğimiz son minyatürde ise İskender'in Rusya'daki Kıpçak çöllerinde güzel kadınlarla karşılaşması resmedilmiştir.

İskender'in Çinli ve Rum ressamaların duvar süsleme yarışmasını izlemesi (üst).

İskender atının üzerinde Çin Seddi'nin inşasını izliyor (alt).

Anadolu'da Kutsal Alanlar

Letoon

Leto, Titanlardan Koios ile Phoibe'nin kızıdır. Zeus'tan Apollon ile Artemis'i dünyaya getirmiştir. Ancak, Zeus'un karısı Hera'nın gazabından korunmak için Lykia'ya kaçar. Ksanthos'un kuş uçuşu 5 km güneybatısında yer alan Letoon (Bozuluk/Bohsullu), bir yerleşim yeri değil, bir kutsal alandır. MÖ 5. yüzyıl sonlarında, Arbinas Hanedanı döneminde Leto, Artemis ve Apollon'a adanan üç tapınak inşa edilmiştir.

Leto Tapınağı kutsal alandaki üç tapınağın en batıda olanıdır. İçerisinde bulunan bir yazıttan Tanrıça Leto'ya adandığı anlaşılan tapınak MÖ 5. yüzyıl sonlarında önem kazanmaya başlamıştır. Tapınağın içinde bulunan bir yazıtta Lykia'nın yerel hükümdarlarından Arbinas'ın (öl. MÖ 480 civarı) Leto Tapınağı'nı yaptırdığı yazılıdır. İon tarzı sütunlarla çevrili olan tapınağın restorasyonuna/rekonstrüksiyonuna bu yıl içerisinde başlanmıştır. Tamamen yıkılmış olan tapınağın parçalarının %80'i korunmuştur. Uzunluğu 31 m, genişliği 16 m, yüksekliği ise 13 m'dir. Yakın zamanlarda kutsal alanda bulunan bir yazıtta Kutsal Letoon Yasası yer almaktadır. Yazıt tapınağın girişinde yer almakta olup tapınağa girmek için uyulması gereken kurallar yazılıydı (silah ve metal takılar taşıma yasağı gibi).

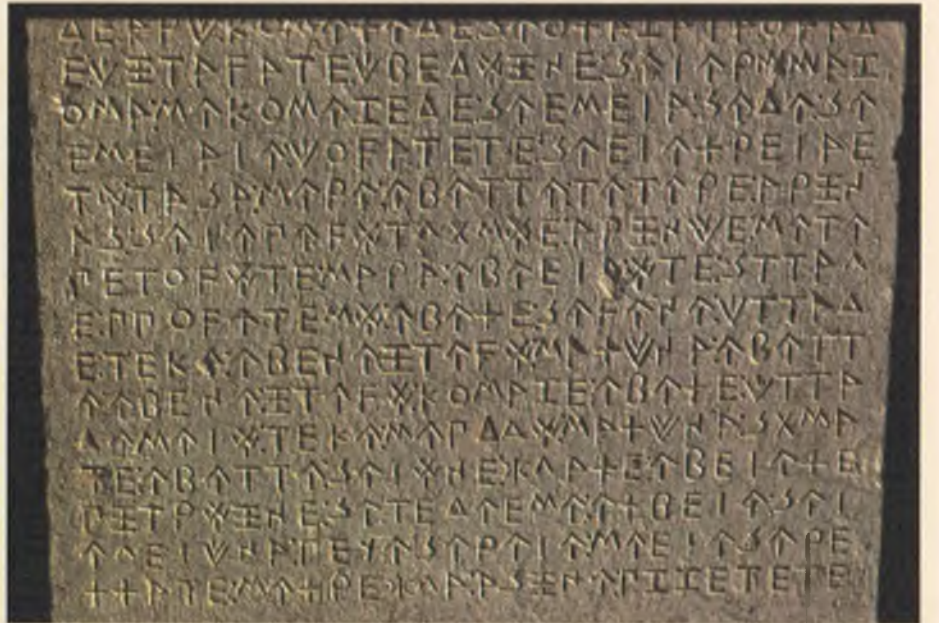
Apollon, Artemis ve Leto tapınaklarından kalıntılar, kuzeydoğudan görünüşü.

Apollon, Artemis ve Leto tapınaklarının restitüsyonu.

Kutsal Alan'ın planı

Üç dilli yazıtın Lyk dilindeki yüzü.

Klaros

Notion (Ahmetbeyli) antik kentinin 2 km kuzeyinde yer alan Klaros Kutsal Alanı, aynı zamanda Eskiçağ'ın en önemli bilicilik merkezlerinden biridir. Apollon Klarios Bilicilik Merkezi'nin ünü esas olarak Büyük İskender zamanında artmaya başlamıştır. İnanışa göre, Pagos Tepesi'nde (Kadifekale) bir ağaç altında uyuyan Büyük İskender, rüyasında, İki Nemesis'i görür. Nemesislerin kendisine Yeni Smyrna'yı orada kurmasını söylemeleri üzerine İskender Apollon Klarios'a rüyasını yorumlatır. Apollon rahibinin Pagos'ta yerleşecek halkın üç hatta dört kat daha mutlu olacağını söylemesi üzerine, İskender, Yeni Smyrna'yı Pagos Tepesi'nde kurar. Ancak

Apollon Klarios Bilicilik Merkezi'ne yapılan başvurular

Hellenistik dönem olduğu kadar Roma İmparatorluk döneminde de yoğun bir şekilde sürmüştür. Klaros'ta, kehanetin gerçekleşmesinden sonra Tanrı Apollon'a şükranların belirtildiği çok sayıda yazıt ele geçmiştir. Bu yazıtlardan Apollon Klarios'a kehanet konusunda başvuran kişi ve halklar, yapılan törenler ve görevliler hakkında bilgi almaktayız. Bilicilik Merkezi'ndeki Apollon Tapınağı'nda bir rahip (hiereus), bir kâhin (prophetes), bir sekreter (graphikos) ve bir de tapınak anahtarını taşıyan kişi (kleidophoros) görev yapmaktaydı. Apollon Klarios Kutsal Alanı'nda yer alan belli başlı kalıntılar arasında propylon (anıtısal giriş), eksedra, peristylli ev, onur anıtları, Apollon Klarios Tapınağı, Artemis Klaria Tapınağı, sunaklar ve güneş saati sayılabilir.

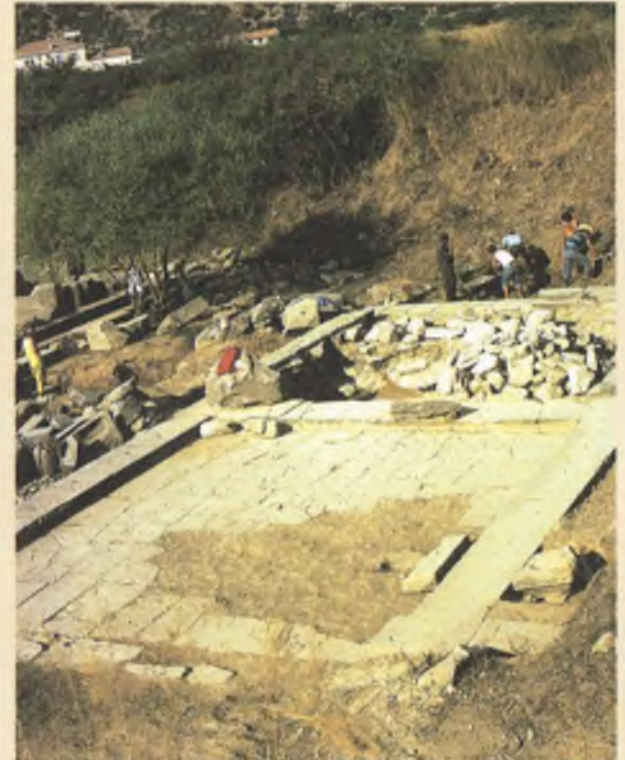
Apollon Klarios (Kitharist) pişmiş toprak figürü.

Su altındaki kutsal alan.

Kült heykellerinin mulajlarının yerleştirilmiş olduğu kutsal alan.

Artemis Klaria Tapınağı.

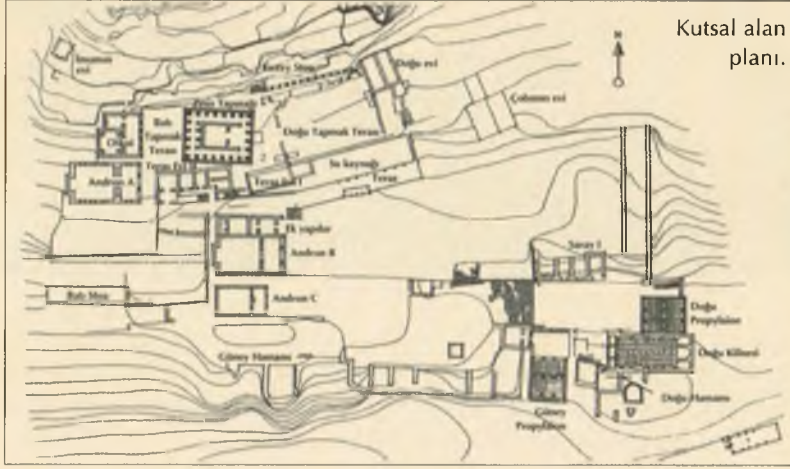

Labraunda

Eskiçağ'da kutsal bir yolla Mylasa'ya (Milas) bağlı olan Labraunda, Milas'ın yaklaşık 14 km kuzeyinde (Beypınar yakınlarında) yer almaktadır. Labraunda, Zeus Stratios Tapınağı'nın bulunduğu kutsal bir alandı. Herodotos'tan öğrendiğimize göre (V. 119) Pers işgali sırasında Kariyalılar buraya kaçmışlardı. Labraunda'daki inşa faaliyetleri esas olarak Karia Satrabı Maussollos ile kardeşi Hidrieus zamanına rastlamaktadır. Bugün Labraunda'da görülebilen belli başlı yapı kalıntıları Hellenistik dönem ile Geç Roma İmparatorluk dönemi arasındaki zaman dilimine aittir. Bunlar arasında, Zeus Stratios Tapınağı, andronlar, eksedra, anıtsal çeşme yapısı, propylon (anıtsal giriş), stoa ve kilise bulunmaktadır.

Dinsel törenlerin yapıldığı Andron A yapısı (MÖ 4. yüzyıl ortaları) (üst ve alt).

Lagina

Muğla'nın Yatağan ilçesine bağlı Turgut bucağı merkezi yakınında yer alan Lagina, Stratonikeia kentine bağlı, Tanrıça Hekate'nin tapınağının bulunduğu bir kutsal merkezdir. Tapınak MÖ 1. yüzyılda inşa edilmiştir. Parthlarca yakılıp yıkılan tapınağın Augustus'un bağışıyla onarılmış olduğu temenosun kapısı üzerindeki yazıtta belirtilmiştir.

Propylaion kalıntıları.

Hekate Tapınağı kalıntıları.

Didyma

Kehanet Merkezi'nin bulunduğu yer (bugün Didim), eskiden "Yoran" olarak anılıyordu. Söz konusu sözcük, buradaki tapınaktan dolayı, Eski Yunanca'daki "hieron" (= tapınak) sözcüğünden kaynaklanmakta olup, onun yöre halkı ağzındaki bozulmuş biçimiydi.

Didyma Kehanet Merkezi, Miletos'un yaklaşık 16 km güneyinde yer almakta ve kutsal bir yolla Miletos'a bağlanmaktadır. Kutsal yol üzerinde, özellikle Didyma'nın girişine yakın mesafede, oturan din görevlileri heykelleri ile yatar vaziyette aslan heykelleri yer almaktaydı. Bulunan bazı münferit buluntular daha önceki yüzyıllara tarihlense de, Didyma'da kutsal alanla ilgili en erken yapı kalıntıları MÖ 7. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir. Herodotos (I. 92), Lydia Kralı Kroisos'un Didyma Kehanet Merkezi'ne Delphoi Kehanet Merkezi'ne yaptığı kadar bir bağış yaptığından söz etmektedir. Didyma Kehanet Merkezi'nin efsanevi kurucusu Kâhin Brankhos idi. Bundan dolayı, burası Brankidai olarak da anılmaktaydı. Nitekim, Didyma, uzun yıllar Brankhidler adını taşıyan din adamlarının yönetiminde kalmıştır. Arkaik dönem tapmağı Ion düzeninde ve dipteros planlı olup 72x19 m boyutlarında iki basamaklı bir krepidoma (podyum) üzerinde yükselmekteydi. Tapınağın üstünün açık olduğu anlaşıldığından, açık hava tapınağı olarak tanımlayabiliriz.

Arkaik dönem tapınağının Persler tarafından yıkılmasından sonra, tapınak onarılmış ve nihayet Hellenistik dönemde daha büyük bir tapınak inşa edilmiştir. Hellenistik Didymaion, yine dipteros (çift sıra sütunlu) olup Ephesos Artemisionu'ndan ve Samos'taki Heraion'dan biraz küçük olmasına rağmen onlarla boy ölçüşebilecek büyüklükteydi.

Didyma kazılarında bulunan aslan heykeli (üst).

Didyma Apollon Tapınağı alanı ve tapınaktan detay (alt). Didyma'daki Apollon Tapınağı'nın en erken evresi MÖ 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Persler tarafından yıkılan tapınak, MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında daha büyük boyutta inşa edildi. Hellenistik dönem tapınağı da Arkaik Dönem'de olduğu gibi dipteros planlıydı. Ion düzenindeki tapınağın dıştaki sütun sırası 21x10; içteki 8x9 idi. Tapınağın girişinde yuvarlak bir sunak yer alıyordu.

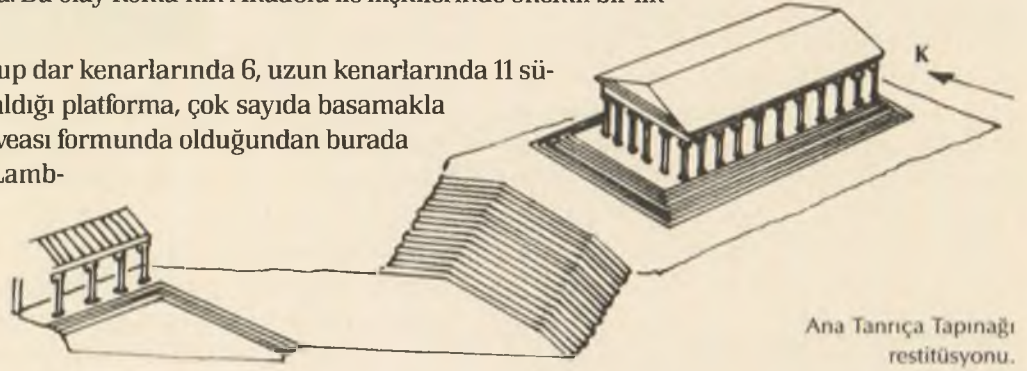

Pessinous

Ankara-Eskişehir karayolu üzerinde, Ballıhisar mevkiinde yer alan Pessinous, özellikle Hellenistik ve Roma döneminde ünlenmiş bir Phryg kült merkeziydi. Strabon (XII. V.3) Pessinous'un dünyanın o kısmındaki en büyük ticaret merkezi olduğunu ve Ana Tanrıça Tapınağı'nın da burada bulunduğunu söylemektedir. Yine Strabon'dan öğrendiğimize göre Pessinous, daha önce rahip-krallar tarafından yönetiliyordu; ancak kendi yaşadığı tarihlerde (MÖ 1. yüzyıl sonlarında) rahiplerin yetkileri azalmıştı. Pessinous uzun süre Pergamon egemenliği altında kaldı. Bu dönemde Roma Senatosu almış olduğu bir kararla (MÖ 204) Pessinous'taki Kybele kült heykeli Roma'ya getirilmiş ve Palatinus Tepesi'ne konulmuştu. Bu olay Roma'nın Anadolu ile ilişkilerinde önemli bir ilk adım sayılabilir.

Pessinous'taki tapınak, batıya bakmakta olup dar kenarlarında 6, uzun kenarlarında 11 sütunlu bir peristasis'e sahipti. Tapınağın yer aldığı platforma, çok sayıda basamakla ulaşıyordu. Basamaklar tıpkı bir tiyatro caveası formunda olduğundan burada kazı yapan Belçikalı araştırmacılar (Pierre Lambrechts ve ekibi) yapıyı "tiyatro-tapınak" olarak adlandırmışlardır.

Olba

Dağlık Kilikia'da batıda Kalykadnos (Göksu) ile doğuda Lamos (Limonlu) ırmakları arasında kalan bölgede yer alan Olba, Hellenistik Çağ'da rahip-krallar tarafından idare edilen dinsel bir merkezdi. Seleukosların kontrolü altında olan bu topraklarda Teukros Hanedanı'nın idaresi söz konusuydu. Strabon (XIV. V.10), buradaki (Diokaisareia'da) Zeus Olbios Tapınağı'nın Teukros oğlu Aias tarafından kurulduğunu söylemektedir. MÖ 1. yüzyıl ortalarında (MÖ 43) Zenophanes'in kızı Aba, evlilik yoluyla Teukros Hanedanı'na girmiş ve Marcus Antonius ile Kleopatra'nın lütfuyla bölgede yöneticilik yapmıştır. Ondan sonra Aias'ın (MS 10-17) yönetici olduğunu anlıyoruz. Teukros oğlu Aias, Olba sınırları içinde yer alan Kennateis ve Lalasseis (bugün Lahlas) yörelerinin toparhosudur. Olba'nın rahip-krallar sisteminde son veren Roma İmparatoru Tiberius, Aias'tan sonra yönetimi M. Antonius Polemon'a (MS 17-36) vermiştir. Onun zamanında basılmış sikkelerde ön yüzde Polemon'un başı, arka yüzde şimşek demeti ile ΔΥΝΑΣΤΟΥ ΟΛΒΕΩΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ ΚΕΝΝΑΤΩΝ ΚΑΙ ΛΑΛΑΣΣΕΩΝ yazısı vardır. Buradan da Polemon'un "dynast" olarak hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır.

İmparator Vespasianus zamanında, MS 74'te Seleukos kralı IV. Antiochos tahttan indirilmiş, dağlık ve ovalık Kilikia birleştirilerek Roma İmparatorluğu'nun Syria Eyaleti'ne bağlanmıştır. Olba'nın, Zeus Olbios Tapınağı'nın halen önemli bir ibadet yeri olması dışında, rahip-devleti karakteri çoktan ortadan kalkmıştı. Olba harabeleri, Zeus Olbios Tapınağı'nın bulunduğu Diokaisareia'nın (Uzuncaburç) 4 km doğusunda, Ura mevkiinde yer almaktadır.

Zeus Olbios Tapınağı (Diokaisareia).

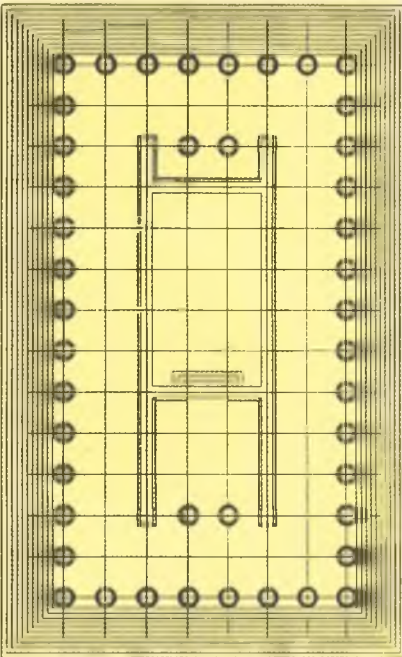
Smintheion

Fare Apollon'un Tapınağı

Tanrı Apollon'un sıfatlarından biri de "smintheos/sminthos" (= fare) idi. Bu sıfatla anılan Apollon'un tapınağı ve içinde yer aldığı kutsal alan (aynı zamanda bilicilik merkezi) Smintheion olarak bilinmektedir. Apollon Smintheos Tapınağı'nın kalıntıları, kuzeybatı Anadolu'da Biga Yarımadası'nın güneybatı köşesinde, Gülpınar beldesinde yer almakta olup Apollon kültürünün önde gelen merkezlerinden biridir. Kutsal alan ve burada yer alan tapınak, esas olarak Aleksandria Troas (Eski İstanbul) kentine bağlıydı. Ancak, Apollon Smintheos kültü yalnızca bu kente özgü değildir; Troas'ın diğer kentlerinde ve Troas dışında da saygı görmüştür. Hellenistik Çağ'ın özgün yapıları arasında olan Smintheion, MÖ 2. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmektedir.

Alabandalı mimar Hermogenes'in etkilerini taşıyan Gülpınar'daki Apollon Smintheios Tapınağı, Menderes Magnesiası'ndaki Artemis Leukophryene Tapınağı'nın mimari stili ile benzeşmektedir. İon düzenindeki, pseudodipteros planlı tapınaktaki başlıca özelliklerden birisi, figürlü sütun tamburlarıdır (*columnae caelatae*). Tapınağın friz ve figürlü tamburlarında betimlenen Troia Savaşı'na ilişkin sahneler yapıya ayrı bir değer katmaktadır.

Apollon Tapınağı'na ilişkin friz kabartmaları (sağ üst ve orta).
Apollon Tapınağı restitüsyonu (sağ alt).
Apollon Tapınağı zemin planı (sol alt).

DIADOKHLARIN MÜCADELESİ

İskender'in Ardılları

Büyük İskender'in 13 Haziran 323'te Babylon'da (Babil) ölümünden sonra, meydana getirilmiş olan imparatorluğun başına kimin geçeceği sorun oldu. Çünkü İskender, tahta vâris bırakmamıştı. Bu belirsizlik nedeniyle çok geçmeden taht kavgası başladı. İskender'e en yakın olan komutanlar, imparatorluğun başına geçmek ya da belirli bölgelerde yönetimi ele almak için birbirleriyle mücadeleye başladılar. Çok geçmeden "Diadokhlar" (Diadokhoi) adı verilen İskender'in ardılları, yani ona yakın olan komutanlar, Babylon'da bir devlet konseyi oluşturarak, imparatorluğun yönetim biçiminin nasıl olacağı konusunu tartıştılar. İmparatorluğun başına vekâleten geçecek adaylar arasında adı en çok geçenler Perdikkas, Ptolemaios, Seleukos, Lysimakhos, Antipatros, Krateros ve Antigonos idi. Fakat, Antipatros, Krateros ve Antigonos, konseye katılmamışlardı.

Bu arada, İskender'in karısı Roksane'nin doğacak çocuğunun erkek olması halinde, konsey onu kral seçecekti. Bu bekleyiş sırasında imparatorluğun başıboş kalmaması için devletin başına geçici olarak Perdikkas kral naibi sıfatıyla atandı.

Taht için beklenen, Roksane'nin bebeğinin yanı sıra, bir de İskender'in üvey kardeşi Arrhidaios vardı. Fakat Arrhidaios taht için henüz çocuk yaştaydı. Çok geçmeden Roksane bir oğlan bebek dünyaya getirdi; babasından dolayı adını Aleksandros (İskender) koydular. Bundan böyle tahtın meşru mirasçısı olan Aleksandros ve Arrhidaios büyüyünceye değin devlet konseyi, imparatorluğun topraklarının yönetimini komutanlar arasında bölüştürdü: İmparatorluk ordusunun ve Asya'nın yönetimi Perdikkas'a verildi. Dolayısıyla en büyük güç Perdikkas'ın elinde toplanmış oluyordu. Krateros ve Antipatros, Makedonya ve Yunanistan'ı; Antigonos Monophthalmos (tek gözlü), Büyük Phrygia, Lykia ve Pamphylia'yı; Leonnatos, Hellespontos Phrygiası'nı (Küçük Phrygia); Menandros, Lydia'yı; Lysimakhos, Trakya'yı; Philotas, Kilikia'yı; Laomedon, Syria'yı; Eumenes, Kappadokia ve Paphlagonia'yı; Ptolemaios da Mısır'ı aldı. Seleukos ise şimdilik bu paylaşımın dışında kaldı. Kendisine, Perdikkas'ın sağ kolu olarak, Süvari Birliği'nin komutanlığı verildi.

Triparadeisos'taki Devlet Konseyi

Perdikkas'ın güçlenmesi diğer komutanları rahatsız ediyordu. Perdikkas, İskender'in cesedini Babylon'dan Makedonya'ya götürmek isteyince, Ptolemaios, İskender'in Mısır'da (Siva'da) gömülmesini vasiyet

ettiğini öne sürerek, cesedi Memphis'te alıkoydu ve Aleksandria'da (İskenderiye) bir mezar anıtı inşa ettirmeye başladı. Böylece Diadokhlar arasındaki ilk sürtüşme başladı. Bu arada, bir iç savaş yaşayan Kyrene, Ptolemaios'tan yardım isteyince, Ptolemaios bunu fırsat bileerek (Perdikkas'ın iznini almaksızın) Kyrene'ye girdi ve kenti ele geçirdi. Ptolemaios'un, kendisine karşı bir tavır takındığını sezen Perdikkas, MÖ 321 baharında Mısır'a girdi. Böylece İskender'in cesedini de almayı düşünüyordu. Fakat Nil Nehri'ni geçmek üzere Memphis yakınında kurduğu kampa, içlerinde Seleukos'un da olduğu subayları tarafından öldürüldü. Perdikkas'ın askerleri, Ptolemaios'un tarafına geçtiler. Bundan böyle devlete yeni bir düzen vermek, yönetim şeklini belirlemek üzere aynı yıl (MÖ 321) Syria'daki Triparadeisos'ta, Antipatros ve Antigonos'un da katılımıyla ikinci bir Devlet Konseyi toplandı. Bu toplantıda alınan karar uyarınca Antipatros imparator vekili, Antigonos ise Asya'daki büyük ordunun komutanı seçildi. Seleukos, Babylonia Satraphiği'ni; Ptolemaios da Mısır ve Kyrenaika'yı aldı.

Gaza Savaşı

Fakat birkaç yıl sonra, MÖ 319'da Antipatros öldü. Antigonos en güçlü kişi durumuna geldi. Mısır'da Ptolemaios, Trakya'da Lysimakhos, Makedonya'da ise Kassandros, Antigonos'a karşı bir koalisyon oluşturdular. O sıralar Ptolemaios'un yanında bulunan Seleukos da koalisyonda yer aldı. İskender'in fethettiği topraklardan daha fazla pay almayı ve hüküm sürdükleri toprakların sahipliğini isteyen müttetikler, MÖ 315'te Antigonos'a bu isteklerini ileten bir heyet gönderdiler. Antigonos bu isteği reddedince, savaş başlamış oldu. Antigonos, Makedonya'daki Kassandros'a karşı savaş hazırlıkları yaparken, oğlu Demetrios'u da Syria'ya gönderdi. Amacı güneydeki kanadı da Ptolemaios'a karşı güçlendirmektir. MÖ 312'de Ptolemaios, Demetrios'un üzerine yürü-

Lysimakhos'un miğferli başı, MÖ 3. yüzyılın ilk yarısı.

1. Ptolemaios, MÖ 305-283. Ön yüzde Ptolemaios'un başı; Arka yüzde şimşek demeti üstünde kartal.

Antigonos Gonatas sikkesi (MÖ 277-239). Ön yüzde Makedon kalkanı ve ortasında Pan başı; Arka yüzde Athena. Gümüş Tetradrakmi.

dü. Filistin'de Gaza'da yapılan savaşta Demetrios yenildi ve kaçtı. Gaza Savaşı'ndan sonra Diadokhlar arasındaki savaş devam etti.

Diadokhların Egemenlik Mücadelesi

Bu arada Seleukos, Media'ya gitti. Tekrar toparlanan Demetrios da büyük bir ordu ile Babylon'a döndü. MÖ 311'de bir barış antlaşması yapıldı. Seleukos'un dışında gerçekleşen bu antlaşmaya göre, Antigonos Asya'nın en büyük komutanı oluyordu; Kassandros da o sıralar 13 yaşında olan İskender'in oğlu Aleksandros (IV. Aleksandros olarak) tahta geçinceye değin krallığa vekâlet edecek ve Avrupa'nın hükümdarı olacaktı. Lysimakhos Trakya'da, Ptolemaios Mısır'da hüküm sürecekti. Her ne kadar Seleukos bu antlaşmanın dışında kaldıysa da, o da Syria, Fenike ve Karia'yı almıştı. İmparatorluğun başına vekil olarak geçen Kassandros aynı yıl, yani MÖ 311'de, İskender'in oğlu ile annesi Roksane'yi öldürttü. Böylece tahtın yasal vârisi ortadan kalkınca, kendisi vekil olarak imparatorluğun başına geçecekti. Fakat böyle olmadı. Bundan böyle Büyük İskender'in devletini tek bir kralın idaresinde bütünüyle koruma politikası kalmadı. Diadokhlar arasındaki mücadele daha çok kızıştı; yeni savaşlar kaçınılmazdı.

Ptolemaios, Batı Anadolu kentlerini Antigonos'un egemenliğinden kurtarmak için bölgeye bir ordu gönderdi. Antigonos'un oğlu Demetrios, bu ordu ile savaştı. Fakat sonunda Ptolemaios ile Demetrios bir anlaşma yapıp aralarındaki savaşa son verdiler. Bundan sonra Ptolemaios, Avrupa'nın hükümdarı durumundaki Kassandros ile karşı karşıya gelmek üzereydi ki, Yunanistan'da destek bulamayınca geri dönmek zorunda kaldı. Bu kez Ptolemaios'un yapmadığını Antigonos yapmak istedi ve Kassandros'a savaş açtı. Oğlu Demetrios'un başarılı mücadelesi sonunda Kassandros, Atina, Megara ve Khalkis'i boşaltmak zorunda kaldı. Demetrios kendini Yunanlıların kurtarıcısı olarak ilan etti. Antigonos ve Demetrios kral kabul edildiler ve "Kurtarıcı Tanrı" olarak saygı gördüler.

Demetrios, MÖ 306'da Kıbrıs'a gitti. Adanın yönetimi Ptolemaios'un kardeşi Menelaos'un elindeydi. Demetrios adaya çıktı ve Menelaos'u yendi. Ptolemaios da kardeşine yardım için yola çıktı. Salamis

açıklarında yapılan deniz savaşında Demetrios, Ptolemaios'u yenilgiye uğrattı. Böylece stratejik açıdan çok önemli olan Kıbrıs'ı ele geçirdi. Bu zaferden sonra Antigonos ve Demetrios resmen "kral" (basileus) unvanını aldılar. Bir yıl sonra da Ptolemaios, Seleukos, Lysimakhos ve Kassandros da "kral" unvanını kazandılar. MÖ 305'te Demetrios, Ptolemaios'un müttefiki olan Rhodos Adası'na sefer yaptı. O zamana değin bilinen en gelişmiş savaş makinelerinin kullanıldığı kuşatma bir yıl sürdü; fakat Rhodos alınamadı. Demetrios bu uzun kuşatma harekâtından dolayı "Poliorketes" (kuşatıcı) lâkabını aldı.

Ipsos Savaşı

Aynı yıl Yunanistan'ı Kassandros'un elinden kurtarma planını tamamlamak için Thessalia'ya giren Demetrios, çok geçmeden Yunanistan'ı ele geçirdi. Böylece Antigonos ve oğlu Demetrios batıda büyük bir güç oluşturmuşlardı. Çok geçmeden Lysimakhos, Seleukos ve Ptolemaios'un Antigonos'a karşı yeni bir koalisyon oluşturduğunu görüyoruz.

Bu arada Seleukos, Baktria'dan Hindistan içlerine kadar ilerlemişti. Pencap'ta Kral Çandragupta 3000 savaş filiyle onu bekliyordu. Fakat savaş olmadı; Seleukos, kral ile bir dostluk anlaşması yaparak bölgenin hükümrانlığını ona bıraktı ve karşılığında 500 savaş fili aldı.

Lysimakhos, Antigonos'un ortadan kaldırılması için bir plan hazırlamıştı. Kendisi, Küçük Asya'yı istila edecek ve Kassandros üstündeki baskıyı hafifletecekti. Yani Antigonos ve oğlu Demetrios, yalnızca Kassandros ile değil, fakat aynı zamanda Lysimakhos'un ordusuyla da uğraşmak zorunda kalacaktı. Ertesi yıl da Seleukos'un ordusu gelip Lysimakhos'un ordusu ile birleşecekti. Böylece Seleukos ve Lysimakhos'un gücü, Antigonos ve Demetrios'un gücü ile hemen hemen dengelenecekti. Bu arada Ptolemaios, Antigonos'un Filistin ve Syria'daki güney kanadına saldıracaktı.

Gerçekten de Lysimakhos'un planı işledi. Lysimakhos'un Hellespontos'tan (Çanakkale Boğazı) Anadolu'ya geçtiği haberini alan Demetrios, Anadolu'ya girdi. Seleukos da filleriyle Kappadokia'ya geldi; kışı orada geçirdi. O sıralar Syria'daki yeni başkenti Antigoneia'nın (Amik Ovası'nın güneybatı köşesinde) kuruluş kutlamalarında bulunan Antigonos ise Demetrios ile birleşmek üzere Kilikia üzerinden Phrygia'ya girdi. Lysimakhos, Antigonos ve oğlunu oyalarken, Seleukos da Lysimakhos'un kuvvetleriyle birleşti. Phrygia'nın batısında Ipsos'ta (Sipsin/Çayırbağ Köyü) yapılan savaşta (MÖ 301) Lysimakhos ve Seleukos'un birleşik ordusu, Antigonos ve Demetrios'un ordusunu bozguna uğrattı; Antigonos öldü, Demetrios ise kaçtı. Bu savaşta Seleukos'un filleri adeta tank vazifesi görerek savaşın kazanılmasında çok etkili oldu. Diadokhlar, Antigonos'un

Metropolis

Ephesos-Smyrna yolu üzerinde yer alan bir İonia kentidir. Trbalı yakınlarındaki Alaman Dağı'nın (antik Galleion) kuzeydoğu eteklerinde kurulmuştur (Yeniköy). Kentin adı, buradaki ünlü Ana Tanrıça (Meter Galleia) tapınımından kaynaklanmaktadır. Yapılan yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılar Metropolis antik kentindeki yerleşim izlerinin tarihöncesine kadar uzandığını göstermektedir. Ancak kent-devleti olarak kuruluş sürecinin MÖ 8. yüzyıl sonlarında başladığı Metropolis'te, yoğun şehirleşme özellikle Hellenistik dönemde görülür. Bu dönemde kentin bir akropolis etrafında gelişerek, sur duvarıyla çevrili olduğunu biliyoruz. Önce Seleukosların egemenlik alanı içinde bulunan Metropolis, Seleukosların Romahlara yenilmesi sonucu (MÖ 190 Magnesia Savaşı) bölge topraklarının Pergamon Krallığı'na verilmesiyle, bundan böyle Pergamon Krallığı'nın egemenliği altına girmiş ve en parlak dönemini yaşamıştır. Kazılarda ele geçen uzunca bir yazıt, Metropolis Halk Meclisi'nin bir kararını içermektedir. Yazıtta, Apollonius'un metropolis kentine yaptığı hizmetler sıralanmakta, Aristonikos İsyarı'na katılanlara karşı Metropolisli gençlerin başında savaşmış Thyateira (Akhisar) yakınında ölmesi üzerine, kendisinin bronz bir heykelinin yapılıp agoranın en güzel yerine dikilmesi kararı yer almaktadır. Metropolis, Roma İmparatorluk Dönemi'nde de bayındır bir kent olarak varlığını sürdürmüştür. Kentteki başlıca kalıntılar arasında Ares Tapınağı, tiyatro, stoa, bouleterion, hamam ve gymnasion sayılabilir. Metropolis, Bizans Çağı'nda bir Piskoposluk merkeziydi.

Aphrodite figürünü, pişmiş toprak (sol üst). Kadın başı, mermer (sağ üst). Metropolis kent planı (sol alt). Girland ve bukranon bezemeli sunak (sağ alt).

topraklarını paylaştılar. Toros Dağları'na (antik Tauroi) kadar Küçük Asya'nın büyük bir kısmını Lysimakhos aldı; Seleukos'un payına da, Tobroslardan Indos'a kadar doğu ülkeleri ve Yukarı Syria (Suriye) düştü. Ptolemaios ise Aşağı Syria ve Filistin'i aldı. Fakat Seleukos savaşta aktif rol almayan Ptolemaios'un bu payına karşı çıktı. Bu toprak meselesi Ptolemaioslar ile Seleukoslar arasında uzun süren mücadeleye neden olacaktı. Ipsos Savaşı'ndan birkaç yıl sonra (MÖ 283) Demetrios öldü.

Korou Pedion Savaşı

Küçük Asya'nın bazı kentleri Seleukos'u Lysimakhos'a karşı yardıma çağırdı. MÖ 281'de Seleukos, büyük bir ordu ile Tobroslar'ı aşarak Küçük Asya'da ilerlemeye başladı. Son yıllarda Lysimakhos'un kötü idaresine maruz kalan kıyı kentleri Seleukos'a kucak açtı. Pergamon'da Philetairos kenti teslim etti ve 9000 talanton verdi. Sardeis teslim oldu; Bithynia'da Zipoitos ordusu ile Seleukos'a katıldı. Smyrna'nın kuzeyinde Hermos vadisindeki Korou Pedion'da (Kasaba Ovası) yapılan savaşta, Seleukos, 80 yaşındaki Lysimakhos'u yenilgiye uğrattı ve öldürdü (281). Böylece Diadokhlar Savaşı bitti. Korou Pedion zaferinden sonra Seleukos, Küçük Asya'nın ve Indos'a kadar Doğu'nun egemeni oldu. Bu, hemen hemen Mısır ve Hindistan dışında, İskender'in fethettiği topraklara eşitti.

İmparatorluk Paylaşıyor

Korou Pedion Savaşı galibi Seleukos, ertesi yıl (280) Ptolemaios Keraunos tarafından öldürüldü. Artık İskender'in üniter devlet politikası tamamen ortadan kalkmış oluyordu. Onun yerine, devletin paylaşılan topraklarında şu krallıklar oluşturuldu: Mısır'da Ptolemaioslar (I. Ptolemaios Soter'in yönetiminde); Önasya'da Seleukoslar (I. Antiokhos Soter'in yönetiminde); Makedonya'da Antigonoslar (I. Antigonos Gonatas'ın yönetiminde). Bu arada kuzeyden Kelt akınları başladı. Makedonya'ya giren Keltlere karşı koymaya çalışan Ptolemaios Keraunos öldü (279). Antigonos Gonatas ise Keltleri Lysimakheia'da (Boları/Gelibolu) yenilgiye uğrattı (MÖ 277). Yunanistan ve Makedonya, Keltlerden kurtuldu. MÖ 274/ 273'de ise I. Antiokhos, Keltleri bozguna uğrattı. Fakat Keltler (Galatlar) yine de Orta Anadolu'da (Galatia) yerleştiler.

Anadolu'da Kurulan Küçük Krallıklar ve Roma

Anadolu'da Seleukos egemenliğinin başlamasıyla birlikte daha küçük bazı krallıklar da kuruldu: Pergamon, Bithynia, Pontos, Kappadokia, Armenia ve Kommagene krallıkları. MÖ 280 yılından sonra ortaya çıkan bu küçük devletlere, Anadolu dışında kurulmuş bir devlet olarak, Pyrrhos yönetimindeki Epeiros (Epir) Krallığı'nı da eklememiz gerekir.

Aşağıda da görüleceği üzere, Hellenistik krallıkların Roma ile mücadelesi başarısız olmuş, sonunda tümü Roma'nın egemenliğine geçmiştir.

MÖ 190 yılında Seleukos Kralı III. Antiokhos'un Magnesia (Manisa) Savaşı'nda Romalılara yenilmesi sonucu imzalanan Apameia (Dinar) Barış Antlaşması (MÖ 188) hükümlerine göre, Seleukos toprakları Roma müttefikleri Pergamon ve Rhodos arasında paylaştırıldı. Bu yenilgiden sonra Seleukoslar bir daha eski güçlerine kavuşamadılar. MÖ 146 yılında Romalıların, Makedonya ve Akhaia Konfederasyonu'nun gücünü kırarak, bu toprakları, Yunanistan ile birlikte, Roma cumhuriyet idaresinin bir eyaleti (Provincia Macedonia = Makedonya Eyaleti) haline getirmesiyle, askerî, siyasal ve kültürel alandaki gücün Yunanistan'dan Roma'ya ve doğudaki Hellenistik merkezlere geçtiğini söyleyebiliriz. Bir süre sonra, MÖ 133'te de, Anadolu'nun güçlü devletlerinden Pergamon Krallığı, son kral III. Attalos'un vasiyetiyle Roma topraklarına katılmış; Roma, MÖ 129 yılında, adı geçen krallığın toprakları üzerinde Asya Eyaletini (Provincia Asia) kurmuştur. Roma'nın başına dert olan en önemli Hellenistik hükümdarlardan biri de Pontos Kralı "Büyük" İlaıklı VI. Mithradates Eupator (MÖ 120-63) idi. Tarihe Mithradates Savaşları olarak geçen Roma ile Mithradates arasındaki savaşların sonunda Roma, Mithradates'in gücünü kırmayı başarmıştır. MÖ 31 yılında Yunanistan'ın batı kıyısı açıklarında yapılan Actium Savaşı'nda ise Roma, Ptolemaioslar Krallığı ile karşı karşıya gelmiş ve Romalı Marcus Antonius'u da yanına çeken Ptolemaiosların Kraliçesi VII. Kleopatra'nın, Romalı Octavianus karşısında yenilgiye uğraması ve bundan birkaç ay sonra da Kraliçe Kleopatra'nın intihar etmesiyle son Hellenistik krallık da tarih sahnesinden silinmiştir. Bundan böyle Mısır bir Roma Eyaleti haline getirilmiştir (MÖ 30). Actium Savaşı'ndan sonra Akdeniz dünyasının en büyük gücü MÖ 27'den itibaren Augustus tarafından bir imparatorluk haline getirilen Roma olmuştur.

Bu genel çerçeveyi çizdikten sonra, artık, bundan sonraki bölümde Anadolu'da kurulan küçük krallıkları daha geniş olarak ele alabiliriz.

Magnesia Savaşı'nda Romalılara yenilen Seleukos Kralı III. Antiokhos (MÖ 223-187).

Eskiçağda Ölüm ve Cenaze Törenleri

Ölüm, insanoğlunun, tarihinin başından beri çaresiz kaldığı olgulardan biri, belki de başlıcasıdır. Karşısında çaresiz kalınan bu olgu, insanlar üzerinde her çağda büyük etki yapmış ve özel bir ilgi odağı olmuştur. Nitekim, aşağıda göreceğimiz gibi, olayın ürpertici yanının dışında tüm canlıların ortak akıbeti olması adeta özel bir saygı ve kutsamayı da beraberinde getirmiş ve bir ölü kültürünün doğmasına vesile olmuştur.

İnsanları ölüme götüren nedenler zaman içinde değişiklik gösterse de, ölüm sonrası gerçekleştirilen uygulamalar ve cenaze törenlerinde Eskiçağ'dan günümüze pek az değişiklik gözlenmektedir. Ölüm, Eski Yunan ve Roma kültürlerinde ve bu kültürlerin egemen olduğu topraklarda (ki Anadolu da buna dahildir) çok dikkate alınan ve saygı gösterilen bir olaydı. Ölen bir kişinin gömülmesinden kaçınmak cezayı gerektirmekteydi. Ölüm olayının içinde barındırdığı kirlilik (*miasma*) nedeniyle, ölen kişinin yakınları kendilerini ve çevrelerini bu kirlilikten arındırmak zorundaydılar. Cenaze törenleri ve bu sırada gerçekleştirilen uygulamalar bir yandan ölüye saygı içinse, diğer yandan ölüm nedeniyle ortaya çıkan kirliliğin ortadan kaldırılması içindi. Ölen kişinin cenaze işleri ve töreni, ölenin ailesinin sorumluluğundaydı; aile, akraba ve yakın arkadaşların bulunmadığı koşullarda mahalli idarenin yetkilisi (*demarkhos*) devreye girerdi.

Ölünün defnedilmesi için gerekli hazırlıklar (*prothesis*), ölümden bir gün sonra ya aile içindeki ya da birinci derece akrabalar arasında bulunan yaşlı kadınlar tarafından yapılırdı. Kadınlar önce *loutrophoros* denen kaplarla cesedi yıkarlar, yağ sürerlerdi; daha sonra ölü, baş açıkta kalacak şekilde büyükçe bir beze (*endyma*) sarılarak üzerinde kalın bir örtünün (*stroma*) serili olduğu bir sedir ya da kline üzerine konur ve üzerine bir örtü (*epiblemata*) örtülürdü; başının altına bir yastık (*proskephala*) konarak baş desteklenirdi. Ayrıca, ağzın açık kalmasını önlemek için çene bağlanırdı. Bezin üzeri çiçekler, kurdellalar ve takılarla süslenirdi. Ölü evindeki ya da mezar başındaki yas töreninde ölenin yakınları erkekler avuç içleri dışa bakacak şekilde sağ ellerini yukarıya doğru kaldırıp saygı duruşunda bulunurken, kadınlar bir yandan ağlar diğer yandan saç başlarını yolar, göğüslerine vurup dövünürlerdi.

Üçüncü gün, güneş doğmadan, ölü evden alınıp bir tören eşliğinde mezara götürülürdü (*Ekphora*). Önde erkeklerin, arkada kadınların yer aldığı kortejin ilerlemesi sırasında gürültü yapılması kanunen yasaktı. Kortej mezara vardığında ölünün yer aldığı sanduka sessizce yere indirilir ve tören eşliğinde gömü gerçekleştirilirdi. Tören sırasında kurban kesilir ve ölü için hediyeler bırakılırdı. Arkeolojik kazılarda ele geçen mezar hediyeleri göstermiştir ki, erkekler için vücuttaki yağ ve kiri kazımakta kullanılan strigilis, kadınlar için ayna ve takılar, çocuklar için de oyuncaklar ve minyatür kaplar en revaçta hediyelerdi. Lekythos ve alabastronların çoğunlukta olduğu çeşitli kap kacaklar ise herkes için bırakılmaktaydı. Mezar başındaki törenden sonra ölü evine dönülür, akraba ve dost-

Üzerinde cenaze sahnesinin betimlendiği Atina'da bulunmuş Attika geometrik amphora (MÖ 8. yüzyıl ortaları) (sol üst).

Bir başka geometrik amphora'dan detay. Yas tutan kadınlar (MÖ yak. 700). (alt).

lar bir araya gelerek bir yemek yerlerdi (*perideipnon*). Gömüden sonraki 9. gün aile ve dostlar tekrar mezar başında toplanırlar ve tören yaparlardı (*ta enata*). Kadınların gece mezarlığa gitmelerine ancak araba ve kandillerle müsaade edilirdi.

Yas süresince evin kapısının önüne bir vazo/kap bırakılırdı; bu, evde ölen biri olduğunu ve yas tutulduğunu belirtmek için bir işaretti. İçinde, evin dışından getirilmiş su olurdu; bunun nedeni, ölümün yarattığı kirliliğin (*miasma*) evi de kirlittiğine ve bu nedenle eve başsağlığına gelenlerin evden ayrılırken bu suyla kendilerini temizleyip arındırmaları içindi. Yas dönemi bitse de ölüye saygı yılda bir kez çeşitli adlar altında yapılırdı: *Genesia*, *Nemesia*, *Nekysia*, *Epitaphia*, *Horaia* gibi.

Eski Yunan ve Roma dünyasında ölü mezara ya doğrudan gömülürdü (*inhumasyon*) ya da yakılarak (*kremasyon*) gömülürdü. Aslında iki gömme biçimi de (arkaik dönemde yakma yaygın olsa da sonraları daha az gerçekleştirilen bir uygulama olmuştur) Roma İmparatorluğu'nun içlerine kadar bir arada kullanılmagelmıştır. MS 2. yüzyıldan itibaren ise yakmadan lahit içine yerleştirmede artış olmuştur. Gerçekte lahit mezarlar MÖ 5. yüzyıldan itibaren artarak süregiden bir türdü; ancak toprak altına konarak üzerine yine toprakla kapatılıyordu ya da oda mezar içine yerleştiriliyordu. Oysa Roma İmparatorluk döneminde artık toprak üstünde, herkesin görebileceği şekilde bırakılıyordu.

En basit *inhumasyon* mezar, bir çukur ya da toprağa veya kayaya oyulmuş ufak bir mezardı. Bu tür mezarın büyüklüğü genelde ölünün boyuyla da ilişkiliydi. Bazı mezarların içinde ahşap sanduka kalıntılarına da rastlanmıştır. *Pithos* denen büyük küpler içine gömü yapılması nadir görülen bir durumdur. Mezarların yönü mezarın kazıldığı toprak veya kayanın durumuna göre veya yakınından geçen yola göre değişiklik gösterir. Çocuklar ya büyüklerin yanına gömülür ya da tek bir alanda birlikte gömülürdü. Ufak çocuk veya bebek cesetleri en çok iri çömleklere konurdu. Çömlekler ya yan yatırılır ya da dik olarak konurdu; etrafları taşlarla veya kırık keramik parçalarıyla desteklenir, çömleğin ağız kısmı bir taşla veya daha ufak bir kapla kapatılırdı. Bebekler ve çocuklara ait *kremasyon* mezarlar nadirdir; daha ziyade *inhumasyon* gömü yapılırdı. Klasik dönemde *kiremit* mezarlarda artış olduğu gözlenmektedir. Klasik dönemde, küllerin konacağı

kaplarda çeşitlilik vardır. Kül kabı ya dik olarak yerleştiriliyor ve bir mezar taşıyla yeri belli ediliyordu ya da bir mahfazanın içine yerleştiriliyordu. Arkeolojik kazılarda metal kül kapları (*tunç kazanlar* ve *hydrialar*) veya kilden kaplar kapaklı taş mahfazalar ele geçmiştir. Ceset yakıldıktan sonra küller dikkatlice mor bir bez torba içinde toplanıyor ve tunç kap içine yerleştiriliyordu. Yakma işlemi doğrudan mezar içinde yapılabileceği gibi, bir odun yığını üstünde de yapılmaktaydı.

Ölünün ağzına ya da eline bir veya iki *obol* (*para*) bırakılması her ne kadar daha önceye giden bir uygulamaysa da daha ziyade Hellenistik dönemden itibaren yaygınlaşmıştır. Böylece, ölü, kendisini *Styks* ırmağından karşı kıyıya geçirerek ölümler diyarına götürecektir olan kayıkçı *Kharon*'a ücretini verebilecekti. Eskiçağ'da mezarların koruyucu tanrısı *Hermes* idi. *Psykhopompos* (ruhların kılavuzu) sıfatını da taşıyan *Hermes* ölümlerin ruhlarının yeraltı dünyasına yolculuğunda onlara eşlik ederdi. Eskiçağ'da hem ölümler diyarı hem de bu diyarın hâkimi, *Hades* olarak anılırdı. *Hades*, sanatta üç başlı köpeği *Kerberos* ile birlikte resmedilir.

Mezarın yerinin belli edilmesini sağlayan mezar taşları (*steller*) boyut ve tarz olarak çeşitlilik göstermektedir. Bazen iri bir vazo formunda yapılmış olsalar da mermer veya kireçtaşından dikdörtgen formda olanlar daha yaygındır. Üzerleri genelde ölen kişi ve yakınlarının tasvirleriyle bezeli olan bu taşların tepe kısımlarında ya bir tapınak alınlığı gibi üçgen formda ya da bir palmet motifini andıran *anthemion* ile son bulmaktaydı. Ayrıca, mezar taşı üzerinde ölenin kimliğine ilişkin bilgiler de yer alırdı.

Arkeolojik kazılarda *inhumasyon* ve *kremasyon* mezarların yanı sıra az sayıda boş mezarlar da ele geçmiştir. *Kenotaf* adı verilen bu mezarlar daha ziyade yurdundan uzakta ölen veya hayatını denizde kaybedip de cesedi bir şekilde mevcut olmayan kişilere aitti.

Dipylon vazosu.
Üzerinde cenaze
töreni betimlenmiştir
(MÖ 8. yüzyıl ortaları).

Sağlık Merkezleri: Asklepieionlar

Eski Yunan ve Roma dünyasında tıbbın bir bilim dalı olarak gelişmeye başlaması MÖ 5. yüzyıla rastlamaktadır. Homeros döneminden beri süregelen tedavi yöntemlerinde baş aktör, dönemin ünlü hekimi Asklepios idi. Asklepios'un uyguladığı tedaviler her yerde konuşulur olmuştu. Öyle ki kendisi büyük saygı görerek tanrılaştırılmış ve özellikle Hellenistik dönemden itibaren Ege ve Akdeniz dünyasının pek çok yerinde onun adına izafeten Asklepieion adını taşıyan sağlık merkezleri inşa edilmiştir. En ünlü sağlık merkezleri Epidaurus (Yunanistan'da), Kos (İstanköy) ve Pergamon'da bulunmaktadır. Son zamanlarda yapılan araştırmalarla Pergamon'un 20 km kuzeydoğusunda Allianoı'da da (Paşa Ilıcası) bir sağlık merkezi tespit edilmiştir. Antik yazarlar, Kilikia'daki Aigeai'de de bir Asklepieion olduğunu belirtmektedir. Modern tıp biliminin kurucusu olarak Kos'lu Hippokrates (MÖ yak. 460- 375) gösterilmektedir. Tıp konusundaki deneyimini gözlem ve insan vücudu üzerindeki çalışmalarla kazandı. Zatürree ve çocuk sarası belirtilerini ilk tanıyan hekimdi. Hastalığın fiziksel ve rasyonel bir açıklaması olduğu inancını taşıdı; hastalıkları batıl inançlara ve şeytani ruhlarla bağlayan görüşleri reddetti. Hastalık belirtilerini tanıyor ve tedavide istirahat, temiz hava ve diyetin önemi inanıyordu. Hippokrates, ayrıca, düşünce ve hislerin de, çağdaşı hekimlerin inandıklarının aksine kalple değil beyinle bağlantılı olduğuna inanıyordu. Kos'ta bir tıp merkezi kuran Hippokrates, Yunanistan'da da çeşitli seyahatler yaparak çalışmalarını ve deneyimlerini öğretmiştir. Günümüz tıp öğrencileri mesleğe atılırken Hipokrat Yemini'nin günümüze uyarlanmış şekliyle okuyup ona uyacaklarına and içmektedirler.

Hipokrat Yemini

Hekim Apollon Asklepios (Aesculapius), Hygieia ve bütün Tanrı ve Tanrıçalar adına and içerim, onları tanık ve şahit tutarım ki, bu andımı ve verdiğim sözü gücüm kuvvetim yettiği kadar yerine getireceğim. Bu sanatta hocamı, babam gibi tanıyacağım, rızkımı onunla paylaşacağım. Paraya ihtiyacı olursa kesemi onunla bölüşeceğim. Öğrenmek istedikleri takdirde onun çocuklarına bu sanatı bir ücret veya senet almaksızın öğreteceğim. Reçetelerin örneklerini, ağızdan bilgileri şifahi malumatı ve başka dersleri evlatlarıma, hocamın çocuklarına ve hekim andı içenlere öğreteceğim. Bunlardan başka bir kimseye öğretmeyeceğim. Gücüm yettiği kadar tedavimi hiçbir vakit kötülük için değil yardım için kullanacağım. Benden ağrı (zehir) isteyen onu vermeyeceğim gibi, böyle bir hareket tarzını bile tavsiye etmeyeceğim. Bunun gibi bir gebe kadına çocuk düşürmesi için ilaç vermeyeceğim. Fakat hayatımı, sanatımı tertemiz bir şekilde kullanacağım. Bıçağımı mesanesinde taş olan muzdariplerde bile kullanmayacağım. Bunun için yerimi ehline terkedeceğim. Hangi eve girersem gireyim, hastaya yardım için gireceğim. Kasıtlı olan bütün kötülüklerden kaçınacağım. İster hür ister köle olsun erkek ve kadınların vücudunu kötüye kullanmaktan mazarrattan sakınacağım. Gerek sanatımın icrası sırasında, gerek sanatımın dışında insanlarla münasebette iken etrafımda olup bitenleri, görüp işittiklerimi bir sır olarak saklayacağım ve kimseye açmayacağım.

Sağlık Tanrısı Asklepios'un en ünlü merkezlerinden biri de Pergamon'da (Bergama) bulunuyordu. Kutsal alan olarak planlanan Asklepieion'un geçmişi MÖ 4. yüzyılın ilk yarısına kadar gitmektedir. Kutsal alan Roma İmparatorluğu Dönemi'nde de çeşitli ilavelerle genişletilmişti. Via Tecta denen yaklaşık 1 km uzunluğunda, üzerinde bir çeşme ve bir Heroon'un da bulunduğu bir yol ile Asklepios Kutsal Alanı'na ulaşıyordu. Kutsal alana geniş bir avlu ve propylondan geçilerek giriliyordu. Kuzey, güney ve batısı galerilerle çevrili dikdörtgen bir plandan oluşan kutsal alanın içinde kütüphane, Zeus-Asklepios Tapınağı, Roma Tapınağı, Asklepios Tapınağı tedavi yapısı, uyku binaları, sarnıç, banyo havuzu ve sunaklar ile hemen yandaki yamaca dayalı bir tiyatro bulunmaktaydı.

Galatlar

Karısını öldürüp intihar eden Galat heykel grubu (üst).
Yaralı Galat, mermer heykel (alt).

Anayurtları Kuzey Avrupa'da Rhen Nehri'nin doğusundaki topraklar olan Galatlar, aynı zamanda Galler ve Keltler olarak da bilinmektedir. Galatlar, MÖ 278'de önce Çanakkale Boğazı'nı, ardından da Bithynia Kralı I. Nikomedes'in daveti ve yardımıyla İstanbul Boğazı'nı geçerek Anadolu'ya ayak bastılar. Nikomedes, Galatları, isyan eden kardeşi Zipoitese'e karşı kullanmak istemiş, karşılığında onlara yerleşecekleri bir toprak parçası ve para taahhüt etmişti. Galatlar, Anadolu'ya geçtikten sonra Zipoitese ile savaşmışlar ve onu yenilgiye uğratmışlardır; böylece Nikomedes Bithynia'nın yegâne egemeni olmuştur. Bir süre Batı Anadolu'da çapulculuk yapan, Miletos, Priene, Ephesos gibi kentleri yağmalayan Galatlar, Tolistoboglar, Trokmeler ve Tektosaglar adını taşıyan üç boy halindeydiler; antik kaynaklar onların sayılarını 20.000 olarak vermektedir. Galatlar MÖ 270-268'de Suriye Kralı I. Antiokhos ile savaşmışlar ve tarihe Filler Savaşı olarak geçen bu savaşta yenilgiye uğramışlardır. Böylece bugünkü Eskişehir, Kütahya ve Ankara civarındaki eski Phryg topraklarına geçtiler. Galat boylarından Tektosaglar Ankara ve çevresine, Trokmeler Tavion'a (Yozgat/Nefesköy), Tolistoboglar, Pessinous (Ballıhisar) çevresine yerleştiler. Galatlar, Pergamon'a da saldırmışlar ancak Pergamon Kralı I. Attalos onları yenilgiye uğratmıştır (MÖ 230). Galatlar, Sangarios (Sakarya) ile Halys (Kızılırmak) arasındaki bölgeye hapsolünmüşlerdir. Galatların yerleştikleri bu bölge Galatia olarak anılmaktadır. Galatlar, Seleukoslar ile Romalıların mücadelesinde Seleukos kralı III. Antiokhos'un ordu-sunda paralı asker olarak Roma'ya karşı savaşmışlardır. MÖ 190 yılında Magnesia'da yapılan savaşta III. Antiokhos Romalılara yenilerek Töroslar'a kadar geri çekilmiştir. Bundan sonra Romalı consul Manlius Vulso'nun Galatlar'a karşı mücadelesini görüyoruz. Vulso, biri yeri kesin olarak tespit edilememiş olan Olympos Dağı civarında, öteki Ankyra'nın doğusundaki Magaba Dağı (Elmadağ) mevkiinde olmak üzere Galatları iki kez yenilgiye uğrattı.

Bir Galat beyi olan Deiotaros, Anadolu'da bir Galat Krallığı kurmak istiyordu; bu nedenle gerek Romalılarla, gerek dönemin egemen Hellenistik krallıklarıyla gerekse kent-devletleriyle iyi ilişkiler kurdu. Ancak, en büyük rakibi bir diğer Galat boyu olan Trokmelerin lideri Brogitaros idi. Ancak, bir süre sonra Brogitaros'un ölümüyle Deiotaros Galat Krallığı'nı kurma fikrine iyice sarıldı. Nitekim, Pompeius'un MÖ 64-63 yıllarında Anadolu'da yaptığı düzenlemeler sırasında Galatia Krallığı'nın da ilk tohumları atılmıştır. Ancak krallığın kuruluşu, MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir. İlk kral Deiotaros'tan sonra tahta geçen Kastor'un bu iktidarı fazla uzun sürmedi ve birkaç yıl sonra öldü. Galatia'nın en iyi bilinen kralı ise Amyntas'tır. Ancak kendisi de Homanadlara karşı savaşırken, MÖ 25'te öldürüldü. Onun ölümünden sonra, Roma (Augustus), Galatia Krallığı topraklarını ilhak ederek burada bir Galatia Eyaleti (Provincia Galatia) kurdu.

Galatlar tarihte, terör salan, vahşi savaşçılar olarak anılırlar. Savaşta öldürdükleri kişilerin kafataslarını kapılarına asmaları ya da misafirlerine gururla göstermelerinin yanı sıra insan kurban etmeleri çağdaş Hellenleri ve diğer toplumları hep ürkütüştür. Druid adını taşıyan din adamları, kuşların uçuşuna ve hayvan bağırsaklarına bakarak kehanette bulunuyorlardı. Galatlar, ölümden sonra yaşama inanıyorlardı.

Anadolu'da Seleukosların Egemenliği

Büyük İskender'in ölümünden (MÖ 323) sonra, onun fethettiği topraklarda kurduğu imparatorluk, diadokhlar olarak anılan komutanları arasında bir iktidar mücadelesine sahne oldu. Bu komutanlardan Seleukos, Lysimakhos ve Ptolemaios ile ittifak yaparak o sıralar Asya ordularının başkomutanı sıfatını taşıyan Antigonos Monophtalmos ile Demetrios'a karşı bir güç birliği oluşturmuştu. Nitekim MÖ 301'de Ipsos'ta (Afyon'un Çay ilçesi yakınında, Sipsin köyü) Seleukos ve Lysimakhos'un kuvvetleri, Antigonos ve Demetrios'un kuvvetleri üzerinde kesin bir zafer kazandılar; Antigonos öldürüldü, Demetrios ise kaçmayı başardı. Bu savaştan sonra iyice güçlenen Seleukos, Suriye ile birlikte Anadolu'nun önemli bir kısmına sahip olmuş, hatta egemenliğini Indos'a kadar yaymıştır. Bir süre sonra, Lysimakhos'un egemen olduğu topraklarda başgösteren huzursuzluk ve Lysimakhos'un kötü icraatları, Seleukos'un duruma müdahalesini gerektirdi. Seleukos'un Batı Anadolu'ya ilerlediği haberini alan Lysimakhos da Hellespontos'tan geçerek, güneye doğru ilerlemeye başladı. İki ordu, Magnesia ad Sipylum (Manisa) yakınındaki Korou Pedion'da karşılaştı (MÖ 281). Seleukos, Lysimakhos'un ordusunu yenilgiye uğrattı; Lysimakhos savaş sırasında öldü. Bu savaştan iyice güçlenmiş olarak çıkan Seleukos, -Karadeniz kıyıları dışında- Anadolu'nun tamamına egemen olmuştur. Ancak bu zaferin tadına varamadan bir yıl içinde öldürüldü. Yerine I. Antiokhos geçti. Yine de Seleukoslar, Anadolu, Suriye ve Yukarı Asya'nın egemeniydiler. Ancak Seleukoslar, Anadolu ve Suriye'deki topraklarını elde tutabilmek için Ptolemaioslar ile sürekli bir mücadele içinde olmuşlardır (I-V. Suriye Savaşları). Bundan böyle Seleukosların tarihi, I. Seleukos'un kazandığı toprakların elde tutulması mücadelesinin tarihi olacaktır.

Ayrıca, onların zorlu mücadeleler sonucu elde ettikleri Anadolu topraklarında Bithynia, Pontos, Pergamon, Kappadokia ve Armenia gibi birtakım küçük krallıkların da ortaya çıkması, Seleukosların hareket serbestliğini büyük ölçüde kısıtlıyordu. Üstelik Roma'nın da Anadolu topraklarına gözünü dikmiş olması Seleukosların rahatını kaçıırıyordu. I. Antiokhos'un ölümünden sonra Seleukoslar Krallığı tahtına sırasıyla oğlu II. Antiokhos, II. Seleukos, III. Seleukos ve III. Antiokhos geçti. III. Antiokhos dönemi, Seleukos Krallığı'nın en parlak dönemidir. Antiokhos önce krallığı içerisinde bazı düzenlemeler yaptıktan sonra, Küçük Asya valiliğine atadığı Akhaios'u Toroslar'ın batısına göndererek, daha önce kendi egemenliğinde bulunan ama o sıra Pergamon Krallığı'nın elinde bulunan toprakları geri aldı (MÖ 223/222). Ancak bir süre sonra Akhaios, Antiokhos'a isyan bayrağını açarak kendisini kral ilan etmiştir. Fakat bir süre sonra, Sardeis civarında yapılan savaşta yenilerek öldürüldü. Bu arada Roma Akdeniz'de iyice güçlenmiş ve gözünü doğuya çevirmişti. Romalılar, Yunanistan üzerinden Hellespontos'tan geçerek Anadolu'ya ayak bastılar. III. Antiokhos'un ordusuyla Roma ordusu Magnesia (Manisa) civarında karşılaştı (MÖ 190). Seleukos kralı, Romalılar karşısında büyük bir hezimete uğradı ve Toroslar'ın ötesine çekildi. Aslında bu bölge (Kilikia ve Kuzey Suriye) Seleukosların çekirdek bölgesiydi. Yapılan ön anlaşmaya göre Antiokhos savaş tazminatı ödeyecek ve Seleukoslara sığınmış olan Kartaca komutanı ünlü Hannibal'i Romalılara teslim edecekti. Bu arada, Roma Senatosu, Batı Anadolu'ya consul Manlius Vulso'yu göndererek, Küçük Asya'da düzenlemeler yapmasını istemiştir. Vulso'nun ilk işi Antiokhos'a yardım eden Galatları cezalandırmak oldu. İki yıl sonra (MÖ 188) Apameia'da (Dinar) yapılan antlaşmada Antiokhos'un boşalttığı topraklar Pergamon Krallığı ile Rhodos arasında paylaştırılmıştır. Seleukoslar, Toroslar'ın kuzeyindeki ve doğusundaki topraklarını kaybettiler. Bir daha toparlanamayan Seleukoslar, daha ziyade Suriye ve Kilikia bölgelerinde egemenliklerini sürdürmeye çalıştılar. Roma Senatosu Anadolu'nun güney kıyılarında bir tehdit unsuru olan korsanları ortadan kaldırmak üzere Pompeius'u görevlendirdi. Pompeius, kısa sürede Akdeniz'i korsanlardan temizledi (MÖ 67). Bundan böyle Pontos Kralı

I. Seleukos
(MÖ 321-280) (üst).

Hellenistik Devir
kule mezar,
Olba-Diakaisareia
(alt).

VI. Mithradates ile olan savaşın komutanlığı da kendisine verildi. MÖ 64 yılında Suriye'ye giren Pompeius, Seleukosların Kralı XIII. Antiokhos'u tahttan indirerek, Seleukoslar Hanedanı'na son verdi; Suriye, Roma'nın bir eyaleti konumuna getirildi.

Seleukoslar, egemenlikleri süresince çok sayıda kent kurmuşlardır. Appianos (*Syriaca* 57), Seleukos'un kurduğu kentleri saymaktadır: Babası onuruna 16 Antiokheia, annesi onuruna 5 Laodikeia, kendi adına 9 Seleukeia, eşleri adına 3 Apameia ve 1 Stratonikeia. Bunlara Seleukos'un kazandığı zaferlerden ya da ele geçirdiği topraklardan sonra kurduğu ya da adını değiştirdiği kentler de eklenebilir.

Arkeolojik kazılarda ya da yüzey araştırmalarında ele geçen, Seleukos kralları ya da aile üyeleri için yazılmış çok sayıda dekret (Halk Meclisi kararname), Anadolu kentlerinin Seleukoslara olan şükranlarını içermektedir. Seleukosların, Anadolu kentlerine cömert davranarak, tapınakları için bağışlar, çeşitli nedenlerle maddi destekler, buğday dağıtımı, inşa için malzeme ve benzeri yardımlarda bulunduğu anlaşılmaktadır.

Adana'nın Kozan ilçesi sınırları içerisinde yer alan Karasis Dağı'nda Seleukoslara ait olduğu düşünülen kale kalıntıları günümüze kadar ulaşmıştır.

Karasis-Aşağı Kale fil kabartmalı kule (üst).

Seleukos sikkelerinde fil kabartması (orta).

Karasis-Aşağı Kale (alt).

Anadolu'da Ptolemaiosların Egemenliği

Büyük İskender'in ölümünden sonra, ele geçirdiği topraklar üzerinde kurduğu imparatorluğun yönetimi ilk başlarda Antipatros, Perdikkas ve Krateros'a bırakılmıştı. Ancak, bazı bölgelerde diğer diadokhlar da söz sahibi oldular. Bunlardan Ptolemaios, Mısır'da hüküm sürecekti. Daha sonraki Triparadeisos Kararları'nda da Mısır'ın Ptolemaios'un egemenliğinde bulunması onaylanmıştı (MÖ 321). Ancak ilerleyen yıllarda Ptolemaioslar, Mısır dışında da toprak sahibi olmak için mücadele ettiler. Anadolu için en büyük rakipleri Seleukoslar idi. Nitekim Ptolemaioslar ile Seleukoslar egemenlik için en az beş kez savaşmışlardı. Ptolemaiosların Anadolu'da toprak edinmek istemeleri sadece Eski Yunan dünyasına ulaşımı sağlayacak Akdeniz ve Ege Denizi'ni ele geçirmek değildi, aynı zamanda kereste gibi, kendi ülkelerinde olmayan doğal zenginliklere de sahip olmak istiyorlardı. I. Ptolemaios'un MÖ 310'da Antigonos'a savaş ilan ederek Dağlık Kilikia'yı (Kilikia Trakheia) işgal ettiğini biliyoruz. Ancak, Antigonos'un oğlu Demetrios kısa sürede işgal edilen yerleri geri aldı. Fakat I. Ptolemaios bir yıl sonra, MÖ 309'da, Lykia bölgesi kentlerinden Phaselis (Tekirova), Ksanthos (Kınık) ve Kaunos'u (Köyceğiz) ele geçirdi. Limyra'da (Zengerler) bulunan ve MÖ 288/287'ye tarihlenen bir yazıtta I. Ptolemaios'un Lykia'ya iki oikonomos (yönetici) atadığı yazılıdır. Buradan, Limyra'nın I. Ptolemaios döneminde bağımsız olmadığını, Ptolemaiosların kontrolünün söz konusu olduğunu düşünebiliriz. Ayrıca Limyra'da yapılan kazılarda II. Ptolemaios ile kız kardeşi ve aynı zamanda karısı (theoi adelphoi= tanrısal kardeşler) II. Arsinoe adına yapılmış bir hükümdar kültü yapısının (Ptolemaion) varlığı da saptanmıştır. Yukarıda değindiğimiz gibi, Ptolemaios'un Lykia'yı kontrol altında tutma amacı, bölgenin hem Ege Denizi'ne açılan stratejik bir öneme sahip olması hem de kereste açısından zengin olmasıydı. Ptolemaioslar, MÖ 309'daki Lykia egemenliğini bir süre sonra kaybettiler. Ancak bir süre sonra, MÖ 295'te, tekrar Lykia'yı egemenlikleri altına almışlardır. Lykia'da en fazla bulunan Ptolemaios sikkeleri II. Ptolemaios'a (MÖ 285-246) aittir. Telmessos'ta (Fethiye) II. Ptolemaios onuruna yazılmış ve Apollon, Artemis, Leto Kutsal Alanı'na dikilmiş dekret de Ptolemaiosların Lykia'daki varlığı için ayrı bir öneme sahiptir. II. Ptolemaios'un gümüş tetradrahmlerinin MÖ 250 yılı civarında Byzantion'da tedavülde olduğu anlaşılmaktadır. Bu sikkelerin üzerine Byzantion'un kontrmarkı vurularak Byzantion topraklarında dolaşımına imkân sağlanmıştı. Ancak üzerinde Byzantion kontrmarkı olan bu sikkelerin II. Ptolemaios'un bağıışı ile mi yoksa ticaret yoluyla mı kente geldiği belirsizdir. Bu arada Ephesos ve Miletos gibi önemli Ionia kentleri Ptolemaiosların eline geçtiyse de, MÖ 281 yılındaki Korou Pedion Savaşı sonrasında Seleukosların Anadolu'daki egemenliği Ptolemaiosların aleyhine olunca, Ptolemaioslar işgal ettikleri toprakları terketmek zorunda kaldılar. Bu arada Nagidos'ta (Bozyazı) bulunan ve Arsinoe kentinin (Maraş harabeleri) kuruluşuna ilişkin bilgiler içeren yazıt, III. Ptolemaios (MÖ 246-221) döneminde Ptolemaiosların Dağlık Kilikia'daki kontrolünün kanıtıdır. Nitekim Nagidos kazılarında Ptolemaiosların bronz sikkelerinden kayda değer miktarda bulunmuştur. Ancak MÖ 246 yılı öncesinde Kilikia'nın hâkimiyeti Seleukoslardaydı; MÖ 246'da egemenlik tekrar Ptolemaioslara geçmiştir. Meydancikkale'de bulunan 5215 sikkenin yer aldığı definde iki binden fazla Ptolemaios sikkesi bulunmakta olup bunlar III. Ptolemaios dönemine aittir. III. Ptolemaios döneminde, Tarsos, Ephesos ve Ainos'ta (Enez) Ptolemaios sikkeleri basılmıştır. MÖ 222'de IV. Ptolemaios'un iktidara gelişiyle Ptolemaioslar Pamphylia'dan Hellespontos'a (Çanakkale Boğazı) kadar olan bölgeyi kontrol altına aldılar. Ptolemaioslar, Kilikia bölgesini egemenlikleri altında tutabilmek için Seleukoslarla mücadele etmek zorunda kaldılar. Romalıların MÖ 190'da Seleukos Kralı III. Antiokhos'u Magnesia'da (Manisa) yenilgiye uğratmalarından ve de MÖ 129'da Batı Anadolu'da kurdukları Asya Eyaleti'nden sonra Seleukosların olduğu gibi, Ptolemaiosların da Anadolu'daki hareketi sınırlanmış ve nihayetinde MÖ 31 yılında Actium'da Romalı Octavianus'un Ptolemaiosların kraliçesi VII. Kleopatra (MÖ 51-30) ve onun yanında bulunan Marcus Antonius'u yenilgiye uğratması ve bu olaydan kısa bir süre sonra Kraliçe Kleopatra'nın intiharıyla son Hellenistik krallık da Roma tarafından ilhak edilmiştir.

I. Ptolemaios (MÖ 305-283). Ön yüz (üst).

II. Arsinoe (MÖ 276-270). Ön yüzde Arsinoe başı; arka yüzde çift bereket boynuzu. Gümüş dekadrahmi (alt).

Nagidos Yazıtı

“Thraseas, Arsinoe kentini ve arkhonlarını selamlar.

Mektubunuzu aldık ve elçileriniz Andromenes ve Philotheos’u arazi konusuyla ilgili olarak dinledik. Nagidoslular tarafımızdan yapılan istek doğrultusunda sınır belirleme işlemi yaptıklarından, arazi her türlü anlaşmazlığın giderilmesiyle sizin malınız olmuş bulunuyor. Refaha kavuşmanız ve böylece krala daha çok vergi verebilmeniz için araziyi yararlı bir şekilde işleyip daha çok ürün elde etmeniz gereklidir. Çünkü biz de sizin için gayret göstererek ve vatandaşlarınıza tek tek ve bir bütün olarak yararlı ve gerekli her şeyi sağlama-ya çalışarak şehrinizi adına layık bir duruma getirmeye çalışıyoruz. Bu sebepten sizler de vatandaşlık görevlerinizi gerektiği gibi yerine getirmeli, kral ve kraliçeye gerekli kurbanları zamanında sunmalısınız. Kurallara uymanız için bize Nagidoslular tarafından gönderilmiş olan ve bu konuları içeren kararın kopyasını size gönderiyoruz. Geri kalan hususları elçiler Andromenes ve Philotheos ile görüşüp bunları size bildirmeleri için onları görevlendirdik. Sağlıcakla kalın.

Leosthenes oturma başkanındı. Prostatai’in önerisi üzerine Aspendoslu Apollonios’un oğlu ve fahri hemşehrimiz Aetos Kilikia strategosu olduktan sonra, uygun bir yer bulup orada adını kralın annesinden alan Arsinoe kentini kurdu ve o zamana kadar bize ait olan araziye işgal eden barbarları uzaklaştırdıktan sonra, göçmenler yerleştirdi. Şimdi artık kral tarafından Kilikia’da strategos olarak görevlendirilmiş onun oğlu Thraseas, kente saygın bir konum kazandırma çabasıdadır. Bu nedenle Thraseas, Arsinoe kenti göçmenleri ve onların daha sonraki nesilleri toprak sahibi olsunlar diye, kentimize ait araziye oradaki göçmenlere bırakmamızı bizlerden rica etti. Thraseas orada bir kent arşivi kurup kentin kendi kanunlarını çıkarmasını ve araziye topraksızlara paylaşımını arzu ettiğinden, Nagidos halk ve şehir meclisleri halen orada bulunan göçmenlere kamu kullanımına açık arazimizden toprak vermeyi ve Thraseas’ın başka göçmenler getirmesi halinde onu övmeyi ve sonra bunların Nagidoslular tarafından gönderilmiş olan kolonistler olarak kabul edilmelerini kararlaştırdılar. Bu göçmenler vergi bölgemiz çerçevesinde krala, Arsinoe’ye ve Berenike’ye vergi ödemelidirler, bunun ötesinde halka açık işletmelerden de hisse vermeleri gerekmektedir. Onlar kendi şehirleri içinde kendi çıkardıkları yasalara göre hüküm sürmeli ve Nagidos’ta tıpkı Nagidoslular gibi aynı vatandaşlık haklarına sahip olmalı ve derhal miras hakları da saklı kalmak üzere tüm kutsal törenlere katılma hakkını elde etmelidirler. Onlardan her biri kura çekerek belirledikleri phyleye kayıt olmalı ve gerekli vergileri ödemelidirler. Kentimiz (Nagidos) Homonoia törenleri için kurban keserken onlar da davet edilmeli ve gerekli olanı ödemelidirler. Buna karşılık Nagidoslular da Arsinoeliler de tanrısal kardeşler Ptolemaioslar Kralı II. Ptolemaios ve Kraliçe Arsinoe’ye kurban sunduklarında hazır bulunmalı ve aynısını yapmalıdırlar. Nagidoslular artık Arsinoelilere bu karar uyarınca verilmiş olan arazi nedeniyle herhangi bir anlaşmazlık yaratmalarına izin vermeyecektir. Ancak Nagidoslu bir arkhon bu yönde bir başvuruyu gündeme alırsa ya da bir konuşmacı böyle bir başvuruda bulunursa, arkhon 10.000 drahmi, başvuruda bulunan 1.000 drahmi ödemeli ve bu para Arsinoe Tapınağı’na verilmeli, yapılan başvuru geçersiz sayılmalı.

Eğer her iki kentten birine haksızlık yapılacak olursa, yani, Arsinoe’den biri Nagidos’tan birine haksızlık yaparsa veya mağdur bırakırsa, haksızlığa uğrayan, Nagidos yasalarına göre bunun giderilmesini istemeli.

Ama eğer Nagidos’tan biri Arsinoe’den birine haksızlık yaparsa veya mağdur bırakırsa, haksızlığa uğrayan, Arsinoe yasalarına göre bunun giderilmesini istemeli. Bu tür haksızlıklarda yargı yolu bir yıl süreyle açık olup haksızlığın yapıldığı andan itibaren bir yıl geçtiğinde yargıya başvurulmazsa, olay zaman aşımına uğrar. Eğer biri bu bir yıllık sürenin geçmesinden sonra yazılı ya da sözlü olarak mahkemeye başvurursa, bu başvuru geçersiz sayılmalıdır.

Bu karar iki taş stele geçirilmeli ve bunlardan Nagidos’taki Aphrodite Tapınağı’na, Arsinoe’deki Arsinoe Temenosu’na yerleştirilmelidir. Stellerin yapım masrafını Nagidos’ta Nagidosluların muhasebecisi, Arsinoe’de Arsinoelilerin muhasebecisi ödemelidir.”

Mısır’da güçlü bir devlet kurmuş olan Ptolemaiosların Kilikia topraklarını kontrol altına almaları MÖ 3. yüzyılın ikinci çeyreğine rastlansa da kısa bir süre sonra egemenliği Seleukoslara kaptırmışlardır. Ancak, MÖ 246’da, Ptolemaioslar Kilikia’yı tekrar egemenlikleri altına almışlardır. II. Ptolemaios Philadelphos döneminde (MÖ 283-246), Ptolemaioslar adına Kilikia strategosu yapan Aspendoslu Aetos, Nagidos’un terri-toriumu içinde bulunan bir toprak parçasını işgal etmiş olan barbarları uzaklaştırıp o topraklarda Arsinoe kentini kurmuştu. Arsinoe, adını II. Ptolemaios’un karısı II. Arsinoe’den almaktadır. Ancak, Kilikia toprakları bir süre için Seleukosların egemenliğine geçince, Arsinoe’ye ilişkin yarım kalan işler Aetos’un oğlu Thraseas tarafından tamamlanmak istenmiştir. Burada yer alan Hellenistik Çağ’a ait yazıt Nagidos Halk Meclisi’nde alınmış bir kararın (dekret) kopyası olup iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Nagidosluların strategosu (baş yönetici) Thraseas’ın Arsinoelilere öğütlerini içermektedir. Thraseas, Arsinoelilerin topraklarını iyi bir şekilde işlemelerini, Mısır kralı ve kraliçesine (III. Ptolemaios Euergetes ile II. Berenike) düzenli olarak kurbanlar sunmalarını istemektedir. Daha sonra gelen ikinci bölümde ise Nagidosluların, topraklarının bir parçasını Arsinoelilere bıraktıklarına ve bundan ötürü geriye dönük bir toprak talebinde bulunmayacaklarına, Arsinoelilerin bundan böyle kendi kanunlarını yapmaları gerektiğine, Mısır kralı ve kraliçesine vergi vermeleri ve yargılamalarda kendi yasalarının geçerli olacağına dair kararlar bulunmaktadır. Nagidoslular ile Arsinoeliler arasında yapılan anlaşmanın Nagidos’taki kopyası Aphrodite Tapınağı’nda, Arsinoe’deki kopyası ise Arsinoe Temenosu’nda duracaktır. Yazıt bugün Mersin Müzesi’nde sergilenmektedir (Çeviri: S.Durugönül, *Olba II*, 1999, s. 69-70; Jones-Habicht, 1989, s. 335).

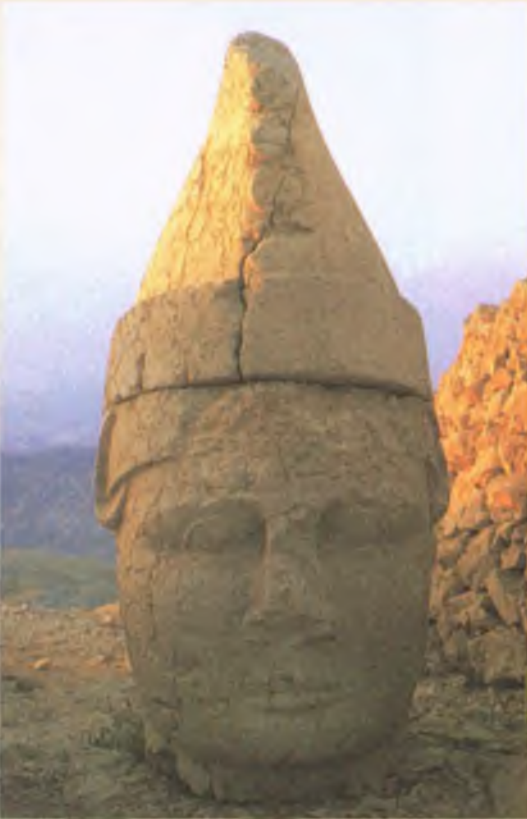
Kommagene Krallığı

Kommagene Krallığı bugünkü Adıyaman, Maraş ve Gaziantep illerinin kapladığı topraklar üzerinde kurulmuştu. Önceleri Seleukos Krallığı'nın egemenliği altında olan bu topraklarda, Seleukosların zayıfladığı bir dönemde, yörenin idarecisi Ptolemaios, Seleukos Krallığı'na karşı ayaklanarak bağımsızlığını ilan etmiş ve Kommagene Krallığı'nı kurmuştur (MÖ 162). I. Antiokhos (MÖ 69-34) zamanında Kommagene en parlak dönemini yaşamıştır. Krallık, MÖ 64'te Romalı Pompeius'un egemenliğini kabul etmiş, MS 72'de ise Roma İmparatorluğu tarafından ilhak edilmiştir.

Adıyaman ilinin Kâhta ilçesi sınırları içinde, Nemrut Dağı üzerinde I. Antiokhos'un kendisi için yaptırttığı kutsal alan mezar anıtının (hierothesion) üzeri taş ve toprakla kapatılarak yaklaşık 50 m yüksekliğinde bir tümülüs (suni tepe) meydana getirilmiştir. Tümülüsün doğu ve batısında insan boyundan büyük kendisinin ve tanrıların heykellerinin ve kabartmalarının yer aldığı iki teras bulunmaktadır.

Nemrut Dağı Doğu Terası, tanrı tahtları.

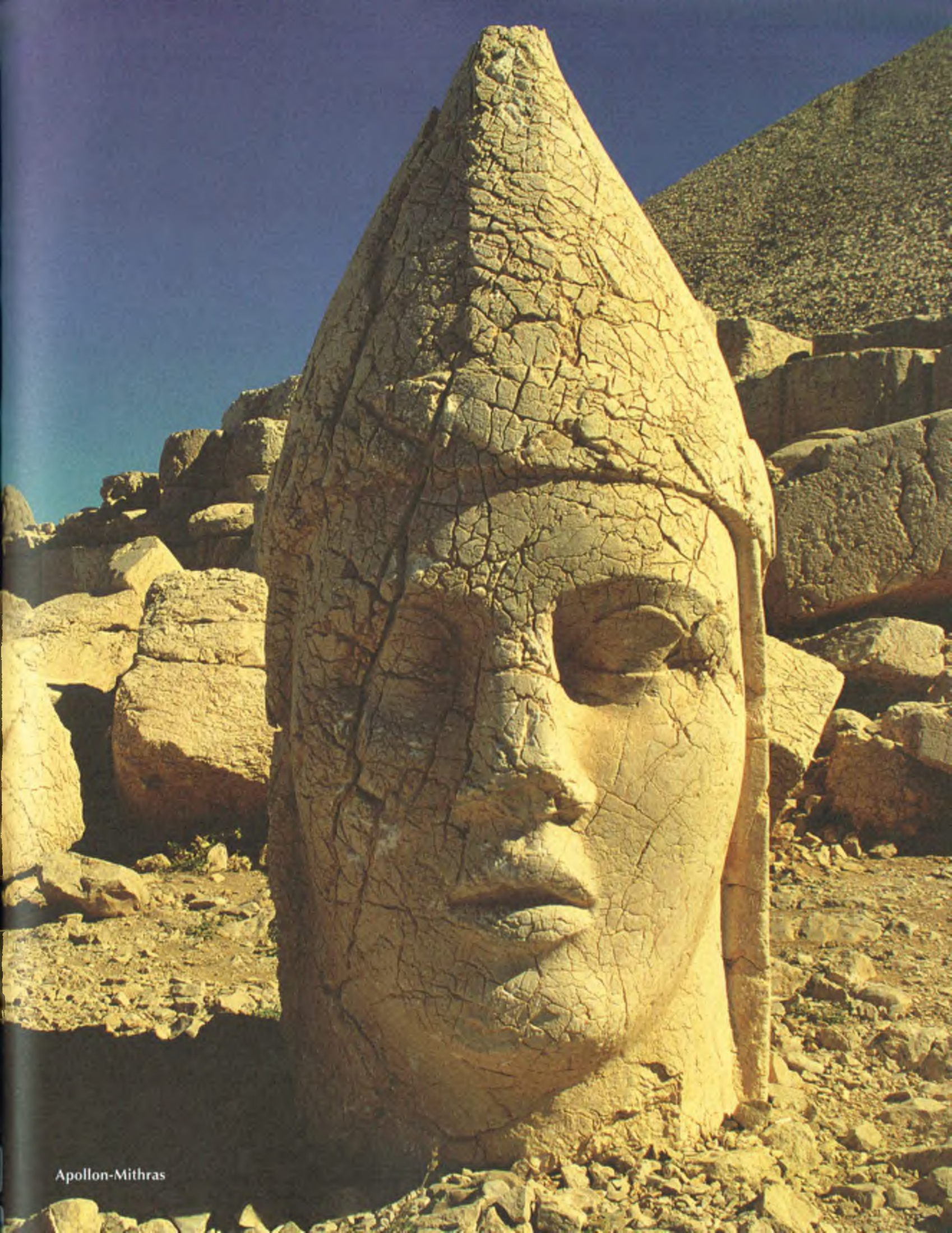
I. Antiokhos

Herakles

Zeus-Oromasdes

Apollon-Mithras

Trakya ve Lysimakhos

Büyük İskender, Doğu seferine çıkmadan önce Trakya'daki kabileleri kontrol altına almıştı. Ancak MÖ 323'teki ölümünden sonra, kurduğu imparatorluk onun en yakın komutanları (halefler, diadokhlar) arasında paylaşıldı. Böylece Lysimakhos, Trakya'ya sahip oldu. Egemenlik alanı, Thermopylai Geçidi'nden Makedonya ve Trakya'ya, hatta Hellespontos'un ötesine, Anadolu içlerine kadar uzanıyordu. Lysimakhos, kendi adını taşıyan bir de şehir kurmuştu. Gelibolu Yarımadası (Kheronesos) üzerindeki bu şehir, Lysimakheia (Bolayır) olarak anılıyordu. Diadokhlar arasındaki mücadele sırasında Antigonos ile oğlu Demetrios, Yunanistan'ı da ele geçirmeyi planlıyorlardı. Bu nedenle Lysimakhos, Antigonos ve Demetrios'a karşı Kassandros, Seleukos ve Ptolemaios ile ittifak içine girdi (MÖ 302). Lysimakhos, ordusuyla Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya geçerek Phrygia'ya doğru ilerlemeye başladı. Komutanı Prepalaos'u da İonia'ya gönderdi. Kısa süre içinde Lysimakhos ve müttefikleri Batı Anadolu'da önemli başarılar elde ettiler. Bunun üzerine o sırada Antigonos, Suriye'den yola çıkarak Batı Anadolu'ya doğru ilerlemeye başladı. Seleukos da Lysimakhos'a yardım için Batı Anadolu'ya hareket etti. Bir tarafta Lysimakhos ile Seleukos, karşı tarafta Antigonos ile Demetrios olmak üzere iki birleşik ordu Ipsos mevkiinde karşı karşıya geldi (MÖ 301). Kazanan taraf Lysimakhos ve Seleukos oldu; Antigonos öldü, Demetrios kaçtı. Mağlupların toprakları paylaşıldığında, Lysimakhos Trakya'nın yanı sıra Batı Anadolu'da önemli topraklar elde etti. Ancak bir süre sonra dengeler değişti; gelişen olaylar bu kez iki eski müttefikini, Lysimakhos ile Seleukos'u karşı karşıya getirdi. Nitekim Manisa'nın kuzeyinde, Hermos Vadisi'ndeki Korou Pedion'da yapılan savaşta 80 yaşındaki Lysimakhos yenildi ve öldürüldü (MÖ 281). Bu savaşla diadokhlar arasında mücadele de bir anlamda son bulmuş, Anadolu Seleukosların egemenliğine girmişti.

Trakya'da hüküm süren kral Lysimakhos'un (MÖ 323-281) altın stateri. Ön yüzde Büyük İskender'in Ammon boynuzlu başı; arka yüzde Athena.

Trakya'da Bir Kent-Devleti AINOS

Kazıda bulunmuş olan ve MÖ 5. yüzyıla tarihlenen tunç hydria.

Ege Denizi'nin kuzeyinde, Hebros'un (Meriç Irmağı) denize döküldüğü yerde kurulmuş olan antik Ainos (Enez), Eskiçağ'ın önemli kent-devletlerinden biriydi. MÖ 6. yüzyıl sonlarında Pers Kralı Dareios'un İskitlere karşı yaptığı sefer sırasında Trakya'nın diğer merkezleriyle birlikte Ainos da Pers egemenliğine girmiştir. Bir ara bağımsızlığını elde eden Ainos, yine bir süre için Atina'nın önderlik ettiği Delos Deniz Birliği'ne katılmıştır. MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısında Trakya'da Odrys Krallığı'nun güçlenmesiyle, Ainos, Atina ile bu krallık arasında dengeleri korumakla meşguldü. Makedon Kralı II. Philippos, Odrys Krallığı ile diğer Trak kabilelerini kontrol altına almış ve Yunan kent-devletleri üzerinde egemen bir pozisyona sahip olmuştu. Kralın ölümünden sonra bölge oğlu Büyük İskender'in, onun ölümünden sonra da Lysimakhos'un kontrolü altına girdi.

Ainos, gümüş tetradrahmi (MÖ yak. 410), 16,31 gr, ön yüzde Hermes başı, arka yüzde teke.

Bithynia Krallığı

I. Nikomedes
(MÖ 279-255) sikkesi.
Ön yüzde kralın başı;
arka yüzde kalkan ve
mızrağı ile bir Trak
Tanrıçası (Bendis ?).

Kabaca bugünkü Kocaeli Yarımadası Antikçağ'ın Bithynia bölgesini oluşturmaktadır. Herodotos'un (VII. 75) dediğine göre Bithynialılar Anadolu'ya geçmeden önce Trakya'da Strymon (Struma) Vadisi'nde yaşıyorlardı; savaşta tilki derisi başlıklar giiyorlar, mızrak, kalkan ve hançer taşıyorlardı. Pers egemenliği altında bazı Bithynia hükümdarlarını bilsek de, Bithynia Krallığı'nın kuruluşunda daha çok Zipoites'in (MÖ 327-279) adı geçmektedir. Diadokhlar arasındaki mücadeleden yararlanan Zipoites, topraklarını koruduğu gibi elde ettiği zaferlerden sonra da "kral" unvanını aldı (MÖ 277). Zipoites'in ölümünden sonra yerine oğlu I. Nikomedes (MÖ yak. 279-255) geçti. Nikomedes, isyan eden kardeşi Zipoites'e karşı kullanılmak üzere Galatları Anadolu'ya davet etmiş ve onların Anadolu'da yerleşmelerine neden olmuştur. Nikomedes, yeni bir başkent kurdu ve ona kendi adını verdi: Nikomedeia (İzmit). Sikke bastıran ilk Bithynia kralı Nikomedes idi. Kendisinden sonra tahta geçen Ziaelas (MÖ yak. 255-230) hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. Onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu I. Prusias (MÖ 230-182) uzun süre tahtta kalmıştır. Prusias, Pergamon Kralı I. Attalos ve II. Eumenes ile savaşmış, I. Makedonya Savaşı'nda V. Philippos'un tarafında yer almıştı. Romalılardan kaçan Kartacalı Komutan Hannibal, I. Prusias'a sığınmıştı. Bithynia, Prusias zamanında en parlak günlerini yaşamıştır. Prusias, kendi adına izafeten Prusa (Prusa ad Olympum=Bursa) kentini kurmuştur. I. Prusias'ın ölümünden sonra tahta oğlu II. Prusias geçti (MÖ 185 veya 182-149). Makedonya ile Roma arasındaki savaş yeniden patlak verince, II. Prusias Roma'ya beş gemiyle destek verdi. Roma'ya olan bağlılığını göstermek için, Roma'ya gitti. Ancak, taht entrikaları yüzünden oğlu II. Nikomedes tarafından öldürüldü. II. Nikomedes Epiphanes (MÖ 149-128), bir süre sonra oğlu III. Nikomedes Euergetes'i tahta ortak ederek, ülkeyi birlikte yönettiler. Ölümünden sonra tek başına iktidarda kalan III. Nikomedes (MÖ 128-94), Roma'nın nefesini hep ensesinde hissetti. MÖ 94'te öldü. Yerine geçen IV. Nikomedes (MÖ 94-74) Bithynia'nın son kralıydı. Tahta geçtiğinde doğu komşusu, başında VI. Mithradates'in bulunduğu Pontos Krallığı, batı ve güney komşusu ise Asia Eyaleti'yle Batı Anadolu'da kontrolü elinde tutan Roma idi. Diğer bir deyişle, Bithynia Krallığı, çekirdek bölgesi olan bugünkü Kocaeli Yarımadası'na âdeta hapsolmüştü. Nikomedes tahta çıkar çıkmaz kardeşi Sokrates Roma'ya başvurarak, Nikomedes'in değil, kendisinin tahta geçmesi gerektiğini belirterek, Nikomedes'in tahttan indirilmesi gerektiğini söyledi. Ancak Roma bu teklifi geri çevirdi. Sokrates bu kez Pontos Kralı VI. Mithradates'ten yardım talep etti. Mithradates'in gönderdiği ordunun desteğiyle ayaklanınca Nikomedes kaçmak zorunda kaldı. Ancak Roma'nın duruma müdahalesiyle Nikomedes tekrar tahtına kavuştu. Bir süre sonra, Roma'nın da talebiyle, Pontos topraklarına saldırdı, ancak yenilerek geri çekildi (MÖ 88). Bu duruma çok kızan VI. Mithradates, Bithynia topraklarını işgal etti. IV. Nikomedes, İtalya'ya kaçtı. Ancak, MÖ 85 yılında Romalı consul Sulla ile Mithradates arasında Dardanos'ta (Kepez/Çanakkale'nin güneyinde) imzalanan barış anlaşması sonrasında, VI. Mithradates işgal ettiği toprakları boşaltınca, Nikomedes ülkesine geri döndü. Bundan böyle Roma'nın vasal bir kralı olmaktan öte bir statüsü olmayan ve halkını Pontos

kralına karşı koruması gerektiğini düşünen IV. Nikomedes'in ülkesini Roma'ya vasiyetle bırakmasının dışında başka bir çaresi kalmamıştı. Nitekim öyle yaptı. Roma, MÖ 74 yılı consulü Marcus Aurelius Cotta'yı Bithynia'ya göndererek Bithynia'nın Roma eyaleti olarak organize edilmesini sağladı. Eyaletin başkenti Nikomedeia oldu.

Bithynia Kralları

Zipoites	MÖ 297/6-yak. 280
I. Nikomedes	MÖ yak. 280-yak. 250
Ziailas	MÖ yak. 250-yak. 230
I. Prusias	MÖ yak. 230-182
II. Prusias	MÖ 182-149
II. Nikomedes	MÖ 149-127
III. Nikomedes	MÖ 127-94
IV. Nikomedes	MÖ 94-74

PERGAMON KRALLIĞI

Mysia bölgesi kentlerinden Pergamon (Bergama), verimli Kaikos (Bakırçay) Vadisi'nde yer alır. Pergamon'un erken dönem tarihi hakkında pek bilgimiz yoktur. İlk kez Ksenophon'un *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)* adlı eserinde karşımıza çıkar. MÖ 399'da, geriye dönüşün son günlerinde, yorgun ve aç Yunan paralı askerleri Ksenophon'un komutasında Pergamon'a varırlar. O sıralar Pergamon tiranı olan Gongylos, aynı zamanda Ksenophon'un da eski bir dostudur. Kentinin yağmalanacağından endişe ederek, ona, erzağı komşu bir kentten sağlamalarını tavsiye eder. Çünkü Pergamon da ekonomik bir kriz içindedir.

Büyük İskender'in MÖ 334'te Granikos Irmağı kıyısında Pers ordusunu yenilgiye uğratmasıyla, Pergamon, Makedonya egemenliğine girmişti.

Pergamon'un yazılı kayıtlarda *-Anabasis'*ten sonra- ikinci kez geçmesi neredeyse bir yüzyıl sonradır. İskender'in MÖ 323'teki ölümünden sonra, imparatorluk yönetiminde söz sahibi olma mücadelesi veren Diadokhlardan Lysimakhos, MÖ 301'de Ipsos Savaşı'nda Seleukos'un yanında yer alarak Antigonos'un yenilmesine neden oldu. Bu savaştan sonra Lysimakhos, Büyük İskender'in Pers ülkesini zaptı sırasında elde edilen savaş ganimetinden oluşan 25.000 gümüş talantonluk hazinenin 9.000 talan-

tonluk kısmını Pergamon'da koruma altına aldı. Hazineyi korumak için ise Attalos'un oğlu Tios'lu (Paphlagonia'da) Philetairos'u atadı. Lysimakhos, daha önce Antigonos Monophtalmos'un yanında görev yapan Philetairos'a çok güveniyordu. Philetairos, yaklaşık 20 yıl herhangi bir sorunla karşılaşmadan hazinenin sorumluluğunu üzerinde taşıdı. Ta ki taht entrikaları başgösterinceye kadar. Lysimakhos'un önceki evliliğinden Agathokles adlı bir oğlu vardı ve bu çocuk tahtın vârisiydi. Fakat Lysimakhos'un Mısırlı Arsinoe ile yaptığı üçüncü evlilikten de üç çocuğu olmuştu. Arsinoe, tahta, Agathokles yerine, kendi çocuklarından birinin geçmesini istiyordu. Fakat Agathokles güçlü ve iyi tanıyan biriydi. Philetairos'un da desteğini sağlamıştı. Arsinoe, MÖ 283 yılında, çeşitli entrikalarla Agathokles ve yandaşlarını öldürtür. Philetairos, Agathokles'e yakınlığından dolayı kendi başına da bir şey geleceğinden korkar. Olaylar karşısında endişeli olan yaşlı Lysimakhos'tan bir yardım beklemenin boşuna olduğunu görür.

Agathokles'in öldürülmesinden yaklaşık 2 yıl sonra, MÖ 281 yılında Küçük Asya'nın bazı kentleri Seleukos'u Lysimakhos'a karşı yardıma çağırdı. Seleukos, büyük bir ordu ile 'Tbroslar'ı aşarak Küçük

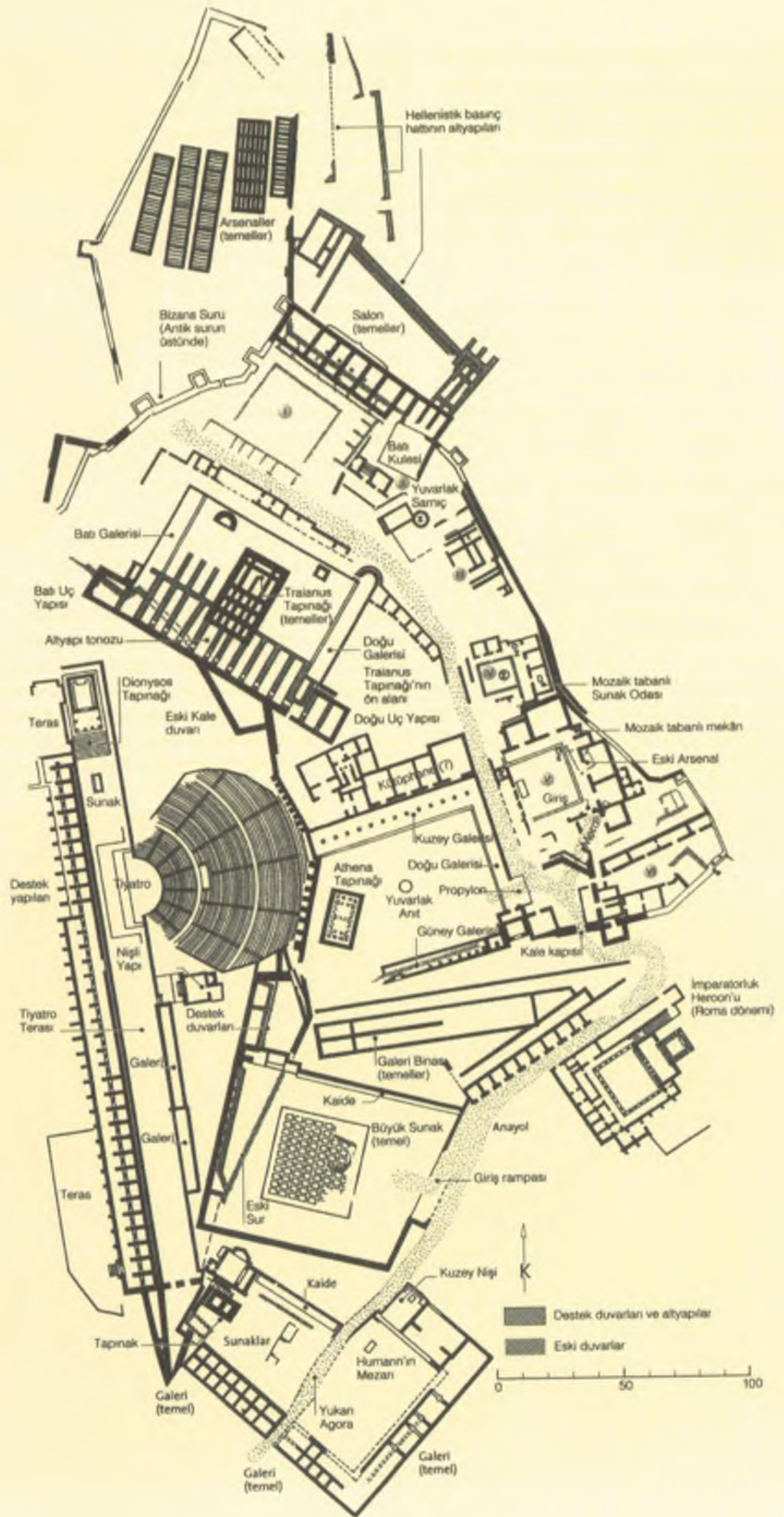
Pergamon Krallığı'nın kurucusu Philetairos'un (MÖ 281-263) sikke portresi.

Pergamon Kralları

- Philetairos
MÖ 281-263
- I. Eumenes
(MÖ 263-241)
- I. Attalos
(MÖ 241-197)
- II. Eumenes
(MÖ 197-159)
- II. Attalos
(MÖ 159-138)
- III. Attalos
(MÖ 138-133)

Pergamon Akropolisi'nin rekonstrüksiyonu (19. yüzyıl).

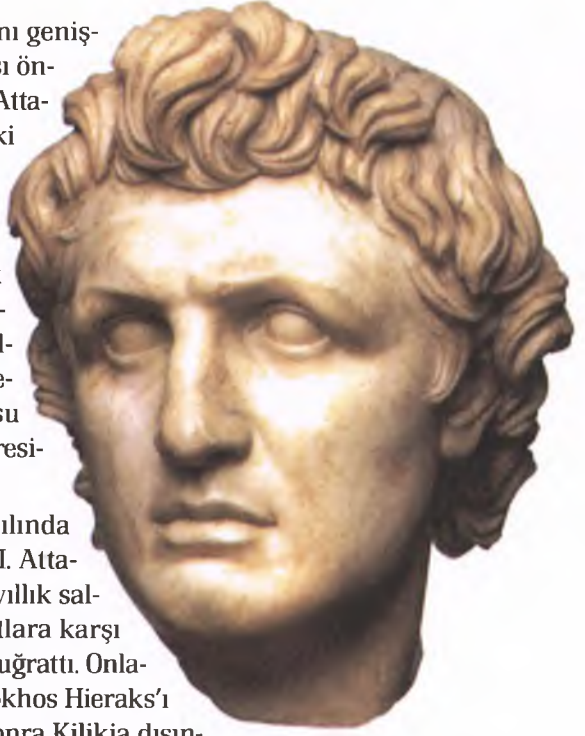

Pergamon Akropolisi'nin planı.

Asya'da ilerlemeye başladı. Son yıllarda Lysimakhos'un kötü idaresine maruz kalan kıyı kentleri Seleukos'a kucak açtı. Pergamon'a geldiğinde Philetairos kenti ona teslim etti ve önceden söz verdiği üzere hazinedeki 9.000 talantonu verdi. Sardeis teslim oldu; Bithynia'da Zipoitos ordusu ile Seleukos'a katıldı. Smyrna'nın kuzeyinde Hermos Vadisi'ndeki Korou Pedion'da yapılan savaşta, Seleukos, 80 yaşındaki Lysimakhos'u yenilgiye uğrattı ve öldürdü (281). Böylece, Diadokhlar Savaşı bitti. Korou Pedion zafereinden sonra Seleukos, Küçük Asya'nın ve Indos'a kadar Doğu'nun egemeni oldu. Bu, hemen hemen Mısır ve Hindistan dışında, İskender'in fethettiği topraklara eşitti. Seleukos, Philetairos'u Pergamon valisi olarak atadı ve hazinenin korunması görevini de ona verdi. Böylece, Batı Anadolu'da Seleukos Krallığı kontrolünde ve Philetairos'un önderliğinde yeni bir devlet doğuyordu. Philetairos, Attalos Hanedanlığı'nın ve dolayısıyla Pergamon Krallığı'nın kurucusu olarak, Küçük Asya'yı istila eden Galatlara karşı başarılı bir mücadele verdi. Philetairos önceleri Lysimakhos ve Seleukos adlarına, daha sonra da kendi adını taşıyan sikkeler bastırmıştır. Philetairos'tan sonra yerine geçen yeğeni I. Eumenes (MÖ 263 - 241) 21 yıl Pergamon'u başarıyla yönetti. MÖ 261 yılında Sardeis yakınında I. Antiokhos'u yenilgiye uğrattıktan sonra, Pergamon, Seleukoslardan tamamıyla bağımsız oldu. Antiokhos'a karşı zaferinde, Mısır'ın da yardımı oldu. Zamanın-

da Pergamon'un sınırlarını genişletti. Galat akınlarına karşı önlemler aldı. Philetairos ve Attaleia (Selçikli ?) adlarında iki müstahkem kent kurdu. Pergamon, tarım ve imalat alanında refaha ulaştı; devlet güçlendi. Hellenistik dünyanın siyasal ve kültürel merkezlerinden biri oldu. Bastırmış olduğu sikkelere, hanedanın kurucusu olarak Philetairos'un portresini koydurdu.

I. Eumenes'in MÖ 241 yılında ölümünden sonra, yerine I. Attalos (MÖ 241-197) geçti. 44 yıllık saltanatının başlarında Galatlara karşı savaştı ve onları yenilgiye uğrattı. Onların yanında yer alan Antiokhos Hieraks'ı da yenilgiye uğrattıktan sonra Kilikia dışında, Küçük Asya'nın büyük bir bölümüne sahip oldu. Kıyı kentleri onu bir kurtarıcı (Soter) olarak selamladılar. Ayrıca Attalos, "kral" unvanını alan ilk Pergamon yöneticisi oldu. Ancak, Attalos'un başarıları Seleukos Komutanı Akhaios'un başarıları ile gölgelendi. Akhaios, Pergamon'un topraklarından bir kısmını geri aldı. Hatta Seleukos Kralı III. Antiokhos'un bile üzerine yürümeye niyetlenmişti; ancak

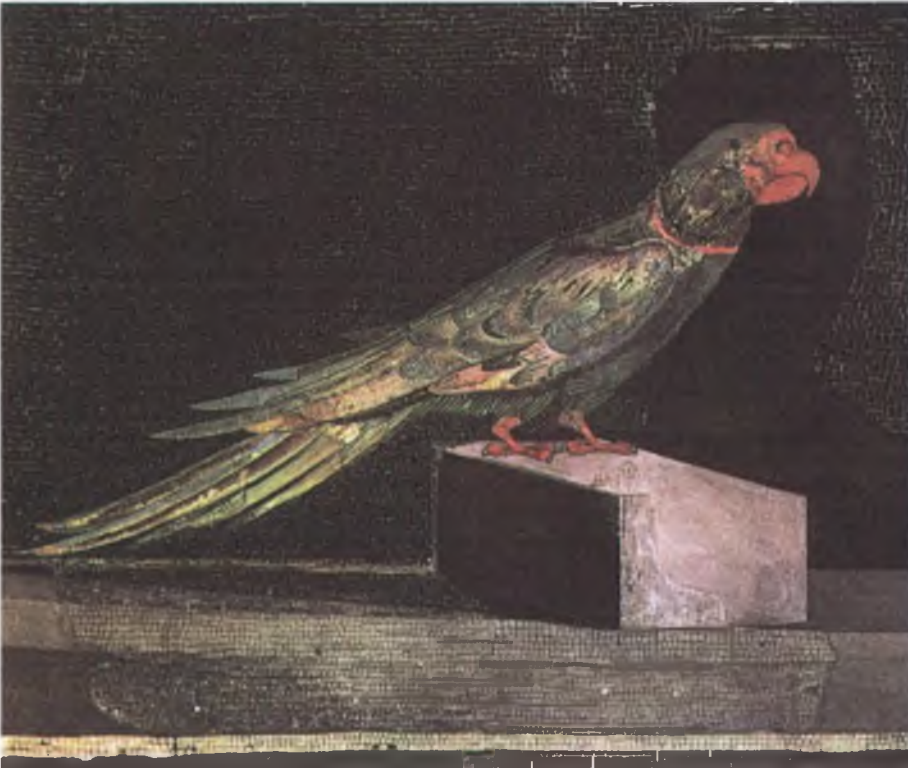

Attalos'un başı (üst).
Pergamon kazısında ele geçen Geç Hellenistik Dönem Kistophoros Definesi (alt).

olmadı. MÖ 218'de bu kez Attalos, tekrar kaybettiği toprakları ele geçirerek Kuzeybatı Anadolu'yu kontrolü altına aldı. Attalos ile Akhaios arasındaki çekişmede Seleukos kralı, Akhaios'un yaptıklarını yanına bırakmamak için, onu, Sardeis'te kuşattı (MÖ 214); Akhaios yakalanarak feci şekilde öldürüldü. Attalos için en büyük tehlikelerden biri de Makedonyalı V. Philippos idi; onun da gözü Pergamon topraklarındaydı. MÖ 201'de Rhodos'un desteği ile Attalos, Khios Adası (Sakız) açıklarındaki bir deniz savaşında Philippos'u yenilgiye uğrattı. Ancak, Attalos da büyük kayıp verdi. Toparlanan Philippos yeniden saldırıya geçti; Miletos açıklarındaki deniz savaşında Rhodosluları yenilgiye uğrattı. Fakat, Pergamon ve Rhodos'un ittifakı Philippos'u zor durumda bırakmıştı. Nitekim Roma, bu iki devletin yardımıyla Philippos'a karşı bir sefer düzenledi. Böylece İkinci Makedonya Savaşı (MÖ 199-197) başlamış oluyordu. Romalılar, MÖ 197'de Thessalia'da Kynoskephalai mevkiinde Philippos'u yenilgiye uğrattılar. Attalos, bu zaferi göremedi; çünkü zaferden kısa bir süre önce ölmüştü.

I. Attalos'un yerine büyük oğlu II. Eumenes (MÖ 197-159) geçti. Roma'nın yanında yer alarak Attalos'un politikasını sürdürdü. 40 yıla yakın iktidarında Pergamon'u önemli bir merkez haline getirmeye çalıştı ve bunda başarılı oldu. Roma'nın gerek Spartalılarla yaptığı savaşta, gerekse Seleukos kralı III. Antiokhos ile yaptığı mücadelede hep onun yanında yer aldı. Roma, Antiokhos'u Yunanistan'dan çıkarmaya çalışıyordu; nitekim Consul M.A. Glabrio, Illyria'da karaya çıkararak Makedonya üzerinden Thessalia'ya girmişti. MÖ 191'de Thermopylai mevkiinde yapılan savaşta Romalılar kazandı. Bunun

Pergamon Saray V'in sunak odası mozaiklerinden detay (İskender papağanı).

üzerine Antiokhos MÖ 191'de Anadolu'ya çekilmek zorunda kalmış ve Ephesos'a gelmişti. Antiokhos, Roma'nın Anadolu'ya girmesine engel olmaya çabaladıysa da bunda başarılı olamadı. Roma ordusu ile Antiokhos'un ordusunun, MÖ 190'da Sipylos (Sipil) Dağı yamacındaki Magnesia'da (Manisa) karşı karşıya geldiği savaşta, Eumenes sağ kanattan verdiği destekle Roma'nın galip gelmesini sağlamıştı. Antiokhos, Toros Dağları'nın güneyine çekildi. Bundan böyle batı Anadolu'daki çok sayıda kent Roma'nın kontrolü altına girdi. Eumenes, Magnesia'daki savaşın hemen sonrasında Roma'ya giderek, Senato'dan Pergamon lehine sonuçlar çıkarmaya çaba gösterdi ve bu çabasının karşılığını gördü. Roma ile Seleukoslar arasında birkaç yıldır müzakere edilen antlaşmanın koşulları, MÖ 188'de Phrygia'daki Apameia (Dinar) kentinde imzalandı. Buna göre, Antiokhos, Toroslar'ın güneyine çekilecek, donanmasının büyük bir kısmını Roma'ya bırakacak ve yüklü bir savaş tazminatı ödeyecekti. Roma, Antiokhos ile yaptığı savaşta kendisine yardım eden Pergamon'a, Trakya Khersonesos'unun yanı sıra -Lykia ve Karia dışındaki tüm Küçük Asya topraklarını bırakmıştır. Pergamon'un gücü iyice artmıştı. Eumenes, Galatların da Anadolu'dan atılması için Roma ordusunun Anadolu'da kalmasını istiyordu. Nitekim, Romalılar, Pergamonluların da yardımıyla, Ankyra (Ankara) yakınında Galatları yenilgiye uğratmışlar ve Galatlar Halys'ün (Kızılırmak) doğusuna çekilmişlerdi. Eumenes, bir süre sonra Bithynia Kralı Prusias ile olan toprak meselesini, yapılan savaşta (MÖ 183) Prusias'ın yanına sığınmış olan ve onun ordusuna komuta eden Hannibal'a üstünlük sağlayarak Pergamonluların lehine çözümlenmişti. Bu zaferden sonra Eumenes, Soter (= Kurtarıcı) unvanı aldı. Romalılara teslim edilmek istemeyen Hannibal ise zehir içerek yaşamına son vermişti.

II. Eumenes, Pontos Kralı I. Pharnakes ile çatışmaya girdi ve kayınpederi olan Kappadokia Kralı IV. Ariarathes'in de desteğini alarak Pharnakes'in barış koşullarını kabul etmek zorunda bıraktı. Eumenes zamanında üç yılda bir yapılan Nikephoria şenlikleri başlatıldı (MÖ 180'de). Zamanında Athena Nikephoros Tapmağı onarıldı, Pergamon Sunağı'nın inşasına başlandı.

Makedonya Kralı V. Philippos ile olan toprak sorunu nedeniyle, Pergamon ile Makedonya'nın arası zaten açıktı. Bu kez, Philippos'un oğlu Perseus'un Pergamon'a karşı koalisyon kurma girişimleri, Eumenes'i rahatsız ediyordu. Roma'nın desteğini almak için Roma'ya gitti ve Roma'nın destek vermesiyle Eumenes rahat nefes aldı. Dönüşte, bir suikast girişimine uğradı ve yaralı olarak kurtuldu; ama öldüğü haberi yayıldı. Kardeşi Attalos da onun öldüğü haberine inandı ve yönetimi ele aldı; Eumenes'in "dul" karısı ile evlendi. Ancak, gerçek anlaşılınca Eumenes tekrar yönetime ve eşine sahip oldu.

Pergamonlular, MÖ 168'de Makedonya'nın güneyinde, Pydna'da yapılan ve Roma'nın galibiyetiyle sonuçlanan savaşta Roma'nın yanında yer alarak Makedonyalı Perseus'a karşı savaştilar. Eumenes, kardeşi Attalos ile birlikte, kayınpederi, Kappadokia Kralı IV. Ariarathes'in de yardımıyla MÖ 166'da Galatları Phrygia'da yendi. Ancak Eumenes'in Roma Senatosu ile arası pek iyi değildi; bu nedenle Roma Eumenes'in kardeşi Attalos'u kendi tarafına çekmeye çalışıyordu. Yaşlı ve hasta olan II. Eumenes MÖ 160'ta öldü; yerine 61 yaşındaki kardeşi II. Attalos (MÖ 160-138) geçti.

II. Attalos (MÖ 159-138) iyi bir asker ve iyi bir politikacı idi. Roma, Kappadokia'nın yönetiminin kardeş olan V. Ariarathes ve Orophernes arasında paylaşılmasına izin vermişti. Attalos, Ariarathes'i destekleyerek, Orophernes'i devre dışı bıraktı ve Kappadokia'nın tek bir kişinin egemenliğinde kalmasını sağladı. Bu politika, Roma ile bir gerginliğe neden oldu. Fakat, bunun dışında Roma ile ilişkilerini sıcak tuttu. Zamanında Bithynia Kralı II. Prusias, Pergamon'a saldırdı. Athena Nikephoros Kutsal Alanı'nı tahrip etti. Roma'nın araya girmesiyle Prusias geri adım attı. Taht çekişmesi sırasında oğlu Nikomedes'in adamlarınca öldürüldü (MÖ 149). Bu arada, kendisinin Perseus'un oğlu olduğunu iddia eden Andriskos adlı biri ortaya çıkarak Makedonya'yı yeniden birleştirmek istedi (MÖ 149). Roma, duruma müdahale ederek Q. C. Metellus komutasında bir ordu gönderdi. Metellus, MÖ 148'de Andriskos'u yendi ve Makedonya'dan kaçmak zorunda bıraktı. Bundan böyle Makedonya, Roma'nın bir eyaleti oldu (MÖ 146). Ömrünün son yıllarını Roma ile iyi ilişkiler içinde geçiren Attalos, Pamphylia'da bir üs ve liman amaçlı Attaleia (Antalya) kentini kurdu. MÖ 138'de öldüğünde 82 yaşındaydı.

II. Attalos'un ölümünden sonra yerine yeğeni III. Attalos (MÖ 138 - 133) geçti. Pergamon tahtında 5 yıl süreyle en kısa süre kalan kraldır. Sarayında içine kapanık bir tarzda yaşamını sürdürdü. III. Attalos'un en bilinen icraatı, Pergamon Krallığı'nı Roma'ya vasiyetidir. Böylece krallığın ve halkının, Roma'nın koruması altında huzur ve refah içinde yaşayacağını umuyordu. Ancak, vasiyetinde krallığını "Roma halkına" bıraktığı ifadesi, Roma'da bir karışıklığa neden olmuş ve Senato ile halk partisi taraftarlarının arası açılmıştı. Ancak olayı tetikleyen Halk Tribunu Tiberius Gracchus'un öldürülmesiyle, Senato, miras bırakılan krallığın yönetimini ele aldı. Fakat, bu kez, II. Eumenes'in oğlu olduğunu iddia eden Aristonikos bu vasiyete itiraz ederek isyan etti. Önceleri mücadelesinde başarılı olduysa da, MÖ 130 yılı consulü Marcus Perperna Aristonikos'u yakaladı ve Roma'ya gönderdi; Aristonikos öldürüldü. Roma Senatosu, yeni kurulacak eyaleti organize etmek üzere Manlius Aquilius'u buraya vali atadı; Aquilius, ikametgâh olarak Pergamon'dan daha

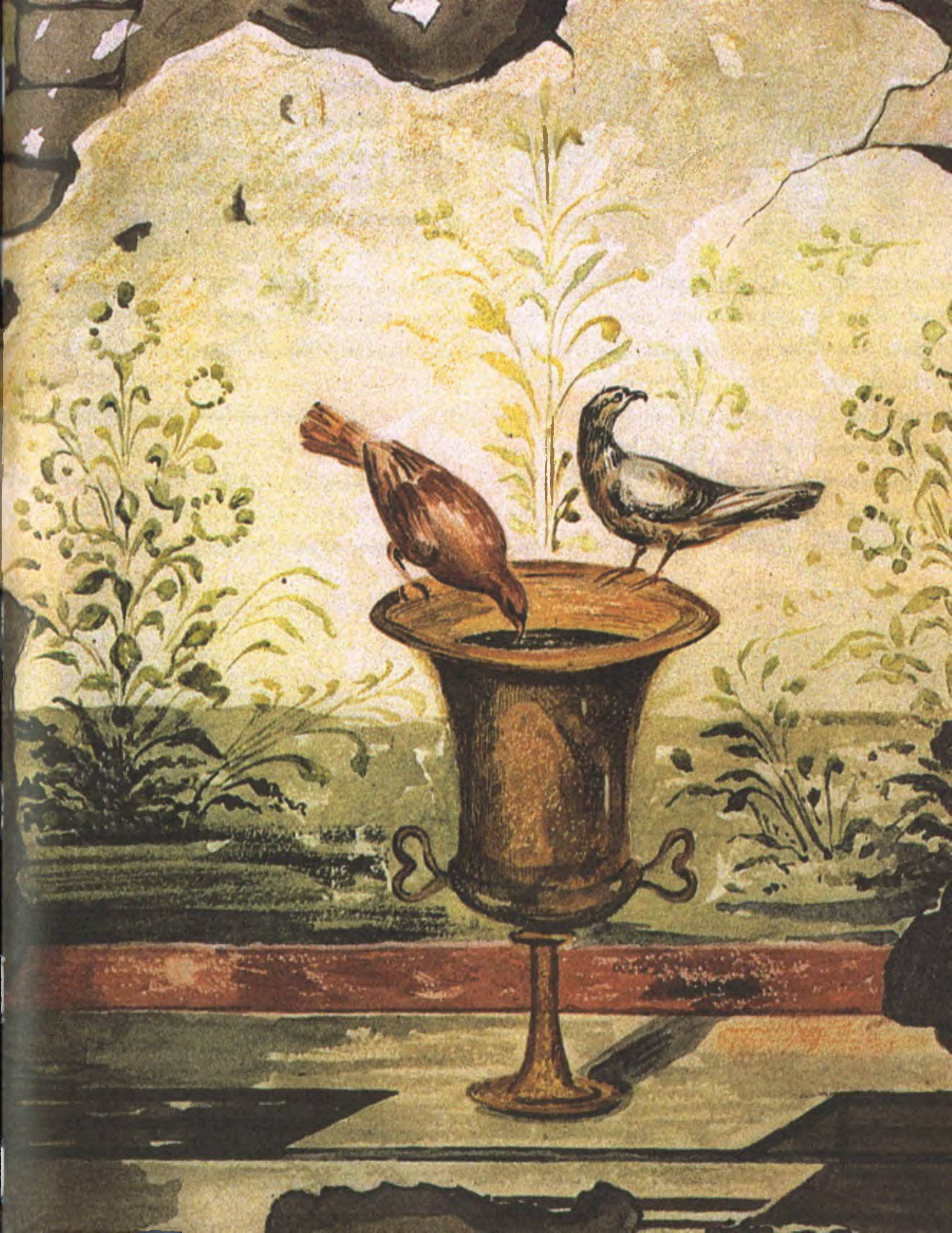
elverişli konumda olan Ephesos'a yerleşti. Eski Pergamon Krallığı toprakları üzerinde, artık Roma'nın Asya Eyaleti (Provincia Asia) yer alıyordu (MÖ 129). Eyaletin başkenti ise Ephesos (Selçuk) oldu.

Hellenistik Çağ'da Pergamon, tarım, hayvancılık, tekstil, çanak çömlek imalatı, metal işçiliği, parfüm imalatı ve gümüş yatakları ile zengin bir kentti. Pergamon Kütüphanesi, Mısır'daki İskenderiye'den (Aleksandria) sonra, Hellenistik dünyanın en önemli kütüphanesiydi. Aleksandria'nın papirüsüne karşılık, Pergamon'un pergamentum adını taşıyan parşömeni vardı.

Heykeltıraş Alkamenes'in Herme'sinin Roma kopyası. Attalos Evi'nde bulunmuştur (sol).

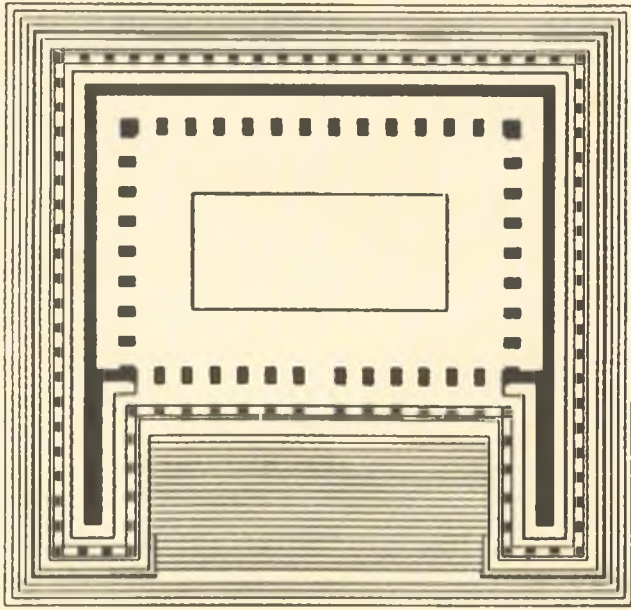
Sağ sayfa: Attalos Evi'ndeki bir duvar resminin suluboya kopyası, yüksek kadehten su içen güvercinler.

Pergamon Zeus Sunağı

Pergamon akropolisinde, Athena Kutsal Alanı ile Yukarı Agora arasında yer alan anıtsal sunak olasılıkla Athena ve Zeus'a adanmıştı. Yapılan araştırmalar sunağın inşasına Pergamon Kralı II. Eumenes zamanında başlandığını göstermektedir; ancak inşanın tamamlanması Eumenes'ten sonra tahta çıkan II. Attalos döneminin başlarına rastlamaktadır. Doğuya dönük olan 35,66 m x 33,40 m boyutlarındaki yapıya, batıdan 20 m genişliğindeki büyük bir merdivenle ulaşılıyordu. Yaklaşık 10 m yüksekliğindeki sunağın dış kaplamaları gri damarlı mermerle kaplı olup etrafı frizlerle süslüydü. Merdivenlerin sona erdiği yerde İon sütunlarıyla çevrili bir galeri yer alıyordu. Galerinin iç duvarlarına Pergamon'un efsanevi kurucusu Telephos'un yaşamını anlatan bir friz işlenmişti. Sunağın doğu frizinin kompozisyonu ise Tanrılarla Gigantların savaşına ayrılmıştı. Almanya'ya götürülen sunağın mimari parçaları ve frizleri bugün Berlin'deki Pergamon Müzesi'nde –merdivenli olan batı tarafının yeniden ayağa kaldırılmasıyla– sergilenmektedir.

Pergamon Zeus Sunağı'nın planı (sol üst); Sunağın bulunduğu alanın bugünkü görünümü (sağ üst); Berlin'deki Pergamon Müzesi'nde sergilenen Sunağın cephe kısmı (alt).

Tanrılarla Gigantların savaşı. Sunağın doğu cephesindeki kabartmadan detay (üst ve alt). Sunağın galeri duvarlarının iç tarafındaki frizde Pergamon'un efsanevi kurucusu Telephos'un yaşamından kesitler yer alırken, diğer kabartmalar Tanrılarla Gigantlar arasındaki savaşlara ayrılmıştı. Efsaneye göre insan vücutlu yılan bacaklı yaratıklar olan Gigantlar, Zeus ve diğer tanruların egemenliğine son vermek istemişler, ancak Zeus ve Athena önderliğindeki Tanrılara yenilmekten kurtulamamışlardır. Bir görüşe göre bu savaşlar, Pergamon krallarının Yunan kültürünü barbarlara (özellikle Galatlar'a) karşı korumasını sembolize ediyordu. Kompozisyonun Hesiodos'un *Theogonia* adlı eserine dayandığı öne sürülmektedir.

Pergamon kazısının ilk hafirleri (soldan sağa) Otto Raschdorff (mimar), Carl Humann (kazi başkanı), Alexander Conze (Müze müdürü), Herrmann Stiller (mimar), Richard Bohn (mimar) (sağ üst).

Pergamon hafirlerinden Wilhelm Dörpfeld (solda) yazıt bilimci Hugo Hepding ile (sol alt).

Pergamon hafirlerinden Theodor Wiegand (sağ alt).

Sol sayfa:
Pergamon Zeus Sunağı kabartmalarındaki Tanrılarla Gigantlar arasında geçen savaştan bir detay: Artemis'in ayaklarının dibinde Gigant.

KAPPADOKIA KRALLIĞI

Büyük İskender, Perslere karşı yaptığı sefer sırasında Ankyra'dan Kappadokia'ya doğru ilerlemiş; bölgenin, Halys'ün (Kızılırmak) güneyinde kalan kısmını ele geçirdikten sonra Sabiktas adlı bir Persi Kappadokia satrabi olarak atamıştı. Fakat karargâhı Gaziura'da (bugün Turhal) bulunan ve bölgenin "Pontos Kappadokia'sı" (Kappadokia Pontika) olarak bilinen kuzey kısmında egemen olan I. Ariarathes, Büyük İskender'in Perslere karşı yaptığı sefer sırasında meydana gelen karışıklıktan yararlanarak, 45.000 kişilik ordusuyla MÖ yak. 332'de kendisini bağımsız Kappadokia satrabi ilan etmiştir. Büyük İskender'in atamasına karşı çıkan, onu tanımaz bir tavır içinde olan Ariarathes ve ailesi, İskender'in ölümünden sonra Makedonya ordusunun başına geçmiş olan Perdikkas tarafından öldürüldüler (MÖ 322). Oğullarından biri ise Armenia'ya kaçmayı başardı. Ariarathes öldürüldüğünde 82 yaşındaydı.

Ariarathes'in ölümünden sonra Kappadokia, yirmi yıl boyunca Makedonyalı satraplarca yönetildi. Babylon'da yapılan kongrede Perdikkas, Kappadokia'nın yönetimini Kardialı Eumenes'in idaresine verdi. Fakat Perdikkas'ın ölümünden sonra Triparadisos'ta yapılan kongrede (MÖ 321) bu idare yetkisi elinden alınarak Makedonyalı Nikanor'a verildi. Birkaç yıl sonra ise Antigonos'a geçti. Çok geçmeden Antigonos, Ipsos Savaşı'nda (MÖ 301) yenilince Küçük Asya'daki toprakları Lysimakhos'un eline geçti; fakat Korou Pedion'da yapılan savaşta (MÖ 281) 80 yaşındaki Lysimakhos'un 77 yaşındaki Seleukos Nikator'a yenilmesi üzerine Kappadokia'daki Makedonya egemenliği son buldu; Seleukos'un egemenliği başladı.

İskender'in komutanlarının (Diadokhlar) birbirine düştüğü Ipsos Savaşı sonrası karışıklık, I. Ariarathes'in o sırada Armenia'da bulunan oğlu II. Ariarathes'in işine yaradı. Armenia Kralı Ardoates'in yardımıyla Kappadokia'ya dönerek iktidar mücadelesine ortak olduğunu gösterdi. Antigonos'un vekili olan Amyntas, II. Ariarathes'e karşı geldiyse de başarılı olamadı ve Kızılırmak Vadisi'nde yapılan savaşta yenilerek öldürüldü. Yukarıda sözünü ettiğimiz Ipsos Savaşı'nda (MÖ 301) Antigonos yenilmiş, Seleukos'un ordusu da Kappadokia'nın güneyinde ortadan kaldırılmıştır. Kappadokia'ya hâkim olan II. Ariarathes, yine de Seleukos krallarına bağlıydı.

II. Ariarathes'in üç oğlundan en büyüğü Ariaramnes idi. Bazı bilim adamları onu bağımsız Kappadokia Krallığı'nın gerçek kurucusu saymaktadır. Syria Kralı II. Antiokhos Theos da bu bağımsızlığı tanıdı

ve kızı Stratonike'yi Ariaramnes'in oğlu III. Ariarathes ile evlendirdi.

Ariaramnes'in büyük oğlu III. Ariarathes Syria Kralı II. Antiokhos'un kızı ve aynı zamanda II. Seleukos'un kız kardeşi olan Stratonike ile evlenmişti. III. Ariarathes, bir süre babası Ariaramnes ile ortak hüküm sürdü. Bazı bilim adamları, III. Ariarathes'i gerçek Kappadokia kralı olarak kabul ederler. Çünkü kendisinden önce tahtta olanların sikkelerinde "kral" unvanı yer almıyordu. Oysa, III. Ariarathes'in sikkelerinde "ΒΑΣΙΛΕΥΣ" (= basileos) yani "kral" (basileus) sözcüğü vardır. III. Ariarathes'in kral unvanını aldığı yaklaşık MÖ 255 yılı, bu nedenle Kappadokia krallığı erasının başlangıç tarihidir. Kral, Ariarathes (Pınarbaşı, eski Aziziye) adı ile bir kent kurmuş ve Kappadokia Krallığı'nın başkenti yapmıştır. Bu kral zamanında Kappadokia'nın Kilikia sınırında yer alan Kataonia bölgesi, krallığın topraklarına katılmıştır.

III. Ariarathes'ten sonra Kappadokia tahtına Eusebes (= dindar) lâkaplı oğlu IV. Ariarathes (MÖ 220-163) geçmiştir. Oldukça genç bir yaşta iktidara gelen IV. Ariarathes, Syria Kralı III. Antiokhos'un kızı Antiokhis ile evlendi (MÖ 192). Bu da bize onun ilk başlarda III. Antiokhos'un bir müttefiki olduğunu gösterir. Fakat daha sonra, MÖ 190 yılında yapılan Magnesia Savaşı'ndan sonra Romalıların ve Pergamon Kralı II. Eumenes'in yanında yer almıştır. Çünkü bu savaşta III. Antiokhos Roma'ya yenilmiş ve ağır şartlara imza atmak zorunda kalmıştı. Savaştan önce Antiokhos'un tarafını tutan IV. Ariarathes, Romalıları ağır bir para cezası ödemeye zorlandı. Consul Cn. Manlius Vulso, kendisinden 600 talanton (= 3.600.000 drahmi) ödemesini istemiş, fakat bu miktar Roma'nın müttefiki olan Pergamon Kralı (aynı zamanda IV. Ariarathes'in damadı) II. Eumenes'in ricası üzerine yarıya indirilmişti. IV. Ariarathes'in ilk karısından olan kızı Stratonike de önce II. Eumenes ile evlendi (MÖ 188). Daha sonra ise II. Eumenes'in kardeşi II. Attalos ile bir evlilik yaptı (MÖ 159). Bu evlilikler, IV. Ariarathes'in Pergamon ile olan ilişkisinin boyutunu göstermeye yeterlidir. Romalıların Pontos Kralı I. Pharnakes ve Galatlara karşı savaşında, Roma'nın sadık bir müttefiki olarak davrandı. IV. Ariarathes'in ikinci karısı olan Antiokhis, kocasını Ariarathes ve Orophernes'i evlatlık alması için ikna etti. Fakat daha sonra Mithradates adında bir oğlan ile iki de kız çocuk dünyaya

Kappadokia Kralı Orophernes'in (MÖ 158-157) bir gümüş sikkesi. Ön yüzde kralın başı; arka yüzde Nike.

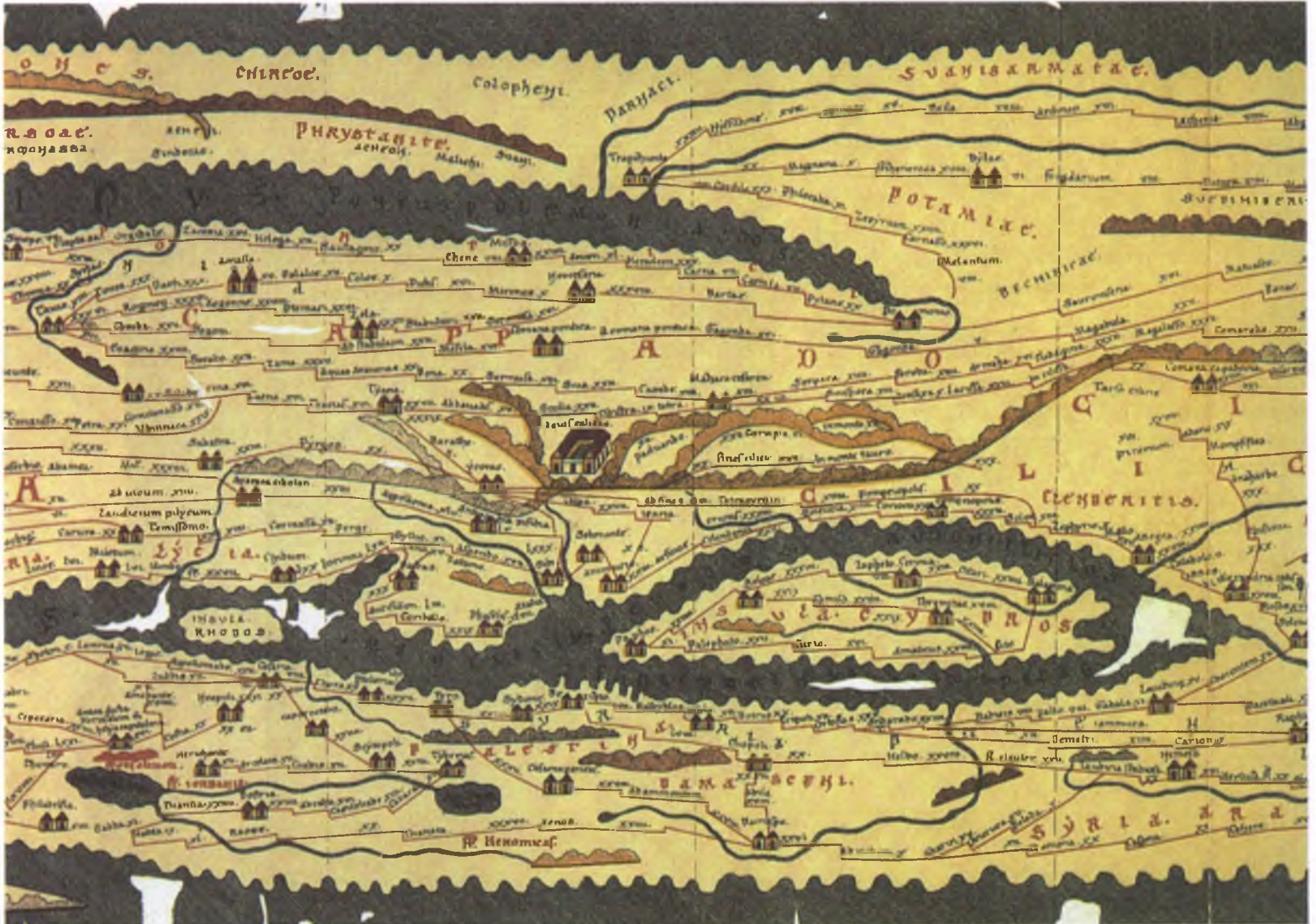
getirince, önceki evlatlıklardan biri Roma'ya, diğeri İonia'ya gönderildi.

IV. Ariarathes'in ölümü üzerine tahta Mithradates geçti; fakat bu kral adını V. Ariarathes olarak değiştirdi. V. Ariarathes hem Eusebes (= dindar) hem de Philopator (= babasını seven) lâkaplarını kullanmıştır. Makedonya Kralı Perseus'un dul karısı ve Syria Kralı Demetrios Soter'in kızı olan Laodike ile evlilik önerilerini geri çevirdi. Demetrios, IV. Ariarathes'in evlatlığı (aynı zamanda V. Ariarathes'in üvey kardeşi) Orophernes'in tahtta hak iddiasını destekleyerek onun Kappadokia'nın başına geçmesini sağlamış (MÖ 161), Ariarathes'i de Roma'ya kaçmaya zorlamıştı. Roma Senatosu, Kappadokia'nın iki kardeş arasında bölüşülmesini önermişse de, çok geçmeden, V. Ariarathes, kuzeni Pergamon Kralı II. Attalos'un yardımıyla tahtını yeniden ele geçirmiş ve Kappadokia'yı refaha ulaştırmıştır. V. Ariarathes, Yunan kültürüyle yetişmiş, iyi eğitilmiş bir kişiydi. Aynı zamanda filozof Karneades'in öğrencisi olan Ariarathes, Atina vatandaşlığına da geçmiş, Hellenizmin ve Hellenistik kurumların kendi ülkesinde kök salması için çalışmıştır. Onun zamanında Kharrondas kanunlarının Mazaka'da uygulanması için

bir anayasa heyeti de oluşturulmuştu. Bu kanunlar, Kappadokialı çocukların eğitimi, öksüzlerin bakımı ve ailenin korunması ile ilgilidir. Fakat tüm çabalarına rağmen Kappadokia Hellenize olamamış, yerel âdetler ve köy ekonomisi var olmaya devam etmiştir. Yunan dili, yerel dil ve lehçeler karşısında zayıf kalmıştır. Philostratos (MS 3. yüzyıl) Kappadokialıların Yunancayı kötü konuştuklarından söz etmektedir.

Strabon (XII.2.8) V. Ariarathes'in, Mazaka'ya (Kayseri) 40 stadia mesafede bulunan Melas'ın (= Karasu) dar bir geçitle Halys'e (Kızılırmak) bağlandığı yerde bir baraj inşa ettirdiğinden söz eder. Fakat bir süre sonra barajın çökmesi sonucu Kappadokia ve Galatia toprakları sular altında kalmış, zarar gören halk, Roma'nın arabulucuğu ile kraldan 300 talent tutarında tazminat almıştır. V. Ariarathes, birkaç şehir de kurmuştur. Eusebeia adlı iki şehir, Nys(s)a (Harmandalı) ve Anisa (Karahöyük/Kültepe). Gerçekte iki Eusebeia'dan biri Mazaka idi. Adı, "Argaios (Erciyes) Dağı yanındaki Eusebeia" olarak değiştirilmiştir. Diğer Eusebeia ise, gerçekte Tyana (Kemerhisar) idi. Bu kentin adı da "İbros Dağı yanındaki Eusebeia" olarak değiştirilmiştir. Mazaka'nın

Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki orijinalinden 13. yüzyılda kopya edilen ve 16. yüzyılda Peutinger adlı bir bilginin aracılığıyla günümüze ulaşan haritada (Tabula Peutingeriana) Kappadokia'nın yeri.

kuzeydoğusundaki Anisa'nın adı MÖ 2. yüzyıl sonlarına tarihlenen bir yazıtta geçmektedir. Anisahlar kendilerini bir *politeuma* olarak adlandırmaktadırlar. Bu, onun kendi kendini yöneten bir toplum olduğuna, fakat tam bir şehir olmaktan uzak olduğuna işaret etmektedir. Fakat yine de gelişmiş bir anayasaları mevcuttu. En büyük idari görevli *demiurgos* idi. Roma ile iyi ilişkiler içinde olan V. Ariarathes, MÖ 160 yılı başında Roma'ya altın bir taç göndermiştir. Buna karşılık Roma Senatosu da kendisine kılıç ve fildişi koltuk hediye etmiştir. Pergamon Krallığı'nın Roma'ya vasiyeti sonrasında yaşanan Aristonikos İsyanı'nın bastırılmasında Roma'nın yanında yer alan V. Ariarathes, bu mücadele sırasında ölmüştür (MÖ 130). Ölümünden sonra, sadakatının mükâfatı olarak Lykaonia ile Pergamon egemenliğinde olan Kilikia'nın bir kısmı Kappadokia Krallığı'na verilmiştir. Fakat bu bölgelerin Kappadokia'ya dahil edilmeleri ile ilgili kesin bilgilere sahip değiliz.

Yukarıda belirttiğimiz gibi V. Ariarathes'in iktidarının ilk yıllarında, Orophernes (MÖ 161-159) birkaç yıl için Kappadokia tahtına geçmişti. Orophernes, bu kısa iktidarı sırasında Kappadokialıların gelenek ve göreneklerini küçümseyerek, İonia'nın âdetlerini benimsetmeye çalıştı. Ayrıca Diodoros'tan öğrendiğimize göre egemenliği altında bulunanlara çok kötü davranıyordu; onlardan olabildiğince çok para almaya çalışıyordu. Orophernes, Priene şehrinde saklanmak üzere 400 talentlik bir tür ihtiyat akçesi fonu oluşturmuştu. Bu fonu, muhtemelen ileride zorda kaldığında kullanacaktı. Tahtı ele geçirip Orophernes'i Syria'ya süren V. Ariarathes, Priene'den toplanan parayı istemiş, fakat Prieneliler vermemişlerdir. Bunun üzerine Ariarathes, Prienelilerin topraklarını istila etmiştir. Yine de paranın Orophernes'e gitmesine engel olamamıştır.

Ariarathes'in ölümünden sonra kralın dul karısı Nysa, oğulları adına, krallığı sürdürmeye çalıştı. Çocuklarından beşini, ileride iktidar sorunlarıyla karşılaşmamak için öldürdü. Fakat altıncısı gazabından kurtuldu ve VI. Ariarathes Epiphanes adıyla 15 yıl Kappadokia tahtında kaldı (MÖ 130-116). VI. Ariarathes'in ilk başlarda annesi Nysa ile kısa bir ortak hükümdarlık dönemi olduğu kabul edilmektedir. VI. Ariarathes, V. Ariarathes'in en küçük oğluydu. Annesinin ölümünden sonra tek başına kral oldu. Pontos Kralı V. Mithradates'in kızı (ve VI. Mithradates'in de kız kardeşi) Laodike ile evlendi. Laodike, iki oğlan ve bir kız çocuğu (Nysa) dünyaya getirdi. Nysa, daha sonra Bithynia tahtına geçecek olan Nikomedes (IV.) ile evlendi. Mithradates, Ariarathes'in öldürülmesinin, kız kardeşini iktidara getireceğini düşünüyordu. Böylece Pontos'un Kappadokia'daki nüfuzu artmış olacaktı. Bu düşüncelerle cinayeti planladı ve VI. Ariarathes, bir Kappadokia soylusu olan Gordios tarafından öldürüldü (MÖ yaklaşık 112). Gordios daha sonra Pontos'a kaçtı.

Tyana'daki (Kemerhisar) Roma havuzu (üst). Bu havuzu oluşturan kaynağın suları kemerlerle Tyana'ya ulaştırılıyordu.

Kappadokia'da yetmişmiş Ephrates adlı Armenialı bir hadıma ait mezar taşı (alt).

3. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Taşın üzerindeki yazıtta Ephrates'in ağzından şunlar yazılıdır:

*Benim memleketim
Armenia idi,*

*Ama beni
Kappadokialıların
toprakları yetiştirdi,*

*Ben hadım Ephrates
Bütün ölümlülerin sevdiği
Neşelen ey yolcu*

VI. Ariarathes'in öldürülmesinden sonra tahta büyük oğlu VII. Ariarathes Philometor geçti (MÖ 116-101). Fakat, yeni kral daha çocuk yaşta olduğu için, idareyi annesi Laodike ele almıştı. Bithynia Kralı III. Nikomedes Bithynia'yı işgal edince, Pontos Kralı VI. Mithradates Eupator kız kardeşi Laodike'ye yardım için Kappadokia'ya girmiş; fakat onun Nikomedes'le evlendiğini öğrenince her ikisini de Kappadokia'dan sürüp, yerine tekrar yeğeni VII. Ariarathes'i geçirmiştir. Mithradates'in kızkardeşi üzerinde bir söz sahibi olamadığı, onun III. Nikomedes ile evlenip Kappadokia'yı yönetmek istemesiyle açığa çıkmıştır. Böylece, Kappadokia, Mithradates'in istediği gibi Pontos'un değil, Nikomedes'in istediği gibi Bithynia'nın nüfuzu altına girmiştir. Fakat bu durum uzun sürmemiş, Mithradates her ikisini de Kappadokia'dan sürmüştür. Her ne kadar Kappadokia tahtında

VII. Ariarathes bulunuyorsa da, kendisinin tahta geçmesini sağlayan VI. Mithradates, doğal olarak kralın iç işlerine karışıyordu. Hatta, kralın babasının katili olan Gordios'u yanına alması için ısrar edince, Ariarathes buna karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Mithradates, Ariarathes'i öldürtmüştü; Kappadokia tahtına kendi oğlunu (Ariarathes sülalesinden olmamasına rağmen) IX. Ariarathes adıyla geçirmiştir; fakat oğlu henüz sekiz yaşında olduğundan yanına Gordios'u vermiştir. Mithradates'in Kappadokia'yı 80.000 piyade, 10.000 süvari ve 600 İskit savaş arabasıyla istila ettiği söylenmektedir.

Bunun üzerine Kappadokialılar ayaklanarak VII. Ariarathes'in kardeşi VIII. Ariarathes'i tahta geçirmişlerdir (MÖ 100 ?). Fakat Mithradates'e yenilerek o da öldürülmüştür. Ariarathes sülalesinin son ferdi olan VIII. Ariarathes'in tahtta ne kadar kaldığı veya krallık yapıp yapamadığı hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. Sikke bastırıldığına dair elimizde hiçbir kanıt yoktur.

Büyük Mithradates olarak da bilinen VI. Mithradates Eupator'un oğlu IX. Ariarathes (MÖ 101-87), her ne kadar Ariarathes adını taşısa da Ariarathes sülalesinin değil, Pontos kral sülalesinin bir ferdidir. O sıralar sekiz yaşında olan IX. Ariarathes'in yanına VI. Ariarathes'in katili olan Gordios verildi. Kral, IX. Ariarathes olmasına rağmen, gerçek hükümdar Gordios'tu. Eusebes ve Philopator unvanlarını almış olan IX. Ariarathes, babası VI. Mithradates'in desteği ile tahtı 15 yıla yakın bir süre elinde tutabildi. Bir hastalık sonucu Thessalia'da Tisaion'da öldü.

Kappadokia Krallığı'nın bu dönemi oldukça karışık bir iktidar mücadelesine sahne olmuştur. VIII. Ariarathes'in ölümünden sonra Kappadokia tahtı için iki aday vardı: Biri, Mithradates'in adayı IX. Ariarathes, öteki Bithynia Kralı III. Nikomedes'in adayı olan VI. Ariarathes'in üçüncü oğlu. Mithradates, zora

Tyana yakınındaki Roma İmparatorluk Dönemi su kemeri (üst ve alt).

başvurarak kendi oğlunu tahta geçirince Kappadokia halkında huzursuzluk başgöstermiştir. Bunun üzerine Roma Senatosu duruma müdahale ederek her iki adayın krallığına karşı çıkmış ve Kappadokia'nın halkın idaresine bırakılması gerektiğini söylemiştir. Fakat Kappadokialılar bir kral seçilmesinde ısrar edince, Mithradates'in adayı Gordios ile Ariobarzanes adlı bir soylu ön plana çıkartılmıştır. Roma'nın dayatmasıyla I. Ariobarzanes (MÖ 96) Kappadokia tahtına geçmiştir.

Yukarıda anlattığımız bütün bu olaylar Kappadokia'daki Ariarathes sülalesinin sonunun, Pontos Kralı VI. Mithradates Eupator'un ihtirasının bir sonucu olduğunu göstermektedir.

I. Ariobarzanes (MÖ 96-63), Roma desteği ile tahta geçtiğinden ve bir Roma dostu olduğundan Philoromaios (= Roma'yı seven) unvanını taşıyordu. Fakat Roma'nın adayının Kappadokia tahtına geçmesi, Mithradates'i üzmüş, bundan böyle hep Romalıların karşısında olmuştur. I. Ariobarzanes, tahtı elinde tutabilmek için sıkıntılı yıllar yaşamıştır. Ömrü, tahta çıkıp-inmekle geçmiştir. Nitekim, MÖ 93'te Armenia Kralı Tigranes, Gordios'un da desteğiyle, Ariobarzanes'i tahtından uzaklaştırmış, IX. Ariarathes'i tahta geçirmiş, fakat bir yıl sonra Roma consul'ü Sulla tarafından Ariobarzanes yeniden tahta çıkarılmıştır. Çok geçmeden tahttan yine uzaklaştırılmışsa da MÖ 91'de consul Aquillius'un desteğiyle yeniden tahtına kavuşmuştur. MÖ 90-89'da Mithradates, Ariobarzanes'in Kappadokia'yı terketmesini sağlamış, fakat Sulla'nın subayı Curio'nun yardımı ile MÖ 84'te tekrar tahta geçmiştir. İki yıl sonra baskı sonucu tekrar ülkeyi terkederek Ariobarzanes, Murena'nın yardımı ile tahtına kavuşmuştur. Bir ara (MÖ 77) Tigranes, Kappadokia'ya girerek, Mazaka'yı ele geçirmiş ve halkını yeni kurduğu Tigranokerta

(Silvan yakınlarında. Ortaçağ'da aynı yerde Arzan kenti kurulmuştur) kentine yerleştirmiştir. MÖ 74'te Mithradates Ariobarzanes'i tekrar tahttan uzaklaştırmış, Lucullus'u tahta geçirmiştir. MÖ 69'da Lucullus'un Fırat'ın karşı kıyısındaki Tigranes'e karşı yaptığı sefere destek vermiştir. Bu arada Tigranes'in Mazaka'ya yerleştirdiği Mazakalılar tekrar memleketlerine dönmüşlerdir. Son kez MÖ 67 yılı sonlarında Mithradates ve Tigranes tarafından ülkesinden kovulan Kral Ariobarzanes, bir yıl sonra Pompeius tarafından tahtına iade edilmiştir. Pompeius, önce Tigranes'in oğluna verdiği Sophene ve belki Gordiyene yörelerini de krala vermiştir. Böylece Kappadokia'nın doğu sınırı güvence altına alınmış oluyordu. Hatta, Lykaonia'daki Kybistra'nın (Ereğli) Ariobarzanes'e verilmesiyle güneybatıdaki Kilikia Kapıları da kontrol altına alınmıştı. MÖ 63'te Ariobarzanes tahtından feragat etti ve Kappadokia Krallığı, Pompeius'un huzurunda yapılan bir devir-teslim töreniyle oğluna geçti. Görüldüğü gibi, Kappadokia, Pontos ile Roma'nın kendi adaylarını iktidar sahibi yapmak için mücadele ettikleri bir ülke olmuştu. Bu iki güçten birinin desteğini alan kukla kral Kappadokia tahtına geçiyordu. I. Ariobarzanes Philoromaios'un, iktidarının 32. yılına kadar tarihler taşıyan drahmileri basılmıştır. Aradaki bazı tarih boşlukları, iktidar kesintilerinin olduğu yıllara işaret etmektedir.

Valerius Maximus (V. 7. 2) krallık tacının devir-teslim töreninde, tacını oğluna veren I. Ariobarzanes'in çok keyifli olduğunu; babasının tacını hak etmeden aldığını düşünen II. Ariobarzanes'in ise çok üzgün olduğunu yazar. I. Ariobarzanes ile Athenais'in oğlu olan II. Ariobarzanes Philopator'un iktidarı (MÖ 63-52) oldukça sıkıntılı geçmiştir. MÖ 51'de, Cicero'nun Kilikia valisi olmasından kısa bir süre önce öldürülmüştür.

Kappadokia Kralı V. Ariarathes'in (MÖ 163-130) gümüş sikkesi. Ön yüzde kralın başı; arka yüzde Athena.

Ma Tapınağı

Kappadokia'nın güneyinde, Kataonia bölgesinde yer alan antik Komana kentinin kalıntıları Adana'nın Tufanbeyli ilçesi merkez bucağına bağlı Şar Köyü'ndedir. Komana, Antikçağ'da Ma Tapınağı ile ünlüydü. Strabon (XII. 2. 3) bu dinsel merkez ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

"...Bu Antitauroslardaki derin ve dar vadilerde Komana ve buradaki halkın 'Ma' dedikleri Enyo Tapınağı bulunur. Burası önemli bir kenttir; halkını çoğunlukla dindar kişiler ve tapınakta yaşayan hizmetkârlar oluşturur. Halkı Kataonialılar olup genellikle krala tâbi olarak sınıflandırılırlarsa da, aslında, çoğunlukla rahibe tâbidirler. Rahip, tapınağın ve hizmetkârlarının ruhani başkamdır. Ben orada konuk olduğum zaman bunların sayıları kadın erkek karışık altı binden fazlaydı. Ayrıca tapınağın, geliri rahipler tarafından kullanılan önemli

bir de arazisi vardı. Kappadokia'da kraldan sonra rahip gelir ve genellikle rahip, kralla aynı soydandır Artemis Taurobolos onuruna yapılan ayinlerin buraya Orestes ile kızkardeşi Iphigenia tarafından Tauroslar Skythia'sından getirildiği ve kente ismini veren yas saçının buraya bunlar tarafından bırakıldığı zannedilmektedir. Şimdi Saros nehri bu kentin içinden akar ve Tauroslerden geçerek Kilikalıların ovalarına ve sonra da denize ulaşır."

Kappadokia Komanası dışında bir de Pontos Komanası'nda Ma Tapınağı bulunmaktaydı. Caesar'ın, Pontos Kralı Büyük Mithradates'in oğlu Bosphoros Kralı Pharnakes ile olan mücadelesinde Komana'ya geldiği ve Ma Tapınağı'nı ziyaret ettiği bilinmektedir.

Kappadokia Kralları

Ariarathes Sülalesi

I. Ariarathes
(MÖ yak. 350-322)

II. Ariarathes
(MÖ yak. 301-yak. 280)

Ariaramnes
(MÖ yak. 280-yak. 230)

III. Ariarathes
(MÖ yak. 230-yak. 220)

IV. Ariarathes
(MÖ yak. 220-163)

V. Ariarathes
(MÖ 163-130)

Orophernes (gasıp)
(MÖ 159-157)

VI. Ariarathes
(MÖ 130-116)

VII. Ariarathes
(MÖ 116-101)

VIII. Ariarathes
(MÖ 101-99
ilk iktidar)

IX. Ariarathes
(MÖ 99-87)

VIII. Ariarathes
(MÖ yak. 90-86
ikinci iktidar)

Ariobarzanes Sülalesi

I. Ariobarzanes
(MÖ 95-63)

II. Ariobarzanes
(MÖ 63-52)

III. Ariobarzanes
(MÖ 52-42)

X. Ariarathes
(MÖ 42-36)

Arkhe-laos
(MÖ 36-MS 14)

II. Ariobarzanes'in ölümünden sonra yerine oğlu III. Ariobarzanes (MÖ 52-42) geçmiştir. Taht entrikalarını, o sıralar Kilikia proconsul'ü olan Cicero'nun desteği ile atlatabilmiştir. Pompeius'a ve bazı Romalı soy-lulara olan borcunu ödemesinde de Cicero yardımcı olmuştur. Roma'daki Caesar ile Pompeius ve yan-daşları arasındaki iç savaş sırasında Pompeius'u desteklemiştir. Fakat onun yenilgisinden sonra, Ca-esar yine de kendisini affetmiş ve hatta Küçük Ar-menia'yı da Kappadokia'ya bağlamıştır. Pontos Kralı II. Pharnakes'e karşı Caesar'ın desteğini sağlayan Ariobarzanes, MÖ 42'de Caesar'ın katillerinden biri olan Cassius'un emriyle öldürülmüştür. Cicero, MÖ 51 yılı Aralık ayında Atticus'a yazdığı mektupta (*Epist. ad Atticum* VI. 1. 3), Ariobarzanes'i yeteneksiz ve aciz bir kral olarak tanımlamaktadır.

III. Ariobarzanes'in MÖ 42'de öldürülmesinden sonra yerine, Marcus Antonius'un desteği ile, karde-şi X. Ariarathes (MÖ 42-36) geçmiştir. Fakat kralın öldürülmesi emrini veren de yine Antonius idi.

Antonius, tahta, Komana'daki rahip ailelerinden birine mensup olan Sisines'i geçirmiştir. Kral, Arkhe-laos (MÖ 36-MS 17) adını almıştır. Ariobarzanes sülalesinden olmayan Arkhe-laos, Antonius sayesinde Kappadokia tahtına geçtiğinden, Roma'daki iç savaş sırasında onun yanında yer almıştır. Augustus'un Antonius'u yenilgiye uğratmasından sonra, tahtını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmış, ama Augustus kendisine dokunmamıştır. MÖ 20'de Augustus, Arkhe-laos'a, Küçük Armenia ile Dağlık Kili-kia'yı da vermiştir. Strabon, Arkhe-laos'un çoğu za-manını Dağlık Kilikia'daki Elaiussa Adası'nda (Ayaş-Erdemli) geçirdiğini söylemektedir. Kral, orada kur-duğu Elaiussa kentinin kurucusu olduğundan sikkelerinde Ktistes (=kurucu) unvanını kullanmıştır. Augustus'a bir şükran ifadesi olarak kentin adını, Augustus'un Yunanca biçimi olan ve "kutsal" anlamını

taşıyan Sebaste'ye çevirmiştir. Arkhe-laos, kendi adı-nı taşıyan bir kent de (Arkhe-lais=Aksaray) kurmuş-tur (bu kent, Kappadokia'nın eyalet olmasından sonra Claudius tarafından Roma kolonisi yapılmıştır). Fakat, Augustus'tan sonra Roma imparatoru olan Ti-berius, tutum ve davranışlarını beğenmediği Arkhe-laos'u Roma'ya çağırarak, krallığının elinden alın-cağı uyarısında bulunmuş; nitekim bir süre sonra kralın ölümü üzerine Kappadokia Krallığı resmen Roma Eyaleti (Provincia Cappadocia) yapılmıştır (MS 17). Kappadokia Krallığı'nın son kralı olan ve Philo-patris ile Ktistes unvanlarını kullanan Arkhe-laos'un 50 yılı aşkın krallığının 20., 22., 40., 41., 42. ve 49. iktidar tarihlerinde basılmış drahmileri mevcuttur.

Arkhe-laos'un ölümünden sonra kızı Glaphyra ve II. Arkhe-laos'u tarih sahnesinde görüyoruz. II. Arkhe-laos hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz.

Strabon (XII. I. 2), Kappadokia'nın Roma eyaleti olmasından önceki durumunu ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Krallık, her biri belirli bir yöreyi kap-sayan 10 strategia'ya (bir tür yerel yönetim- valilik) ayrılmıştı. Bunların sayısı Pompeius döneminde 11 olmuştur. Adları; Garsauritis, Tyanitis, Kilikia, Katao-nia, Melitene, Morimene, Khamanene, Saravene, La-viansene, Sargarausene ve on birincisi Lykaonia'nın bir kısmını kapsıyordu. Her bir strategia'nın başın-da strategos adlı yönetici bulunuyordu. Strabon, Kappadokia'da iki önemli kent olduğunu söylemek-tedir. Biri Tyanitis yöresindeki Tyana, öteki Kilikia yöresindeki Mazaka. Ksenophon, geçmiş Hitit dö-nemine değin giden Tyana'dan büyük ve zengin bir kent olarak söz eder. Kilikia Kapıları olarak anılan ge-çide uzanan ana yol üzerinde bulunması da onun stratejik önemini gösterir. Kentin yakınındaki bir kaynakta Zeus Asbamaios Tapınağı vardı. V. Ari-arathes Eusebes Philopator onuruna "Tauros yanın-daki Eusebeia" olarak da anılmıştır.

Erciyes Dağı,
güneyden görünüm.
Erciyes Dağı (Argaios),
Eskiçağ'da Kappadokia
bölgesinde ve
Kaisareia'da (Kayseri)
kutsanan bir dağdı.
Kaisareia'nın, özellikle
Roma İmparatorluk
Dönemi'nde basılmış
sikkelerinde çok sık
betimlenmiştir.

PONTOS KRALLIĞI

alüminyum yatakları ile bugünkü Sivas'ın doğusundaki tuz yatakları kayda değerdir. Dazimonitis Ovası civarındaki dağlarda demir ve bakır, Phazimonitis'in güneyindeki tepeliklerde ise gümüş madenleri bulunmaktaydı.

İkinci binyılda bu topraklar Hitit İmparatorluğu'nun egemenlik alanı içindeydi. Daha sonra Phrygia Krallığı'na dahil olmuş, Pers Kralı Kyros'un (MÖ 559-529) zamanında ise Pers satraplıklarından birini oluşturmuştu. Büyük İskender'in Küçük Asya'yı istilası sırasında Pontos, Ariarathes adlı bir Pers satrabı tarafından yönetilmekteydi. Ariarathes'in sarayı ve karargâhı Iris Nehri kıyısındaki Gaziura'da (Turhal yakınında) bulunuyordu. Yunanlar, Pontos'ta oturan yerli halkı "Leukosyri" (Beyaz Suriyeliler) olarak adlandırıyorlardı.

Pontos'ta iç kesimde yer alan ufak yerleşmelerden biri Kabeira'dır (Niksar). Büyük Mithradates'in bir sarayının ve av parkının da bulunduğu bu yer, bir ticaret kasabası olarak da adlandırılabilir. Daha güneyde yer alan Gaziura'da da (Turhal yakınında?) Mithradates'in bir sarayı bulunmaktaydı. İç kesimdeki en büyük yerleşme ise Amaseia (Amasya) idi. Iris Nehri kıyısındaki Amaseia, Pontos Krallığı'nın ilk dönemlerinde başkent idi. Coğrafyacı ve tarihçi Strabon da Amaseia'da doğmuştu. Strabon, Amaseia'yı şöyle anlatmaktadır :

"Benim kentim, içinden Iris Nehri'nin aktığı geniş ve derin bir vadide kurulmuştur. İnsan emeği ve doğa buraya hem kent hem de kale karakterini olağanüstü bir şekilde sağlamıştır. Çünkü burası yüksek ve çok sarp bir kaya olup dimdik nehre doğru iner ve nehir tarafında, kentin kurulmuş olduğu yerde, kıyıda bir duvar ve her iki tarafta sivri tepelere doğru uzanan duvarlar vardır. Bu tepeler iki tane olup doğal bir şekilde birbirlerine bağlıdır ve görkemli birer kule halinde yükselmektedirler. Bu alan içinde kralların hem sarayları hem de anıt mezarları bulunur. İki sivri tepe birbirlerine tamamen dar bir geçitle bağlıdır. Burası her iki tarafta kıyıda ve varoşlardan beş veya altı stadia yüksekliktedir ve bu geçitten tepelere bir stadiyalık, hiçbir kuvvetin aşamayacağı, dik bir yokuş daha vardır. Bu kayaların içinde sarnıçlar da bulunur, fakat kentin bu kaynaklardan faydalanmasına olanak yoktur. Buradan bir tanesi nehre, bir tanesi de boğaza doğru olmak üzere kayalara, boru şeklinde iki tane kanal oyulmuştur. Nehrin üzerine, bir tanesi

VI. Mithradates'in (MÖ 120-63) gümüş tetradrahmi.

Ön yüzde kralın portresi; arka yüzde otlayan geyik.

Mithradates'in gümüş sikkelerinde yıl ve ay belirtildiği için tarihlenmeleri kolaydır (sağ üst).

Aynı sikkenin ön yüzünden

VI. Mithradates'in sikke portresi, detay (sol üst).

Pontos, Küçük Asya'nın kuzeyinde Halys (Kızılırmak) ile Kolkhis (Anadolu'nun kuzeydoğu ucu) arasındaki bölgeye verilen addır. Güneyde Kappadokia ve Küçük Armenia ile sınırlanır. Kıyıya paralel olarak uzanan dağların arasında derin vadiler vardır. Halys ve Iris (Yeşilirmak) ırmaklarının denize döküldüğü kesimlerde ise ovalar oluşmuştur. Yağmurlu ve verimli bir bölge olan Pontos ılıman bir iklimte sahiptir. Zeytin ve fındık yetiştirilmekte, hayvancılık ve hububat ekimi yapılmaktadır. Ormanlarda gemi yapımında kullanılan kereste bol olup, dağlar demir, bakır, gümüş, tuz ve alüminyum açısından zengindir. Gerek Ksenophon gerek Strabon bölgede yaşayan Khalyblerin demircilikle uğraştığından söz ederler. Başlıca ırmaklar Halys (Kızılırmak), Lykos (Kelkit), Iris (Yeşilirmak) Thermedon (Termesuyu)'dur. Strabon, bölgenin verimli iki ovasından söz etmektedir: Themiskyra (Çarşamba) ve Sidene. Strabon, Thermedon ve Iris ırmaklarının suladığı ovalardan (Çarşamba ve Bafra ovaları) söz ettikten sonra düzlüklerin ota kaplı olduğundan, sığır ve at yetiştirildiğinden, üzüm, armut, elma ve fındık yetiştirildiğinden, meyvelerin ağaçlardan sarkacak kadar bol olduğundan söz eder. Lykos ve Iris ırmaklarının içinden aktığı ovalar üst üste teraslar şeklinde yükselmektedir. "Pontos'un Bahçesi" olarak da adlandırılan Phanaroia Ovası (Taşova) ise zeytin ve bağcılık açısından çok verimliydi. Aynı şekilde yukarı Iris Ovası olan Dazimonitis (Tokat Ovası) ile Iris'in kollarından birinin oluşturduğu Khiliokomon (Suluova) da verimli ovalardandır. Dazimonitis, Komana'daki Ana Tanrıça Tapınağı'nın arazisiydi; Khiliokomon ise Amaseia'ya (Amasya) ait idi. Kuzeyde, aşağı Iris ile Halys arasında kalan Phazimonitis yöresi ise verimliliğiyle olduğu kadar kaplıcalarıyla da ünlüydü. Dağlık bölgede yer alan Paryadres, kereste ve madenler açısından oldukça zengin sayılır. Paryadres'teki

Pontos Bölgesi haritası.

kentten varoşlara, diğeri de varoşlardan dışarıya olmak üzere iki köprü kurulmuştur”

Kıyıya çıkıp doğuya doğru ilerlediğimizde Amisos (Samsun) kenti ile karşılaşılır. Bir Miletos kolonisi olarak kurulan kente, daha sonra Atinalılar da gelmişlerdi. Amisos bu dönemde bir ara Peiraios adını taşımıştı. Halys ve Iris’in denize döküldüğü yerler hububat ve meyve açısından zengindi. Kereste, demir ve yarı-değerli taşların ihracı ile toprak ürünlerinin zenginliği Amisos’un, Pontos’un ticari başkenti olarak anılmasına neden olmuştu. Kent Büyük Mithradates tarafından bayındır bir hale getirilmiş, Roma İmparatorluğu döneminde de gelişimini sürdürmüştür.

Pontos’ta önemli tapınaklar vardı. Bunlar arasında Komana’da Ma, Kabeira’da Men Pharnaku ve Zela’da (Zile) Anaitis’i sayabiliriz. Bu tapınaklar geniş arazilere sahip olup çok sayıda köle çalışmaktaydı. Komana’daki (Tbkat, Gömenek Köyü) tapınakta 600 köle çalıştığından söz edilmektedir.

Pontos’taki Mithradates adını taşıyan krallar yaklaşık olarak MÖ 4. yüzyılın sonundan itibaren görülmürler. Bu adı taşıyan altı kralın ilki olan I. Mithradates, bir Pers soylusunun oğluydu. Baba oğul bir ara Küçük Asya’da güçlü bir yere sahip olan Tek-gözlü (Monophthalmos) Antigonos’un yanında görev almışlardı. Bir süre sonra Antigonos, baba oğul Mithradateslerin sadakatinden şüphelenmiş ve onları öldürmeyi planlamıştı. Fakat Antigonos’un oğlu Demetrios, genç Mithradates’e babasının planından bahsedince Mithradatesler kaçmışlardı. Çok geçmeden baba Mithradates yakalanıp öldürülür; genç Mithradates ise Paphlagonia’da izini kaybetmeyi başarır ve iyi tahkim edilmiş bir kale olan Kimiata’yı (Kurmalar, Ilgaz) kendisine karargâh seçer. MÖ 301’de Antigonos’un Seleukos ve Lysimakhos tarafından öldürülmesinin ardından Mithradates (MÖ yak. 302-265) tekrar sahneye çıkar ve Pontos Krallığı’nın temelini atar. Fakat Korou Pedion Savaşı’ndan yirmi yıl sonra

Seleukos Nikator’un komutanı Diodoros, Mithradates’i yener ve onu öldürür. Pontos Krallığı tahtına önce oğlu Ariobarzanes (MÖ yak. 265-255) ve yaklaşık on yıllık iktidarından sonra da II. Mithradates (MÖ yak. 255-220) geçmiştir. Onun ölümünden sonra tahta geçen III. Mithradates (MÖ yak. 220-185) ise sikke bastıran ilk Pontos kralıdır. Kendisinden sonra tahta sırasıyla I. Pharnakes (MÖ yak. 185-169), IV. Mithradates (MÖ yak. 169-150) ve V. Mithradates (MÖ yak. 150-120) geçmiştir. Bu krallar ve icraatları hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır. Sinope (Sinop), I. Pharnakes zamanında Pontos Krallığı’nın başkenti olmuştur. Pharnakes, Bithynia’yı ele geçirdiyse de daha sonra Pergamon, Kyzikos (Belkıs/Erdek) ve Herakleia’nın oluşturduğu ittifak karşısında Bithynia’dan çıkmak zorunda kaldı. Büyük Antiokhos’un kızı Nysa ile evlenen Pharnakes MÖ 169’da öldü. Oğlu henüz küçük olduğundan yerine kardeşi IV. Mithradates geçti. Onun da ölümünden sonra bu kez Pharnakes’in oğlu V. Mithradates tahta geçti. Roma’nın dostu ve müttefiki olarak Kartaca’ya karşı yaptığı savaşta ona yardım etti. Son Pontos kralı ise V. Mithradates’in oğlu VI. Mithradates Eupator Dionysos’tur (MÖ 120-63).

VI. Mithradates ve dönemi birçok antik yazar tarafından kaleme alınmıştır. Fakat bu yazarların eserlerinden bir kısmı günümüze kalmadığı gibi, günümüze kalanların çoğu da ne yazık ki tam değildir. Elimizde mevcut ve yeterli bilgi alabildiklerimiz arasında Plutarkhos’un *Sulla’nun Yaşamı*’nı, Appianos’un *Mithridatika*’sını, Strabon’un *Geographika*’sını, Memnon’un Herakleia Pontike’nin (Karadeniz Ereğlisi) tarihi üzerine kaleme aldığı eserini, Iustinus’un *Epitoma Historiarum Phillippicarum*’unu ve Cicero’nun bazı söylevlerini sayabiliriz.

“Büyük” lâkabı ile anılan VI. Mithradates, babasının ölümünden sonra, annesi tarafından öldürtüleceği korkusuyla dostları tarafından dağlara kaçırılmıştı. Bir süre sonra güçlü bir kişi olarak ortaya çıktı ve Sinope’yi ele geçirerek annesini hapsedti. Kardeşini

de öldüren Mithradates, kız kardeşi Laodike ile evlendi. Pontos tahtının tek hâkimi olarak egemenlik alanını genişletmek amacı ile komutanı Diophantos'u önce Karadeniz'in kuzey kıyılarına (Kırım) daha sonra da Pontos'un doğusundaki Kolkhis'e sefere gönderdi, buralardan önemli miktarda gelir ve asker elde edildi. Bosporos Krallığı'nın başında bulunan Parisades, 180. 000 medimnoi buğday ve 200 gümüş talanton karşılığında krallığını Mithradates'e bırakmak zorunda kaldı.

Mithradates, Bithynia Kralı III. Nikomedes'i yanına çekerek Paphlagonia'yı işgal etti (MÖ 108-107). Daha sonra Galatia, Kappadokia ve Bithynia'yı ele geçirdi. Fakat bu başarıları çok uzun sürmedi. Roma'nın müdahalesi sonucu komşu krallıklara karşı saldırgan tutumu ve onların iç işlerine karışması engellendi. Mithradates, kardeşi IV. Nikomedes'e karşı ayaklanarak Bithynia tahtına göz diken Sokrates'e yardım ederek onu tahta geçirmişti. Fakat IV. Nikomedes, Roma'nın yardımı ile tekrar tahta geçmeyi başardı. Hatta bununla da yetinmeyerek Pontos topraklarına saldırılarda bulundu. Ne olduysa Nikomedes'in saldırıları ile oldu. Mithradates, bu saldırıları bahane ederek Roma'ya savaş açtı.

Tarihe I. Mithradates Savaşı olarak geçen savaş MÖ 89/88'de başladı. Romalıların, biri Cassius komutasında Bithynia-Galatia sınırında, ikincisi M. Aquillius komutasında Bithynia'nın doğusunda ve üçüncüsü de Q. Oppius komutasında Kappadokia'nın hemen güneyinde, Lykaonia'da bulunan üç ordusu savaş hazırlıklarını yapıyordu. Mithradates ise Anadolu'dan ve Karadeniz'in kuzeyinden çok sayıda asker toplamıştı. 250.000 piyade, 40.000 süvari, 130 İskit arabası ve irili ufaklı 400 gemilik bir donanması olduğu söyleniyordu. Kuşkusuz, Roma'nın üç küçük ordusu, Mithradates'in gücü ile karşılaştırılmazdı. Mithradates'e kafa tutan Nikomedes 50.000 piyade ve 6.000 süvari ile Roma'nın arzusu üzerine Paphlagonia'ya girmişti. Amnias Çayı (Göksu) yakınında Pontos kuvvetlerince sıkıştırılan Nikomedes'in kalabalık ordusu hareket imkânı bulamamış ve yenilgiye uğramıştır. Daha sonra, Bithynia'nın doğusunda karargâh kurmuş olan Aquillius komutasındaki Roma ordusu da Mithradates'in komutanı Menophanes tarafından güneye çekilmeye zorlandı. Neoptolemos ve Naimenes'in de katılımı ile ordusunun büyük bir bölümünü kaybeden Aquillius, Sangarios Irmağı'nı (Sakarya) aşarak Pergamon'a kaçtı. Batı Anadolu kentleri Mithradates'i büyük bir coşku ile karşıladılar. Mithradates, Roma consulü Aquillius'u savaşın başlamasına neden olan bir provokatör olarak gördüğü için, onu bir eşek sırtında dolaştırarak teşhir ve rezil etti. Pergamon'da, paraya doymak bilmeyen consulün ağzına eritilmiş altın akıtılarak öldürdü. Aquillius'a sığınmış olan Nikomedes, onun yenilgisi üzerine bu sefer Galatia sınırında karargâh kurmuş olan Roma consulü Cassius'a sığınmıştı. Fakat Cassius, Mithradates'e

saldırmayı göze alamayarak Apameia'ya (Dinar) çekildi. Aynı şekilde diğer Romalı komutan Oppius da Kappadokia'ya çekildi. Böylece Mithradates'in önü açılmış oldu. Güneye doğru ilerleyerek Ipsos'a geldi, oradan da batıya yöneldi. Apameia'ya vardığında, kent teslim oldu. Mithradates, son depremden zarar gören kente imar faaliyetleri için maddi yardımda bulundu. Roma sempatizanları cezalandırıldı. Daha sonra diğer kentlere de uğrayarak adeta gövde gösterisi yapan Mithradates, Ephesos'a geldiğinde Romalıların ve İtalya kökenlilerin, çocuk, kadın erkek, özgür veya köle ayırt etmeksizin öldürülmesini emretti. Bu katliamda 80. 000'den fazla kişinin öldürüldüğü söylenmektedir. Öyle ki, Ephesos ve Pergamon'da ibadet için tapınaklara sığınmış olanlar bile katledildi. Tarihe "Ephesos Akşamı" adıyla geçen bu katliamın MÖ 88 baharı ya da yazında olduğu anlaşılmaktadır. Mithradates, Küçük Asya'da egemenliğini ilan etmesine rağmen, Rhodos'a boyun eğdirememişti. MÖ 88 sonbaharında Rhodos'u kuşatmasına karşın, alamadı. Kışın yaklaşması üzerine kuşatmadan vazgeçti; Anadolu'ya çekildi. Burada Lykia kenti Patara'yı (Ovagelemiş) kuşattı; fakat bundan da vazgeçerek Asia Eyaleti'ne döndü.

Roma Senatosu'nun Mithradates'e savaş ilan etmesinden sonra Sulla, MÖ 88 sonbaharında Ege Denizi'nin öte yakasına iki ordu göndermişti. Oğlu ve generali Taksiles'in ortak komutasındaki ordu Trakya ve Makedonya'yı istila ederken, Arkhelaos'un komutasındaki diğer ordu ise Yunanistan'a yöneldi. Arkhelaos, yolu üzerindeki Delos Adası'na çıkarak, adanın yönetimini elinde tutan Romalıları katletti; adadaki Apollon kutsal hazinesine el koydu. Daha sonra da Yunanistan'ı ele geçirdi. Fakat çok geçmeden, MÖ 87 baharında, consul Sulla komutasındaki Roma ordusu Mithradates'i Yunanistan'dan çıkarmak için Epeiros'tan geçerek Atina'ya yöneldi. Yolda karşılaştığı Mithradates'in komutanları Arkhelaos ve Aristion'u Atina'ya çekilmeye zorladı. Önce Khaironeia'da (MÖ 86) ve bir yıl sonra da Orkhomenos'ta (MÖ 85) Arkhelaos'u yenilgiye uğrattı. Sulla, Atina'yı da ele geçirmişti. Daha sonra Hellespontos'tan geçerek Anadolu'ya ayak bastı ve Mithradates'i barışa zorladı. Antlaşmaya göre, Mithradates, baş karargâhı olan Pergamon'u bırakacak, Bithynia, Paphlagonia ve Kappadokia'da ele geçirmiş olduğu yerleri geri verecekti. Diğer bir deyişle Batı Anadolu'yu boşaltarak Pontos'a çekilecekti. Ayrıca 2.000 talanton savaş tazminatı ödemeyi ve gemilerini teslim etmeyi de kabul etti. İki komutan MÖ 85 yılında Troas'taki Dardanos'ta (Kepez yakınlarında) buluşarak antlaşmayı kayda geçirdiler. Sulla, Asia Eyaleti'nde bazı düzenlemeler yaptıktan ve yönetimini Murena'ya bıraktıktan sonra Roma'ya döndü. Murena, MÖ 82 yılı baharında Pontos'a girerek Mithradates'e kafa tuttu. Fakat II. Mithradates Savaşı olarak bilinen savaşta, Mithradates karşısında yenilgiye uğrayarak kaçtı. Bundan sonra Mithradates ordusunu

güçlendirerek, yeniden Roma'ya karşı büyük bir harekât hazırlığına başladı.

Bithynia Kralı IV. Nikomedes MÖ 74 yılında öldüğünde toprakları, çocuğu olmadığı için, vasiyeti üzerine Roma'ya kaldı. Roma da Bithynia'yı bir eyalet düzenine sokabilmek için buraya bir heyet gönderdi. Fakat, bu topraklarda gözü olan Mithradates de Bithynia'yı işgal etti. Aurelius Cotta komutasındaki ilk Roma ordusunu yenilgiye uğrattı. Bu kez Roma, o sırada Kilikia valisi olan Lucullus'u Bithynia'ya gönderdi. Lucullus'un başarılı manevraları sayesinde Mithradates, Pontos'a çekildi. Lucullus, Pontos'a ilerleyerek yolu üstündeki kentleri birer birer ele geçirdi. Mithradates, damadı olan Armenia Kralı Tigranes'in yanına kaçtı. Lucullus, büyük bir ordu ile Armenia'ya yöneldi. Başkent Tigranokerta'yı (Silvan yakınında ?) kuşattı; Tigranes'in ordusunu yenilgiye uğrattı (MÖ 69). Tigranes kurtuluşu kaçmakta buldu. Lucullus ve ordusu ilk kez Tbroslar ve Euphrates (Fırat) Irmağı'nın ötesine geçmişlerdi. Lucullus'un Phrygia'ya dönmesini fırsat bilen Mithradates toparlanmaya başladı. Lucullus'un Romalı muhalifleri ise onu yıpratmak için türlü yollara başvuruyorlardı. Nitekim, MÖ 68 yılı baharında Küçük Asya'daki görevine son verildi. MÖ 67 yılı yazında Mithradates, Roma ordusunu Zela (Zile) yakınlarında büyük bir yenilgiye uğrattı. Mithradates artık Pontos'a tekrar egemen oldu. Lucullus'un yerine korsan savaşındaki başarısı ile ünlenen Pompeius atandı. O sırada Kilikia'da bulunan Pompeius, Galatia üzerinden Pontos'a girdi. İki ordu Lykos Irmağı (Gülünç Su) kıyısında karşılaştı. Yapılan savaşta Pompeius komutasındaki Roma ordusu Mithradates'in ordusunu kesin bir yenilgiye uğrattı ve Mithradates Kolkhis'e kaçtı. Böylece III. ve son Mithradates Savaşı Mithradates'in başarısızlığı ile sonuçlandı. Pompeius onu izleyerek Kolkhis'e ulaştı. Oradayken, Mithradates'e yardım eden Tigranes'e savaş açtı ve

Sol sayfa ve sağ sayfa üst: Pontos Kralı VI. Mithradates'in üniter sikkeler çerçevesinde Pontos ve Paphlagonia kentlerinde basılan bronz sikkelerinden örnekler: 1 Amisos, 29 mm. Ön yüz: Athena başı; arka yüz: Perseus, yerde Medusa'nın cesedi; 2 Amisos, 25 mm. Ön yüz: Ares başı; arka yüz: Kınında kılıç; 3 Amisos, 25 mm. Ön yüz: Zeus başı; arka yüz: Şimşek demeti üzerinde kartal; 4 Amisos, 21 mm. Ön yüz: Aegis; arka yüz: Nike; 5 (bu sayfada) Amisos, 25 mm. Ön yüz: Dionysos başı; arka yüz: Cista mystica ve Thyrsos.

Pontos Kralları

I. Mithradates (MÖ yak.302-265)

Ariobarzanes (MÖ yak. 265-255)

II. Mithradates (MÖ yak. 255-220)

III. Mithradates (MÖ yak. 220-185)

I. Pharnakes (MÖ yak. 185-169)

IV. Mithradates (MÖ 169-150)

V. Mithradates (MÖ yak. 150-120)

VI. Mithradates Eupator (MÖ 120-63)

II. Pharnakes (Bosporos Kralı, MÖ 63-47)

başkent Artaksata'ya (Erivan'ın güneydoğusunda Artashat) girdi. Çaresiz kalan Tigranes teslim oldu. Pompeius daha sonra Amisos'a (Samsun) gelerek, Pontos'un batısını Bithynia Eyaleti ile birleştirmiş ve Bithynia-Pontos Eyaletini oluşturmuştur. Tekrar eski gücüne ulaşamayan Mithradates, MÖ 63 yılında Kırım'da intihar etmiştir. Cenazesi, Pompeius tarafından Sinope'ye getirilmiş ve orada gömülmüştür. Bir söylentiye göre, ölmeseydi, tıpkı Hannibal ya da Pyrrhos gibi, İtalya'ya sefer yapmayı planlıyordu.

Roma her ne kadar Pontos'a hâkim olduysa da, Mithradates'in oğlu Kırım Kralı Pharnakes, MÖ 48 yılı sonbaharında Roma ordusunu Nikopolis'te (Yeşilyayla, eski Pürk) yenilgiye uğratarak Pontos'ta hak iddia etmeye başladı. O sırada Roma'daki iç savaşla meşgul olan Caesar, Aleksandria'dan (İskenderiye) yola çıkarak, Kilikia ve Kappadokia üzerinden Pontos'a girdi. Zela (Zile) mevkiinde Pharnakes'in ordusuyla karşılaşan Caesar, savaştan galibiyetle ayrıldı. Pharnakes önce Sinope'ye, oradan da kendi ülkesi olan Kırım'a kaçtı. Tarihe geçen ünlü "veni, vidi, vici" ("geldim, gördüm, yendim") sözü, Pharnakes'i yenilgiye uğrattığı savaştan sonra Roma'ya yazdığı bir mektupta yer almaktadır. Caesar, bu sözü ile, kısa sürede Pontos'a gelip, zafer kazandığını ima etmiştir.

Amaseia

Pontos Krallığı'nın başkenti olan Amaseia (Amasya) MÖ 300'de Pontos Kralı I. Mithradates tarafından kuruldu. Yüzyılı aşkın bir süre Pontos Krallığı'nın başkenti olan kent, bir başka Pontos Kralı'nın (I. Pharnakes) MÖ 183'te Sinope'yi (Sinop) ele geçirip burayı başkent yapmasıyla, bu statüsünü kaybetti; yeni başkent Sinope oldu. Romalılar ile VI. Mithradates arasında süren savaşların sonuna doğru, MÖ 70'de, Romalı Lucullus Amaseia'yı ele geçirdi. MÖ 64'te Bithynia-Pontus eyaletine, MÖ 3/2'de ise Galatia eyaletine katıldı. Roma İmparatorluk dönemi boyunca önemini koruyan kent, MS 131'de İmparator Hadrianus tarafından da ziyaret edildi. Ünlü coğrafyacı Strabon eserinde memleketi olan Amaseia'yı ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Strabon Amaseia için, "Benim kentim içinden Iris Nehri'nin (Yeşilirmak) aktığı geniş ve derin bir vadiye kurulmuştur. İnsan emeği ve doğa buraya hem kent hem de kale karakterini olağanüstü bir şekilde sağlamıştır", demektedir.

Kayaya oyulmuş kral anıt mezarı, Amasya.

Tanruların Armağanı: ŞARAP

Geçmişi çok öncelere gitse de Őarabın sofrada yer alması Eski Yunan ve Roma dönemlerinde olmuştur. Yapılan arkeolojik kazılar ve araŐtırmalarda Akdeniz dünyasının çeşitli yerlerinde Şarap iŐlikleri bulunmuştur. Şarap, antik ekonominin en önemli gıda maddelerindendi; bu yüzden üretimi ve tüketimi çok yaygındı. En ünlü Şarap üretim merkezleri Yunanistan'da Atina, Leukai, Korkyra ve Doğu Trakya bölgesiydi. Batı Anadolu açıklarında yer alan Khios (Sakız Adası), Lesbos (Midilli Adası), Thasos (Taşoz) ile Klazomenai (Urla) Şarap üretiminde ve ihracında adını duyuran kentlerdi. Gerek antik kaynaklar, gerekse epigrafik ve nüsmatik kaynaklar bu yerlerde Şarap üretiminin yoğun olduğunu işaret etmektedir.

Şarap üretimi, günümüz üretiminden farklı olsa da sonuçta benzer iŐlemler uygulanıyordu. Eski Yunan döneminde bağlardan toplanan üzüm, ayakla ezilerek Őırası çıkartılır ve kilden küplere ya da kaplara konarak mayalanması sađlanırđı. Bu, bir tür fermentasyon iŐlemiydi. Ezilme sırasında üzümnden alınan ilk Őıra en kaliteli olanıydı; kalan posadan elde edilen ikinci ve üçüncü Őıralar daha az kaliteli oluyordu. Őıranın üstünde biriken köpük alınır, mayalanmanın istenilen ölçüde gerçekteŐmesine çalıŐılırdı. Fermentasyon birkaç ay sürerdi; daha sonra hoŐ koku amacıyla içine bazı katkı maddeleri (deniz suyu, bitkiler, baharat, bal ve koku verici benzeri Şeyler) konurdu. Hazırlanan Şarap bir yerden bir yere sivri dipli amphoralara konarak taşınırdı. Eski Yunan ve Roma dünyasında Şarap, suyla karıŐtırılarak içiliyordu. Symposium denen ziyafetlerin baş iŐeçeđi de Őaraptı. Romalılar, Eski Yunanlardan aldıkları Şarap kültürünü devam ettirmiŐler; Şarap üretimini bir endüstri haline getirmiŐlerdir. Eski Yunan dünyasında Şarap, Zeus ile Selene'nin oğlu olarak bilinen tanrı Dionysos ile ilişkili görülmüŐtür; aynı tanrı Roma'da Bacchus olarak adlandırılıyordu. Dionysia adlı bağbozumu ve Şarap Şenlikleri, Eskiçağ Akdeniz dünyasında sevilen festivaller arasındaydı. Dionysos, thyrsos adını taşıyan tepesi bir çam kozalağı ile son bulan asası, elinde taşıdığı kantharos adı verilen bir kap ve ayaklarının dibinde panterle betimlenirdi.

Panel amphora (Amasis ressamı, MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısı). Şarap yapan Satirler. Sol baŐtaki Satir, bir hydriadan yere kısmen gömüldü duran büyük bir küpe su boşaltıyor. Ona arkasını dönmüş bir başka Satir çifte flüt çalıyor. Ondan sonra gelen üç Satir ise Şarap yapmakla meşgul. En sağdaki asmadan üzüm salkımlarını koparıyor; ortadaki elindeki kaptaki bulunan üzüm salkımlarını akıtacaklı bir sehpanın üstünde duran sepete boşaltıyor; bir başka Satir de sepetin içindeki üzümleri ayaklarıyla eziliyor. Ezilen üzümlerden çıkan Őıra, sepetin altındaki akıtacaktan, yere gömüldü olan küp (pithos) içine akıyor. Yukarıdaki frizde ise Dionysos, Menad ve Satirlerin arasında oturuyor.

Attika siyah figürlü kylik (Eksekias
ressamı, MÖ yak. 540). Dionysos gemide.
Söylenceye göre Şarap Tanrısı Dionysos,
bir ara korsanlara esir
düşmüş, Tanrı da geminin
direğini üzeri üzüm salkımlarıyla
dolu bir asma kütüğüne,
korkup denize atlayan
korsanları da yunusa
dönüştürmüştü.

Hellenistik Dönem Sikkeleri

Hellenistik dönemde hem sikke basan kentlerin sayısı artmıştır, hem de tipler çeşitlenmiştir. Dönemin bir özelliği olarak sikke üzerinde yer alan yazının çoğu kez, sikke yuvarlağına paralel olarak ya da sikke boşluğuna dağılmış olarak değil de, dikey ya da düz yazıldığı görüyoruz. Hellenistik dönemin başladığı MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında Büyük İskender (III. Aleksandros), Perslerin bir önceki yüzyılda Yunan dünyasına karşı yaptıkları saldırıların ve verdikleri zararın öcünü almak için Perslere karşı büyük bir sefer düzenlemiştir. Makedonya'dan yola çıkıp, Anadolu üzerinden Pers topraklarına girmiş ve Persleri tarih sahnesinden silmiştir. Kendisinin Makedonya'dan Pers ve Fenike topraklarına kadar çok geniş bir alana yayılan darphanelerde bastırılmış olduğu sikkelerde (tetradrahmi ve drahmi) ön yüzde Herakles başı, arka yüzde ise tahtta oturan Zeus vardır. Büyük İskender'in Anadolu'daki ilk darphanesi olasılıkla Tarsos idi. Birim ise esas olarak tetradrahmi ve drahmidir. Giderek sikkelerinde "kral" (basileus) unvanını da kullanır. Bu unvan ölümünden sonra da pek çok kral tarafından kullanılacaktır.

Büyük İskender'in MÖ 323'teki ölümünden sonra, egemen olduğu topraklar üzerinde çok sayıda krallık kurulmuş ve bu krallıkların bastırdıkları sikkeler de aşağı yukarı aynı üslup ve anlayışta yapılmışlardır. Bu sikkelerin ön yüzlerinde esas olarak kralın başı, arka yüzlerinde ise adı, unvanı ve epithetleri yer almaktadır. Büyük İskender'in ölümünden sonra Hellenistik krallardan Mısır'daki Ptolemaios, Suriye'deki Seleukos ve Makedonya'daki Demetrios, Büyük İskender'in kendi sikkelerinin ön yüzünde kullandığı Herakles başı (ki gerçekte Büyük İskender'in kendisiydi) yerine kendi portrelerini kullanmışlardır. Trakya Kralı Lysimakhos ise adeta krallığının meşruluğunu göstermek için Herakles olarak resmedilmiş İskender başını kullanmaya devam etmiştir. Makedonya kralları ön yüzde kendi portreleri yerine tanrısal ya da mitolojik başlar kullanmayı bir süre daha sürdürmüşlerdir. Örneğin, II. Antigonos Gonatas, Pan başını; III. Antigonos Doston, Poseidon başını; V. Philippos ise Perseus başını kendi portrelerine tercih etmişlerdir. Ancak V. Philippos daha sonra tüm realistik özellikleriyle kendi portresini kullanmıştır. Ptolemaioslar ve Pergamon'daki Attaloslar, sikkelerinin ön yüzünde, kendi portreleri yerine uzun süre kurucularının portresini kullanmışlardır. Seleukoslar'da ise tahta kim geçtiyse, o kral sikkenin ön yüzüne kendi portresini koydurmuştur. Seleukosların bir eyaleti konumundaki Baktria'da da her kral, Seleukos etkisinden olsa gerek, bastırdığı sikkelere kendi realistik portresini koydurmuştur. Öyle ki bazı Baktria krallarını yalnızca portrelerinden tanımaktayız. Hellenistik kralların gümüş tetradrahmilerinde arka yüz tipleri çok fazla değişkenlik göstermemesine rağmen, daha küçük gümüş birimlerde ve bronz sikkelerde tiplerin çeşitlendiği görülmektedir. Hellenistik Dönem'de, krallık sikkelerinin yanı sıra kentler de sikke darplarını sürdürmüşlerdir. Burada Anadolu'da basılan bu tür sikkelerden örnekler yer almaktadır.

1 Abydos, AE, 24 mm, 7.69 gr, MÖ 2.-1. yüzyıl.

Ön yüz: Tykhe başı; arka yüz: Kartal

2 Abydos, AR, 2.65 gr, MÖ 3. yüzyıl başları. Ön yüz:

Apollon başı; arka yüz: Kartal ve üç ayaklı kazan

3 Büyük İskender, AU, 8.49 gr, MÖ 300-295.

Ön yüz: Athena başı; arka yüz: Nike

4 Priene, AE, 16 mm, MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısı-2.

yüzyılın ilk yarısı. Ön yüz: Athena başı; arka yüz: Yazı

5 Priene, AR drahmi, 3.42 gr, MÖ 3. yüzyılın ilk yarısı.

Ön yüz: Athena başı; arka yüz: Üç çatalı zıpkın

6 Myndos, AR drahmi, 4.09 gr, MÖ 2. yüzyılın ilk yarısı.

Ön yüz: Zeus-Serapis başı; arka yüz: Isis başlığı

7 Perge, AE, 19 mm, MÖ 2. yüzyılın başları.

Ön yüz: Sfenks; arka yüz: Artemis

8 Soloi, AE, 16 mm, MÖ 2.-1. yüzyıl.

Ön yüz: Çift üzüm salkımı; arka yüz: Yıldız rozet

ROMA'NIN HELLENİSTİK KRALLIKLARA SON VERMESİ

Döneminin en güçlü devletlerinden biri olan Roma, İtalya dışına yayılmaya başladığında en büyük rakibi Kartaca idi. Nitekim MÖ 3. yüzyılın ortalarından 2. yüzyılın ortalarına değin süren üç büyük savaştan sonra Kartacalıları yenilgiye uğratarak Batı Akdeniz egemenliğini ele geçirdi. Kurduğu eyaletlerle egemenlik alanını genişleten Roma, bu kez gözlerini Doğu'ya çevirdi. Doğu'daki en büyük güç ise Seleukoslar Krallığı idi. Merkezi Suriye'de bulunan Seleukoslar Krallığı Anadolu'da da önemli topraklara sahipti. Krallığın başında bulunan ve "Büyük" lâkabı ile de anılan III. Antiokhos, Yunanistan seferi sırasında Thermopylai'da Romalılara yenilmesinden sonra Anadolu'ya geçmişti. Fakat Romalılar da Hellespontos'tan geçerek Anadolu'ya girdiler. Sipylos Dağı yakınında Magnesia'da (Manisa) yapılan savaşta Antiokhos, Romalılara ikinci kez mağlup oldu (MÖ 189) ve Doğu'ya kaçtı. Roma'nın bir Hellenistik krallık ile Magnesia'da yaptığı bu savaş, Anadolu'yu tanımasında bir dönüm noktası olmuştur. Dolayısıyla Roma'nın Anadolu ile ilk ilişkisinin bu savaş nedeniyle başladığını söyleyebiliriz. Savaştan bir yıl

sonra, MÖ 188'de imzalanan Apameia (Dinar) Barış Antlaşması ile Antiokhos, Toroslar'ın kuzeyinde kalan toprakları Romalılara terk ederek Suriye'ye çekildi. Roma ise Seleukosların Küçük Asya'daki topraklarının çoğunu Pergamon ile Rhodos'a verdi. Antiokhos'a karşı Roma'nın yanında yer alan İonia kentleri Miletos, Smyrna, Khios, Erythrai ve Klazomenai'a toprak verilerek ödüllendirildi. Antiokhos'a yardım eden ve onun karargâhı durumundaki Ephesos ise özgürlüğünü kaybetti ve Pergamon Kralı Eumenes'in idaresine bırakıldı.

Kuşkusuz, Antiokhos'un topraklarının paylaşımında en kârlı çıkan Rhodos idi. Karia bölgesinin büyük bir kısmı ile Lykia'nın kıyı bölgelerine de sahip olmuştu. Fakat her iki bölgede de Rhodos egemenliğine karşı bir direniş başladıysa da, sonunda Roma'nın isteği doğrultusunda yeniden bağımsızlıklarını kazandılar ve Roma'nın koruması altına alındılar (MÖ 167). Kentlerin kendi aralarındaki bazı sorunların çözümünde Roma aracılık etti. Kendilerine tanınan serbestlik öylesine artmıştı ki sikke basmalarına bile izin verilmişti. Batı ve Güney Anadolu'daki

MÖ 188'deki Apameia Barış Antlaşması sonrasında Ephesos, Pergamon Krallığı'nın egemenliğine girdi. Kentin Roma İmparatorluk Dönemi kalıntılarında bir görünüm.

Seleukos Kralı III. Antiokhos. Ön yüz: Kralın başı;
Arka yüz: Apollon. Gümüş tetradrahmi, 17 gr.

kentlerin bastıkları gümüş tetradrahimler buna iyi bir örnektir. Bu kentler aslında Roma'nın birer "dostu ve müttefiki" idiler. Roma, onlara karşı yumuşak ve barışçıl yaklaşımının meyvesini, Senato'nun MÖ 171'de Makedonya Kralı Perseus'a savaş ilan ettiğinde aldı. Bu savaşta Rhodos, Samos, Kalkhedon, Herakleia Pontike ve daha birçok Anadolu kenti Roma'nın yanında yer aldı ve bir kısmı da gemi yardımıyla bulundu. Hatta Miletoslular, Roma Senatosu'nun isteyeceği her türlü yardımı karşılamaya hazır olduklarını belirttiler. MÖ 167'de Perseus'a karşı kazanılan zaferden sonra Roma'nın Batı Anadolu kentleri ile ilişkileri artarak sürdü. Apameia Barışı'ndan yaklaşık elli yıl kadar sonra, MÖ 133'te Pergamon (Bergama) Kralı Attalos krallığını Roma'ya miras bırakır. Krallığın toprakları Roma'nın Asia Eyaleti'ne dönüştürülmüştür. Roma'nın bir ayağı bundan böyle Anadolu'dadır artık.

Fakat bir olay eyaletin organizasyonunu geciktirecektir: Attalos'un ölümünden hemen sonra en yakın arkadaşı Aristonikos, Pergamon Kralı II. Eumenes'in oğlu olduğunu ileri sürüp III. Eumenes olarak kendisini kral ilan eder. Pergamon, Ephesos ve Smyrna gibi kentlere boyun eğdiren Aristonikos, iç kesime doğru hareket eder. Tarihe "Aristonikos İsyanı" olarak geçen bu olayın üstesinden gelmek için Roma da harekete geçer. Fakat Aristonikos, Roma consülü P. Licinius Crassus komutasındaki Roma kuvvetlerini yenilgiye uğratar; Crassus ölür (MÖ 131). Ancak daha sonra consul Marcus Perperna, Aristonikos'u yener ve esir alır (MÖ 130). Fakat bu zafer, isyanın tamamen son bulmasına yeterli olmamıştır. Ancak yaklaşık bir yıllık bir süreçten sonra proconsul Manius Aquillius, Asia Eyaleti'ni (Provincia Asia) organize edebilmiştir (MÖ 128-126). Asia Eyaleti coğrafi olarak Mysia, Troas, Aiolis'in kıyı kesimi ile Ionia, Lydia, Karia ve Phrygia bölgelerini kapsıyordu. Kabaca kuzeyde Propontis'ten (Marmara Denizi) güneyde Kos'a (İstanköy Adası) kadar uzanıyordu; kıyıdaki adalar da eyalete dahildi. Bu arada Phrygia'nın toprakları Pontos Krallığı'na; Lykaonia ve belki Kilikia Trakheia da (Dağlık Kilikia) Kappadokia'ya verilmişti. Bithynia ve Paphlagonia ise muhtemelen Mysia ve Phrygia Epiktetos sınırlarındaki bazı toprakları almışlardı. Pisidia'daki Sagalassos (Ağlasun), Kremna (Çamlık, eski Girme) ve Selge'nin (Zerk)

Anadolu'daki Roma Eyaletleri

Provincia sözcüğü, köken itibarıyla, belirli bir coğrafi alanı yönetmek (*imperium*) için seçilen veya atanan üst düzey bir Roma magistratı veya promagistratının görev tanımıdır. Ancak daha sonra günümüzdeki anlamına yakın olarak "eyalet" anlamında kullanılmıştır. Senato her consullük yılının başında çeşitli üst düzey magistrat ve promagistratlara *provincia* görevi verirdi. İmparatora bağlı eyaletler *legatus Augusti propraetore*, senato eyaletleri ise *proconsul* statüsündeki valilerce yönetilirdi.

Anadolu'da kurulan Roma eyaletleri:

(MÖ 2.-1. yüzyıl)

MÖ 129	PROVINCIA ASIA (Başkent Ephesos)
MÖ 102/101	PROVINCIA CILICIA (Başkent Tarsus)
MÖ 74	PROVINCIA BITHYNIA (Başkent Nicomedia)
MÖ 63	PROVINCIA PONTUS-BITHYNIA (Başkent Nicomedia)
MÖ 63	PROVINCIA CILICIA (Tekrar düzenleme)
MÖ 63	PROVINCIA SYRIA (Başkent Antiochia)
MÖ 25	PROVINCIA GALATIA (Başkent Ankyra)
MÖ 17	PROVINCIA CAPPADOCIA (Başkent Caesarea)

bağımsız kaldığı anlaşılmaktadır. Attalos'un krallığına dahil olmayan ve MÖ 188'deki Apameia Barışı'ndan beri "Roma'nın dostu ve müttefiki" olarak bağımsız kalan kentlerin ise bu statülerini korudukları anlaşılmaktadır. Phokaia dışında Küçük Asya'nın birçok büyük kenti eyaletin dışında kaldı. Ephesos ve Sardeis de Aristonikos'a karşı yürütülen mücadelede Roma'nın yanında yer aldıklarından bağımsız kalmışlardı. Eyaletin organizasyonu görevini yüklenen Aquillius, burada üç yıl kaldı. Batı Anadolu kentleri ve Roma kendisini şükranla andı.

Roma, MÖ 2. yüzyılın sonlarında Akdeniz'de faaliyet gösteren korsanlarla mücadele etmek zorunda kaldı. Korsanlar Kilikia Trakheia, Lykia, Pamphylia ve Pisidia'da üsler kurmuşlardı. M. Antonius MÖ 103'te korsanlara savaş açmış ve mücadeleye Kilikia bölgesinden başlamıştı. 102 yılında ise Kilikia, Pamphylia, Pisidia ve Milyas'ın oluşturduğu Kilikia Eyaleti (Provincia Cilicia) kuruldu; MÖ 92'de Sulla'nın eyalet valisi olarak görev yaptığını biliyoruz. Fakat araya giren Mithradates Savaşları korsanlara karşı yapılacak mücadeleyi ister istemez geciktirdi. Kilikia eyaleti proconsülü P. Servilius Vatia (MÖ 78-74) korsanlara karşı başarılı sonuçlar aldıysa da kesin sonuç sağlanamadı. Ancak MÖ 67'de Gn. Pompeius Magnus üç ay içinde Akdeniz'i korsanlardan temizlemeyi başardı.

Önceleri Roma ile dost geçinen Pontos Krallığı, Anadolu'daki egemenlik alanını genişletmek isteyen Roma ile arası açıldı. Nitekim VI. Mithradates Eupator zamanında Roma ile Pontos Krallığı karşı karşıya geldi. Tarihe, Mithradates Savaşları (MÖ 88-

63) olarak geçen ve 25 yıl süren savaşlar sonunda Pompeius komutasındaki Roma ordusu, Pontos Kralı'nı yenilgiye uğratarak Pontos'u Bithynia ile birleştirmiş ve Bithynia-Pontos Eyaleti'ni kurmuştur.

Pompeius, ayrıca Kilikia Eyaleti'nde de düzenlemeler yapmıştır. Kilikia Pedias (Ovalık Kilikia), Kilikia Thrakeia (Dağlık Kilikia), Pamphylia, Pisidia, Isauria ve Lykaonia'dan oluşan Kilikia Eyaleti'ne (Provincia Cilicia) MÖ 51'de Romalı ünlü hatip Marcus Tullius Cicero vali olarak atanmıştır.

Bu arada iç savaş nedeniyle Roma zor anlar yaşıyordu. Yönetimde kolaylık sağlanması ve iç barışın tesisi için oluşturulan I. ve II. Triumvirlikler de iç savaşın sona ermesini sağlayamamıştı. II. Triumvirliği oluşturanlardan Marcus Antonius, Anadolu'da yaptığı düzenlemeler sırasında Amyntas'ı Galatia Krallığı'nın, Arkhelaos'u da Kappadokia Krallığı'nın başına geçirmiştir.

Anadolu'daki ilk Roma kolonilerinin kuruluşu Iulius Caesar dönemine rastlamaktadır. Bu kolonileri şöyle sıralayabiliriz: Colonia Gemina Lampsacus (Lapseki), Colonia Iulia Concordia Apamea (Mudanya), Heraclea Pontica (Karadeniz Ereğlisi) ve Colonia Iulia Felix Sinope (Sinop).

Conventuslar

Hukuki nedenlerle Asia Eyaleti *dioeceseis* veya *conventus (iurisdictiones)* denilen idari bölgelere ayrılmıştı. Sayıları farklı dönemlerde 10-14 arasında değişebilen önemli *conventus* merkezleri aşağıdadır:

Cyzicus	Alabanda
Adramyteum	Cibyra/Laodicea
Pergamum	Philadelphia
Smyrna	Sardes
Ephesus	Apamea
Miletus	Synnada
Halicarnassus	Philomelium

Roma'nın egemenliği altındaki bazı kentlere özgür kent (*civitas libera*) statüsü verilirdi. Vergiden muaf olup kendi kanunlarını uygulayabilen bu kentlere örnek olarak Ainos (Enez), Aigeai (Ayas/Yumurtalık) ve Sinope, Sagalassos (Ağlasun) ve Termessos (Güllük Dağı) gösterilebilir.

Eski Yunan dünyasında 18-20 yaşları arasındaki gençler fiziksel ve askeri eğitimlerini tamamlamış olurlardı. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunan bir genç (Epheb) heykeli. MÖ 1. yüzyıl (üst). Roma'nın Asia Eyaleti içerisinde yer alan conventus merkezlerinden biri de Pergamon (Bergama) idi. Kentte yer alan Sağlık Merkezi Asklepieion'dan görüntü. Önde Yılanlı Sunak (alt).

Eskiçağda Spor

Olimpiyat oyunlarının geçmişi günümüzden (2006 yılı itibariyle) tam 2782 yıl öncesine gitmektedir. İlk Olimpiyat Oyunları MÖ 776'da antik Yunanistan'da düzenlendi. O tarihten MS 395'e kadar, yani Roma İmparatorluğu yönetiminin Doğu ve Batı olarak ikiye ayrıldığı tarihe kadar her dört yılda bir tekrar edilerek 1000 yılı aşkın bir süre sürdürüldü. Olimpiyat oyunlarının sona ermesi Roma İmparatoru I. Theodosius'un bu oyunları yasaklaması sonucudur; bir anlamda paganizmin ya da çok tanrılı inancın sona ermesi ve Hıristiyanlığın baskın inancı oluşturması, pagan inancın içinde barındırdığı sosyal ve kültürel etkinliklere de darbe vurmuştu. Pagan tanrılar adına oyunlar düzenlemek artık olmayacak bir işti. Ayrıca Hıristiyan ahlaki değerlerle çatışan bir etkinliğin sürdürülmesine bundan böyle ne gerek vardı ne de imkân. Atletizm oyunlarında sergilenen çıplaklık, örtülmek yerine tümenden yasaklanmıştı. Ancak, atletizm oyunları (koşu, güreş, boks, disk atma, cirit atma, uzun atlama vb.) ve özellikle araba yarışları bu kez Hıristiyan kisvesi altında yapılmaktaydı; Constantinopolis'teki (İstanbul) hipodrom, bu tür oyunların sergilendiği yerlerden biriydi.

Günümüzde tüm dünyayı sarmış olan atletizmin, yüzyıllar öncesine dayanan bir geçmişi vardır. Atletizm gerek sözcük, gerekse içerik bakımından gerçek anlamını ilk kez Eski Yunan ve Roma uygarlıklarında bulmuştur. Kuşkusuz çok daha önceleri eski Doğu toplumlarında (Mezopotamya ve Mısır) birtakım oyunlar, gösteriler ya da sportif etkinlikler yapılmaktaydı. Fakat bu etkinliklerin yalnızca birer eğlence ya da gösteri niteliği taşımaları veya olasılıkla yalnızca kişisel fiziksel gücün sergilenmesi gibi daha dar anlamda gerçekleştirilmeleri, bunların atletizm olgusu içinde kabul edilmelerini zorlaştırmaktadır. Bu yüzden antik atletizmin öyküsünü, Eski Yunan ve Roma atletizminin öyküsü olarak nitelemek yanlış olmayacaktır.

Her ne kadar atletizm festivallerinin kökenini dinsel olaylara (özellikle cenaze törenlerine) bağlamak yaygın bir düşünce ise de elimizde kesin kanıtlar yoktur. Homeros'taki atletizm tanımlamaları dinsel olayların sonucudur; ama yalnızca toplanan insanları ağırlamak ve ölünün ruhunun hoşnut edilmesi için yapılan cenaze töreninin bir parçasıdır. Başka bir deyişle, bu gösteri niteliğindeki oyunlarda "bağımsız olarak örgütlenmiş bir atletizm yarışması" düşüncesi bulamayız. Herhangi önemli bir olay, yarışma düzenlenmesi için bahaneydi. Savaş için ordunun toplanması, bazı büyük kabile şeflerinin evlenmeleri, cenaze törenleri vb. Toplanan insanları ağırlamak için en doğal yol, yarışma düzenlemektir. Eski Yunan dünyasındaki belli başlı büyük festivaller arasında Olimpiyat (Olympia) Oyunları, Pythia Oyunları, Isthmos Oyunları ve Nemea Oyunları. Bu festivallerden Olimpiyat Oyunları ve Pythia Oyunları dört yılda bir, Isthmos ve Nemea Oyunları ise iki yılda bir yapılyordu. Bunların dışında her yıl kutlanan ve bir Atina festivali olan "Panathenaia" şenliği vardır.

Kos'ta Sakız Adası basılmış sikkenin bir yüzünde disk atan bir heykel resmedilmiştir. Atletin arkasında yer alan üç ayaklı kazan, kazandığı yarışmada kendisine verilen ödüdür.

MÖ 5. yüzyıl (sağ üst).

Antalya il sınırları içinde yer alan antik Aspendos kentinde basılan sikkelerde güreşçiler betimlenmiştir.

MÖ 4. yüzyılın ilk yarısı (sağ orta).

Eskiçağ'da spor eğitimi palaistra denen etrafı portiklerle çevrili bir alanda yapılydı. Aşağıda, özellikle güreş eğitimi ve karşılaşmalarının yapıldığı palaistrada antrenörlerinin gözetiminde güreşen iki güreşçiyi gösteren kabartma yer almaktadır.

MÖ yak. 500 (alt).

- 1 Syedra, Gallienus Dönemi (MS 253-268), AE, 33 mm, 15.35 gr. Arka yüz: Güreşçiler
- 2 Nikaia, Caracalla Dönemi (MS 198-217), AE, 34 mm, 27.92 gr. Arka yüz: Ödül tacı (kabi)
- 3 Perge, Gallienus Dönemi (MS 253-268), AE, 33 mm, 14.19 gr. Arka yüz: Masa üzerinde ödül olarak verilecek para keseleri
- 4 Tarsos, Caracalla Dönemi (MS 198-217), AE, 36 mm, 23.05 gr. Arka yüz: Atlet

Atletizmin belli bir disiplin ve kurallar dahilinde uygulanması için atletizm öğretmenlerine gereksinim vardı. Bu eğitimciler *paidotribes* olarak adlandırılıyordu. Palestralarda veya güreş alanlarında görev yapan bu kişiler mor bir pelerin giyiyorlardı. Ellerinde taşıdıkları uzun, çatallı sopaları, görevlerini işaret etmekteydi. Bu sopayı söz dinlemeyen, kurallara aykırı davranan ve veya hata yapan öğrencileri uyararak kullanıyorlardı. Bu eğitimciler ayrıca atletin beslenme, uyku, masaj ve diğer antrenmanlarını kontrol ediyorlardı.

Yukarıda adlarını andığımız Klasik ve Hellenistik dönemlerin ünlü oyunları (Olympia, Pythia, Isthmos ve Nemea), Roma İmparatorluğu döneminde de sürdürüldü. Octavianus'un Marcus Antonius ve Mısır Kraliçesi Kleopatra'yı Yunanistan'ın batı kıyıları açıklarında, Aktion (Actium) mevkiinde yenilgiye uğratması anısına düzenlenen Aktia oyunları yine bazı Anadolu kentlerinde de düzenlenmekteydi. Perinthos (Trakya) Sardeis (Lydia), Neokaisareia (Pontos), Tarsos ve Anazarbos (Kilikia) bunlardan bazılarıdır. Bazı kentler (ör. Tralles, Attaleia, Tarsos, Anazarbos) düzenledikleri oyunların ünlü Olympia oyunlarına eşdeğerde olduğunu ifade etmek için sikkelerine Olympia adını yazdılar. Bazıları (ör. Syedra Aspendos, Korykos), oyunların herkese açık, uluslararası olduğunu belirtmek için oikoumenikos yazısını kullandılar. Sikke yazıları içinde yer alan Themis ise, oyunlarda verilecek ödülün para olduğunu işaret etmekteydi. Büyük İskender anısına düzenlenen Aleksandreia oyunları ve Pergamon kralı II. Attalos onuruna düzenlenen Attaleia oyunları da dikkat çekicidir. Yukarıda adlarını saydığımız oyunların bir kısmı imparatorlar onuruna düzenlendiğinde bu kez onların adıyla anılmaktaydı: Komodeia, Severeia, Antoninia, Gordianeia, Valerineia gibi. Tanrılar adına düzenlenen oyunlar arasında, Didyma Apollonu onuruna Didymeia, Dionysos onuruna Dionyseia, Efes Artemisi onuruna Ephesia sayılabilir.

Atletizmin belli bir disiplin ve kurallar dahilinde uygulanması için atletizm öğretmenlerine gereksinim vardı. Bu eğitimciler *paidotribes* olarak adlandırılıyordu. Palestralarda veya güreş alanlarında görev yapan bu kişiler mor bir pelerin giyiyorlardı. Ellerinde taşıdıkları uzun, çatallı sopaları, görevlerini işaret etmekteydi. Bu sopayı söz dinlemeyen, kurallara aykırı davranan ve veya hata yapan öğrencileri uyararak kullanıyorlardı. Bu eğitimciler ayrıca atletin beslenme, uyku, masaj ve diğer antrenmanlarını kontrol ediyorlardı.

Disk atma, Eski Yunan atletizminin en gözde sporlarından biriydi. Orijinali Myron'a ait MÖ 5. yüzyıl bronz heykelinin Roma İmparatorluk Dönemi mermer kopyası (sol). Ellerinde ağırlıklarla uzun atlama yapmaya hazırlanan atlet. Vazo resmi MÖ yak. 500 (sağ alt).

AYRIM DÖRT

ROMA
İMPARATORLUĞU'NUN
EGEMENLİĞİNDE

ROMA İMPARATORLARI VE ANADOLU

Augustus'tan Septimius Severus'a

MÖ 31 yılında Octavianus'un Antonius ve Kleopatra'ya karşı Batı Yunanistan'da Actium açıklarında kazandığı zafer, hem Hellenistik krallıkların son temsilcisi olan Mısır'daki Ptolemaiosların tarih sahnesinden çekilmesini sağlamış, hem de Roma'da Cumhuriyet idaresi son bularak İmparatorluk idaresine (principatus) geçilmiştir (MÖ 27). Senato, Octavianus'a Augustus (Kutsal) unvanı verdi. Augustus, eyaletlerin idaresini "imparatora bağlı" ve "senatoya bağlı" olmak üzere iki gruba ayırdı. Augustus Roma tahtına geçtiğinde Küçük Asya'da üç eyalet vardı: Asia (MÖ 129), Kilikia (MÖ 101), Bithynia-Pontus (MÖ 63). Bunlardan ilk ikisi senato idaresine verilirken, Kilikia Eyaleti'nin idaresi Augustus'un üzerinde kaldı. Octavianus tarafından Galatia Krallığı'nın başına geçirilen Amyntas'ın MÖ 25'te Pisidialı Homanadlar tarafından öldürülmesinden sonra, Augustus Galatia Eyaleti'ni (Provincia Galatia) kurmuştur. Eyalete, Galatlara ait topraklar, Pisidia, Phrygia'nın doğu kesimi, Lykaonia, Isauria, Paphlagonia'nın iç kesimleri ve Küçük Armenia dahildi. Bütün yeni eyaletlerde olduğu gibi Galatia Eyaleti'nin de idaresini Augustus üzerine aldı ve düzenlemeler için oraya bir legatus gönderdi. Eyalet Ankyra'dan (Ankara) yönetilmekteydi. Ayrıca, Pisidia bölgesinde beş veteren kolonisi kurularak, bölgenin kontrol altında tutulmasına çalışıldı. Bu kolonilerin en önemlisi hiç kuşkusuz Antiochia (Yalvaç) idi. Yine Augustus zamanında kurulan diğer koloniler arasında Germe, Iconium, Ninica ve Laranda'yı sayabiliriz. Koloniler arasındaki iletişim ve ulaşım, aynı zamanda Anadolu'nun batısı ile doğusunu birleştirmek için inşa edilen Via Sebaste ile sağlanıyordu. Galatia valisi P. Sulpicius Quirinius birkaç yıl içinde Homanadların kalelerini birer birer ele geçirdi.

Augustus döneminde kurulan kolonileri ise şöyle sıralayabiliriz: Colonia Iulia Augusta Olbasa (Olbasa), Colonia Iulia Augusta Comama (Comamenorum), Colonia Iulia Augusta Felix Cremna (Cremnensium), Colonia Iulia Augusta Parlais (Parlais), Colonia Iulia Felix Gemina-Lystra (Lystra), Colonia Iulia Augusta Felix Germenorum (Germa), Colonia Iulia Augusta Felix Ninica (Ninica).

Alexandria Troas (Colonia Augusta Troadensim) Augustus tarafından Batı Anadolu'da kurulan tek koloni idi. Fakat bu konumda iki koloni daha vardı: Parion ve Apamea-Myrleia.

Roma İmparatorluğu'nun ilk imparatoru Augustus'un (MÖ 27-MS 14) mermer büstü (sol).

Augustus, MÖ 20 yılında Küçük Asya'ya gelerek Amisos'a bağımsızlığını vermiş; Kyzikos kentini ise cezalandırmış; Kappadokia Kralı Arkhelaos'a Küçük Armenia'nın bir kısım topraklarını vermiştir.

Augustus zamanında Ephesos'tan başlayıp Euphrates'e (Fırat ırmağı) kadar uzanan uzun bir yol (Via Sebaste) inşa edilmiştir. Augustus'un, ölümünden önce kaleme aldığı "Res Gestae Divi Augusti", bugün Ankara Anıtı olarak bilinen (Monumentum Ancyranum), Hacıbayram Camii'nin bitişiğindeki Augustus Tapınağı'nın duvarında yer almaktadır. Bu yazıtta Augustus iktidarda iken yapmış olduğu faaliyetleri anlatmaktadır. Latince ve Eski Yunanca kopyaları olan yazıt, Augustus'un ölümünden sonra Roma tahtına geçen Tiberius tarafından yazdırılmıştır.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde Kurulan Eyaletler (MS 1-2. yüzyıl)

MS 43 PROVINCIA LYCIA (Başkent Patara=Ovagelemiş)

MS 46 PROVINCIA THRACIA (Başkent Perinthus=Marmara Ereğlisi)

MS 72 PROVINCIA CILICIA (Başkent Tarsus)

MS 74? PROVINCIA LYCIA-PAMPHYLIA (Başkent Patara=Ovagelemiş)

MS 114 PROVINCIA ARMENIA (Başkent Tigranokerta=Silvan yakınında)

MS 115 PROVINCIA MESOPOTAMIA (Başkent Nisibis=Nusaybin)

Ankyra'daki (Ankara, Hacıbayram Camii) Augustus Tapınağı (üst). Tapınak duvarlarındaki Latince yazıttan detay (orta). Roma İmparatoru Nero'nun bronz sikke portresi (alt).

Augustus zamanında bazı kentler imparatorun Eski Yunanca formdaki unvanını ad olarak aldılar. Pontos'ta, Karia'da ve Phrygia'da birer Sebastopolis, Pontos'ta bir Sebasteia, Kilikia'da bir Sebaste.

Augustus'un MS 14'te ölümünden sonra tahta geçen Tiberius, imparatorluğun doğu eyaletlerinde düzenleme yapması için yeğeni Germanicus'u görevlendirdi (MS 17). Zira Parthia Kralı Artabanos Armenia Krallığı'nın iç işlerine müdahale etmiş ve bölgede bazı karışıklıklar meydana gelmişti. Bu arada Arkhelaos'un ölümü sonrasında Kappadokia eyalet olarak düzenlendi (MS 17); aynı yıl Kommagene de, Kral III. Antiokhos'un ölümüyle, itaat altına alındı. Ancak Kommagene'nin eyalet olarak Roma'ya ilhakı Vespasianus zamanına rastlar (MS 72). Doğu'da bulunduğu sırada bir ara, Mısır'a da giden Germanicus, MS 19 yılında hastalanarak Antiokheia'da (Antakya) öldü.

Amasyalı ünlü coğrafyacı Strabon'dan ve tarihçi Tacitus'tan öğrendiğimize göre MS 17'de Küçük Asya'nın batısında meydana gelen şiddetli deprem, bu bölgedeki Ephesos, Sardeis, Magnesia, Kyme gibi kentlerin birçoğunun yıkılmalarına neden olmuştu. Tiberius (MS 14-37), deprem felaketi ile ekonomik sıkıntıya düşen kentleri 5 yıl için vergiden muaf tutmuş ve bazılarını para yardımıyla bulmuştu.

Claudius (MS 41-54) zamanında Lykia Eyaleti (MS 43) ile Trakya Eyaleti (MS 46) kurulmuş; Bosporos ve Pontos birbirinden ayrı krallıklar halinde düzenlenmişlerdir.

Claudius'tan sonra Roma tahtına geçen Nero (MS 54-68) zamanında Armenia, Parthia'nın nüfuzu altındaydı. Parthia ve Armenia'da kontrolün sağlanması amacıyla Nero, komutanı Corbulo'yu doğuya gönderdi. Corbulo, Armenia'yı ele geçirdi; Parth yanlısı kralları Tridates kaçtı; Romalılar, Kappadokia'nın son kralı Arkhelaos'un torunu Tigranes'i tahta çıkardılar. Ancak, Tigranes'in Parthlar'a saldırması, onun sonunu getirdi. Parthlar, Armenia'ya girdi, Tigranes kaçtı. Roma bu kez, Kappadokia Valisi Paetus'u bölgeye göndermiş ancak Paetus, Parthlar karşısında başarısız olmuştur. Bunun üzerine Roma, Parthlarla anlaşma yapmış, Tridates de Roma'ya gelerek Armenia tacını Nero'nun elinden giymiştir.

Batı Anadolu Depremi (MS 17)

Ay ve günü belli olmayan ama MS 17 yılında olduğu kesin olan Batı Anadolu depremi Büyük Menderes (Maiandros) ırmağı ve kollarının suladığı coğrafyadaki kentlerin bir gecede yıkımına neden olmuştur. Depremın merkez üssünün Lydia bölgesi (Manisa ve civarı) olduğu ancak İonia bölgesi (İzmir ve civarı) ile Aiolis bölgesinin (Edremit Körfezi'nin güney kesimi) de etkilendiği anlaşılmaktadır. Deprem konusunda çok sayıda antik yazardan bilgi almaktayız. Bunlar arasında Strabon, Yaşlı Plinius, Suetonius, Seneca ve Dio Cassius'u sayabiliriz. Ancak en ayrıntılı bilgiyi MS yak. 56 - yak. 120 yılları arasında yaşamış olan Latin tarihçi Tacitus'tan almaktayız. Tacitus'tan öğrendiğimize göre Batı Anadolu'daki 12 kent şiddetli bir depremle yıkılmıştır. Bu kentler Sardeis (Sart), Sipylos Dağı yamacındaki Magnesia (Manisa), Temnos (Görece Köyü/Kayacık Tepesi), Philadelphia (Alaşehir), Aigai (Köseler Köyü), Apollonideia, Mostene (Sancaklı Boz Köy), Hyrkania (Halitpaşa Kasabası), Hierokaisareia (Akhisar'ın güneyinde), Myrina (Birki Tepe), Kyme (Nemrut Koyu) ve Tmolos'tur (Salihli yakınında). Tacitus'un sıraladığı bu kentlerin çoğu Lydia bölgesi kentleri olup yalnızca Temnos, Aigai, Myrina ve Kyme Aiolis bölgesindedir.

Günümüzden 300 yıl kadar önce, yani 17. yüzyılın sonlarında İtalya'daki Napoli yakınında yer alan Puteoli'de (Pozzuoli) yapılan bir kazı sırasında bulunan mermer heykel Roma İmparatoru Tiberius'a (MS 14-37) atfedilmiş olup Batı Anadolu depremi için bir diğer önemli kanıttır. MS yak. 30 yılına tarihlenen heykelden kaidesi dışında bir şey günümüze kalmamıştır. Fakat kaidenin kendisi bile depremi anlatmaya yeterlidir. Çünkü, kaidede, 14 kadın figürü tasvir edilmiş olup her bir figürün altında depremde yıkılan Batı Anadolu kentlerinin adları yazılıdır. Bir diğer deyişle, söz konusu kentler kişileştirilerek temsil edilmişlerdir. Ancak, Tacitus ve Plinius'un belirttiği 12 kente Ephesos (Selçuk-Efes) ve Kibyra (Göhlhisar Kasabası'nın kuzeydoğusunda) da eklenmiştir. Her iki kent olasılıkla MS 17 depreminden sonra meydana gelen ikinci bir depremde zarar görmüşlerdi. Kaidede, heykelin Tiberius Caesar Augustus'a ithaf edilmiş olduğu ve imar edilen kentlerin adları yazılıdır. MS 2. yüzyılda yaşamış olan Trallesli (Aydın) Phlegon (*FGrHist. 257. P. 36. iii*) kendisinden yüz yıl kadar önce yaşamış olan Apollonius Grammaticus'tan aktardığı bir bilgide Tiberius zamanındaki Batı Anadolu depreminden bahsedilmekte ve imparatorun kendi bütçesinden yaptığı bağışla yıkılan kentleri yeniden imar ettiğinden ve bunun sonucunda da bu kentlerin Roma Forumu'nda Venüs Tapınağı yanında imparatorun büyük bir heykelini diktiğinden söz edilmektedir. Bu bilgi ile Puteoli'de (Napoli Körfezi'nde Pozzuoli) bulunan heykel (kaide kısmı) uyuşmaktadır. Kuşkusuz, söz konusu heykel, Roma dönemi orijinalinin bir kopyasıydı. Ele geçen bir yazıt (*IGR 4. 1514*), depremde zarar gören 12 kentin elçilerinin Tiberius'a şükranlarını nasıl bildireceklerini tartışmak için Sardeis'te toplandıklarından söz etmektedir.

Son olarak nümismatik bir kanıtı değinmek gerekmektedir. MS 10 yılından itibaren bir senato darphanesi olarak faaliyet gösteren Roma darphanesinde basılan sestertius'ların ön yüzlerinde alışlageldiği gibi imparatorun portresi bulunmaz. İmparator Tiberius adına basılmış pirinçten bu tarz sestertius'ların bir emisyonundaki sikkelerin ön yüzünde CIVITATIBVS ASIAE RESTITVTIS (ASYA KENTLERİ ONARILDI)

Roma İmparatoru Tiberius'un MS 17'de Batı Anadolu'da meydana gelen deprem sonrası yıkılan kentlere yardım etmesi anısına basılan sikkenin ön yüzü (üst).

Sağ sayfa: MS 17 Batı Anadolu depreminden en fazla etkilenen kentlerden biri olan Sardeis (Lydia).

Tiberius (MS 14-37)

Tiberius Claudius Nero, MÖ 42'de doğdu. Dört yaşındayken annesi Livia, Octavianus (Augustus) ile evlenmiş fakat ondan çocuğu olmayınca, Augustus'un yegâne üvey oğlu olarak tahtın varisi olmuştu. Zira Augustus'un iki oğlu Gaius ve Lucius daha önce ölmüşlerdi. Augustus'un ölümünden sonra ciddi bir karşı koyma ile karşılaşmadan tahta geçti. Augustus'un politikasını izledi. MS 37 Kasımında bir süredir yaşadığı Capri Adası'ndan Roma'ya dönerken Misenum'da (Miseno) 78 yaşında öldü.

Roma İmparatoru Tiberius

yazısı ile arkalıksız bir sandalyede (sella curulis) oturan bir figür vardır. Sağ elinde patera, sol elinde asa tutan ve başında defne çelengi bulunan, bu figür İmparator Tiberius'tan başkası değildir. Bu tasvir, büyük bir olasılıkla, Puteoli'de bulunan yukarıda sözünü ettiğimiz ancak kaidesi dışında başka bir şeyin kalmadığı

heykelin aynısıydı. Bu sikke tasviri sayesinde heykel hakkında da bilgi sahibi oluyoruz. Ancak, sikkenin depremle ilişkisi esas olarak sikkenin çevresi boyunca yerleştirilmiş olan yazıda saklıdır. Latince yazının anlamı şudur: ASYA KENTLERİ ONARILDI. Kuşkusuz buradaki "Asya" sözünden –yukarıda açıkladığımız gibi– Roma İmparatorluğu'nun Batı Anadolu'daki "Asya Eyaleti" anlaşılmalıdır. Antik yazarların verdiği bilgilerde Tiberius'un depremden zarar gören kentlere, hem belli bir süre vergiden muaf tutarak, hem de parasal yardım yaparak, cömertçe destek verdiği ve söz konusu kentlerin yeniden imarını sağladığı yer almaktadır. Burada ele aldığımız sikke Roma'nın 775. yılında (MS 22), yani depremden yaklaşık beş yıl sonra basılmıştır. Aslında sikke tasviri ve yazısı –imparatorun yaptığı hayırlı bir işi duyurarak sempati toplamak istemesi nedeniyle– bir propaganda unsuru da içermektedir. Böylece antik yazarların yanı sıra, sikkeler de MS 17'de Batı Anadolu'da (esas olarak Manisa ve çevresinde) meydana gelen şiddetli depremin geçmişten günümüze kalan kanıtını sunmaktadır bize.

Tacitus Depremi Anlatıyor

"... Aynı yıl Asya'daki (Anadolu'daki) 12 önemli kent bir depremle yerle bir oldu; gece meydana gelen ve bu nedenle sezilemeyen deprem çok hasara neden oldu. Bu tür afetlerde alışlagelen çarelerden biri olan çabucak açık alana kaçmak bile fayda etmemişti; sağa sola kaçışanlar derin oyuklarca yutulmuşlardı. Söylendiğine göre koca dağlar dümdüz olmuş, ovalar kabarıp yükselmiş, yıkıntılar arasından alevler fişkırmıştı. Deprem en fazla Sardeislileri etkilediğinden, en çok şefkati onlar gördü; İmparator (Tiberius) on milyon sestertius vaadetti, ayrıca ulusal ve imparatorluk hazinesine vermek zorunda oldukları vergiden beş yıl için muaf tuttu. Sipylos Dağı yamacındaki Magnesialılar gördükleri hasar ve aldıkları tazminat açısından ikinci sıradadırlar. Temnoslular, Philadelphialılar, Aigailılar, Apollonideialılar, Mosteneliler, Hyrkania Makedonyalıları ile Hierokaisareia, Myrina, Kyme ve Tmolos kentleri de aynı süre için vergiden muaf tutuldular; durumu yerinde tespit ederek yardımı organize etmek üzere bir senato memuru gönderilmesine de karar verildi. Asya'nın (Batı Anadolu) yönetiminde consul rütbesine sahip bir vali bulunduğundan bu görev için eski bir praetor olan Marcus Ateius seçildi. Böylece eşit yetki ve rütbeyle sahip iki devlet görevlisi arasındaki kıskançlıktan çıkabilecek sıkıntıların da önüne geçilmiş oldu."

(Annales, II, 47)

İmparator Vespasianus (MS 69-79) ise Küçük Armenia topraklarını Kappadokia Eyaleti'ne bağlamıştır (MS 72). Vespasianus ayrıca, Lykia-Pamphya Eyaleti'ni de kurmuştur (MS 74 ?). Kommagene Kralı IV. Antiokhos'un Parthlarla Roma aleyhine ilişki içinde olduğunu öğrenince, Kommagene işgal edildi ve Kommagene Syria Eyaleti'ne bağlandı (MS 72). Bu arada Galatia ve Kappadokia eyaletleri de birleştirilmiştir (MS 74). Fakat kendisinden sonra gelen Traianus

(MS 98-117) iki eyaleti tekrar ayırmıştır. Traianus MS 110'da Bithynia-Pontos Eyaleti'nin ıslahı için Genç Plinius'u *legatus Augusti* olarak atamıştır. Genç Plinius'un İmparator Traianus'a yazdığı mektuplardan dönemin ve bölgenin önemli olayları hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Traianus, MS 114-115 yıllarında Doğu, Güneydoğu Anadolu ve Yukarı Mezopotamya'ya bir sefer düzenledi. Armanialıları ve Parthları kontrol altına alan imparator, burada Armenia ve

Kilikia Bölgesi kentlerinden Soloi-Pompeiopolis'teki Sütunlu Cadde'den bir görüntü (Mezitli-Viraneşehir) (üst). Anadolu'daki Roma Eyaletlerini gösteren harita. MS. 2. yüzyıl ortaları (alt).

Sağ sayfa: Pergamon kentinde, Kızıl Avlu olarak bilinen ve Roma İmparatorluğu Dönemi'nde (MS 2. yüzyıl) tamamen tuğladan inşa edilen Mısır Tanrıları Tapınağı (üst). Roma İmparatoru Marcus Aurelius (MS 161-180) (alt).

Mesopotamia eyaletlerini oluşturdu. Hadrianus'u Syria valisi olarak atadıktan sonra Roma'ya doğru yola çıktı. Ancak Kilikia'daki Selinus (Kaletepe, Gazipaşa; eski adı Silinti) kentinde hastalandı ve burada öldü (MS 117). Öldüğü kentin adı daha sonra Selinus'tan Traianopolis'e çevrildi.

Traianus'un ölümünden sonra tahta geçen evlatlığı Hadrianus (MS 117-138) imparatorluğu tanımak için yaptığı geziler sırasında Küçük Asya'ya da gelmiştir. 123 yılındaki Doğu seferi sırasında ilk durağı Antiokheia oldu. Parthlarla ilişkileri düzene koyduktan sonra kuzeye doğru yönelen imparator Trapezous'a (Trabzon) uğramış ve burada bir dalgakıran yaptırmıştır. Nikaia ve Nikomedia kentlerine maddi yardımda bulunmuştur. Bazı kentlere onun adı verilmiştir: Hadrianopolis ve Hadrianotherai gibi. Hadrianus, 129 yılı baharında tekrar Anadolu'ya geldi. Gemiyle Roma'dan Ephesos'a vardı; buradan Anadolu kıyılarını izleyerek Pamphylia'ya kadar geldi; buradan kuzeye Phrygia'ya yöneldi; Kilikia, Kappadokia ve Kommagene'ye uğradı.

Antoninus Pius (MS 138-161) Anadolu'ya

hiç gelmedi. Ancak, zamanında, biri Kocaeli Yarımadası ve Marmara'nın güneyinde, diğeri ise güneybatı Anadolu'da iki deprem olduğunu ve imparatorun zarar gören kentlere yardım ettiğini biliyoruz.

Antoninus Pius'un ölümünden sonra, tahta Marcus Aurelius geçti (MS 161-180); ancak Aurelius kardeşi Lucius Verus'u da ortak imparator ilan etti. Kısa süre sonra Parth Kralı III. Vologases, Romalıların Kappadokia valisini yenilgiye uğratarak ordusunu yok etmiştir (MS 162). Bu hezimet karşısında acilen bir şeyler yapılması gerektiğini düşünen Marcus Aurelius, kardeşi Lucius Verus'u Doğu'ya gönderdi; Romalılar bölgede tekrar egemenliği sağladılar (MS 168). Bir ara (MS 175) Marcus Aurelius'un öldüğü söylentisi üzerine o sıra Syria valisi olan Avidius Cassius kendisini imparator ilan etmişse de bir süre sonra öldürülmüştür.

Marcus Aurelius'un ölümünden sonra tahta geçen oğlu Commodus zamanında Anadolu'da kayda değer bir gelişme olmamıştır. Ancak onun ölümünü takiben yıllar Roma için olduğu kadar Anadolu için de bir kavga ve karışıklık dönemidir. Nitekim Commodus'un ölümünden sonra önce Pertinax tahta geçmiş ancak bu imparator 86 gün sonra öldürülmüştür. Pertinax'ın öldürülmesinden sonra praetor muhafızları en yüksek parayı veren imparator seçeceklerini ilan ettiler. Zengin senatör Iulianus herbirine 25.000 sestertius önerince imparator seçildi (193). Bundan hoşnut olmayan Roma halkı, o sıra Syria valisi olan Pescennius Niger'den yardım istedi. Fakat Britannia

Patara Yol Kılavuz Anıtı

Stadiasmus Patarensis

1993 yılında Lykia'daki Patara antik kentinde (Ovagelemiş) yürütülen arkeolojik kazılarda ortaya çıkartılan üzeri Eski Yunanca yazılı taş blokların, aslında bir yol kılavuz anıtının parçaları olduğu anlaşıldı. Blokların rekonstrüksiyonu ile dikdörtgen formdaki paye-anıtın yazılı bloklarının yüksekliğinin 5,5 m, önyüzünün 2,35 m, dar yüzünün ise 1,60 m olduğu saptandı. Lykia Eyaleti'nin yolları konusunda, bu yollar üzerindeki kentler ve bu kentlerin birbirlerine olan uzaklıklarına ilişkin bilgiler içeren anıt, Roma İmparatoru Claudius zamanında Lykia Eyaleti valisi olan Quintus Veranius (memuriyeti MS 43-48) tarafından Patara'da diktirilmişti. Lykia bölgesinin Roma İmparatorluk dönemi tarihi coğrafyası için büyük önem taşıyan anıt, özelliği ve içeriği bakımından ünikttir.

Eskiçağ'da Patara

Bir Lykia kenti olan Patara'nın geçmişi Hitit Dönemi'ne kadar gitmektedir; kent Hititlerce Patar olarak biliniyordu. Kendilerini Trmmili olarak adlandıran Lykialılar ise Patara'ya Pttara diyorlardı. Patara'nın efsanevi kurucusu Pataros olup Tanrı Apollon ile Ksanthos Irmağı perisi Lykia'nın oğlu idi. Patara'nın tarihi Büyük İskender'in bölgeye gelişinden sonra daha iyi bilinmektedir. Patara, Hellenistik Çağ'da bölgenin diğer kentleri gibi Makedonyalıların, Seleukoslar'ın ve Ptolemaioslar'ın egemenliğine girmişti. Roma'nın Lykia-Pamphylia Eyaleti'nin de başkenti olan Patara Roma İmparatorluğu Dönemi'nde bayındır ve zengin bir kent idi.

Patara'da ele geçen ve "Yol Kılavuz Anıtı" olarak bilinen Stadiasmus Patarensis'in rekonstrüksiyonu (üst). Patara'da yer alan Roma İmparatorluk Dönemi Tak'ı (alt).

Valisi Clodius Albinus ile Yukarı Pannonia valisi Septimius Severus da duruma el koydu ve askerleri tarafından imparator ilan edildiler. Severus, Niger'le önce Bithynia'da karşılaştı; Niger yenilerek Antiokheia'ya kaçtı; ancak takip edilerek yakalandı ve öldürüldü (MS 194). Severus, Albinus'u saf dışı bırakarak tek başına Roma imparatoru oldu.

Severuslar

Severus'un galip çıkmasından sonra bu imparator, Niger'in tarafını tutan kentleri cezalandırmıştır. Antiokheia ve Byzantion en çok zarar gören kentlerdi; Antiokheia, Laodikeia'ya (Lazkiye), Byzantion da Perinthos'a (Marmara Ereğlisi) bağlanarak birer köy statüsüne getirildiler. Byzantion, Severus'un oğlu Caracalla zamanında yeniden onarıldı, bayındır hale getirildi. Septimius Severus bu kez Roma'ya dönerek diğer rakibi Clodius Albinus'u yok etmek istedi. Nitekim Severus, Albinus'un ordusunu Lugdunum'da (Lyon) hezimete uğrattı (MS 197). Albinus, karısı ve çocuklarıyla birlikte öldürüldü. Severus birkaç yıl sonra Doğu'ya gelerek Parthlara karşı savaştı (MS 198) ve daha sonra da Roma'ya döndü (MS 202). Yaşlı imparator MS 211 şubatında Eburacum'da (York) öldü.

Severus'un ölümünden sonra oğulları Caracalla (MS 211-217) ve Geta (MS 211) Roma tahtına geçti. Ancak Caracalla, yaklaşık 10 ay sonra kardeşi Geta'yı öldürttü (MS 212). Zalim bir imparator olarak ün yapan Caracalla Germanlara karşı başarılı bir ope-

rasyon düzenledikten sonra MS 214'te doğuya doğru hareket etti; amacı Parthlara karşı bir fetih hareketiydi. Trakya'dan geçerken kendisini Büyük İskender ile özdeş gördü, onun gibi olmaya çaba gösterdi. Roma ve diğer kentler için İskender heykelleri ile bir tarafı İskender'in yüzü, öteki tarafı kendi yüzü olan resimler sipariş etti. Nitekim Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya geçer geçmez -tıpkı İskender'in yaptığı gibi- İlion'u (eski Troia) ziyaret etti. Caracalla, MS 214-215 kışını Nikomedeia'da (İzmit) geçirdi; 215 Mayıs ayında ise Antiokheia'ya geldi. Daha sonra Mısır'a doğru ilerleyerek Aleksandria'ya (İskenderiye) geldi (Aralık 215). Ertesi yıl baharda Parthlara karşı girişilecek harekâtın hazırlıklarını yapmak ve orduyu savaş düzenine sokmak için Antiokheia'ya hareket etti. Parthia'da V. Vologases ile V. Artabanos iktidar mücadelesi içinde olduklarından ülke iç savaş yaşıyordu. Caracalla, Artabanos'a kızıyla evlenip Roma dostu olmasını önerdiyse de red cevabı aldı, bunun üzerine ülkeyi kırıp geçirdi. Kışı geçirmek üzere Edessa'ya (Urfa) çekilen imparator Parthia'ya karşı yeni bir sefer hazırlığının planı ile meşgul olmaya başladı. Ancak, Edessa'dan Karrhai'ya (Harran) giderken yolda muhafız subaylarından Martialis tarafından öldürüldü (8 Nisan 217). Suikastin tasarlama görevi olarak praetor muhafızlarının kumandanı Opellius Macrinus gösterildi. Caracalla zamanında para sisteminde reform niteliğinde bazı düzenlemeler yapıldı; antoninianus adlı yeni bir para tedavüle çıkarıldı. Ayrıca, MS 212'de çıkardığı Constitutio Antoniniana fermanı ile imparatorluk sınırları içindeki

Kilikia bölgesinde
İmbriogon Kome'deki
(Demircili köyü), tapınak
görünümü iki mezar anıtı
(MS 2. yüzyıl)

Roma Yolu, genel görünüm ve detay (Sağlıklı-Tarsus'un kuzeyi). Tarsus ilçe merkezinin 17 km kuzeyinde Sağlıklı Köyü yakınında yaklaşık 5 km uzunluğunda bir Roma Yolu uzanmaktadır. Döşeme taşları iyi korunagelmiş olan yolun kuzey ucunda yer alan bir yazıttan, İmparator Caracalla'nın yolu tamir ettirdiğini öğreniyoruz. Yolun güney ucunda ise kemerli bir kapı bulunmaktadır.

Dağlık Kilikia'da Kanytellis kenti territoriumunda Çanakçı mevkiinde yer alan kaya kabartmaları. Geç Hellenistik-Roma.

Irmak Tanrıları

Bir ırmağın insan formunda betimlenmiş olmasından, diğer bir deyişle personifikasyonundan, o ırmağın sularında yaşayan bir tanrının olduğu ya da doğrudan doğruya ırmağın kendi suretinin temsil edilmiş olduğu anlaşılır. Suyun; içilme, kullanılma, yararlanılma gibi özelliklerinin yanı sıra sel felaketi gibi olumsuz etkilerinin bulunması, onun, insan için yaşamsal önemini göstermektedir; bu nedenle ırmakların tanrı olarak saygı görmesi doğaldır. Irmaklar, Eski Yunan mitolojisinde önemli rol oynamışlardır; antik edebiyatta buna ilişkin çok örnek vardır. Irmakların insan formunda betimlenmelerine ilk kez Homeros'ta ve sonra da Hesiodos'ta rastlıyoruz. Homeros (*İlyada*, XXI. 195), "Okeanos'tan çıkar tüm ırmaklar, tüm denizler, tüm kaynaklar ve tüm kuyular" diyerek evrendeki tüm suların kaynağının Okeanos olduğunu belirtir. Hesiodos (*Theogonia*, 357 vd.) da ırmakların Okeanos ve Thetis'in oğulları olduğunu söyler.

Irmaklar için tapınaklar inşa edildiği, sunaklar dikildiği ve rahiplerinin olduğu bilinmektedir. Irmaklara adakta bulunmak da (kurban) âdetti. Hesiodos (*İşler ve Günler*, 737 vd.), bir ırmaktan geçmek isteyen kişinin, önce ırmağa adakta bulunması ve ellerini yıkaması gerektiğini söyler. Antik kaynaklarda geçen bir başka adak objesi de saçtı. Homeros'ta (*İlyada*, XXIII. 141), Akhilleus'un babası Peleus'un oğlunun saçını Sperkheios ırmağına adadığından söz edilmektedir. Aynı şekilde hayvanlar da ırmaklara kurban olarak sunuluyordu. Homeros'ta Akhilleus'un babası Peleus, Sperkheios ırmağına 50 koyun kurban etmektedir (*İlyada*, XXIII. 141). Keza, Nestor da Alpheios ırmağına bir boğa sunmuştu (*İlyada*, XI. 728). *İlyada* destanında (*İlyada*, XXI. 131-132), boğaların ve atların canlı olarak Skamandros (Karamenderes) Irmağı'na atılıp kurban edildiğinden de söz edilmektedir. Herodotos (VII. 113) ise, Kserkses'e refakat eden mag'ların Strymon'a (Struma) dokuz beyaz at kurban ettiklerinden söz eder.

Irmaklar, insan formunda düşünüldükleri ve tasvir edildikleri gibi, boğa formunda da tasvir edilirler. Yine bu durum ilk kez Homeros'ta geçmektedir. Homeros, Skamandros ırmağının bir boğa gibi böğürdüğünü vurgulamaktadır (*İlyada*, XXI. 237). Nitekim, özellikle, Yunanistan'daki ırmakların en büyüğü ve onların babası olarak kabul edilen Akhelaos'tan sık sık insan yüzü boğa olarak söz edilmiş ve o şekilde betimlenmiştir. Keza, Pausanias (II. 32. 7) Hyllikos ırmağının daha önce Taurios olarak anıldığını söylerken, Athenaios da (III. 122) vd.) ondan Tauros (boğa) olarak söz etmektedir.

Irmak tanrıları genelde yarı uzanır vaziyette tasvir edilmekte olup, dirsekleriyle içinden su akan devrik bir amphoraya yaslanırlar; ellerinde bereket boynuzu, dal veya haşhaş bitkisi tutarlar. Irmak tanrısının kent tanrıçası Tykhe'nin ayakları dibinde betimlenmesi ise Hellenistik dönemde ortaya çıkan bir tasvirdir.

Eutykhides, Antiokheia'da yaptığı Tykhe heykeline, Tykhe'nin ayakları dibine Orontes'i (Asi Irmağı) de yerleştirmişti. Bu heykel, çok geçmeden birçok yerde taklit edildi ve Roma İmparatorluğu'nda da uzun süre kullanıldı (bkz. s. 123 sağ üstteki fotoğraf).

Irmak Tanrısı Klaseas'ın mermer heykeli, Roma İmparatorluk dönemi (sol).

Roma İmparatorluk Dönemi Attia (Mysia) sikkесinin arka yüzünde betimlenen ırmak tanrısı Kaikos (Bakırçay) (sağ üst).

Timbriada (Pisidia) Eurymedon Kutsal Alanı'nda bulunan ve şimdi Isparta Müzesi'nde sergilenen insan boyunda Irmak Tanrısı Eurymedon'un (Köprüsu) heykeli (sağ orta).

Dağ Tanrıları

İnsanoğlunun doğaya ve doğayı meydana getiren unsurlara olan yaklaşımını dağlar en iyi şekilde anlatır. Dağlar, en eski dönemlerden başlayarak kutsal sayılmışlardır. Eskiçağ Akdeniz dünyasında dağların kutsal bir simge olarak resmedilmeleri hatta dönemin modasına uygun olarak insan formunda betimlenmeleri sık görülen bir durumdur. Kutsal dağ betimlerine en erken Hellenistik Çağ'da rastlamaktayız; Roma İmparatorluk döneminde ise önceden hiç olmadığı kadar bir yoğunluk söz konusudur. Genellikle olgun ya da yaşlı erkek formunda gösterilen dağ tanrıları, ayakta betimleneceği gibi, uzanır pozisyonda da betimlenirler. Ancak, agalma olarak betimlenmiş kutsal dağ tasvirleri de hiç de azımsanmayacak sayıdadır; özellikle Kappadokia'daki Kaisareia (Kayseri) sikkelerinde sık görülür.

Kaisareia (Kayseri) sikkelerinde arka yüzde Argaios (Erciyes Dağı) betimlenmiştir.

Kılıcın Ucundaki Hayatlar

Gladyatörler

Gladyatör (*secutor*) steli (üst).

Gladyatör kabartması (*alt*). Sol başta bir görevli ya da gladyatör eğitmeni; ortada miğferli ve sağ elinde kama tutan *Samnit* (*Secutor*), elinde üçlü zıpkın tutan *Retiarius* (sağ başta) ile mücadele etmektedir.

Latince gladyatör sözcüğü kılıç anlamına gelen "gladius"tan türemiştir. Etrüsk cenaze törenlerindeki gösterinin bir parçası olarak ortaya çıkan gladyatör oyunlarının en erken izlerine MÖ 3. yüzyıldan itibaren Roma'da rastlamaktayız. MÖ 264'te Roma'da Brutus Pera'nın ölümü nedeniyle oğulları tarafından düzenlenen cenaze töreninde kölelerden oluşan üç çift gladyatörün aynı anda dövüştüğü bilinmektedir. Cumhuriyet döneminde devam eden gladyatör oyunları, imparatorluk döneminde de büyük bir zevk ve heyecanla izleniyordu. Önceleri zengin yurttaşların düzenlediği oyunlar giderek imparatorlarca düzenlenmeye başlandı. İmparator Traianus'un Daclara karşı kazandığı zafer anısına düzenlediği oyunlar dört ay sürmüş ve binlerce gladyatörün katıldığı oyunlarda yine binlerce hayvan öldürülmüştü.

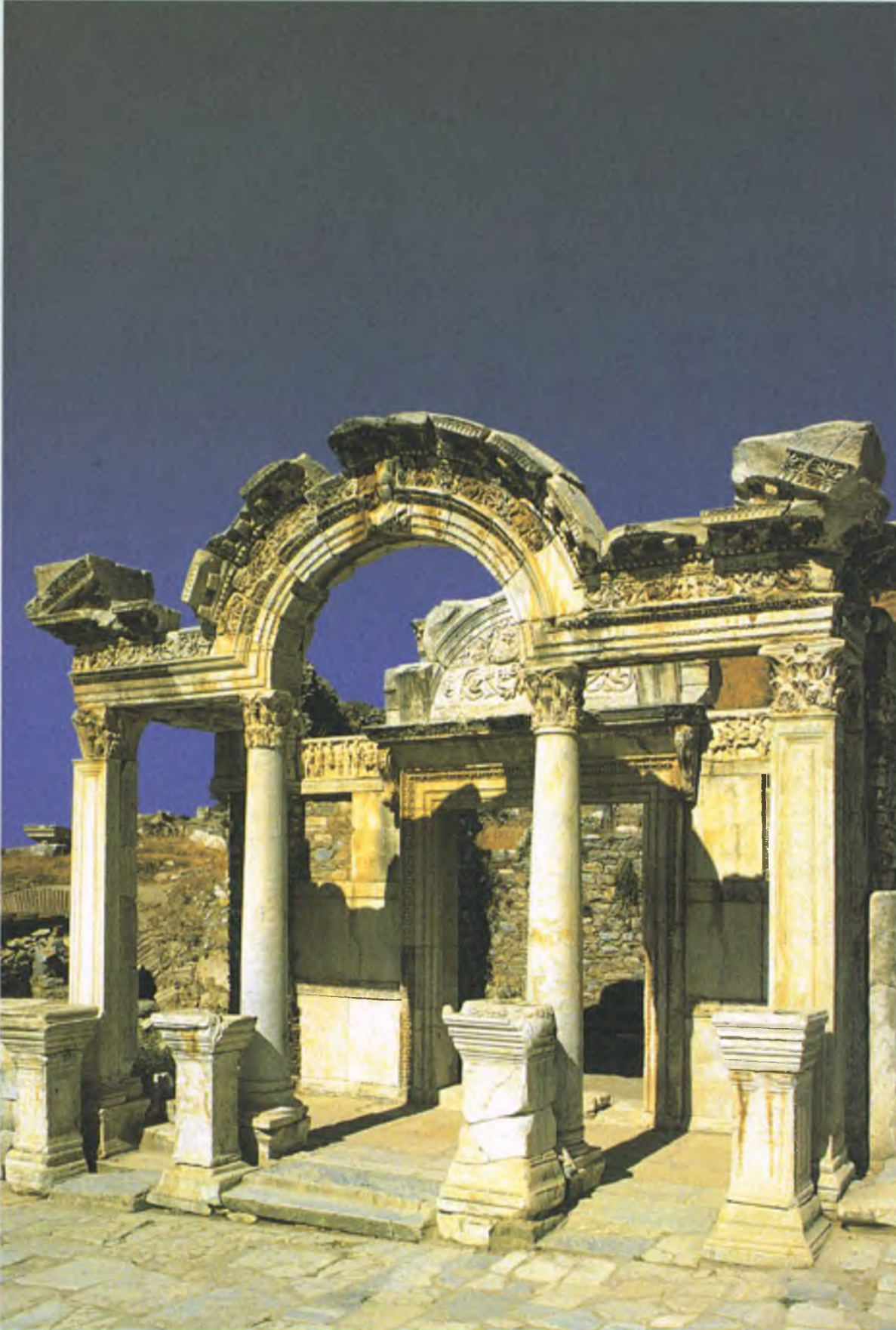
Esas olarak amfitiyatrolarda düzenlenen gladyatör oyunları, tiyatrolar ile stadyumların bu iş için ayrılmış kısımlarında da yapılmaktaydı. Arenanın aktörleri yalnızca gladyatörler değildi; hayvanlar da oyunların en heyecan verici aktörleri arasındaydı: bazen aslan, panter, boğa, ayı, fil, timsah, yılan ve benzeri vahşi hayvanlar öldürülüyor; bazen de esir ve mahkûmlar onlara yem oluyordu. Profesyonel gladyatörler olduğu gibi, esirler ve mahkûmlar da birbirleriyle ölümüne dövüştürülüyorlardı.

Gladyatörler, giyim tarzları ve taşıdıkları silahlara göre adlandırılmaktaydı. Başlıcaları arasında *Thrak*, *Samnit*, *Mirmillo* ve *Retiarius* bulunmaktadır. İlk üç grup gladyatörler kalkan, kılıç ve mızrak gibi silahlarla dövüşmelerine karşılık, sonuncusu yani *Retiarius* bir ağ ve üç dişli zıpkınla dövüşürdü.

Gladyatörlüğü meslek olarak seçen ve böylece şöhret olmak isteyenlerin yanı sıra sayıca en fazla olanları savaş esirleri, köleler ve mahkûmlar oluşturuyordu. Üç yıl boyunca arenada gösterdikleri başarı, özgürlüğe kavuşmalarını sağlıyor ve bir süre de gladyatör okullarında çalışıyorlardı. Dövüşten galip ayrılan profesyonel gladyatörlere ödül olarak defne dalı veya çelengi ile para ödülü verilirdi. Yenik düşen gladyatörün sonu ölüm idi. Ölüm kararı, oyunu düzenleyen tarafından, gösteriyi izleyenlerin nabzına göre verilirdi. Arenaya giren gladyatörler "editor" olarak adlandırılan, gösteriyi düzenleyeni selamladıktan sonra, dövüşe başlarlardı. Yenilen gladyatörün hayatının bağışlanıp bağışlanmayacağı, editorun sağ elinin başparmağını yukarı (bağışlama) veya aşağı (ölüm) işaret etmesiyle belirlenirdi. Öldürülme gerçekleşikten sonra, ceset kaldırılır ve temizlik yapılırdı. Arkeolojik kazılarda ele geçen gladyatör mezar taşlarından, adları, hangi tür gladyatör dövüşçüsü oldukları, kaç dövüş kazandıkları, kaç yaşında öldüklerini öğrenebilmekteyiz. Ephesos kazılarında gladyatörlerin gömülü olduğu bir mezarlık gün ışığına çıkartılmıştır.

Roma İmparatorluğu Döneminde EPHESOS

Ephesos (Selçuk), Roma İmparatorluğu döneminde zengin ve bayındır bir kentti. Ele geçen yazıtlar ve sikkelerden de anlaşılacağı üzere Ephesoslular, kentlerinin, Asya Eyaleti'nin birinci ve en büyük metropolisi olduğunu iddia ediyorlardı. Kentin kuzey doğusunda, ana yerleşim merkezinin dışında yer alan ve Antik Dünya'nın Yedi Harikası'ndan biri sayılan Artemis Tapmağı, Hellenistik Dönem'de olduğu gibi yine popüleritesini koruyordu. Ancak, dönemin dini modasına da uygun olarak, Ephesos da üç kez neokoros unvanını almıştır. İmparator kültürünün ve de tapınağının varlığına işaret eden bu unvan, kentnin Roma imparatorlarının nezdinde ne denli önemli olduğunun da göstergesidir. Ephesos'un günümüze kalan belli başlı kalıntıları arasında Vedius Gymnasionu, Traianus Çeşmesi, Kuretler Caddesi, Varius Hamamı, Hadrianus Tapınağı, Celsus Kütüphanesi, büyük tiyatro, stadion, agoralar, liman kapıları ve rıhtım tesisleri sayılabilir.

Roma İmparatorluğu döneminde Ephesos'ta basılmış bir sikke. Ön yüzde İmparator Elagabalus'un portresi, arka yüzde Tanrıça Artemis ile ΕΦΕCΙΟΝ ΠΙΡΟΤΩΝ ΑCΙΑC (Asya'nın Birincisi Ephesos) yazısı yer almaktadır (üst).

Hadrianus Tapınağı (sol).

ZEUGMA

Zeugma ilk olarak 1917 yılında F. Cumont tarafından keşfedildi. Uzun yıllar sonra, 1970'lerde J. Wagner'in araştırmaları, Belkis'teki kalıntıların gerçekten Zeugma'ya ait olduğunu kanıtladı. Fakat ilk uzun süreli bilimsel kazı ve araştırmalar 1990'lı yılların başında başladı. Fırat üzerinde inşa edilecek olan Birecik Barajı nedeniyle su altında kalacak olan Zeugma'daki kurtarma kazıları 2005 yılı itibarıyla sürdürülmektedir.

Zeugma, Fırat ırmağının (Euphrates) batı yakasında yer almaktadır. MÖ yak. 300'de Syria'da hüküm süren I. Seleukos Nikator, Fırat'ın iki yakasında birer kent kurmuştu. Doğu yakadaki kentin adını, karısı Apama'nın adına izafeten Apameia (Keskince, eski Tilmusa) koydu; batı yakadaki kente de kendi adına izafeten Seleukeia (Seleukeia pros te Euphrate = Fırat kıyısındaki Seleukeia = Zeugma; Kavunlu, eski Belkis) adını verdi. Böylece, Fırat'ın en dar yerlerinden biri üzerinde, iki yakada iki kent birden kurulmuş oluyordu. Seleukos'un bu noktada, iki yakayı, dolayısıyla batı ile doğuyu birbirine bağlayan bir köprü inşa ettirdiği de bilinmektedir. Nitekim, bundan böyle bu iki kent, "köprü" veya "geçit" anlamına gelen "zeugma" sözcüğü ile anılmaya başlanarak ikisi için de tek bir ad kullanılır oldu: Zeugma. MÖ 1. yüzyılın ortalarına doğru, Roma'nın Doğu'ya doğru yayılması ve Syria Eyaleti'nin kurulması (MÖ 63), Euphrates'i (Fırat) ve onun kıyısında kurulan kentleri stratejik açıdan (Roma egemenliğinin doğu sınırı) önemli bir konuma getirdi. MS 1. yüzyılda Zeugma, Syria'daki lejyonlardan biri için üs seçildi. Hellenistik kent, artık Roma İmparatorluğu'nun istihkâm edilmiş askeri bir garnizonu görünümünü aldı: Legio III Scythica, Zeugma'da konuşlanmıştı. Yapılan arkeolojik ve epigrafik araştırmalar, söz konusu lejyonda görev yapmış askerlerin ve memurların unvan ve adlarına ilişkin bilgilerimizi her geçen gün artırmaktadır. MS 1-2. yüzyıllar, Zeugma'nın en parlak dönemidir; ancak MS 3. yüzyılda bölgedeki çatışmalardan (Roma-Parth) olumsuz etkilenmiş olmalıdır.

Zeugma, Roma imparatorları Antoninus Pius (MS 138-161) ve I. Philippus (244-249) arasındaki dönemde (100 yıllık bir süre ama aralıklarla) bronz sikke basmıştır. Zeugma'nın Roma İmparatorluk dönemi sikkelerinde arka yüzde daha ziyade iki sikke tipi vardır: "çelenk içinde kentin ethnikonu" ve "yüksekçe bir tepe üzerinde tapınak" tasviri. Kentte, Caracalla (MS 198-217) döneminin son yıllarına tarihlenen gümüş tetradrahmiler de basılmıştır; sikkelerin arka yüzlerinde kartal tasviri vardır. Zeugma sikkelerinde kentin ethnikonu, genelde ZEYΓMATEQN (= Zeugmalıların) şeklinde yazılıdır.

Zeugma kazılarında ele geçen mozaiklerden iki örnek.
a) Eros ve genç kadın;
b) Satyros (Satir) ve Antiope (üst).

Zeugma, arkeolojik kazıdan bir görünüm (alt).

Ilion Sikkeleri ve Ilion Sikkelerinde Troia Savaşı

Ilion (Hisarlık) kenti MÖ 4. yüzyıl sonlarında sikke basmaya başlamış ve sikke darbını Roma İmparatoru Gallienus dönemine (MS 253-268) kadar sürdürmüştür. Dolayısıyla Ilion'un -Tiberius'tan Caligula'ya kadar olan kısa süreli kesinti dışında- yaklaşık 550 yıllık sikke darb geleneği olan bir kent olduğunu söyleyebiliriz. Ilion'un ilk sikkeleri bronzdur. MÖ 261-246 yılları arasında ilk kez yaklaşık 17 gr. ağırlığında gümüş tetradrahmiler basmıştır. Tetradrahmilerin basımı MÖ 129'daki Asia Eyaleti'nin kuruluşuna kadar sürmüştür. Roma İmparatorluğu döneminde basılan sikkeler ise bronzdur.

Kentin, Hellenistik dönem başlarında bastığı ilk sikkelerde ön yüzde Tanrıça Athena başı, arka yüzde ise Athena Ilias figürü (az sayıda sikkede hydria vazosu) resmedilmiştir. Ilion'da, Seleukos Krallığı'nın egemenliği altında

bulduğu dönemde bu kez Seleukos kralları adına sikke basılmıştır. Bu sikkelerin bir kısmında ön yüzde o sırada iktidarda olan Seleukos kralının başı, arka yüzde ise tanrı Apollon tasvirinin yanı sıra kralın Eski Yunanca yazılmış adı bulunmaktadır. Seleukos egemenliğinin sona ermesinden sonra basılan sikkelerde de ön yüzde yine Athena başı, arka yüzde aynı şekilde Athena Ilias yer almaktadır. Kentin Hellenistik dönemde bastığı söz konusu sikkelerde kentin adı kısaltılarak "ΙΛΙ" (= ILI) şeklinde yazılmıştır. MÖ 2. yüzyılda bastığı gümüş sikkelerde arka yüzde bu kez Athena figürüyle birlikte ΑΘΗΝΑΣ ΙΛΙΑΔΟΣ (= ATHENAS ILIADOS) yazısı görülür. Roma İmparatorluğu döneminde yaklaşık 250 yıl boyunca basılan sikkelerde ise kentin adı ΙΛΙΕΩΝ (= ILIEON) şeklindedir. Roma İmparatorluğu döneminde Ilion'da basılan sikkelerde ön yüzlerde o sırada iktidarda olan Roma imparatorunun başı, arka yüzlerde ise Athena, Apollon, Aphrodite, Poseidon, Zeus, Herakles gibi tanrı ve tanrıçaların yanı sıra Hektor ve Patroklos, Dardanos, Ilos, Priamos, Aineas ve Ankhises, Paris ve Üç Güzeller gibi Troia Savaşı ile ilişkili tasvirler yer almaktadır. Başka bir deyişle Ilion, nostaljik bir yaklaşımla Eskiçağ'da bir çok insanın belleğinde iz bırakan ünlü Troia Savaşı'ndan sahneleri ve tipleri yaşatmak ve soyundaki kahramanlarla gurur duyduğunu ifade etmek istemiştir. Ilion'un sikkeleri, kentin bu düşüncesini en iyi yansıtan belgelerdir. Bir anlamda Homeros'un *İlyada* destanı (*Ilias*) heykeltraşlık, vazo resmi gibi sanat eserlerinin yanı sıra Ilion'un sikkelerinde resmedilerek canlandırılmıştır. Nitekim, Aineas'ın Askanios'u Troia'dan kaçırmaması, Paris'in yargısı, Hektor'un Patroklos'u öldürmesi, Andromakhe ile Hektor'un vedalaşması ve Hektor'un Akha gemilerine saldırması gibi, *İlyada*'da heyecanlı bir şekilde anlatılan olaylar bu kez sikkelerde karşımıza çıkmaktadır. Troia Savaşı'ndan Roma İmparatorluğu dönemine kadar 1000 yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen, Ilion'un Troia Savaşı'na ilişkin sahneleri ve kahramanları sikkelerinde yoğun bir şekilde işlenmesinde Homeros'un destanının bu süre içinde tüm Eskiçağ dünyasında bıraktığı etkinin rolü büyük olsa gerektir.

Ilion'un Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri. Sikkelerin arka yüzlerinde Troia Savaşı kahramanı Hektor betimlenmiştir.

tüm özgür erkek ve kadınlara Roma vatandaşı olma imkânı verildi. Bundan amaç, olasılıkla, kamu hizmeti yükümlülüğünü yaygınlaştırmak ve imparatorluk gelirlerini yükseltmekti; çünkü vatandaş olanlardan ilave vergiler alınabiliyordu. Romalı ve Romalı olmayanlar arasındaki ayrımın kaldırılması, Roma'dan idare edilen eyaletlerde yaşayan toplulukların oluşturduğu bir imparatorluk anlayışından ziyade, tek bir ulusa dayalı imparatorluk anlayışını

daha kuvvetlendiriyordu. Nitekim, Caracalla dönemine tarihlenen mezar yazıtlarında, fermanın bir yansıması olarak, Aurelius ve Aurelia gibi Roma adlarına sıkça rastlanmaktadır ki bu da tarihlemeye önemli bir kriterdir (imparatorun asıl adı M. Aurelius Antoninus idi).

Caracalla'nın bir varis bırakmadan öldürülmüş olması, Roma'da kısa süreli bir kriz yarattı. Ancak, çok geçmeden askerler Macrinus'u imparator ilan

ettiler. Ancak yeni imparator, Nisibis (Nusaybin) civarındaki karşılaşmada Parthların karşısında çok zorlandı ve ancak 200 milyon sestertius haraç ödeyerek barışı sağlayabildi (217 sonbahar).

Parthlar, Gothlar ve Roma İmparatorları

Romalılarla yaptıkları savaşlarla zayıflayan Parthlar, Severus Alexander (MS 222-235) zamanında, karşılarında Akhaimenid (Pers) soyundan bir kralı buldular: Ardaşir (Artakserkses). Aslında Parthlara tâbi olan bu kral, özgürlüğünü ilan ederek, Parth kralı V. Artabanos'u 224 Nisan ayında yendi ve 226 yılında da Sasani Devleti'ni resmen kurdu. 230'da Roma eyaleti Mesopotamia'ya girerek Nisibis ve Karrhai'i ele geçirdi. Bütün bu beklenmedik gelişmeler karşısında Severus 231 baharında Roma'dan ayrılarak Antiokheia'ya geldi. Büyük bir saldırı sonrasında Sasaniler yenilgiye uğratıldı (MS 232); Mesopotamia tekrar Roma'ya bağlandı.

Severus Alexander'in Doğu seferinde önemli rol alan Trak kökenli Maximinus'un (MS 235-238) askerler tarafından imparator ilan edilmesinin ardından Alexander öldürüldü (235). Maximinus çok geçmeden oğlu Maximus'a caesar rütbesi verdi. Ancak birkaç yıllık iktidarı pek de iyi geçmedi; kendi askerleri tarafından öldürüldü. Yerine III. Gordianus (MS 238-244) geçti. Sasaniler, kralları I. Şapur komutasında Mesopotamia ve Syria'da işgale başladılar. Bunun üzerine III. Gordianus dikkatini doğuya çevirdi. Sasaniler yenilgiye uğratıldı. Fakat, Kirkesion (al-

Busaira) civarında (Mesopotamia'da) kendi askerleri imparatoru öldürdüler ve Philippus Arabs'ı (MS 244-249) imparator ilan ettiler. Bu imparator zamanında Parthlarla anlaşma sağlandı. Bu arada, MS 3. yüzyıl ortalarında Gothlar da Roma için ciddi tehdit oluşturmaya başlamışlardı. Bir süre sonra Tuna'daki lejyonlar tarafından imparator ilan edilen Decius (MS 249-251), Verona'da (İtalya) Philippus ile yaptığı savaşı kazandı ve onu öldürdü. Fakat Decius da, oğluyla birlikte, Gothlarla yaptığı savaşta hayatını kaybetti (Haziran 251). Bunun üzerine Roma ordusu Trebonianus Gallus'u (MS 251-253) imparator ilan etti. Gallus, Decius'un küçük oğlu Hostilianus'u tahta ortak etti. Fakat Gallus Gothlara karşı başarılı olmadı, Gothlar Ephesos'u yağmaladılar; Sasaniler saldırılarının önü alınamadı, veba salgınında çok sayıda insan öldü. Kötü gidişat, Aemilianus'un (MS 253) askerler tarafından imparator ilan edilmesiyle durdurulmaya çalışıldıysa da askerler birkaç ay sonra Valerianus'u (MS 253-260) imparator ilan ettiler. Oğlu Gallienus'u ortak imparator ilan eden Valerianus zamanının büyük bölümünü imparatorluğu kuşatan tehlikeleri savuşturmakla geçirdi: bir yandan Gothlar, öte yandan Sasaniler. Dikkatini önce Doğu'ya çevirdi; çünkü Syria ve Mesopotamia, Sasani Kralı I. Şapur tarafından istila edilmişti. Valerianus MS 254'te Antiokheia'ya geldi ve birkaç yıl Doğu'da kaldı. Önceleri Sasanilere karşı bazı başarılar elde ettiyse de sonuç Roma açısından bir hezimetti. Veba salgınıyla güç kaybeden ordunun morali, Edessa'nın (Urfa) Şapur'un eline geçmesiyle daha da bozulmuştu. Savaşın eşliğindeki imparator, Şapur'la görüşmeye gitti. Ancak Şapur, Valerianus ile maiyetindeki

Kelenderis'de (Aydıncık) bulunan Roma İmparatorluk Dönemi (MS 2-3. yüzyıl) Anıt Mezarı. Mersin-Antalya karayoluna 50 m uzaklıktaki Anıt, halk arasında "Dört Ayak" olarak anılmaktadır. Altta dört köşe bir mezar odası ve bunun üzerinde dört tarafında birer kemerin yer aldığı bir yapıdan oluşan anıtın tepe kısmı piramidal bir çatı olarak son bulmaktadır (sol). Gaziantep Hisar köyü yakınında bulunan Roma İmparatorluk Dönemi (MS 2-3. yüzyıl) mezar anıtı Kelenderis örneğini anımsatmakta ancak bu anıtta payeler arasında kemerler yer almamaktadır (sağ).

Tanrılaştırılan İmparatorlar

Anadolu'da Roma İmparator Kültü

Anadolu'daki kent-devletleri, Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girince, Augustus'tan başlayarak Roma imparatorlarını birer tanrı gibi kabul edip onlara tapınaklar inşa ettiler veya varolan tanrı/tanrıça tapınaklarını onlara ithaf ettiler. Bir kent-devletinde İmparator kültürünün varlığına, imparatora adanmış tapınakların ortaya çıkartılmasının yanı sıra yazıtlar, edebi kaynaklar ve sikkeler tanıklık eder. Sikkelerde görülen neokoros yazısı, sikkenin basıldığı kent-devletinde imparator tapınağının (kültünün) bulunduğunu işaret eder. Neokoros, sözcük anlamı olarak tapınak bakıcısı / muhafızı demektir. Yani, imparatora adanmış bir tapmak ve bu tapmağa tayin edilmiş din adamları (bir tür rahip) söz konusudur. Kuşkusuz, Roma İmparator kültürünün geçmişi Hellenistik döneme kadar gitmektedir. Büyük İskender ve ondan sonra gelen Hellenistik krallar (özellikle Ptolemaios ve Seleukos kralları) ilahi güçleri ile de anıldılar; hükümdar kültürünün tesis edildiği kent-devletlerinin sayısı hiç de az değildir. Örneğin Priene'de Büyük İskender'e adanmış bir kutsal alan (Aleksandreion) vardı. Keza, Augustus'tan önce Caesar için de bir kült oluşturulduğunu (Heros Iulius) biliyoruz. Roma'nın Batı Anadolu'da Asia Eyaleti'ni kurmasıyla, tanrıça Roma kültürünün de önem kazandığı görülüyor. İmparator kültü, Roma'nın ilk imparatoru Augustus ile beraber tesis edilmeye başlanmış ve MS 3. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür. İmparator kültüne en fazla mazhar olan imparatorlar Augustus ve Tiberius'tur. Onlardan sonra gelenler en fazla iki veya üç kez bu onura sahip olmuşlardır. İmparator kültü için yeni bir tapınak inşa edilebileceği gibi, varolan bir tanrı/tanrıça tapınağı da İmparator tapınağına dönüştürülebilirdi. Anadolu'da tespit edilen İmparator kültü tapınaklarının sayısı 100'e yakındır; neokoros unvanına sahip olanların sayısı ise 100'ün üzerindedir.

Pergamon'daki
Traianus Tapınağı.

Demeter
Kabartması,
Pergamon.

subayları tutsak olarak alıkoydu (Haziran 260). Kaynakların bildirdiğine göre, imparatora köle muamelesi yapıyor, atına binerken ona diz çöktürüyor ve sırtına basarak atına biniyordu. İmparator öldüğünde, derisini yüzdürüp tapmağa astırmıştı. Babasının ölümünden sonra Gallienus tek başına Roma tahtında kalmıştı. Ancak iktidarı sırasında pek çok kişinin çeşitli vesilelerle imparator ilan edilmiş olması dış tehlikelerin yanı sıra iç meselelerle de uğraşmasına neden olmuştu. Valerianus Doğu'dayken, Gallienus Ren ve Tuna boylarında Germanlarla savaşıyordu. Gallienus, Doğu'da kendisine karşı ayaklananlara ve Sasanilere karşı Palmyra Kralı Odaenathus ile karşılık verdi. Odaenathus, Ktesiphon'da (bugün Irak'ta al-Ma'aridh) Sasanileri bozguna uğrattı (266). Bir süre sonra kralın iç çekişmeler nedeniyle öldürülmesi üzerine yerine dul karısı Zenobia geçti.

Gothlar MÖ 268 yılı başlarında büyük bir saldırıya geçtiler. İmparatorluğun içinde bulunduğu kargaşa ve taht kavgası, Gallienus'un sonunu getirdi. İmparator, MS 268 yılı eylül ayında Dalmatyalı süvarilerin kumandanı tarafından Mediolanum'da (Milano) öldürüldü. Goth tehlikesi ise ancak II. Claudius (MS 268-270) zamanında ortadan kaldırıldı. Gothların yarattığı karışıklıktan yararlanmak isteyen Palmyra Kraliçesi Zenobia, Ankyra'ya kadar ilerlemiş, ertesi yıl bir Roma garnizonunu yenerek Roma'nın buğday ambarı durmundaki Mısır'ı istila etmişti. Claudius, Roma'nın doğusundaki bu vahim olaylara müdahale edemedi, aynı tarihlerde, bir veba salgınında hayatını kaybetti (Ocak 270).

Claudius'un ölümünden sonra birkaç ay için Roma tahtına Quintillus geçti; ancak askerlerin Aurelia-

nus'u desteklemesi dolayısıyla tahtı kaybedeceğini anladığında intihar etti. Aurelianus'un (MS 270-275) en önemli icraatlarından biri Palmyra'nın Doğu'daki egemenliğine son vermesiydi. Zenobia karşısında kesin zafer kazanan Roma ordusu, kaçan kraliçeyi de yakaladı. Bir görüşe göre Zenobia, Roma'ya götürülürken yolda öldü; bir başka görüşe göre ise hayatının sonuna kadar Roma yakınındaki Tibur'da (Tivoli) tutsak kaldı. Palmyralılar üzerindeki zaferden sonra Roma'da çıkan karışıklıklar ve iktidar mücadelesi Aurelianus'un sonunu getirdi. İmparator, 275 yılı Eylül ayında kendi adamları tarafından öldürüldü. Kendisinden sonra Tacitus (MS 275-276) tahta geçti; ancak o da 6 aylık iktidarından sonra Kappadokia'daki Tyana'da (Kemerhisar) öldürüldü. Florianus (MS 276) kendisini imparator ilan ederek, o sırada Mısır'da imparator ilan edilen Probus'un (MS 276-282) üzerine yürüdü; ancak yolda kendi askerleri tarafından öldürüldü. Probus zamanında Anadolu'da cereyan eden belli başlı olaylar arasında, Isaurialı Lydios liderliğindeki eşkıyanın Pamphylia ve Lykia'da estirdiği terör vardır. Kremna'yı (Çamlık) da ele geçiren Lydios, Romalıların kenti yeniden ele geçirme baskısı sonucu kendi adamları tarafından öldürülmüştür. 281 yılı sonunda, Germanlara karşı kazandığı zaferi Roma'da bir tören alayı düzenleyerek kutlayan imparator, 282 yılı baharında Sasanilere karşı bir sefer için yola koyulmak üzereydi ki Carus'un kendini imparator ilan etmesinin (282 Eylül) ardından bir suikaste kurban giderek kendi adamları tarafından öldürüldü. Ancak Carus'un da iktidarı kısa sürdü; onun öldürülmesinden sonra tahta oğlu Numerianus geçtiyse de çok geçmeden Praetor Praefectus'u Aper tarafından öldürüldü.

Sualtıdaki Tarih

Tarihin mekân boyutlarına tanıklık eden unsurlardan biri toprak üstü ve toprak altı kalıntılar ise, bir diğer unsur da denizlerin altında kalmış olan kalıntılardır. Bu kalıntılar da esas olarak gemi batıkları ve onların taşıdıkları mallardan oluşur. Ancak, deniz kıyısındaki bazı yerleşimlerin denize yakın olan kesimleri de jeolojik veya coğrafik birtakım etkenlerle zamanla suyun altında kalmış olabilmektedir. Anadolu kıyılarında, özellikle antik Lykia bölgesini kapsayan Teke yarımadası kıyılarında, suyun içinde görülen sütunlar, sütun başlıkları ve lahitler turistik panorama açısından da güzel bir görüntü oluşturmaktadırlar. Sualtı arkeolojisi konusunda Türkiye’de çok önemli projeler gerçekleştirilmiş olup halen çok sayıda batık üzerinde çalışmalar sürdürülmektedir. Bugüne değin Anadolu kıyıları açıklarında keşfedilen belli başlı batıklar arasında –kronolojik sırayla– Uluburun (MÖ 14. yüzyıl), Gelidonya Burnu (MÖ 13. yüzyıl) Tektaş Burnu (MÖ 5. yüzyıl), Serçe Limanı (MS 11. yüzyıl), Çamaltı Burnu I (MS 13. yüzyıl), batıkları sayılabilir. 1960 yılında George Bass tarafından incelenen Gelidonya Burnu batığı (MÖ 13. yüzyıl), aynı zamanda sualtı arkeolojisi çerçevesinde araştırılan ilk batıktır. Sualtı arkeolojisinin kurucusu olarak kabul edilen Bass, sualtı arkeolojisi çalışmalarını daha ileri bir düzeye götürmek için 1973’te ABD’nin Texas Eyaleti’nde Institute of Nautical Archaeology’yi kurmuştur. Bodrum Kalesi’nde 1961 yılında Halûk Elbe’nin önderliğinde kurulan müze de, Oğuz Alpözen’in müdürlüğü sırasında Bodrum Sualtı Arkeolojisi Müzesi’ne dönüştürülmüş olup bugün dünyanın en saygın müzeleri arasında yer almaktadır.

Çamaltı Burnu
batığı sualtı
çalışmaları (alt).

Sağ sayfa:
Uluburun batığı
bakır külçelerin
çıkartılması.

Daha sonra Roma tahtına Diocletianus (MS 284-305) geçti. Roma'nın idaresinde başgösteren güçlükler yeniden yapılanmayı gerekli kılıyordu. Bu nedenle Diocletianus zamanında imparatorluğun yönetiminde kolaylık sağlanması açısından imparatorluk toprakları iki augustus ve iki caesar'dan oluşan dörtlü bir yönetime (tetrarkhia/tetrarşi) bırakılmıştır.

MS 4. yüzyılın ilk çeyreği, Doğu'nun Caesar'ı Maximinus Daia'nın Romalı Licinius ile olan mücadelesine tanık oldu. Maximinus, Licinius'un egemen olduğu topraklara saldırıya geçti. Byzantion (İstanbul) ve Herakleia'yı (Marmara Ereğlisi) ele geçirdi. Bölgeye yaklaşmakta olan Licinius ile Maximinus MS 313 yılı baharında karşılaştı. Licinius'un ordusu, Maximinus'un ordusuna göre daha küçük olmasına rağmen, Licinius kesin bir zafer kazandı. Bundan böyle Trakya'nın yanı sıra Anadolu da Licinius'un egemenliğine girdi. Licinius, bu kez I. Constantinus (MS 307-337) ile karşı karşıya geldi; ancak ona yenilmekten kurtulamadı (MS 323 yılı sonbahar). Bundan böyle Roma İmparatorluğu'nun tek egemeni "Büyük" lakaplı Constantinus oldu.

Büyük Constantinus ve Yeni Başkent

İmparatorluktaki iç ve dış karışıklıklar ve idaredeki güçlüklerin devam etmesi devlet yönetiminin Roma'dan Byzantion'a taşınmasını zorunlu kılmıştır.

Nitekim MS 324'te Büyük Constantinus, Byzantion'u Roma Devleti'nin yeni başkenti olarak seçmiş ve MS 330'da da Constantinopolis adı ile yeniden açılış yapmıştır.

Hıristiyanlık ise Constantinus'a gelinceye kadar çoktan Akdeniz dünyasında kök salmıştı. Daha MS 1. yüzyılda, Aziz Paulos'un Anadolu'ya geçerek, Anadolu'nun güneyinden Ege kıyılarına kadar

Tetrarşiyi (Tetrarkhia) ve imparatorlar arasındaki uyumu simgeleyen heykel grubu. İmparator Diocletianus ve Maximianus'un, caesarları Galerius ve I. Constantius'u kucaklarken. MS yak. 300 Venedik San Marco Meydanı.

Gotlar Sütunu (Sarayburnu/Gülhane Parkı). MS 3. yüzyılın 2. yarısında Gotlara karşı kazanılan zaferin anısına dikilen sütunun bugünkü yerine ne zaman dikildiği kesinlik kazanmamış olsa da genel olarak I. Constantinus veya II. Constantius dönemine ait olduğu kabul edilmektedir. Sütunun kaidesinin bir tarafında:

FORTUNAE

REDUCI OB

DEVICTOS GOTHOS

(= Gotların yenilgisi üzerine geri dönen talihe) yazısı yer alırken, diğer tarafında bir haç ve haçın kolları arasında:

IC XC NIKA

(= İesus Xristos [İsa] (Muzaffer ol! / İsa'nın Zaferine) yazısı yer almaktadır.

Diocletianus'un Narh Kararnamesi

Diocletianus'un
sikke portresi

Roma İmparatoru Diocletianus'un MS 301'de yayımladığı Narh Kararnamesi, enflasyonun durdurulmasına ilişkin güzel bir örnektir. Kararnamenin kopyaları bazı Anadolu kentlerinde (Aphrodisias, Stratonikeia, Nysa gibi) parçalar halinde ele geçmiştir. Bu kararnameden MS 4. yüzyıl başlarında Akdeniz dünyasında yüksek enflasyon olduğunu anlıyoruz. Kararnamede, imparatorluk hizmetindeki askerlerin, gittikleri yerlerde ihtiyaç duydukları malları ya da hizmetleri almak istediklerinde, dört ya da sekiz katı değil, telaffuz edilemeyecek büyüklükte fahiş para talep edildiği ve bu yolla haksız kazanç elde edildiğinden dem vurulmaktadır. Sonunda bu gidişata dur demek için malların en fazla ne kadar fiyata satılacağına ilişkin bir kararname yayımlanmaya karar verilmişti.

Fakat Diocletianus'un bu kararnamesi başarılı olamamış, fiyat artışları durdurulamamıştır. Çünkü, bu kez halk elindeki malı satmak istememiştir.

Malların fiyatı

1 kile buğday	: 100 denarius
Yarım litre şarap	: 8 denarius
Yarım litre kaliteli şarap	: 30 denarius
325 gram sığır eti	: 8 denarius
325 gr domuz eti	: 12 denarius
325 gr. altın	: 72.000 denarius
325 gr. gümüş	: 6.000 denarius
325 gr. kalitesiz bakır	: 60 denarius

Hizmetlerin fiyatı

Çiftlikte çalışan bir işçinin günlüğü	: 25 denarius
Fırıncının günlüğü	: 50 denarius
Berberin bir traştan alacağı	: 2 denarius
100 satırlık bir yazı	: 20 denarius

Roma'nın Yeni Başkenti Constantinopolis (İstanbul)

I. Constantinus (Büyük Konstantin), Roma'nın, imparatorluğun başkenti olarak zayıflığını ve emniyetsizliğini gördüğünden yeni bir başkent ihtiyacı duymuş ve stratejik mevki itibarıyla Byzantion'u (İstanbul) seçmiştir. Kenti yeniden büyük ve görkemli bir hale getirmek için imar faaliyetlerini başlatmış; MS 11 Mayıs 330'da Roma İmparatorluğu'nun ikinci ya da yeni başkenti (Nova Roma) olarak açılışı yapılmış, adı da bir süre korunmasına karşılık, sonradan "Constantinus'un kenti" anlamına gelen Constantinopolis (Konstantinoupolis) olarak değiştirilmiştir. Kent, tıpkı Roma gibi 14 idari bölgeye ayrılmıştır. I. Constantinus, kentte bayındırlık faaliyetlerini yoğunlaştırarak onu anıtlarla donatmış ve dönemin en görkemli merkezlerinden biri yapmıştır.

Byzantion'u Roma
İmparatorluğu'nun yeni başkenti
yapan İmparator Büyük
Constantinus'un sikke portresi.

Roma İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Para

1

2

3

4

Burada, merkezi İtalya'da bulunan Roma imparatorluğu'nun, İtalya dışında egemenliği altında bulunan ve sayıları beşyüzün altında olmayan şehirlerin bastıkları sikkelerden söz edilecektir. Basıldıkları dönem MÖ 1. yüzyıldan MS 3. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu grup sikkelerin büyük çoğunluğu Yunanca konuşan şehirler tarafından basıldıklarından, üzerlerinde yer alan yazı Eski Yunanca'dır. Şehirler, Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında olduklarından, onlara, Roma Devleti'nin parasını kullanmak yerine, kendi paralarını basma hakkı ya da ayrıcalığı, Roma imparatoru tarafından verilmişti. Bu nedenle şehirler, sikkelerin ön yüzüne Roma imparatorunun portresi ile isim ve unvanlarını koymuşlardır ya da koymak zorunda bırakılmışlardır. Arka yüzlerde ise sikkeyi basan şehrin adı (daha ziyade halkın adı) ile o şehrin kendi tipleri yer alıyordu. Bu grup sikkeleri basan şehirlerin çoğunluğu Anadolu topraklarında yer alıyordu.

Şehir sikkelerinin basımı için kullanılan esas metal bronzdur. Fakat İtalya dışındaki Roma kolonileri ile bazı şehirler gümüş sikke basmışlardır. Roma'nın, kendi sikke gereksinimlerini karşılamaları için sikke basmasına izin verdiği şehirler dışında, Doğu'daki Roma devlet darphanelerinden en önemli üçü, Cappadocia'daki Caesarea, Syria'daki Antiochia ve Mısır'daki Alexandria'dır.

Yapılan gözlem ve araştırmalar, farklı şehirlere ait bazı sikkelerin ön yüzlerinin aynı kalıptan basıldığını ortaya koymuştur. Bu da, bazı şehirlerin, sikke kalıplarını, merkezi bir darphanede ya da seyyar darphanelerde hazırlattıklarını göstermektedir.

Sikkelerde genellikle birim yer almaz, fakat bazı kentlerde birim adının da yer aldığı sikkeler basılmıştır. Özellikle Khios'un (Sakız Adası) bastığı sikkelerde birim olarak "assarion" ile daha küçük birimlerinin adları yer almaktadır. Keza MS 3. yüzyılda Anadolu'nun güneyinde de "assarion" biriminin görüldüğü örnekler vardır.

Şehir sikkeleri, üzerlerinde yer alan imparatorun iktidar yılına göre tarihlenebileceği gibi, sikkenin basıldığı şehrin kabul ettiği eraya (belli bir olayın takvim başı olarak kabul edilmesi) göre de tarihlendirilebilirler. Fakat era ile tarihlendirme her zaman ve her kentte görülmez. En önemli eralar arasında Seleukos erası (başlangıç MÖ 312); Pompeius erası (başlangıç MÖ 64); Caesar erası (başlangıç MÖ 49 veya 48/47) ve Actium erasını (MÖ 31/30) sayabiliriz. Tarihler için Yunan harfleri kullanılmıştır:

Şehir sikkelerinin sona erdiği tarih bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Sikke basan kentlerin sayısı Septimius Severus döneminde doruk noktasına ulaşmıştı. Kent sikkelerinin basımı MS 268'de birçok yerde son buldu. Pamphylia ve Pisidia sikke basımını bir süre daha sürdürdü; en son sikke imparator Tacitus (MS 275-76) zamanında Perge'de basıldı.

1 Herakleia Pontike, AE, 23 mm, 4.82 gr, Maximinus Thrax Dönemi. Ön yüz: İmparatorun büstü; arka yüz: Hygieia (Sağlık Tanrısı Asklepios'un kızı)

2 Nikomedeia, AE, 26 mm, 9.66 gr, III. Gordianus Dönemi. Ön yüz: İmparatorun büstü; arka yüz: Kadriga

3 Nikomedeia, AE, 28 mm, 10.34 gr, I. Philippus Dönemi. Ön yüz: İmparatorun büstü; arka yüz: Çift tapınak

4 Bithynion, AE, 27 mm, 11.95 gr, Gallienus Dönemi. Ön yüz: İmparatorun büstü; arka yüz: Zeus

- 1 Byzantion, AE, 23 mm, 8.00 gr, MS 2.-3. yüzyıl. Ön yüz: Byzantion'un efsanevi kurucusu Byzas'ın başı; arka yüz: Kadırga
- 2 Byzantion, AE, 30 mm, 15.94 gr, Hadrianus Dönemi (MS 117-138). Ön yüz: Hadrianus'un başı; arka yüz: Balık sepeti şeklinde meşale
- 3 Perinthos, AE, 32 mm, 21.93 gr, Domitianus Dönemi (MS 81-96). Ön yüz: Domitianus'un başı; arka yüz: Homonoia libasyon yapıyor
- 4 Perinthos, AE, 30 mm, 20.12 gr, III. Gordianus Dönemi (MS 238-244). Ön yüz: Gordianus'un başı; arka yüz: Biga içinde Dionysos
- 5 Bithynia Birliği/Koinon, AE, 34 mm, 24.32 gr, Hadrianus Dönemi (MS 117-138). Ön yüz: Hadrianus'un başı; arka yüz: Distyle tapınak içinde ortada Hadrianus, solda Bithynia personifikasyonu, sağda Tanrıça Roma

- 6 Akmoneia, AE, 31 mm, 14.71 gr, Trebonianus Gallus Dönemi (MS 251-253). Ön yüz: Gallus'un başı; arka yüz: Tokalaşan iki erkek figürü (Kabirler veya Dioskurlar)
- 7 Midaion, AE, 26 mm, 11.52 gr, Traianus Dönemi (MS 98-117). Ön yüz: Traianus'un başı; arka yüz: Irmak Tanrısı Tembris
- 8 Philomelion, AE, 24 mm, 5.59 gr, Caracalla Dönemi (MS 198-217). Ön yüz: Caracalla'nın başı; arka yüz: Ayakta kadın (Tykhe ?)
- 9 Antiokheia (Pisidia), Koloni sikkesi, AE, 34 mm, 28.04 gr, Iulia Domna Dönemi (S. Severus'un karısı, MS 193-211). Ön yüz: Domna'nın büstü; arka yüz: Men
- 10 Kaisareia, AE, 31 mm, 16.57 gr, Commodus Dönemi (MS 180-192). Ön yüz: Commodus'un başı; arka yüz: Sunak üstünde Argaios (Erciyes Dağı) Agalması
- 11 Ankyra (Phrygia), AE, 19 mm, 3.11 gr, II. Faustina (M. Aurelius'un Eşi). Ön yüz: Faustina'nın büstü; arka yüz: Efes Artemis'i heykeli.

Kent-Devletinin Yok Oluşu

Hıristiyanlıkla birlikte Anadolu'daki sözde kent-devletlerindeki yaşam da önceki yüzyıllardakinden farklı bir karaktere büründü. Kentlilik bilinci, kente harcanan emek ve para, yerini kişisel harcamalara ve Kiliseye yatırıma bıraktı. Kent-devletinin kendini yönetme hakkı olmasına rağmen, Roma'nın gücü kent-devletlerinin yapısında hissedilir değişikliğe neden oldu. Güç, vatandaşlardan daha zengin bir sınıfa geçti. Halk Meclisi (Demos) ve Boule adına kararlar alınıyordu ama çoğu bağışlara ilişkindi. Kent-devletinin yönetimi Boule ile magistratlardaydı; bazı kent-devletlerinde "meclise devam edenler" (ekklesiastikoi) ve "vatandaşlar" ayrımı vardı. Bu da vatandaşlık hakkına sahip herkesin oy kullanma hakkı olmadığını gösteriyordu. Bu hak belirli servete sahip olanlarca alınabiliyordu. Örneğin, Prusias ad Hypium'da (Bolu/Konuralp) "kayıtlılar" ile "kırsalda yaşayanlar" ayrımı bile vardı. Meclis sadece zenginlerin görev yaptığı bir yere dönüşmüştü. Meclis'e ek kontenjandan girmek mümkündü ama kabul ücreti ödemek zorundaydı. Bu uygulama –örneğin Bithynia'da– bütün meclis üyeleri için geçerli oldu. Kayırma ve "torpil" mekanizması da işliyordu. Örneğin, Ephesos'ta Erastos adlı bir gemi kaptanının Meclis'e (Boule) girmesi için İmparator Hadrianus devreye girmiş ve onun giriş ücretini bizzat ödemişti. Örneğin, yazıtların Roma İmparatorluğu'nun başından sonuna kadar süreklilik gösterdiği Karia'daki Aphrodisias'ta (Geyre) ve Pisidia'daki Termessos'ta yazıt sayısı giderek azalmaktadır. Yazıtların kamu belgesi olma niteliği kaybolur. Geleneksel başmagistrata son atf MS 3. yüzyılın sonuna tarihlenen bir yazıtta vardır. Halk Meclisi (Ekklesia) önemini tamamen kaybetmiş, toplanamaz olmuştur, semboliktir. Boule de eski önemini kaybetti. Meclislerin sayısı azaldı. Demos ve Boule adına dikilen son anıtsal onurlandırma ise MS. 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenir. Kent-devleti meclisleri kentlerini temsil etme yeteneğini kaybettikçe, bu işlevi piskoposlar üstlenmeye başladılar. Kente hizmet yerine Kilise'ye hizmet önem kazandı. Kentlerin imarı ve süslenmesi için bağış yapan zenginler (örneğin Rhodiapolis'li Opramoas gibi) azaldı. Bunun nedeni, bugünkü dünyadan çok öbür dünyanın önem kazanmasıydı. Kentlere yardım eden (leiturgia/euergesia) zenginlerin yerini Kilise aldı. Festival ve eğlence sayısında, bunları finanse eden zenginlerin artık kalmaması nedeniyle büyük düşüş oldu. Geç antikite dediğimiz Roma imparatorluğunun son zamanlarında kent-devletleri artık var olmakla yok olmak arasında bir yerdedir. Kamu işlerinde girişimcilik, meclis üyelerinden Roma valilerine geçti. Meclislere ilişkin atıflar en son MS 8. yüzyılda görülür. Kentlilik ruhu ile birlikte kent-devleti de gitti. Demokrasi sözcüğü ise çoktan unutulmuştu bile...

Hıristiyanlığı yayma çabası meyvelerini vermişti. Bu yeni dinin karşısında durmak pek bir şeyi değiştirmeyecekti. Nitekim Büyük Constantinus Hıristiyanlığı benimsedi. Rakibi Maxentius'u Milvius Köprüsü Savaşı'nda (MS 312) yenilgiye uğratmasında, gördüğü bir ilahi rüyanın payı olduğunu düşünmüştü. Constantinus MS 313'te yayımladığı bir edictum (Milano Fermanı) ile, imparatorluk içindeki Hıristiyan ve Paganlara tolerans (din/vicdan özgürlüğü) tanıdı. Bu, Hıristiyanlığın serbest bırakılması anlamına geliyordu. İmparatorun da ölümünden kısa bir süre önce vaftiz edilerek Hıristiyan olduğu kabul edilmektedir. Bu tarihten sonra Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu topraklarındaki yayılması daha da kolay ve hızlı oldu. Bunda imparatorların ve saray erkânının da rolü büyüktü; halk yeni dini kabullenmedeki korkuyu üzerinden atmıştı. Böylece Hıristiyan Kilisesi MS 3. yüzyıldaki çıkışını MS 4. yüzyılda gözle görülür biçimde arttırdı. Suriye ile birlikte Anadolu, Hıristiyanlığın en gözde mekânlarıydı. Özellikle Antiokheia'daki (Antakya) Kilise (Aleksandreia'daki ile birlikte) Hıristiyan dünyasının en önde gelen kilisesiydi. Antiokheia'daki Aziz Petrus Kilisesi ilk kilise olma özelliğini taşımaktadır.

Zamanla Kilise, siyasi erkin önüne geçmeye başladı; bazı tarihçilerin dediği gibi, Hıristiyan olmak Roma vatandaşı olmaktan daha güven verici olmaya başlamıştı. Ancak, Hıristiyanlar arasında –özellikle Tanrı, İsa ve Meryem arasındaki ilişkiler bağlamında– görüş ayrılıkları vardı. Büyük Constantinus bunlara son vermek için Nikaia'da (İzmit) MS 325 yılında bir konsil topladı. Konsil'den çıkan karara göre, İsa, tanrının oğluydu; bu görüşün karşısında olan Arius ve yandaşları lanetlendi. Constantinus'tan sonra da Hıristiyan dünyasında dini tartışmalar son bulmadı; hatta "Apostata" (= Dönme) lakaplı imparator II. İulianus'un (MS 360-363) eski pagan dinini yeniden tesis etme çabaları da büyük sıkıntı yaratmıştı. Fakat "Büyük" lakaplı imparator I. Theodosius (MS 379-395) bu hususta son noktayı koydu. Hıristiyanlara sahip çıktı ve MS 391'de pagan kültlerini yasaklayarak Hıristiyanlığı Roma Devleti'nin resmî dini konumuna getirdi. Bu arada Batı'da Gothlar ve diğer kavimler Roma'yı rahatsız ederken, Doğu'da da Sasaniler Roma'yı meşgul ediyordu. Büyük Theodosius (MS 379-395), her ne kadar dış tehditlere karşı Roma'yı ayakta tutmaya çalışmakla birlikte, bu denli büyük coğrafyaya yayılmış olan bir imparatorluğun yönetimi pek de kolay değildi. Her ne kadar imparatorluk, hali hazırda Doğu ve Batı olarak iki başlı yönetiliyor ise de, imparatorun ölümlüyle birlikte devlet işleri resmen Doğu ve Batı olarak ikiye ayrıldı (395); Batı'nın idaresi oğlu Honorius'a (MS 393-423), Doğu'nun idaresi de diğer oğlu Arcadius'a (MS 395-408) bırakıldı. Ancak, her ikisi de çocuk yaşta olduklarından, yönetim gerçekle sarayın üst düzey idarecilerinin elindeydi.

Arcadius (MS 383-408) sikke portresi, I. Theodosius'un ölümünden sonra Roma İmparatorluğu'nun doğu yarısının idaresi o sıralar çocuk yaşta olan Arcadius'a bırakılmıştı.

Mısır Firavunu III. Tutmosis obeliski (sol). İmparator I. Theodosius (MS 379-395) döneminde Mısır'daki Karnak'tan getirilip MS 390 yılında *praefectus urbis* Proculus tarafından Hipodrom'un spinası üzerine yerleştirilmişti. Bu anıt-dikilitaş Firavun tarafından MÖ 1471'de Fırat ırmağının geçilmesi anısına Karnak Tapınağı'nın önüne dikilmişti. Obeliskin kaidesinin dört tarafını kuşatan kabartmalarda I. Theodosius ve ailesinin betimlendiği imparatorluk locası ile törenlere ilişkin sahneler yer alır (sağ üst ve alt).

Eskiçağ'da Tiyatrolar

Eskiçağ Ege dünyası tiyatroları dinsel törenlerden doğmuştur. Bu törenlerin merkezinde ise tarım, bağbozumu, bereket ve cinselliğin tanrısı Dionysos vardı. Ege dünyasında tiyatronun varlığına ilişkin kanıtlar daha eskiye gitse de, kaynaklarımız esas olarak MÖ 6. yüzyıldan başlamaktadır. Trajedi yazarları Aiskhylos (MÖ 525-456), Sophokles (MÖ 495-406), Euripides (MÖ 480-406) ve ile komedi yazarı Aristophanes'in (MÖ 448-388) oyunları, eski Yunan tiyatrosunun en erken ve en önemli örnekleri arasındadır. Yunanistan'da Atina ve diğer bazı merkezlerde bu yüzyıllardaki tiyatrolardan bazı izler bulmak mümkünse de, Anadolu'daki tiyatro yapıları esas itibarıyla Büyük İskender sonrası döneme (Hellenistik Çağ) tarihlenmektedir. Tiyatro, bir kent-devleti için en önemli unsurlardan biriydi; nitekim Pausanias (MS 2. yüzyıl), agorasız ve tiyatrosuz bir kent-devleti düşünemeyeceğini söylemektedir. Tiyatro kelimesinin kökeni, oturma, izleme yeri anlamına gelen Eski Yunanca theatron'a dayanmaktadır. Anadolu'daki Hellenistik dönem tiyatroları, Akdeniz dünyasında diğer yerlerde olduğu gibi, doğal bir yamaca yapılmış, üstü açık yapılarıdır. Daire şeklinde bir orta alanın (orkhestra) etrafında, yamaç üzerinde basamaklar halinde yükselen seyir yeri (cavea/auditorium) bulunmaktadır. Orkhestranın hemen arkasında ise sahne binası (skene) yer almaktaydı. Kuş bakışı bakıldığında Hellenistik dönem tiyatroları at nalı formunda bir plana sahiptirler; Roma İmparatorluğu döneminde, bu tip tiyatroların yanı sıra kemer ve tonoz (arcad) gibi mimari unsurların da kullanılmasıyla, bundan böyle seyir kısmı orkestrayı tamamen çevreleyen dairesel (oval) forma sahip tiyatrolar (amfitiyatro) da inşa edilmiştir. Tiyatrolarda genelde trajedi ve komedi türü eserler sahnelenmesine rağmen, bazı değişikliklerle, örneğin orkestra suyla doldurulup temsili deniz savaşları (naumakhia), vahşi hayvan avı (venatio) ya da benzeri gösteriler de yapılıyordu. Roma İmparatorluğu döneminde bu kez gladyatör oyunlarına da yer vermeye başlanmıştır. Anadolu'da günümüze kalmış Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Dönemi tiyatro yapılarının en önemlileri arasında Ephesos, Pergamon, Miletos, Priene, Arykanda, Aspendos, Perge, Side, Ksanthos, Aphrodisias, Termessos, Hierapolis, Sagalassos, Myra, Nysa ve Rhodiapolis tiyatroları sayılabilir. Anadolu'da amfitiyatrolar ise sadece birkaç örnekle temsil edilmekte olup Pergamon ve Kyzikos amfitiyatroları bu tiyatro tipinin karakteristik örnekleri olarak gösterilebilir. Kuşkusuz Anadoludaki tiyatrolar bunlarla sınırlı değildir; hemen her ören yerinde bir tiyatro görmek olasıdır.

Myra (Demre)
Tiyatrosu'ndaki yüksek kabartma masklar (üst).
Hierapolis Tiyatrosu (sağ alt); Orkestrada yer alan ve oyunların yüceltilmesini betimleyen kabartma (sağ üst); Sahne binasının cephesi (sol alt).

Sağ sayfa:
Ephesos Tiyatrosu (sağ sayfa, üst);
Halikarnassos Tiyatrosu (alt).

Kütüphaneler

Kütüphanelerin tarihi MÖ 3.000 yılına, yani kabaca yazının icadına değin gitmektedir. Eski Mısır ve Mezopotamya'da kütüphane ve arşiv kavramları iç içedir. Papirüsler ve kil tabletler eski Doğu devletlerinin en önemli iki yapısında, sarayda veya tapınakta onlar için ayrılan yerlerde muhafaza ediliyordu. Ancak kütüphanelerin günümüzdeki anlamını ve işlevini kazanması, Eskiçağ Ege ve Akdeniz dünyasında olmuştur. Nitekim günümüz batı dillerindeki bibliothek sözcüğünün aslı Eski Yunanca biblos (papirüs rulosu) ve theke (muhafaza eden yer) sözcüklerinin birleşmesinden oluşan bibliotheke'dir. Yapılan araştırmalar Eskiçağ Akdeniz dünyasında 100'e yakın kütüphane bulunduğunu göstermiştir. En zengin ve en ünlüsü Mısır'da, İskenderiye Kütüphanesi'nin oluşturduğu Antikçağ Akdeniz kütüphanelerinin bir kısmı Anadolu'da yer almaktadır. Antik kaynaklar ve epigrafik malzemeden elde edilen bilgilere göre Hellenistik ve Roma İmparatorluğu dönemlerinde Anadolu'da bazı kütüphanelerin varlığı bilirse de (ör. Antiokheia, Teos, Aphrodisias, Halikarnassos, Smyrna ve Prusa'da) bunların yerleri henüz saptanamamıştır. Ancak arkeolojik kazı ve araştırmalar, Roma İmparatorluk döneminden kalma bazı kütüphanelerin gün ışığına çıkmasını sağlamıştır. Bunların başlıcaları Pergamon, Ephesos, Nysa, Side, Kremna ve Sagalassos'taki kütüphane yapılarıdır.

Ephesos'taki Celsus Kütüphanesi. Kütüphane MS 2. yüzyılın ilk çeyreğinde Roma Senatörü Ti. Iulius Celsus Polemaeanus'un mezarı üzerine bir heroon olarak inşa edilmişti. 1978 yılında rekonstrüksiyonu tamamlanan kütüphanenin cephe mimarisinden bir görünüm (üst ve alt).

Sol sayfa: Roma'daki Traianus Forumu'ndaki bir kütüphanenin içinin rekonstrüksiyon çizimi. Roma İmparatorluk Dönemi kütüphaneleri için fikir verebilir.

Anadolu'da Akültürasyon Hellenleşme ve Romalılaşıma

Eğer dili bir kültürün en önemli unsuru sayarsak, aslında Anadolu'nun Hellenleşmesi (Helenizasyon), Romalılaşımasından (Romanizasyon) daha etkin ve daha yaygın olmuştur; Eski Yunanca Büyük İskender'le birlikte Anadolu'da, yerel dillerin de önüne geçerek birinci dil konumuna gelmişti. Yunan kültürünün yayıldığı coğrafyada toplumlararası iletişim ortak bir dil (koine) sayesinde daha rahat olabiliyordu. Öyle ki, Roma İmparatorluğu döneminde de Latince'ye karşı üstünlüğünü korumuştur; Latince Anadolu'daki eyaletlerde ve Roma kolonilerinde resmi dil olarak kullanılmasının dışında yaşayacak bir ortam bulamamış, halk Eski Yunanca'yı kullanmayı sürdürmüştür. Hatta –imparatorun izniyle– bastıkları sikkelerde kullandıkları yazı da Eski Yunanca idi. Keza dinde de aynı etki söz konusudur; Eski Yunan dini Hıristiyanlığın baskın duruma geldiği MS 4. yüzyıl başlarına değin Anadolu'daki kent-devletlerinde etkisini sürdürmüştür. Gerçi bunda eski Yunan dininin Roma diniyle olan ortak ve benzeşen bir zemini paylaşmasının rolü büyüktür. Hellenistik dönemde mimaride de aynı etkileri izlemek mümkündür. Kent planları ile kamusal ve dinsel yapıların mimarileri, Hellenistik dönem Anadolu'sunda homojen bir tarza işaret eder. Fakat burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, Anadolu'daki kent-devletlerinin de aslında daha MÖ 12. yüzyıldan itibaren göçler ve MÖ 8. yüzyıl ortalarından itibaren de koloni hareketleriyle Yunanistan'dan gelenlerce kurulduğu/kolonize edildiğidir. Anadolu, Yunan kültürünün, özellikle dil ve din açısından, yeşerip benimsenmesinin/hazmedilmesinin kolay olacağı bir platformdu. Aslında Hellenleşme de, Romalılaşıma gibi, ama ondan daha bariz bir şekilde, Anadolu'daki yerel kültürlerden etkilenerek bir gelişim göstermişti; Hellenleşme, Anadolu'daki Yunan dışı eski yerel kültürlerden izler/etkiler taşımaktadır. Ama Anadolu'daki kent-devletleri için en karmaşık dönem MÖ 1. yüzyıl olsa gerektir. Bu yüzyıl da, Hellenistik monarşik devletlerin (Seleukoslar, Ptolemaioslar gibi) egemenliği altındaki kent-devletleri, bu monarşilere Roma'nın birer birer son verdiği mücadelelere tanık oldu. Sonunda kent-devletleri, Hellenistik monarşilerin egemenliğinden çıkıp bir başka egemen gücün, Roma'nın egemenliği altına girdiler. Bu kaotik geçiş süreci ya da Hellen kültürünün Roma kültürüyle karşı karşıya gelmesi, yaklaşık olarak Roma'nın Batı Anadolu'da Asia Eyaleti'ni kurduğu MÖ 129'dan son Hellenistik krallık olan Ptolemaiosların yine Roma tarafından tarih sahnesinden silindikleri MÖ 31 yılına kadar, yaklaşık 100 yıllık bir süreyi kapsamaktadır.

Roma İmparatorluğu'nun İtalya dışındaki eyaletlerinde Roma kültürünün etkisi (kendiliğinden ya da kasıtlı olarak) Romalılaşıma olarak adlandırılmaktadır. Kuşkusuz Romalılaşıma, imparatorluğun batı ve doğusunda yer alan eyaletlerdeki yöresel kültür farklılıklarından dolayı, her iki coğrafyada farklı derecelerde olmuştur. Ayrıca, o dönemden günümüze kalan edebi ve arkeolojik kanıtlar daha ziyade kamusal alanlar ve üst sosyal sınıflarla sınırlı olduğundan, Romalılaşıma, bir eyaletteki sosyal sınıflar (ve tabii onların mekânları) arasında da farklılık gösterecektir. Ancak şurası da gerçektir ki, Roma'nın krallık döneminden Geç İmparatorluk dönemine kadar olan yaklaşık 1000 yıllık süre içinde hiç değişmeyen bir Roma kültürü söz konusu olamazdı. Yani, eğer bir Romalılaşıma söz konusu ise, bu süreci hem Romalılar hem de egemenlikleri altında tuttıkları eyaletlerde yaşayan uluslar zaman içinde birlikte yaratmış olabirlerdi. Kısacası MS 3.-4. yüzyıllardaki Roma kültürü (özellikle İtalya dışında), birkaç yüzyıl öncesinin Roma kültürü değildi; yerel kültürlerle etkileşim yeni bir Romalılık yaratmıştı. Anadolu'daki kent-devletleri kendilerini Roma'nın dostu ve müttefiki görmelerinin yanı sıra, kendilerini de, imparatorluğa ait görüyorlardı. Ancak bu, sosyal ve siyasal statü açısından bir şey ifade edebilirdi; yoksa onların Romalılıkları ya da Roma kültürünün kendi kültürlerini devre dışı bırakması anlamına gelmiyordu. Belki de Anadolu'daki sözde "Romalılar" (Rhomaioi) Romalılaşıma sürecinin –eğer varsa– izleyicileri değil, ortak aktörleri idiler. Denilebilir ki, Roma İmparatorluğu döneminde Anadolu kent-devletleri tüm unsurlarıyla bir kent-devletin (polis) yaşam tarzını sürdürüyorlardı; eğer Roma İmparatorluk dönemi Anadolu'sunda –Hellenistik dönemde yaşandığı gibi– baskın bir akültürasyondan söz edecek olursak, bu en fazla MS 4.-5. yüzyıllarda hissedilmiş olmalıydı. Nedeni ise Roma kültürünün değil, o sıralar yayılması hızlanan Hıristiyanlığın baskın olmasıydı. MS 4. ve 5. yüzyıllarda Hıristiyanlaşma/Hıristiyanlaştırma, önceki yüzyıllardaki sözde Romalılaşıma veya Romalılaştırma olgusundan çok daha etkin ve hissedilir derecedeydi.

**Perge: Pamphylia'nın
yüce kenti**

Kabaca Antalya ilini kap-
sayan antik Pamphylia
bölgesinde yer alan
Perge'nin Hellenistik
Dönem'de önemli bir
merkez olduğu kesindir.
Ancak bugün görülebilen
kalıntılar esas olarak
Roma İmparatorluğu
Dönemi'ne aittir. Yan
sayfada ele aldığımız
Romalılaşma
olgusundan en fazla
nasibini alan
kentlerden biri de
kuşkusuz Perge'ydi. Kent
MS 5. yüzyıldan itibaren
yoğun bir Bizans
yerleşimine sahne
olmuştur.

Hellenistik Kuleler, Perge.

Tacitus Caddesi, Perge.

SÖZLÜK

Agon Oyun, yarışma

Agonistik Oyuna, yarışmaya ilişkin

Agora Eski Yunan kent-devletinde ticari, siyasi ve sosyal merkez; çarşı-pazar yeri

Akhaimenidler Pers kral sülalesi; adını Akhaimenes'ten alır ama hanedan esas olarak Büyük Kyros ile başlar. MÖ 6. yüzyılda Med Krallığına son vererek, İran çekirdek bölge olmak üzere onun egemen olduğu topraklarda hüküm sürdüler. Büyük İskender MÖ 330'da Persleri yenerek Akhaimenid hanedanına da son verdi.

Akhilleus Troia Savaşı'na katılan Akha kahramanı.

Amphora Çift kulplu vazo biçimli kap; genellikle şarap ve zeytinyağı taşınırdı.

Anabasis Ksenophon'un eseri; *Onbinlerin Dönüşü* olarak da bilinir. Pers satrapı Kyros'un ağabeyi Pers Kralı II. Artakserkses'i tahttan indirmek için İran üzerine yaptığı sefere, yazar Ksenophon da katılmış ve Kyros'un öldürülmesinin ardından paralı Yunan askerlerinden oluşan orduyu tekrar Ege bölgesine döndürmüştür.

Artemision Artemis için yapılmış tapınak, kutsal alan; en ünlülerinden biri. Ephesos'ta olup Dünyanın Yedi Harikasından biri kabul edilmekteydi.

Asklepieion Sağlık Tanrısı Asklepios'un tapınım gördüğü tapınak, kutsal alan ve bu alanda yer alan tedavi merkezinin genel adı.

Athena Eski Yunan mitolojisinde Savaş Tanrıçası.

Biga İki hayvanın (at, fil vb.) çektiği araba.

Bouleuterion Şehir Meclisinin toplantı yeri, meclis binası.

Brankhidai Didyma'daki Apollon kutsal alanında görevli din adamları sülalesi; Miletos'tan Didyma'ya giden kutsal yolun iki yanında koltukta oturan Brankhid heykelleri vardır.

Boule Kent-Devletinde Şehir Meclisi.

Bulla Mührün kil üstünde bıraktığı iz; mührün kendisi değil de baskısı.

Cella Tapmağın merkezinde yer alan büyük, kutsal mekân (naos); içinde tanrı/tanrıça heykeli ve/veya sunak da bulunurdu.

Delos Birliği MÖ 478/477'de Pers tehdidine karşı Atina'nın önderliğinde kurulan siyasal, askeri birlik; Attika-Delos Deniz Birliği olarak da bilinir.

Deniz kavimleri MÖ 12. yüzyıl sonlarında kuzeyden gelerek saldırı amacıyla Mısır'a kadar ulaşan çeşitli halklar.

Diadokhlar Büyük İskender'den sonra hükümranlık iddiasıyla gelen ardılları, onun komutanları.

Dipteros Çift sıra sütunlu; özellikle tapmak planlarında ana yapıyı (cella) çevreleyen sütunlu galerinin türünü tanımlamak için kullanılır.

Ekklesia Kent-Devletinde Halk Meclisi.

Era Takvim başlangıcı; bir kent-devleti ya da krallığın kendisi için önemli gördüğü bir olayı, takvim başı olarak belirlemesi ve o noktadan itibaren tarihlemesi.

Ethnikon Herhangi bir halkı tanımlamak için kullanılan terim. Eskiçağ Yunan ve Roma dünyasında kent-devleti, adından çok,

o kent-devletinde yaşayan halkın adı anılırdı. Aspendos dendiğinde kentün adı, Aspendoslular dendiğinde ise bir ethnikon söz konusudur.

Fibula Elbise tutturmaya yarayan ve daha ziyade omuz hizasında kullanılan bir tür çengelli iğne.

Fresk Süsleme amacıyla boya ile duvar üzerine yapılan sıva; genellikle boyalı duvar resmi.

Gigant Yılan kuyruklu, insan vücutlu mitolojik yaratık. Anıtsal yapılarda Tanrılarla Gigantların mücadelesi sevilerek işlenmiş konular arasındadır.

Hektor Troia Savaşı'na katılan Troia kahramanı; Akha kahramanı Akhilleus tarafından öldürülmüştür.

Herme Tanrı Hermes'in dikdörtgen kübik bir kısa sütun üstünde duran büst heykeli.

Heroon Ölen kahraman için inşa edilen anıtsal mezar; genellikle etrafı bir duvarla çevrilidir.

Hoplit Eski Yunan askeri, piyade.

Incus Sikke darbi sırasında sikkenin arka yüzünde oluşan darp çukuru.

İlyada Troia Savaşı'nın (bir bölümünün) anlatıldığı Homeros'un eseri.

İnhumasyon Ölüünün yakılmadan gömülmesi.

Karun Hazinesi Kaçakçılar tarafından kazılarak soyulan Uşak-Güre bölgesindeki tümülüslerde (mezarlarda) ortaya çıkarılan Lydia ve Pers dönemi eserleri; zenginliğiyle ünlü Lydia Kralı Kroisos'un (Karun) adından dolayı bu şekilde anılır; gerçekte Kroisos'un şahsi hazinesi değildir.

Kentauros Yarı at, yarı insan biçiminde mitolojik yaratık.

Kent-Devleti Kendi idari sistemi, kurumları ve kanunları olan, belli bir toprağa ve nüfusa sahip bağımsız siyasal oluşum; eskiçağda Anadolu'da yüzlerce kent-devleti vardı (ör. Aspendos, Perge, Ephesos, Miletos gibi).

Khimaira Mitolojide aslan ve keçi başlı, aslan vücutlu, yılan kuyruklu, bazen kanatlı, ağzından ateş püskürten karışık yaratık olarak tasvir edilir.

Kolonizasyon Kent-devletlerinin kendi toprakları dışında, deniz aşırı ülkelerde koloni kurma süreci; esas olarak MÖ 750-550 yılları Büyük Kolonizasyon Dönemi olarak adlandırılır.

Kontrmark Tedavülden kalkan bir sikkeyi yeniden tedavüle sokma, değer değişikliğini belirtme, sikkenin basıldığı yerin dışında başka bir yerde tedavüle sokulması gibi nedenlerle sikke üzerine sonradan vurulan damga.

Kral Yolu Sardeis'ten Susa'ya uzanan yol; esas olarak Pers imparatorluğu döneminde.

Krater Geniş ağızlı kap türü.

Kremasyon Ölüünün yakılarak gömülmesi.

Kült heykeli Tanrı veya tanrıçanın simgesel heykeli.

Lapith Yunanistan'ın Thesalya bölgesinde bir boy. Mitolojide Kentauroslarla mücadelede işlenirler.

Mag Pers din görevlisi.

Magistrat Devlet idaresinde görev alan yüksek devlet memuru.

Mausoleion Anıtsal mezar yapısı; mozole.

Medusa Gorgon kardeşlerden biri; genellikle yılan saçlı ve çirkin tasvir edilir.

Mykenaihlılar MÖ 2. binyılda Yunanistan'da hüküm süren halk (Akhalar veya Akhaialılar); en önemli merkezleri Mykenai.

Nekropol Mezarlık.

Nemesis Gece Tanrıçası Nyks'in kızı; Tanrı Zeus'un aşkı; veya bazen tanrısal ölç kavramını simgeler.

Neokoros Sözcük anlamı tapınak bakıcısı; imparator kültürünün olduğunu işaret eder.

Oikist Koloni kurucusu.

Ortostat Yapıların alt kısmına yerleştirilen iri temel taşı.

Parthlar (MÖ 247-MS 224). Çekirdek bölgeleri olan eski İran topraklarında hüküm süren ve adını Arsakes'ten alan Arsakidler hanedanı.

Patroklos Troia Savaşı'na katılan Akha kahramanı, Akhilleus'un dostu; savaş sırasında öldürülmüştür.

Pegasos Mitolojide kanatlı at.

Persler (MÖ 6. yüzyıl-MÖ 247). Çekirdek bölgeleri olan eski İran topraklarında hüküm süren ve adını Akhaimenes'ten alan Akhaimenid hanedanı; fakat hanedanın egemenliği esas olarak Kyros ile başlar.

Polis Bkz. Kent-Devleti.

Priamos Troia Savaşı sırasında Troia Kralı.

Propylon Anıtsal giriş.

Provincia Eyalet.

Prytaneion Şehir Meclisi'nin aldığı kararların yürütüldüğü organ.

Ptolemaioslar Büyük İskender'in ölümünden sonra esas olarak Mısır'da hüküm süren ve adını kurucusundan alan hanedan.

Quadriga Dört hayvanın (at, fil) çektiği araba.

Sasaniler (MS 224-636). Çekirdek bölgeleri olan eski İran topraklarında ve çevresinde hüküm süren hanedan. Ardaşir ile başlar (bkz. Pers, Parth)

Satir Doğayı simgeleyen cin. Vücutlarının üst yarısı insan, alt yarısı teke biçiminde, kuyruklu yaratıklardır; erkeklik uzuvları belirgin tasvir edilirler; en ünlü Satir, Marsyas'tır.

Satrap Pers Kralının atadığı bir tür vali.

Seleukoslar Büyük İskender'in ölümünden sonra esas olarak Suriye ve çevresinde hüküm süren hanedan; kurucusundan dolayı bu şekilde anılırlar.

Stel Mezar taşı.

Sunak Üzerinde sunu yapılan, kurban kesilen veya genel olarak adakta bulunulan dinsel nesne; genelde kare ya da yuvarlak formdadırlar.

Talanton 60 minaya eşit olan en büyük eski Yunan ağırlığı; teorik ağırlığı 26.196 kg. olup sikke olarak basılmamıştır.

Territorium Bir kent-devletinin egemenlik alanının sınırı.

Tetradrahmi Dört drahmi değerinde sikke birimi.

Tiran Yönetimi zorla ele geçiren ve yöneten kişi.

Tümülüs İçinde mezar odasının olduğu suni tepe.

Tykhe Kent tanrıçası.

RESİMLERİN LİSTESİ

Sağ üst: sağ/ü
Sağ alt: sağ/a
Sağ orta: sağ/o
Sol üst: sol/ü
Sol alt: sol/a
Sol orta: sol/o

Ayrım Bir:

Ege Göçlerinden Perslere Kadar

15 sağ/ü Müksebi, genel görüntü: Foto: O. Tekin.

15 sol/a Myken kapları a) Troia: *Troia. Düş ve Gerçek*, Homer Kitabevi, İstanbul 2001, res. 25;

b) Panaztepe buluntusu, İzmir Arkeoloji Müzesi:

Foto: O. Tekin; c) Ephesos buluntusu, *Efes Rehberi*

(ed. P. Scherrer), Ege Yayınları, İstanbul 2000,

s. 209, res. 1.

15 sağ/a Limantepe, genel görünüm: Foto:

O. Tekin.

16 sağ/ü Miletos/adak-kalkan, aslan tasvirli:

Miletos Kazı Arşivi.

16 sağ/o Miletos genel plan: Miletos Kazı Arşivi.

B. F. Weber, DiskAB8, 2004.

16 sağ/a Miletos plan, detay: Miletos Kazı Arşivi.

B. F. Weber, DiskAB8, 2004.

17 sol/ü Miletos/Kalabaktepe güneyden görünüş:

Miletos Kazı Arşivi.

17 sol/o Miletos/Kalabaktepe ev temelleri: Miletos

Kazı Arşivi.

17 sol/a Miletos/Pişmiş toprak kiremit parçası,

Medusa başı tasvirli: Miletos Kazı Arşivi.

17 sağ Miletos Sikkesi, *Karun'dan Karia'ya*.

Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken

Anadolu Sikkeleri (K. Konuk), İstanbul, 2003,

res. 14.

18 sol/ü Homeros büstü: Staatliche Museen

Schwerin. *Troia. Düş ve Gerçek*, Homer Kitabevi,

İstanbul 2001, res. 97.

18 sağ/ü Smyrna sikkesi: Sadberk Hanım Müzesi,

env. no. 10158 (O. Tekin, *Sadberk Hanım Müzesi*

Antik Sikkeler Kataloğu, VKV Sadberk Hanım

Müzesi, İstanbul, 2003, no. 247).

18 sol/a Homeros'un kutsanma sahnesini

gösteren kabartma: British Museum. *Troia. Düş ve*

Gerçek, Homer Kitabevi, İstanbul 2001, res. 101.

18 sağ/a Akhilleus, Patroklos'un yarasını sarıyor.

Kâse: *Troia. Düş ve Gerçek*, Homer Kitabevi, İstan-

bul 2001, res. 130.

19 Amphora. Priamos'un Hektor'un cesedini

istemesi: *Troia. Düş ve Gerçek*, Homer Kitabevi,

İstanbul 2001, res. 96.

20 ü Beşiktepe, kazıdan görünüm: Troia Kazı

Arşivi.

20 a Myken çömlek parçası: Troia Kazı Arşivi.

21 a Thales ve Bias: G. M. A Richter, *The Portraits*

of the Greeks, 3 c., Phaidon Press, Londra, 1965,

322 (Vatikan), 354 (Vatikan).

21 sol/a Anaksimandros: *Güneşin Bahçesi* (ed. N. Başgeleni), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 102, res. 2.

22 sol Ephesos Artemis Heykeli: *Efes Rehberi* (ed. P. Scherrer), Ege Yayınları, İstanbul 2000, s. 213.

22 sağ Ephesos Artemis Tapınağı kazı

buluntuları, fibulalar ve rozet: *Efes Rehberi*

(ed. P. Scherrer), Ege Yayınları, İstanbul 2000,

arka kapak.

23 sol/ü Ephesos Artemis Tapınağı, genel

görünüm: Foto: V. Sevin.

23 sağ/ü Ephesos Artemis Tapınağı zemin planı:

Efes Rehberi (ed. P. Scherrer), Ege Yayınları, İstan-

bul 2000, s. 47.

23 alt Ephesos Artemis Tapınağı kazısından

görünüm: *Efes Rehberi* (ed. P. Scherrer), Ege

Yayınları, İstanbul 2000, s. 47.

24 sağ/ü Smyrna sikkesi, Homeros betimli:

Münzen und Medaillen Deutschland GmbH

Auction 15, October 21st 2004, Lot: 665.

24 sol/ü Smyrna ev restitüsyonu: J. M. Cook, *The*

Greeks in Ionia and the East, Thames and

Hudson, Londra, 1962, res. 5.

24 sol/a Smyrna kent restitüsyonu: J. M. Cook,

The Greeks in Ionia and the East, Thames and

Hudson, Londra, 1962, res. 19.

24 sağ/a ve karşı sayfa Smyrna Athena

Tapınağı genel görünüm: Foto: O. Tekin.

25 sağ/ü Smyrna sikkesi: P. R. Franke, *Kleinasien*

zur Römerzeit. Griechischen Leben im Spiegel der

Münzen, Münih, 1968, no. 285.

25 sağ/üstten ikinci Smyrna'dan mantar biçimli

sütun başlığı: Foto: O. Tekin.

25 sağ/üstten üçüncü Smyrna'dan volütlü sütun

başlığı: E. Akurgal, *Alt-Smyrna I. Wohnschichten*

und Athenatempel, Ankara, 1983, res. 67a.

25 sağ/a Smyrna Athena Tapınağı podyum

duvarı: Foto: O. Tekin.

26 ü Smyrna Athena Tapınağı ve arka planda

modern konutlardan genel görünüm:

Foto: O. Tekin.

26 a Kolophon sikkesi: *Karun'dan Karia'ya*.

Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken

Anadolu Sikkeleri (K. Konuk), İstanbul, 2003,

res. 58.

27 sol/ü Rahip figürlü sunu kabı: *Ephesus*

Museum, Do/Gün Yayınları, İstanbul, bs.y. yok.

s. 102.

27 sağ/a Kadın adak heykelciği: *Ephesus*

Museum, Do/Gün Yayınları, İstanbul, bs.y. yok s.

96.

28 Smyrna Konut alanı kalıntıları: Foto: O. Tekin.

29 Bafa Gölü: Foto: B. Ünlüoğlu.

30 ü Kap: Assos Kazı Arşivi. Ü. Serdaroğlu, *Assos,*

Behramkale, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstan-

bul, 2005, s. 54, no. 4.

30 o Oyuncaklar: Assos Kazı Arşivi.

Ü. Serdaroğlu, *Assos, Behramkale*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005, s. 50, no. 1.

30 a Kentaurosların betimlendiği bazalt kabart-

ma: Assos Kazı Arşivi. Ü. Serdaroğlu, *Assos,*

Behramkale, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstan-

bul, 2005, s. 92, no. 1.

31 ü Assos kent restitüsyonu: Ü. Serdaroğlu;

restitüsyon üzerinden boyama C. Tuna.

31 sol/a Assos Athena Tapınağı: Foto: İ. Türkoğlu.

31 sağ/a Assos Athena Tapınağı zemin planı:

Assos Kazı Arşivi. Ü. Serdaroğlu, *Assos,*

Behramkale, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstan-

bul, 2005, s. 87.

32 ü ve o Klazomenai Lahdi: İzmir Arkeoloji

Müzesi.

32 a Pitane'den amphora: İzmir Arkeoloji Müzesi.

E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik

Yayınlar, İstanbul, 1988, res. 13.

33 ü Phokaia Sikkesi, *Numismatica Ars Classica*

Auction P, May 12, 2005, lot: 1521.

33 o Phokaia'daki Kybele Kutsal Alanı: Foto:

O. Tekin

33 a Fildişi figürin: Erythrai'dan, İzmir Arkeoloji

Müzesi. E. Akurgal, *Eskiçağda Ege ve İzmir*, İzmir,

1993, res. 93b.

34 sağ/ü Priene bouleuterionu: Foto: İ. Türkoğlu.

34 a Priene bouleuterionunun restitüsyonu:

F Rumscheid, *Priene Rehberi*, Ege Yayınları, İstan-

bul, 2000, res. 40.

35 ü Ephesos Sikkesi: *Karun'dan Karia'ya*.

Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken

Anadolu Sikkeleri (K. Konuk), İstanbul, 2003,

res. 13.

38 ü Nagidos sikkesi: *Dr. Busso Peus Nachfolger*

Auction 382, April 26, 2005, lot: 223.

38 a Nagidos, kazıdan görüntü: Foto:

S. Durugönül.

39 sol a Sinope Sikkesi. *Gorry and Mosch*

Giessener Münzhandlung, Auction 121, March

10th 2003, lot: 158.

40 sağ/ü Kyzikos sikkesi: *Numismatica Ars*

Classica Auction 29, May 11th 2005, lot: 195.

40 sol/ü Biga sürücüsü, kabartma: Kyzikos'tan.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Env. no. 2813T: Foto:

T. Birgili.

40 sağ/a Ayakta genç erkek heykeli: Kyzikos'tan.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Env. no. 5536T: Foto:

T. Birgili.

41 sağ Kalkhedon'dan mezar taşı: İstanbul

Arkeoloji Müzeleri, Env. no. 5055 T, Foto: O. Tekin.

41 sol Kalkhedon'dan cenaze sahneli stel: İstan-

bul Arkeoloji Müzeleri, Env. no. 5339 T, Foto:

O. Tekin.

42-43 Sikkeler: 1 *Classical Numismatic Group,*

Sale 69, June 8, 2005, lot 423; 2 *Classical*

Numismatic Group, Sale 69, June 8, 2005, lot 428;

3 *Numismatica Ars Classica, Auction 0, May 13,*

2004, lot 1616; 4 Fritz Rudolf Künker Münzenhandlung, Auction 100, June 21, 2005, lot 25; 5 Classical Numismatic Group, Triton 8, January 11, 2005, lot 400; 6 Classical Numismatic Group, Triton 8, January 11, 2005, lot 407; 7 Dr. Busso Peus Nachfolger, Auction 382, April 26, 2005, lot 177; 8 Classical Numismatic Group, Triton 8, January 11, 2005, lot 461; 9 Numismatica Ars Classica, Auction 29, May 11, 2005, lot 214; 10 İstanbul Arkeoloji Müzeleri, env. no. 8960. A. Pasinli, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, İstanbul 2003, s. 38.

Ayırım İki: Pers Dönemi'nde Anadolu

46 sağ Phiale gümüş ve altın: İ. Özgen – J. Öztürk, *The Lydian Treasure. Heritage Recovered*, Republic of Turkey, Ministry of Culture, General Directorate of Monuments and Museums, İstanbul, 1996, s.87, kat. no. 33.

46 sol/ü I. Kserkses kralı giysi içinde: Sekunda, Nick-Simon Chew, *The Persian Army 560-330 BC*, Londra 1992, lev. B, no. 1.

47 sol/ü Phiale gümüş: İ. Özgen – J. Öztürk, *The Lydian Treasure. Heritage Recovered*, Republic of Turkey, Ministry of Culture, General Directorate of Monuments and Museums, İstanbul, 1996, s. 89, kat. no. 35.

47 sol/a Kanatlı güneş diski kolye: İ. Özgen – J. Öztürk, *The Lydian Treasure. Heritage Recovered*, Republic of Turkey, Ministry of Culture, General Directorate of Monuments and Museums, İstanbul, 1996, s. 174, kat. no. 174.

47 sağ/a Bilezik altın: İ. Özgen – J. Öztürk, *The Lydian Treasure. Heritage Recovered*, Republic of Turkey, Ministry of Culture, General Directorate of Monuments and Museums, İstanbul, 1996, s. 178, kat. no. 130b.

48-49 o Daskyleion havadan görünüm: Daskyleion Kazı Arşivi, T. Bakır.

48 sol/a Daskyleion'da bulunmuş bulla: Daskyleion Kazı Arşivi, T. Bakır.

48 a/o Manes'in mezar steli: Daskyleion Kazı Arşivi, T. Bakır.

48 sağ/a Stel: Daskyleion Kazı Arşivi, T. Bakır.

49 sağ/ü Stel: İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Env. no. 5763T. A. Pasinli, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, Akbank Yayınları, İstanbul, 2003, s. 140.

49 sağ/a Daskyleion Pers terası: Daskyleion Kazı Arşivi, T. Bakır.

50 ü Manyas Gölü (Daskylitis): Daskyleion Kazı Arşivi, Foto: T. Bakır.

50 sol/a Dorylaeion'da bulunmuş mezar steli: İstanbul Arkeoloji Müzeleri, A. Pasinli, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, Akbank Yayınları, İstanbul, 2003, s. 137.

50 sağ/a Daskyleion'da bulunmuş Greko-Pers üslubunda stel: İstanbul Arkeoloji Müzesi, Foto: T. Birgili.

51 sağ/ü Sardeis'te basılmış elektron stater: *Sotheby's Important Greek and Roman Coins*, Zurich, 1993, No: 57.

51 sağ/o Sardeis'teki piramidal yapıdan kalan basamaklar: J. Boardman, *Persia and the West*, Londra, 2000, 2.14a.

51 sağ/a Mezar anıtının rekonstrüksiyon dene- meleri: W. Kleiss, "Bemerkungen zum 'Pyramid

'Tomb' in Sardes", *Istanbuler Mitteilungen* 46 (1996), s. 135-140.

51 sol/a Sardeis Artemis Tapınağı: Foto: V. Sevin.

52 ü Ateş kültü sahneli kabartma: Daskyleion'dan. İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Env. no. 5391 T, Foto: T. Birgili.

52 a Greko-Pers tarzında stel: E. Akurgal, *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*, Berlin, 1961, fig.120.

53 Herodotos büstü: G. M. A Richter, *The Portraits of the Greeks*, 3 c., Phaidon Press, Londra, 1965, res. 800 (New York).

54 sol/ü Taş Kule: Foto: O. Tekin.

54 sağ/ü Taş Kule çizim: N. Cahill, "Taş Kule: A Persian-Period Tomb near Phokaia", *American Journal of Archaeology* 92 (1988), s. 485.

55 sağ/ü Stel: E. Akurgal, *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*, Berlin, 1961, fig.119.

55 sol/ü Bulla: Daskyleion'dan, E. Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak, Ankara, 1998, s. 224a.

55 a Eski Smyrna sur duvarı ve kuşatma tepesi: M. Mellink, "The Native Kingdoms of Anatolia" *CAH* III/2 (1991), s. 648, fig. 46.

56 ü Tatarlı Mezar odası kuzey ahşap duvarı: Foto: N. Başgelen (H. T. Uçankuş, "Afyon'un Tatarlı Kasabasında bulunan Phryg Tümülüsü Kazısı", *Arkeoloji ve Sanat* 106 (Ocak-Şubat 2002), s. 23-42.

56 a Mezar odasının kesiti: H. T. Uçankuş, "Afyon'un Tatarlı Kasabasında bulunan Phryg Tümülüsü Kazısı", *Arkeoloji ve Sanat* 106 (Ocak-Şubat 2002), s. 25.

57 ü Skaraboid: Leningrad Müzesi, J. Boardman, *Greek Gemmes and Finger Rings. Early Bronze Age to Late Classical*, Londra, 1970, no. 882.

57 a Miletos Tiyatrosu: *Güneşin Bahçesi* (ed. N. Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 101.

58 ü Polyksene Lahdi kabartmaları, çizim: N. Sevinç, "New Sarcophagus of Polyxena from the Salvage Excavation at Gümüşçay", *Studia Troica* 6 (1996), s. 251-264, res. 9.

58 o Polyksene Lahdi kabartmaları detay: N. Sevinç, "New Sarcophagus of Polyxena from the Salvage Excavation at Gümüşçay", *Studia Troica* 6 (1996), s. 251-264, res. 10b.

58 a Polyksene Lahdi genel görünüm: Foto: N. Başgelen.

59 sağ/ü ve a Greko-Pers lahdi. Kısa kenardaki savaş sahnesi ve detay: N. Sevinç vd., "A new painted Graeco-Persian Sarcophagus from Çan", *Studia Troica* II (2001), s. 396, res. 11.

59 sol/ü Greko-Pers Lahdinin genel görünümü: Foto: A. Boratav.

59 sol/a Greko-Pers Lahdinin restitüsyonu: N. Sevinç vd., "A new painted Graeco-Persian Sarcophagus from Çan", *Studia Troica* II (2001), s. 389, res. 4.

60 sağ/ü Stel: İstanbul Arkeoloji Müzeleri. Foto: T. Birgili.

60 sağ/a Ksanthos Atlı Kabartma: E. Akurgal, *Die Kunst Anatolien*, no. 94.

60 sol/a Stel: İstanbul Arkeoloji Müzeleri. Foto: T. Birgili.

61 a Atlı kadınlar, kabartma: İstanbul Arkeoloji Müzeleri, env. No. 1355. Foto: T. Birgili.

62 sol/a Pınara, kent tasviri: *Götter, Heroen, Herrscher in Lykien. Katalog der Ausstellung Schloss Schallaburg 1990*, Wien 1990, s. 26.

63 sol/ü Khimaira: *Götter, Heroen, Herrscher in Lykien. Katalog der Ausstellung Schloss Schallaburg 1990*, Wien 1990, s. 154.

63 sağ/ü Kâse: *Götter, Heroen, Herrscher in Lykien. Katalog der Ausstellung Schloss Schallaburg 1990*, Wien 1990, s. 160.

63 a Demre /Myra kaya mezarları: Foto: O. Tekin. 64 sağ/ü Lykia sikkesi: *Götter, Heroen, Herrscher in Lykien. Katalog der Ausstellung Schloss Schallaburg 1990*, Wien 1990, s. 51.

64 sağ/o Oniki Tanrı'nın yer aldığı kabartma stel: Antalya Müzesi, Foto: N. Başgelen.

64 sağ/a Lykia sikkeleri: *Götter Heroen, Herrscher in Lykien. Katalog der Ausstellung Schloss Schallaburg 1990*, Wien 1990, s. 51.

64 sol/a Pınara lahit: Foto: O. Tekin.

65 sağ/ü Lykialı Savaşçı, Sekunda: N.-S. Chew, *The Persian Army. 560-330 BC*, Londra 1992, lev. D, no. 3.

65 sağ/o Etenna Sikkeleri: Üst: *Münzen und Medaillen Deutschland GmbH, Auction 6, Mai 19, 2005*, lot 761; Alt: *Gorny and Mosch Giessener Münzhandlung, Auction 126, October 14, 2003*, lot 1914.

65 sağ/a Tatarlı Tümülüsü Duvar Resmi: Foto: N. Başgelen.

65 sol/ü Lykialı Savaşçı elinde orak: C. Texier, *Küçük Asya. Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* (çev. A. Suat), Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002, c. 3, Levha 103.

65 sol/a Lykialı askerlerin betimlendiği kabartma: *Götter Heroen, Herrscher in Lykien. Katalog der Ausstellung Schloss Schallaburg 1990*, Wien 1990, s. 73.

66 sağ/ü Ksanthos'tan aslan kabartması: J. des Courtils, *Ksanthos ve Letoon Rehberi*, Ege Yayınları, 2003, res. 5.

66 sol Harpy Anıtı Agoradan görünüş: J. des Courtils, *Ksanthos ve Letoon Rehberi*, Ege Yayınları, 2003, res. 16.

66 sağ/a Harpy Anıtı batı yüzü: J. des Courtils, *Ksanthos ve Letoon Rehberi*, Ege Yayınları, 2003, res. 17.

67 ü Nereidler Anıtı: J. des Courtils, *Ksanthos ve Letoon Rehberi*, Ege Yayınları, 2003, s. 97.

67 sağ/a Yazıtılı Anıt rekonstrüksiyon: J. des Courtils, *Ksanthos ve Letoon Rehberi*, Ege Yayınları, 2003, res. 15.

67 a/o Yazıtılı Anıt: Foto: O. Tekin.

67 sol/a Aslanlı mezar: Ksanthos, Foto: N. Başgelen.

68-69 Ksanthos tiyatro ve agoranın kuzeyden görünümü, hemen arkasında akropol: J. des Courtils, *Ksanthos ve Letoon Rehberi*, Ege Yayınları, 2003, res. 11.

71 sağ/ü Attika Dekadrahmi: *Yitik Miras'ın Dönüşü*, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2002, s. 133, res. 107.

71 sağ/a Elmalı Sikkelerinden bir grup: *Yitik Miras'ın Dönüşü*, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2002, s. 132, res. 106.

71 sol/a Likya sikkesi, Stater: *Yitik Miras'ın Dönüşü*, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2002, s. 134, res. 108.

- 72 sol/ü Kızılbel mezar odası girişi: M. J. Mellink, *Kızılbel: An Archaic Painted Tomb Chamber in Northern Lycia*, Philadelphia, 1998, res. 6.
- 72 sağ/ü Kızılbel izometrik planı: M. J. Mellink, *Kızılbel: An Archaic Painted Tomb Chamber in Northern Lycia*, Philadelphia, 1998, lev. 7A.
- 72 sol/a Kızılbel Tümülüsü duvar süslemeleri: M. J. Mellink, *Kızılbel: An Archaic Painted Tomb Chamber in Northern Lycia*, Philadelphia, 1998, res. 3.
- 73 ü Kızılbel Tümülüsü duvar süslemeleri: M. J. Mellink, *Kızılbel: An Archaic Painted Tomb Chamber in Northern Lycia*, Philadelphia, 1998, res. 1.
- 73 a Kızılbel Tümülüsü duvar süslemeleri: M. J. Mellink, *Kızılbel: An Archaic Painted Tomb Chamber in Northern Lycia*, Philadelphia, 1998, res. 5.
- 74 ü Karaburun Tümülüsü duvar süslemesi. Pers Soylu: İ. Özgen – J. Öztürk, *The Lydian Treasure. Heritage Recovered*, Republic of Turkey, Ministry of Culture, General Directorate of Monuments and Museums, İstanbul, 1996, s. 47, fig. 89.
- 75 sağ/ü Perikle Sikkesi: *Götter, Heroen, Herrscher in Lykien. Katalog der Ausstellung Schloss Schallaburg 1990*, Wien 1990, s. 11.
- 75 sol/ü Limyra Perikle Heroonu: *Götter, Heroen, Herrscher in Lykien. Katalog der Ausstellung Schloss Schallaburg 1990*, Wien 1990, s. 171.
- 75 sol/a Limyra Perikle Heroonu kabartmalarından bir detay, Pers Kralı II. Artakserkses: *Götter, Heroen, Herrscher in Lykien. Katalog der Ausstellung Schloss Schallaburg 1990*, Wien 1990, s. 169.
- 75 sağ/a Limyra Perikle Heroonu Cella duvarı batı frizi kabartmaları: *Götter, Heroen, Herrscher in Lykien. Katalog der Ausstellung Schloss Schallaburg 1990*, Wien 1990, s. 170.
- 76 sağ/ü Otto Benndorf portre: W. Oberleitner, *Das Heroon von Trysa*, Antike Welt 1994 Sodernnummer, res. 6.
- 76 sol/ü Trysa Heroon kalıntıları: Foto: N. Başgelen.
- 76 sağ/o Trysa Heroonu ve önde Dereimis-Aiskhylos Lahdi: W. Oberleitner, *Das Heroon von Trysa*, Antike Welt 1994 Sodernnummer, res. 27.
- 76 sağ/a Trysa Heroon güney dış duvarı: W. Oberleitner, *Das Heroon von Trysa*, Antike Welt 1994 Sodernnummer, res. 31.
- 77 sağ/ü Heroon zemin planı ve kabartmaların yerleşimi: W. Oberleitner, *Das Heroon von Trysa*, Antike Welt 1994 Sodernnummer, res. 24.
- 77 sol/ü Kent kuşatmasından detay: W. Oberleitner, *Das Heroon von Trysa*, Antike Welt 1994 Sodernnummer, res. 80.
- 77 sağ/o Bellerophon'un Khimaira'yı öldürmesi: W. Oberleitner, *Das Heroon von Trysa*, Antike Welt 1994 Sodernnummer, res. 51.
- 77 a Trysa beyi quadrigrada içinde: W. Oberleitner, *Das Heroon von Trysa*, Antike Welt 1994 Sodernnummer, res. 48.
- 78 Daskyleion'dan Greko-Pers tarzında kabartma: Foto: T. Birgili, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Ertv. no. Mendel 1357.
- 79 sağ/a Yılanbaşı: A. Pasinli, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, Akbank Yayınları, İstanbul, 2003, s. 294.
- 79 sol/a Üçayaklı kazan: Resim: C. Tuna.
- 80 Ksenophon: G. M. A Richter, *The Portraits of the Greeks*, 3 c., Phaidon Press, Londra, 1965, (Alexandria) fig. 883.
- 81 ü Marsyas: *Yitik Miras'ın Dönüşü*, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2002, s. 136.
- 81 a Marsyas: F. D'Andria, *Hierapolis (Pamukkale)*, Ege Yayınları, İstanbul, res. 146.
- 82 sağ/ü Pers Satrap/Tiran başı: E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınlar, İstanbul, 1988, res. 14.
- 84 Pergamon akropolis restitüsyonu: W. Radt, *Pergamon. Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, YKY, İstanbul, 2002, s. 53, res. 9.
- 85 Haritanın ortasında, Samos birlik sikkesi: *Sotheby's The Nelson Bunker Hunt Collection Highly Important Greek and Roman Coins*, New York, 1990, no. 88.
- 87 ü Kaunos yuvarlak yapı: Foto: O. Tekin.
- 87 sağ Kaunos gümüş stater, *Karun'dan Karia'ya. Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri*, (K. Konuk), İstanbul, 2003, s. 98, no. 78.
- 87 sol/a Hyda'da bulunan pişmiş toprak çömlek: Sadberk Hanım Müzesi.
- 88 sağ/ü Maussollos Başı: E. Akurgal, *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*, Berlin, 1961, s. 113.
- 88 Mausoleion: K. Jeppesen, *The Maussolleion at Halikarnassos. Vol. 5: The Superstructure. A Comparative Analysis of the Architectural, Sculptural, and Literary Evidence*, Jutland Archaeological Society, Højbjerg, 2002, iç kapak.
- 89 sol/ü Maussolos sikkesi: *Karun'dan Karia'ya. Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri*, (K. Konuk), İstanbul, 2003, s. 109, no. 90.
- 89 sol/o ve a Mausoleion kabartmaları: Foto: N. Başgelen. *Güneşin Bahçesi* (ed. N. Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 135 ve 149 R.1
- 89 sağ Aslan heykeli: İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Foto: T. Birgili.
- 90 sağ/ü Karia Prensesi mezarı kesiti: *Hekatomnid Caria and the Ionian Renaissance, Acts of the International Symposium at the Department of Greek and Roman Studies, Odense University, 28-29 November, 1991* (ed. J. Isager), Odense University Press, Odense, 1994, s. 89, res. 2.
- 90 sol/ü Karia prensesinin kafatası: *Hekatomnid Caria and the Ionian Renaissance, Acts of the International Symposium at the Department of Greek and Roman Studies, Odense University, 28-29 November, 1991* (ed. J. Isager), Odense University Press, Odense, 1994, s. 100, res. 3.
- 90 sol/a Priene'den I. Ada mermer büst: *Hekatomnid Caria and the Ionian Renaissance, Acts of the International Symposium at the Department of Greek and Roman Studies, Odense University, 28-29 November, 1991* (ed. J. Isager), Odense University Press, Odense, 1994, s. 103, res. 8.
- 90 a/o I. Ada mermer büst: *Hekatomnid Caria and the Ionian Renaissance, Acts of the International Symposium at the Department of Greek and Roman Studies, Odense University, 28-29 November, 1991* (ed. J. Isager), Odense University Press, Odense, 1994, s. 102, res. 6.
- 90 sağ/a Karia Kraliçesinin rekonstrüksiyonu: Bodrum Müzesi.
- 91 ü Direklikaya Mezar Anıtı: C. Marek, *Pontus et Bithynia. Die römische Provinzen im Norden Kleinasiens*, Philip von Zabern, Mainz am Rhein, 2003, res. 45.
- 91 a Direklikaya Mezar Anıtı çizim: C. Marek, *Pontus et Bithynia. Die römische Provinzen im Norden Kleinasiens*, Philip von Zabern, Mainz am Rhein, 2003, res. 46.
- 92 sol/ü ve o Kalekapı Mezar Anıtı'nın üzerinde betimlenen hayvan tasvirleri: C. Marek, *Pontus et Bithynia. Die römische Provinzen im Norden Kleinasiens*, Philip von Zabern, Mainz am Rhein, 2003, res. 41-42.
- 92 sağ/ü Kalekapı Mezar Anıtı: C. Marek, *Pontus et Bithynia. Die römische Provinzen im Norden Kleinasiens*, Philip von Zabern, Mainz am Rhein, 2003, res. 40.
- 92 sol/a Kalekapı Mezar Anıtı çizim: H. von Gall, *Die Paphlagonischen Felsgräber*, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen, 1966, s. 15, res. 2.
- 93 Gerdek Boğazı kaya mezarı: Foto: N. Başgelen.
- 95 Pers Kralı, *Karun'dan Karia'ya. Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri*, (K. Konuk), İstanbul, 2003, s. 48.
- 96-97 Sikkeler: 1 Ainos. *Gemini LLC, Auction 1, January 11, 2006*, lot 107; 2 Byzantion. *Münzen und Medaillen Deutschland GmbH, Auction 15, October 21, 2004*, lot 934; 3 Tenedos. *Dr. Busso Peus Nachfolger, Auction 380, November 3, 2004*, lot 486; 4 Lampsakos. *Numismatica Ars Classica, Auction 27, May 12, 2004*, lot 177; 5 Kyzikos. *Numismatica Ars Classica, Auction 27, May 12, 2004*, lot 175; 6 Assos. *Dr. Busso Peus Nachfolger, Auction 380, November 3, 2004*, lot 484; 7 Ephesos. *Karun'dan Karia'ya. Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri* (K. Konuk), İstanbul 2003, no. 52; 8 Knidos. *Karun'dan Karia'ya. Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri* (K. Konuk), İstanbul 2003, no. 75; 9 Kolophon. *Karun'dan Karia'ya. Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri* (K. Konuk), İstanbul 2003, no. 58; 10 Teos. *Numismatica Ars Classica, Auction P, May 12, 2005*, lot 1526; 11 Antandros. *Classical Numismatica Group, Triton 6, January 14, 2003*, lot 324; 12 Rhoontopates. *Karun'dan Karia'ya. Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri* (K. Konuk), İstanbul 2003, no. 96; 13 Miletos. *Karun'dan Karia'ya. Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri* (K. Konuk), İstanbul 2003, no. 61; 14 Hekatomnos Zamanı. *Karun'dan Karia'ya. Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri* (K. Konuk), İstanbul 2003, no. 87; 15 Knidos Khersonesos'u. *Karun'dan Karia'ya. Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri* (K. Konuk), İstanbul 2003, no. 76; 16 Herakleia Pontike. *Numismatica Ars Classica, Auction O, May 13, 2004*, lot 1591; 17 Lykia. *Numismatica Ars Classica, Auction 29, May 11, 2005*, lot 215; 18 Aspendos. *Baldwin's, Auction 34, October 13, 2003*, lot 147; 19 Kelenderis. *Classical Numismatica Group, Sale 64, September 24, 2003*, lot 310; 20 Nagidos. *Classical*

Numismatica Group, Sale 66, May 19, 2004, lot 576; 21 Nagidos. Classical Numismatica Group, Sale 66, May 19, 2004, lot 577.

99 sağ/ü Tarsos sikkeleri: O. Cassabonne, "Presence et Influence Perses en Cilicie a L'epoque Achemenide. Iconographie et Representations" *Anatolia Antiqua IV*, s. 144, lev. 1 no. 12-15.

99 o Meydancikkale'de bulunan ortostatların çizimi, Laroche-Traunecker, Fr. 1993, "Les edifices archaïques et gréco-perses de Meydancikkale (Gülнар)", *Les grands ateliers d'architecture dans le monde égéen du VIe siecle avant J.-C., Proceedings of the international Symposium held in İstanbul (May 1991)*, ed. J. Des Courtils and J. Ch. Moretti. Varia Anatolica III, Paris, De Boccard, 1993, s. 27.

99 sağ/a Meydancikkale'de bulunan ortostatlardan biri: O. Cassabonne, "Presence et Influence Perses en Cilicie a L'epoque Achemenide. Iconographie et Representations" *Anatolia Antiqua IV*, s. 145.

Ayırım Üç:

Hellenistik Çağ'da Anadolu

102 Büyük İskender heykeli: P. Briant, *Alexander the Great. The Heroic Ideal*, Thames and Hudson, New York, 1996, s. 38.

103 Büyük İskender başı, Pergamon'dan, Geç Hellenistik: İstanbul Arkeoloji Müzeleri env. no 1138 (Foto: O. Tekin).

104 ü İskender Lahdi: A. Pasinli, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, Akbank Sanat Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 89 (Foto: A. Konyalı).

104 a İskender Lahdi kısa kenar: A. Pasinli, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, Akbank Sanat Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 90 (Foto: A. Konyalı).

105 ü İskender Lahdi detay: A. Pasinli, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, Akbank Sanat Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 91 (Foto: A. Konyalı).

105 a İskender Lahdi detay: A. Pasinli, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, Akbank Sanat Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 88 (Foto: A. Konyalı).

106 sağ İskender Heykeli, A. Pasinli, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, Akbank Sanat Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 160 (Foto: A. Konyalı).

107 ü Granikos Savaş düzeni, R. Morkot, *The Penguin Historical Atlas of Ancient Greece*, Avon, 1996, s. 123.

107 a Arrianos'un eserinin Türkçe edisyonu kapak, (Foto: O. Tekin).

108 ü İskender Sikkesi, *Sotheby's New York Tuesday, June 19 1990*, no. 102.

109 a Kabartma Demeter, A. Pasinli, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, Akbank Sanat Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 157 (Foto: A. Konyalı).

110 sağ/ü Priene Sikkesi. F. Rumscheid, Priene Rehberi, Ege Yayınları, İstanbul 2000, res. 9.

110 sol/ü Priene tiyatrosunun restitüsyonu, *Priene, Foundation of the Hellenic World*, Atina 2000, (von Gerkan).

110 sol/a Priene Athena Tapınağı, Foto: Veli Sevin.

111 ü Priene, kentnin güneyden görünümü, *Priene, Foundation of the Hellenic World*, Atina 2000, s. 49 (Zippelius).

111 a Priene, kent planı, *Priene, Foundation of the Hellenic World*, Atina 2000, s. 47.

113 sağ Hermaphrodite Bergama, A. Pasinli, *İstan-*

bul Arkeoloji Müzeleri, Akbank Yayınları, İstanbul, 2003, s. 161.

113 sol Metropolis'ten pişmiş toprak kaplar, R. Meriç, *Metropolis, Ana Tarıncı Kenti*, Philip Morris/Sabancı, 2003, s. 52, 54, 92.

114 ü Naip Tümülüsü Dromos, İ. Delemen, *Tekirdağ Naip Tümülüsü*, Ege Yayınları, İstanbul, 2004, s. 11, res. 14 (Foto: T. Birgili).

114 a Naip Tümülüsü yeniden kurgulanmış modeli: İ. Delemen, *Tekirdağ Naip Tümülüsü*, Ege Yayınları, İstanbul, 2004, s. 51, res. 43 (Foto: T. Birgili).

115 sol/ü kapı, İ. Delemen, *Tekirdağ Naip Tümülüsü*, Ege Yayınları, İstanbul, 2004, s. 27, res. 22 (Foto: T. Birgili).

115 sağ/ü Metal testi, İ. Delemen, *Tekirdağ Naip Tümülüsü*, Ege Yayınları, İstanbul, 2004, s. 61, res. 52 (Foto: T. Birgili).

115 a Kline ve masa, İ. Delemen, *Tekirdağ Naip Tümülüsü*, Ege Yayınları, İstanbul, 2004, s. 30, res. 25 (Foto: T. Birgili).

116 Kördüğümün İskender tarafından çözülmesi, P. Briant, *Alexander the Great. The Heroic Ideal*, Thames and Hudson, New York, 1996, s. 47.

117 ü Gülek Boğazı, Foto: M. H. Sayar.

117 sol/ü İskender sikkesi, M. Pfrommer, *Alexander der Grosse. Auf den Spuren eines Mythos*, Philip von Zabern, Mainz am Rhein 2001, res. 57.

117 sol/o İskender sikkesi, M. Pfrommer, *Alexander der Grosse. Auf den Spuren eines Mythos*, Philip von Zabern, Mainz am Rhein 2001, res. 95.

117 sol/a İskender sikkesi, E. E. Rice, *Alexander the Great*, Sutton Publishing, Chanell Islands, 1997, res. 7.

118 ü İskender mozaïği, M. Pfrommer, *Alexander der Grosse. Auf den Spuren eines Mythos*, Philip von Zabern, Mainz am Rhein 2001, res. 64.

118 a İskender mozaïği detay, M. Pfrommer, *Alexander der Grosse. Auf den Spuren eines Mythos*, Philip von Zabern, Mainz am Rhein 2001, res. 44.

119 sağ/ü Belevi mezar anıtı restitüsyonu, *Efes Rehberi* (ed. P. Scherrer), Ege Yayınları, İstanbul 2000, s. 235.

119 sağ/o Belevi anıtı kalıntıları, *Efes Rehberi* (ed. P. Scherrer), Ege Yayınları, İstanbul 2000, s. 235.

119 sağ/a ve sol/a Belevi mezar anıtı kabartmaları, İzmir Arkeoloji Müzesi, Foto: O. Tekin.

120 Alketas Mezarı, Foto: N. Başgelen.

121 sol/ü Heykel başı, E. Akurgal, *Griechische und Römische Kunst in der Türkei, 1987*, s. 34.

121 sağ/a pişmiş toprak heykel, E. Akurgal, *Griechische und Römische Kunst in der Türkei, 1987*, s. 35.

122 sağ/ü ve sol/a Magnesia sikkeleri: sağ üst: AE, 11 mm, 1.38 gr. Ön yüz: Apollon başı; arka yüz: Boğa protomu. *Classical Numismatic Group, Sale 67, September 22, 2004*, lot 685; sol alt: AR tetradrahmi, 16.80 gr. Ön yüz: Artemis başı; arka yüz: Apollon. *Classical Numismatic Group, Triton 7, January 12, 2004*, lot 235.

122 sağ/o Magnesia, friz, A. Davesne, *La frise du temple d'Artémis a Magnésie du méandre. Catalogue des fragments du musée du Louvre*,

IFEA, Paris, 1982, s. 56, res. 30.

122 sağ/a Magnesia theatron, O. Bingöl, *Menderes Magnesiası*, Ankara, 1998, res. 104.

123 ü Antakya Tykhesi: A. Demir, *Çağlar İçinde Antakya*, Akbank Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 29.

123 a Hermogenes, Artemis Leukophryene Tapınağı, Foto: V. Sevin.

124 sağ/ü İskender'in Kıpçak Çöllerinde güzel kadınlarla karşılaşması, Nizami, Hamse, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 753, 309a, (O. Tekin, "Büyük İskender. Eskiçağdan Ortaçağ İslam Dünyasına Miras", *Toplumsal Tarih 97* (Ocak 2002), s. 64).

124 sağ/a İskender ölmekte olan Dara'nun başında, Ahmedî, İskendername, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 679, 67b, Foto: O. Tekin, (O. Tekin, "Büyük İskender. Eskiçağdan Ortaçağ İslam Dünyasına Miras", *Toplumsal Tarih 97* (Ocak 2002), s. 62).

125 sol/ü İskender'in duvar süsleme yarışmasını izlemesi, Nizami, Hamse, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 778, 324a, Foto: O. Tekin, (O. Tekin, "Büyük İskender. Eskiçağdan Ortaçağ İslam Dünyasına Miras", *Toplumsal Tarih 97* (Ocak 2002), s. 63).

125 sol/a İskender Çin Seddi'nin inşasını izliyor, Ahmedî, İskendername, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 679, 213a, Foto: O. Tekin, (O. Tekin, "Büyük İskender. Eskiçağdan Ortaçağ İslam Dünyasına Miras", *Toplumsal Tarih 97* (Ocak 2002), s. 62).

126 sağ/ü Letoon, Apollon, Artemis ve Leto Tapınakları, J. des Courtils, *Ksanthos ve Letoon Rehberi*, Ege Yayınları, 2003, res. 54.

126 sağ/o Letoon, Apollon, Artemis ve Leto Tapınakları restitüsyonu, J. des Courtils, *Ksanthos ve Letoon Rehberi*, Ege Yayınları, 2003, res. 55.

126 sağ/a Üç dilli yazıt, J. des Courtils, *Ksanthos ve Letoon Rehberi*, Ege Yayınları, 2003, res. 58.

126 sol/a Letoon planı, J. des Courtils, *Ksanthos ve Letoon Rehberi*, Ege Yayınları, 2003, s. 134.

127 sağ/ü Haziran ayında su altındaki Kutsal Alan, N. Şahin, *Klaros Apollon Klarios Bilicilik Merkezi*, Ege Yayınları, 1998, res. 64.

127 sağ/a Artemis Klaria Tapınağı, N. Şahin, *Klaros Apollon Klarios Bilicilik Merkezi*, Ege Yayınları, 1998, res. 66.

127 sol/ü Apollon Klarios (Kitharist) pişmiş toprak figürü, N. Şahin, *Klaros Apollon Klarios Bilicilik Merkezi*, Ege Yayınları, 1998, res. 51.

127 sol/a Kült heykelleri ve kutsal alan, N. Şahin, *Klaros Apollon Klarios Bilicilik Merkezi*, Ege Yayınları, 1998, res. 46.

128 sağ/ü Labraunda, Andron A Yapısı: E. Akurgal, *Griechische und Römische Kunst in der Türkei*, Hirmer, München 1987, res. 28.

128 o Labraunda, Andron A Yapısı: E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınlar, İstanbul, 1988, res. 94a.

128 sol/ü Kutsal alan planı, E. Akurgal, *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*, Berlin, 1961, s. 430, 171.

128 sağ/a Hekate Tapınağı kalıntıları, Foto: O. Tekin.

128 sol/a Lagina propylon, Foto: O. Tekin.

129 sağ/ü Didyma aslanı, Foto: V. Sevin.

- 129 sağ ve sol/a Didyma Apollon Tapınağı, Foto: V. Sevin.
- 130 sağ/ü Pessinous tapınak restitüsyonu, E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınlar, İstanbul, 1988, s. 504.
- 130 sol/a Zeus Olbios Tapınağı, Foto: O. Tekin.
- 131 sağ/ü ve o Smintheion tapınağı kabartmaları, C. Özgünel, "Das Heiligtum des Apollon Smintheus und die Ilias", *Studia Troica* 13 (2003), res. 19 ve 23.
- 131 sağ/a Smintheion Apollon tapınağı restitüsyonu, C. Özgünel, "Das Heiligtum des Apollon Smintheus und die Ilias", *Studia Troica* 13 (2003), res. 6.
- 131 sol/a Smintheion tapınak planı, C. Özgünel, "Das Heiligtum des Apollon Smintheus und die Ilias", *Studia Troica* 13 (2003), res. 5.
- 132 sağ/ü Heykel başı, *Ephesus Museum*, Do/Gün Yayınları, İstanbul, bs.y. yok, s. 51.
- 132 sağ/a Ptolemaios Sikkesi, *Sotheby's The Nelson Bunker Hunt Collection Highly Important Greek and Roman Coins*, New York, 1990, no. 107.
- 133 Antigonos Gonatas sikkesi, Sadberk Hanım Müzesi (O. Tekin, *Sadberk Hanım Müzesi Antik Sikkeler Kataloğu*, Sadberk Hanım Müzesi Yayını, İstanbul, 2003, no. 46).
- 134 sağ/ü Kadın başı, R. Meriç, *Metropolis, Ana Tanrıça Kenti*, Philip Morris/Sabancı, 2003, s. 120.
- 134 sağ/a Sunak, R. Meriç, *Metropolis, Ana Tanrıça Kenti*, Philip Morris/Sabancı, 2003, s. 118.
- 134 sol/ü Aphrodite, R. Meriç, *Metropolis, Ana Tanrıça Kenti*, Philip Morris/Sabancı, 2003, s. 61.
- 134 sol/a Metropolis, plan, R. Meriç, *Metropolis, Ana Tanrıça Kenti*, Philip Morris/Sabancı, 2003, s. 12.
- 135 III. Antiokhos sikkesi, N. Davis- Colin M. Kraay, *The Hellenistic Kingdoms. Portrait Coins and History*, Thames and Hudson, 1973, no. 72.
- 136 ü Amphora, F. Durando, *Greece, Splendours of an Ancient Civilization*, Thames and Hudson, London, 1997, no. 119.
- 136 a Amphora detay, J. Boardman, *The History of Greek Vases*, Thames and Hudson, London, 2001, s. 23.
- 137 Dipylon vazosu, Metropolitan Museum of Arts, New York, H.W. Janson, *History of Art*, vol. 1, Prentice Hall and Harry N. Abrams Inc., New York, 1995, res. 141.
- 138 Asklepion, W. Radt, *Pergamon. Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, YKY, İstanbul, 2002, s. 232, res. 179.
- 139 ü Galat heykeli, M. Stokstad, *Art History*, vol. 1, New York, 1995, s. 211, 5-78.
- 139 a Yaralı Galat heykeli, M. Stokstad, *Art History*, vol. 1, New York, 1995, s. 211, 5-79.
- 140 sağ/ü I. Seleukos sikkesi, N. Davis- Colin M. Kraay, *The Hellenistic Kingdoms. Portrait Coins and History*, Thames and Hudson, 1973, no. 53.
- 140 sağ/a Mezar Anıtı, Foto: M. H. Sayar.
- 141 ü Karasis aşağı kule kapı, Foto: M. H. Sayar.
- 141 sol/ü Karasis. Foto: M. H. Sayar.
- 141 sol/a III. Antiokhos sikkelerinin arka yüzü. AR tetradrahmi, 16.42 gr. *Gemini LLC, Auction 11, January 11, 2006*, lot 134.
- 141 a Karasis Dağı yukarı kule, Foto: M. H. Sayar.
- 142 sağ/ü II. Ptolemaios sikkesi, N. Davis-Colin M. Kraay, *The Hellenistic Kingdoms. Portrait Coins and History*, Thames and Hudson, 1973, no. 17.
- 142 sağ/a II. Arsinoe, *Sotheby's The Nelson Bunker Hunt Collection Highly Important Greek and Roman Coins*, New York, 1990, no. 108.
- 143 Nagidos Yazıtı, Foto: O. Tekin.
- 144 ü Nemrut Dağı Doğu Terası, tanrı tahtları, Foto: N. Başgelen.
- 144 a Nemrut Dağı heykel başları, Foto: N. Başgelen.
- 145 Nemrut Dağı heykel başı, Foto: N. Başgelen.
- 146 sağ/ü Lysimakhos Sikkesi, *Sotheby's The Nelson Bunker Hunt Collection Highly Important Greek and Roman Coins*, New York, 1990, no. 104.
- 146 sağ/a Ainos Sikkesi, *Sotheby's Important Greek and Roman Coins*, Zurich, 1993, no. 24.
- 146 sol/a Tunç Hydria, Ainos Kazi Arşivi.
- 147 ü Nikomedes Sikkesi, N. Davis- Colin M. Kraay, *The Hellenistic Kingdoms. Portrait Coins and History*, Thames and Hudson, 1973, no. 186.
- 148 sağ/ü Attalos, N. Davis- Colin M. Kraay, *The Hellenistic Kingdoms. Portrait Coins and History*, Thames and Hudson, 1973, no. 184.
- 148 a Pergamon Akropolis, W. Radt, *Pergamon, Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, YKY, 2002, res. 9.
- 149 Pergamon Akropolis'i'nin planı, W. Radt, *Pergamon, Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, YKY, 2002, res. 15.
- 150 ü Attalos Başı, *Die Antikensammlung. Altes Museum, Pergamon Museum, Staatliche Museen zu Berlin*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 1998, no. 112.
- 150 a Kistophorlar, W. Radt, *Pergamon, Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, YKY, 2002, res. 222.
- 151 Mozaik Papağan, W. Radt, *Pergamon, Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, YKY, 2002, res. 19.
- 152 Herme, W. Radt, *Pergamon, Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, YKY, 2002, res. 45.
- 153 Attalos evindeki bir duvar resminin suluboyu kopyası, W. Radt, *Pergamon, Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, YKY, 2002, res. 44.
- 154 sağ/ü Zeus Sunağı, Foto: O. Tekin.
- 154 sol/ü Zeus Sunağı planı, E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınlar, İstanbul, 1988, res. 293.
- 154 a Zeus Sunağı, F. Durando, *Greece. Splendours of an Ancient Civilization*, Thames and Hudson, Londra, 1997, s. 233.
- 155 Zeus Sunağı kabartmaları, *Die Antikensammlung. Altes Museum, Pergamon Museum, Staatliche Museen zu Berlin*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 1998, s. 269/140.22 ve s. 244/140.7.
- 156 Zeus Sunağı kabartmaları, *Die Antikensammlung. Altes Museum, Pergamon Museum, Staatliche Museen zu Berlin*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 1998, s. 255/140.12.
- 157 sağ/ü Carl Human ve ilk kuşak Pergamon kazıcıları, W. Radt, *Pergamon, Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, YKY, 2002, s. 310, res. 244.
- 157 sağ/a Theodor Wiegand, W. Radt, *Pergamon, Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, YKY, 2002, s. 321, res. 247.
- 157 sol/a Hugo Hepding, W. Radt, *Pergamon, Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, YKY, 2002, s. 317, res. 246.
- 158 Kappadokia Sikkesi, N. Davis-C. M. Kraay, *The Hellenistic Kingdoms. Portrait Coins and History*, Thames and Hudson, 1973, no. 210-1.
- 159 Tabula Peutingeriana, *Kapadokya* (ed. M. Sözen) Ayhan Şahenk Vakfı, İstanbul, 1998, s. 214.
- 160 ü Tyana Roma Havuzu, Foto: M. H. Sayar.
- 160 a Stel, *Kapadokya* (ed. M. Sözen) Ayhan Şahenk Vakfı, İstanbul, 1998, s. 217.
- 161 Su Kemerleri, *Kapadokya* (ed. M. Sözen) Ayhan Şahenk Vakfı, İstanbul, 1998, s. 213.
- 162 V. Arirathes sikkesi, A. Pasinli, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, Akbank Yayınları, İstanbul, 2003, s. 40.
- 163 Erciyes Dağı, Foto: M. H. Sayar.
- 164 sol Pontos Krallığı sikkesi, N. Davis-C. M. Kraay, *The Hellenistic Kingdoms. Portrait Coins and History*, Thames and Hudson, 1973, no. 209.
- 164 sağ Pontos Krallığı sikkesi, N. Davis-C. M. Kraay, *The Hellenistic Kingdoms. Portrait Coins and History*, Thames and Hudson, 1973, no. 207.
- 166 sağ Amastris ve Amisos sikkeleri: 1 Amisos, 20 mm, *Münzen und Medaillen Deutschland, GmbH, Auction 17, October 4, 2005*, lot 725; 2 Amisos, 21 mm, *Münzen und Medaillen Deutschland, GmbH, Auction 17, October 4, 2005*, lot 727; 3 Amisos, 22 mm, *Münzen und Medaillen Deutschland, GmbH, Auction 17, October 4, 2005*, lot 729; 4 Amisos, 31 mm, *Classical Numismatic Group, Sale 67, September 22, 2004*, lot 621; 5 Amisos, 22 mm, *Classical Numismatic Group, Triton V, January 15, 2002*, lot 407.
- 167 Anıt Mezar, Amasya. Foto: N. Başgelen.
- 168 Amphora, şarap yapan satırlar. Amphora, MÖ 6. yüzyıl ortaları. Amasis ressamı.
- 169 Attik siyah figürlü kylix, H. W. Janson, *History of Art Vol I*, New York 1995, res. 145.
- 170 Hellenistik Dönem Sikkeleri: 1 Abydos, *Münzen und Medaillen Deutschland GmbH, Auction 17, October 4, 2005*, lot 792; 2 Abydos, *Dr. Busso Peus Nächstfolger Auction 382, April 26, 2005*, lot 173; 3 Karun'dan Karia'ya. Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri, (K. Konuk), İstanbul, 2003, res. 99; 4 Priene, *Münzen und Medaillen Deutschland GmbH, Auction 17, October 4, 2005*, lot 861; 5 Priene, *Classical Numismatic Group, Triton VI, January 14, 2003*, lot 369; 6 Karun'dan Karia'ya. Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri, (K. Konuk), İstanbul, 2003, res. 82; 7 Perge, *Münzen und Medaillen Deutschland GmbH, Auction 17, October 4, 2005*, lot 935; 8 Soloi, *Classical Numismatic Group, Sale no. 64, September 24, 2003*, lot 327.
- 171 Ephesos, Foto: N. Başgelen.
- 172 III. Antiokhos, *Gemini, LLC, Auction 11, January 11, 2006*, lot 133.
- 173 ü Ephebos heykeli, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, F. Durando, *Greece, Splendours of an Ancient Civilization*, Thames and Hudson, London, 1997, s. 63.
- 173 a Yılanlı Sunak, Foto: O. Tekin
- 174 sağ/ü Kos sikkesi, *Sotheby's Zurich Tuesday 26th October 1993*, no. 55.

174 sağ/a Aspendos sikkesi, D. O. A. Klase-G. Stumpf, *Sport, Spiele, Sieg Staatliche Münzsammlung*, München, 1996, no. 89.

174 a İki güreşçiyi gösteren kabartma. N. Harris, *History of Ancient Greece*, Chancellor Press, Londra, 2000, s. 68.

175 ü Sikkeler: 1 Syedra, *Classical Numismatic Group, Sale no. 64, Sept. 24, 2003*, lot. 686; 2 Nikaia, *Classical Numismatic Group, Triton VII, January 12, 2004*, lot. 746; 3 Perge, Dr. Busso Peus *Nachfolger Auction 378, April 28, 2004*, lot. 1047; 4 Tarsos, *Classical Numismatic Group, Sale no. 70, September 21, 2005*, lot. 577.

175 sol Disk atan heykel, *The Cambridge Illustrated History of Ancient Greece*, (ed. P. Cartledge), Cambridge University Press, 1998, s. 226.

175 sağ Vazo resmi, D. O. A. Klase-G. Stumpf, *Sport, Spiele, Sieg Staatliche Münzsammlung*, München, 1996, s. 16 karşı.

Ayrım Dört: Roma İmparatorluğu'nun Egemenliğinde

178 Augustus Portresi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, env. no: 87 (Foto: O. Tekin).

179 ü Ankyra Augustus Tapınağı, Foto: M. H. Sayar.

179 o Monumentum Ancyranum, Foto: M. H. Sayar.

179 sol/a Nero sikkesi. *Numismatica Ars Classica*, Auction 33, April 6 2006, lot 432.

180 sağ/ü Tiberius, *Numismatica Ars Classica*, Auction Q, April 6, 2006, lot 1649.

180 sağ/a Tiberius Portresi, C. Scarre, *Chronicle of the Roman Emperors*, Thames and Hudson, London, s. 14.

181 Sardeis, Foto: V. Sevin.

182 ü Soloi Pompeiopolis, Foto: O. Tekin.

183 ü Bergama-Kızılavlu, Foto: O. Tekin.

183 a Marcus Aurelius büstü, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, env. no: 5129 (Foto: O. Tekin).

184 ü Patara yol kılavuz anıtı, *Likya İncelemeleri I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002, No. 100.

184 a Patara zafer takı, Foto: O. Tekin.

185 Tapınak görünümlü mezar anıtı, Foto:

O. Tekin.

186 üst Sağlıklı Roma Yolu, Foto: M. H. Sayar.

186 alt Sağlıklı Roma Yolu, Foto: M. H. Sayar.

187 üst Çanakçı Mevkii kaya kabartmaları, Foto: M. H. Sayar.

187 alt Çanakçı Mevkii kaya kabartmaları detay, Foto: M. H. Sayar.

188 sağ/ü Sikke, İrmak tanrısı Attaia.

188 sağ/o Eurymedon, Isparta Müzesi, Foto: S. Altınoluk.

188 sol Klaseas, İzmir Arkeoloji Müzesi, Foto: O. Tekin.

188 a Dağ Tanrıları, üst: Commodus, Dr. Busso Peus *Nachfolger, Auction 378, April 28, 2004*, lot 1131; alt: Septimius Severus, Dr. Busso Peus *Nachfolger, Auction 369, October 31, 2001*, lot 1205.

189 ü Gladyatör-Muğla Müzesi, Foto: O. Tekin.

189 a Gladyatörler, *Efes Gladyatörleri*, Efes Müzesi Selçuk, Sergi Kataloğu, Selçuk, 2002, s. 87

190 Ephesos Hadrianus Tapınağı, *Efes Rehberi* (ed. P. Scherrer), Ege Yayınları, İstanbul 2000, s. 118.

190 a Ephesos sikkesi. Dr. Busso Peus, *Auction 372, October 30, 2002*, lot 1290.

191 ü Zeugma Mozaikleri, *Zeugma II. Peintures murales romaines*, (ed. A. Barbet), Varia Anatolica XVII, IFEA, Georges-Dumezil, Paris 2005, lev. XX, 1 ve XXI, 1.

191 a Zeugma Kazaları, Foto: N. Başgelen.

192 sağ İlion sikkesi, Çanakkale Müzesi, Foto: O. Tekin.

192 sol İlion sikkesi, *Troia. Düş ve Gerçek*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 107, res. 1.

193 sağ Mezar anıtı, Gaziantep, *The Legacy of Gaziantep to World Culture* (N. Başgelen), Kentbank, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999, s. 192.

193 sol Mezar Anıtı, Kelenderis, Foto: V. Sevin.

194 Pergamon Traianus Tapınağı, Foto: O. Tekin.

195 Bergama Müzesi Demeter Kabartması, Foto: O. Tekin.

196 Çamaltı Burnu Batığı, Ufuk Kocabaş Arşivi, Foto: N. Günsenin.

197 Uluburun Batığı, İNA Arşivi. N. Günsenin.

198 sol/a Gotlar Sütunu, Foto: O. Tekin.

198 sağ Tetrarşiyi simgeleyen Heykel Grubu, N. Harris, *History of Ancient Rome*, Hamlyn, Chancellor Press, Londra, 2000, s. 55.

199 ü Diocletianus sikkesi, Altın, 19 mm, 5.83 gr, *Numismatica Ars Classica, Auction 31, October 26, 2005*, lot 122.

199 a Büyük Constantinus Sikkesi. *Sotheby's, Zurich Tuesday 26th October 1993*, no. 138.

200 Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri, Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi. 1 Herakleia Pontike. O. Tekin, *Grek ve Roma Sikkeleri, Yapı Kredi Koleksiyonu*, İstanbul 1994, no. 92; 2 Nikomedeia. O. Tekin, *Grek ve Roma Sikkeleri, Yapı Kredi Koleksiyonu*, İstanbul 1994, no. 125; 3 Nikomedeia. O. Tekin, *Grek ve Roma Sikkeleri, Yapı Kredi Koleksiyonu*, İstanbul 1994, no. 126; 4 Bithynion. O. Tekin, *Grek ve Roma Sikkeleri, Yapı Kredi Koleksiyonu*, İstanbul 1994, no. 87.

201 Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri, Sadberk Hanım Müzesi.

202 Arcadius Sikkesi. Altın, 21 mm, *Numismatik Lanz München, Auction 123, May 30, 2005*, lot 955.

203 sol Dikilitaş, Foto: O. Tekin.

203 sağ/ü ve a Dikilitaşın kaidesi, Foto: O. Tekin.

204 ü Myra tiyatro maskları, Foto: O. Tekin.

204 sağ/a Hieropolis tiyatrosu, F. D'andria, *Hieropolis (Pamukkale) Arkeoloji Rehberi*, Ege Yayınları, İstanbul, 2003, s. 151, res. 131.

204 sağ/ü kabartma F. D'andria, *Hieropolis (Pamukkale) Arkeoloji Rehberi*, Ege Yayınları, İstanbul, 2003, s. 157, res. 138.

204 sol/a Sahne Binası, F. D'andria, *Hieropolis (Pamukkale) Arkeoloji Rehberi*, Ege Yayınları, İstanbul, 2003, s. 160, res. 141.

205 ü Ephesos tiyatrosu, Foto: N. Başgelen.

205 a Halikarnassos tiyatrosu, Foto: N. Başgelen.

206 Roma'daki Traianus Kütüphanesi rekonstrüksiyonu, *Ancient Libraries in Anatolia*, Middle East Technical University Library, 2003, s. 20, fig. 2.

207 ü Ephesos Celcus Kütüphanesi, *Ancient Libraries in Anatolia*, Middle East Technical University Library, 2003, s. 34, fig. 1.

207 a Ephesos Celsus Kütüphanesi, *Efes Rehberi* (Ed. P. Scherrer), Ege Yayınları, İstanbul 2000, s. 131.

HARİTALARIN LİSTESİ

10-11 Fiziki Türkiye haritası.

14 Göçler, diller ve lehçeler haritası: *Ancient Greece* (ed. P. Cartledge), Cambridge Illustrated History, Cambridge University Press, 1998, s. 39 temel alınarak.

15 sol/ü Batı Anadolu'da Myken kaplarının buluntu yerlerini gösteren harita: O. Tekin.

21 sağ/ü Doğa filozoflarının memleketlerini gösteren harita: O. Tekin.

32 sol/a Batı Anadolu haritası, O. Tekin.

35 a Karadeniz kolonilerini gösteren harita: O. Tekin.

36-37 Anadolu'da kurulan ana kentleri ve kolonileri gösteren harita: O. Tekin.

39 ü Marmara Bölgesindeki kolonileri gösteren harita: O. Tekin.

43 Batı Anadolu'da elektron sikke darbeden bazı kentler: O. Tekin.

46 a Pers Döneminde Anadolu haritası.

62 sağ a Lykia haritası: O. Tekin.

70 Pers İmparatorluğu haritası ve Kral Yolu.

82 a Anabasis Onbinlerin Yolculuğu haritası.

83 Pontos haritası: O. Tekin.

85 Batı Anadolu ittifakına üye kentleri gösteren harita: O. Tekin.

86 Karia Haritası: O. Tekin.

94 Daçça yarımadası ve Knidos'u gösteren harita.

98 Kilikia Haritası.

108 a Eskiçağ'da ünlüler haritası: O. Tekin.

109 ü İskender'in güzergâhını gösteren harita.

112 Pamphylia ve Pisidia haritası.

147 a Bithynia haritası.

165 Pontos Bölgesi haritası.

182 a Roma eyaletlerini gösteren harita.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

"The" ile başlayan İngilizce eser adlarında "The" gözardı edilmiştir.

Ağaoğulları, M.A., *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Kitabevi, Ankara 1994.

Akurgal, E., *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınlar, İstanbul 1995.

Akurgal, E., *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*, Berlin 1961.

Akurgal, E., *Eskiçağ'da Ege ve İzmir*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir 1993.

Amandry, M. – R. Bernard, *Comana du Pont sous l'Empire romaine*, Glauk 14, Milano 1999.

Arslan, M., *Antik Çağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.

Bakır, T. (ed.), *Achaemenid Anatolia. Proceedings of the First International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period, Bandırma, 15-18 August 1997*, Leiden 2001.

Bakır, T., "Daskyleion (Ergili) Kazılarının Işığında Anadolu Pers Dönemi ve Sanatı", *Toplumsal Tarih* 113 (Mayıs 2003), s. 90-93.

Balcer, J.M. "The East Greeks under Persian Rule: A Reassessment", ed. Sancisi-Weerdenberg, H. – A. Kuhrt, *Achaemenid History IV. Asia Minor and Egypt: Old Cultures in a New Empire, Proceedings of the Groningen 1988 Achaemenid History Workshop*, Leiden 1991, s. 57-65.

Baydur, N., *Anadolu'daki Kutsal Dağlar, Dağ Tanrıları*, Graphis Yayınları, İstanbul 1994.

Bean, G.E., *Eskiçağ'da Ege Bölgesi* (çev. İ. Delemen), Arion Yayınevi, İstanbul 1995.

Bean, G.E., *Eskiçağ'da Güney Kıyılar* (çev. İ. Delemen – S. Çokay), Arion Yayınevi, İstanbul 1997.

Bean, G.E., *Eskiçağ'da Lykia Bölgesi* (çev. H. Kökten), Arion Yayınevi, İstanbul, 1997.

Bivar, A.D.H., "Magians and Zoroastrians: The Religious of the Iranians in Anatolia", *Achaemenid Anatolia. Proceedings of the first international symposium on Anatolia in the Achaemenid Period, Bandırma, 15-18 August 1997* (ed. T. Bakır), Leiden 2001, s. 91-95.

Boardman, J., *Greek Gemmes and the Finger Rings. Early Bronze Age to Late Classical*, Londra 1970.

Boardman, J., *Persia and the West*, Londra 2000.

Boardman, J., *The Greeks Overseas. Their Colonies and Trade*, Thames and Hudson, Londra 1980.

Borchhardt, J., *Limyra. Zemuri Taşları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1999.

Bosworth, A.B., *Conquest and Empire. The Reign of Alexander the Great*, Cambridge University Press, Cambridge 1993.

Brandt, H. – E. Kolb, *Lycia et Pamphylia. Eine römische Provinz im Südwesten Kleinasien*, Philipp von Zabern, Mainz am Rhein 2005.

Bresson, A. – R. Descat, *Les cités d'Asie Mineure occidentale au II. siècle a.c.* Ausonius, Paris 2001.

Briant, P., *Alexander the Great. The Heroic Ideal, New Horizons*, Thames and Hudson, New York 1996.

Briant, P., *Histoire de l'empire perse. De Cyrus à Alexandre*, Fayard, Paris 1994.

Bryce, T.R., *The Lycians in Literary and Epigraphic Sources*, Copenhagen 1986.

Cahill, N., "Taş Kule: A Persian-Period Tomb Near Phokaia", *American Journal of Archaeology* 92 (1988), s. 481-501.

The Cambridge Ancient History c. II/1 (1973); c. II/2 (1975); c. III/1 (1982); c. III/2 (1991); c. III/3 (1982); c. IV (1988); c. V (1992); c. VII/1 (1984); VIII (1989); IX (1994); X (1934); XI (1936).

Carradice, I. – M. Price, *Hellen Dünyasında Sikke* (çev. O. Tekin), Homer Kitabevi, İstanbul 2001.

Cartledge, P. (ed.), *Ancient Greece Cambridge Illustrated History*, Cambridge University Press, 1998.

Casabonne, O., "Presence et Influence Perses en Cilicie a l'epoque achemenide. Iconographie et representations", *Anatolia Antiqua* IV (1996), s. 121-145.

Cook, J.M., *The Greeks in Ionia and the East*, Thames and Hudson, Londra 1962.

Cornell, T. – J. Matthews, *Roma Dünyası* (çev. Ş. Karadeniz), İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, İstanbul 1988.

Çelgin, G., *Eski Yunan Edebiyatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990.

D'Andria, F., *Hierapolis (Pamukkale)*, Ege Yayınları, İstanbul 2003.

Davesne, A. – M. Georges, *L'Anatolie, la Syrie, l'Égypte de la mort d'Alexandre au règlement par Rome des affaires d'Orient (323-55 av. J.C.)*, Amphihistoire ancienne, Breal 2004.

Davis, N. – C.M. Kraay, *The Hellenistic Kingdoms. Portrait Coins and History*, Thames and Hudson, Londra 1980.

Delemen, İ., *Tekirdağ Naip Tümülüsü*, Ege Yayınları, İstanbul 2004.

Des Courtils, J., *Ksanthos ve Letoon Rehberi*, Ege Yayınları, İstanbul 2003.

Durugönül, S., "Nagidos'un Tarihteki Yeri" *La Cilicie: Espaces et pouvoirs locaux (2m millénaire av. J.C. - 4e siècle ap. J.C.)*, Actes de la Table ronde internationale d'Istanbul, 2-5 novembre 1999 (ed. É. Jean-A.M. Dinçol-S. Durugönül),

Intitut français d'études anatoliennes George Dumezil, İstanbul, De Boccard, Paris 2001, s. 429-443.

Dusinberre, E.R.M., *Aspects of Empire in Achaemenid Sardis*, Cambridge University Press, Cambridge 2003.

Dürüşken, Ç., *Eskiçağ'da Spor*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1995.

Erhat, A., *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.

Erzen, A., *İlkçağ Tarihinde Trakya*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1994.

Gall, H. V., *Die paphlagonischen Felsgraber*, *İstanbul Mitteilungen Beiheft 1*, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen 1966.

Götter, Heroen, Herrscher in Lykien. Katalog der Ausstellung Schloss Schallaburg 1990, Wien 1990.

Greaves, A.M., *Miletos. Bir Tarih* (çev. H.Ç. Öztürk), Homer Kitabevi, İstanbul 2003.

Howgego, C., *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi* (çev. O. Tekin), Homer Kitabevi, İstanbul 1998.

İplikçiöğlü, B., *Eski Batı Tarihi I. Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

Jones, A.H.M., *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford University Press, Londra 1971.

Karagöz, Ş., *Eskiçağ'da Depremler*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2005.

Kaya, M.A., *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2000.

Kleiss, W., "Bemerkungen zum 'Pyramid Tomb' in Sardes", *İstanbul Mitteilungen* 46 (1996), s. 135-140.

Kurtz, C. – J. Boardman, *Greek Burial Customs*, Thames and Hudson, Londra 1971.

Levi, P., *Eski Yunan* (çev. N. Erdilek), İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, İstanbul 1987.

Lloyd, S., *Türkiye'nin Tarihi* (çev. E. Varinlioğlu), Tübitak Yayınları, Ankara 1997.

Magie, D., *Roman Rule in Asia Minor to the end of third century after Christ*, Princeton 1950.

Mansel, A.M., *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1971.

Marek, C., *Pontus et Bithynia. Die Römische Provinzen im Norden Kleinasien*, Philipp von Zabern, Mainz am Rhein 2003.

Meiggs, R., *The Athenian Empire*, Oxford University Press, Oxford 1992.

Mellink, M.J., *Kızılbel: An Archaic Painted Tomb Chamber in Northern Lycia*, Philadelphia 1998.

- Mitchell, S., *Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor, 2 cilt*, Oxford University Press, 1993.
- Mørholm, O., *Erken Helenistik Çağ Sikkeleri* (çev. O. Tekin), Homer Kitabevi, İstanbul 2000.
- Moysey, R.A., "Observations on Numismatic Evidence Relating to the Great Satrapal Revolt of 362/1 BC", *REA* 91 (1989), s. 107-139.
- Müller, D., *Topographischer bildkommentar zu den Historien Herodots. Kleinasien*, Ernst Wasmuth Verlag Tubingen-Berlin 1997.
- Oxford Classical Dictionary* (ed. S. Hornblower – A. Spawforth), Oxford University Press, Oxford-New York 1996.
- Özet, A., "The tomb of a noble woman from the Hekatomnid period", *Hekatomnid Caria and the Ionian Renaissance* (ed. J. Isager), *Acts of the International Symposium at the Department of Greek and Roman Studies, Odense University, 28-29 November 1991*, Odense 1994, s. 88-96.
- Özgen, İ. – J. Öztürk, *The Lydian Treasure. Heritage Recovered, Republic of Turkey, Ministry of Culture, General Directorate of Monuments and Museums*, İstanbul 1996.
- Özgünel, C., *Mykenische Keramik in Anatolien*, Asia Minor Studien, Band 23, Bonn 1996.
- Özsait, M., *Helenistik ve Roma Döneminde Pisidya Tarihi*, İstanbul 1985.
- Özsait, M., "Anadolu'da Helenistik Dönem", *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, Görsel Yayınlar, İstanbul 1982, c. 2, s. 333-378.
- Özsait, M. "Anadolu'da Roma Egemenliği", *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, Görsel Yayınlar, İstanbul 1982, c. 2, s. 380-416.
- Price, S.R.F., *Ritüel ve İktidar. Küçük Asya'da Roma İmparatorluk Kültü* (çev. T. Esin), İmge Kitabevi, Ankara 2004.
- Stillwell, R. (ed.), *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton, New Jersey 1976.
- Radt, W., *Pergamon. Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıtları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.
- Liebeschuetz, W., "Antik Kentin Sonu", *Geç Antik Çağda Kent* (ed. J. Rich), (çev. S. Güven-E. Güven), Homer Kitabevi, İstanbul 1999, s. 1-47.
- Sartre, M., *L'Anatolie hellénistique de l'Égée au Caucase*, Armand Colin, Paris 2003.
- Sartre, M., *L'Asie Mineure et l'Anatolie d'Alexandre à Dioclétien. IVe siècle av. J.C. - IIIe siècle ap. J.C.*, Armand Colin, Paris 1995.
- Sayar, M.H., "Trakya: Kavşaktaki Durak", *ArkeoAtlas* 5, 2006, s. 162-167.
- Sekunda, N.V., "Anatolian War-Sickles and the Coinage of Etenna", *Studies in Ancient Coinage from Turkey* (ed. R. Ashton), Royal Numismatic Society, Special Publication 29, British Institute of Archaeology at Ankara, Londra 1996, s. 9-17.
- Serdaroğlu, Ü., *Assos. Behramkale*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005.
- Sevin, V., "Anadolu'da Pers Egemenliği", *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, Görsel Yayınlar, İstanbul 1982, c. 2, s. 309-332.
- Sevin, V., "Anadolu'da Yunanlılar", *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, Görsel Yayınlar, İstanbul 1982, c. 2, s. 221-246.
- Sevin, V., *Anadolu Arkeolojisi. Başlangıçtan Perslere Kadar*, Der Yayınları, İstanbul 1997.
- Sevin, V., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001.
- Sevin, V., *Eski Anadolu ve Trakya*, İletişim Atlı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, İstanbul 2003.
- Sevinç, N. – R. Körpe – M. Tombul – C.B. Rose – D. Strahan – H. Kiesewetter – J. Wallrodt, "A New Painted Graeco-Persian Sarcophagus from Çan", *Studia Troica* 11 (2001), s. 383-420.
- Sevinç, N., "New Sarcophagus of Polyxena from the Salvage Excavation at Gümüşçay", *Studia Troica* 6 (1996), s. 251-264.
- Simonetta, B., *The Coins of the Cappadocian Kings*, Typos II, Fribourg 1977.
- Talbert, R.J.A. (ed.), *Atlas of Classical History*, Routledge, Londra-New York 1994.
- Tekin, O., *Eskiçağ'da Para*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1996.
- Tekin, O., *Antik Numismatik ve Anadolu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1997.
- Tekin, O., *Sivas Definesi. VI. Mithradates Dönemi Pontus ve Paphlagonia Kentlerinin Bronz Sikkeleri*, Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, İstanbul 1999.
- Tekin, O., "River Gods in Cilicia in the Light of Numismatic Evidence", *La Cilicie: Espaces et pouvoirs locaux (2^m millénaire av. J.C. - 4e siècle ap. J.C.)*, *Actes de la Table ronde internationale d'Istanbul, 2-5 novembre 1999* (ed. É. Jean – A.M. Dinçol – S. Durugönül), Institut français d'études anatoliennes George Dumezil, İstanbul, De Boccard, Paris 2001, s. 519-551.
- Tekin, O., "Büyük İskender. Eskiçağ'dan Ortaçağ İslam Dünyasına Miras", *Toplumsal Tarih* 97 (Ocak 2002), s. 56-64.
- Tekin, O., "Sikkelerle Batı Anadolu Depremi", *Toplumsal Tarih* 101 (Nisan 2002), s. 23.
- Tekin, O., *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Tekin, O., "Eskiçağ'da Olimpiyatlar: Eski Yunan'da Spor ve Atletizm Oyunları", *Toplumsal Tarih* 128 (Ağustos 2004), s. 6-15.
- Tekin, O., "Kapadokya Krallığı. MÖ IV.-MS VI. Yüzyıllar Helenistik ve Roma İmparatorluğu Dönemi", *Kapadokya* (ed. M. Sözen), Ayhan Şahenk Vakfı, İstanbul 1998, s. 194-225.
- Uçankuş, T., "Afyon'un Tatarlı Kasabasında Bulunan Phryg Tümülüsü Kazısı", *Arkeoloji ve Sanat* 106 (Ocak-Şubat 2002), s. 23-42.
- Umar, B., *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993.
- Umar, B., *İlkçağda Türkiye Halkı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999.
- Umar, B., *Lykia*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999.
- Umar, B., *Karia*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999.
- Umar, B., *Karadeniz Kappadokiası*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2000.
- Umar, B., *Lydia*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2001.
- Umar, B., *İonia*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2001.
- Umar, B., *Aiolis*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2002.
- Umar, B., *Troia*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2002.
- Wijngaarden, G. J. Van, *Use and Appreciation of Mycenaean Pottery in the Levant, Cyprus and Italy (ca. 1600-1200 BC)*, Amsterdam University Press, 2002.
- Waelkens, M., "Romanization in the East. A Case Study: Sagalassos and Pisidia (SW Turkey)", *Isanbuler Mitteilungen* 52 (2002), s. 311-368.
- Weiskopf, M., *The So-called 'Great Satrap's Revolt', 366-360 BC*, *Historia* 63, Stuttgart 1989.
- Wood, M., *Büyük İskender'in İzinde. Yunanistan'dan Asya'ya Yolculuk* (çev. S. Altınçekiç), BBC Books, Us Kitapları, İstanbul 2006.
- The World of Athens. An Introduction to Classical Athenian Culture*, Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- The World of Rome. An Introduction to Roman Culture* (ed. P. Jones – K. Sidwell), Cambridge University Press, Cambridge 1997.
- Yıldız, N., *Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antik Çağ Kütüphaneleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003.
- Zahle, J., "Hekatomnid Caria. A Province in Achaemenid Asia Minor", *Hekatomnid Caria and the Ionian Renaissance* (ed. J. Isager), Odense 1994, s. 85-87.

RESİMLERLE İLGİLİ KAYNAKÇA

Akurgal, E., *Alt-Smyrna I. Wohnschichten und Athenatempel*, Ankara 1983; Akurgal, E., *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınlar, İstanbul 1995; Akurgal, E., *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*, Berlin 1961; Akurgal, E., *Eskiçağda Ege ve İzmir*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir 1993; Akurgal, E., *Griechischen und Römischen Kunst in der Türkei*, Hirmer, 1987 Münih; *Ancient Libraries in Anatolia*, Middle East Technical University Library, Ankara 2003; Bingöl, O., *Menderes Magnesiası*, Ankara 1998; Boardman, J., *Persia and the West*, Londra 2000; Boardman, J., *The History of Greek Vases*, Thames and Hudson, Londra 2001; Borchhardt, J., *Limyra. Zemuri Taşları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1999; Briant, P., *Alexander the Great. The Heroic Ideal*, New Horizons, Thames and Hudson, New York 1996; Cahill, N., "Taş Kule: A Persian-Period Tomb Near Phokaia", *American Journal of Archaeology* 92 (1988), s. 481-501; Cartledge, P. (ed.), *Ancient Greece. Cambridge Illustrated History*, Cambridge University Press, 1998; D'Andria F., *Hierapolis (Pamukkale)*, Ege Yayınları, İstanbul 2003; Davesne, A., *La frise du temple d'Artemis a Magnesie du Meandre. Catalogue des fragments du musee du Louvre*, IFEA, Paris 1982; Delemen, İ., *Tekirdağ Naip Tümülsü*, Ege Yayınları, İstanbul 2004; Demir, A., *Çağlar İçinde Antakya*, Akbank Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul 1996; *Die Antikensammlung. Altes Museum Pergamon Museum, Staatliche Museen zu Berlin*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein 1998; Durando, F., *Greece. Splendors of an Ancient Civilization*, Thames and Hudson, Londra 1997; *Efes Gladyatörleri*, Efes Müzesi Selçuk, Sergi Kataloğu, Selçuk 2002; *Efes Rehberi* (ed. P. Scherrer), Ege Yayınları, İstanbul 2000; *Ephesus Museum*, Do/Gün Yayınları, İstanbul (bs. y. yok); Franke, P. R., *Kleinasien zur Römerzeit. Griechischen Leben im Spiegel der Münzen*, Münih 1968; Gall H. von, *Die paphlagonischen Felsgraber*, İstanbuler Mitteilungen Beiheft 1, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen 1966; *Gaziantep. The Legacy of Gaziantep to World Culture* (ed. N. Başgelen), Kentbank / Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1999; *Güneşin Bahçesi* (N. Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1995; Harris, N., *History of Ancient Greece*, Hamlyn, Chancellor Press, Londra 2000; Harris, N., *History of Ancient Rome*, Hamlyn, Chancellor Press, Londra 2000; Janson, H. W., *History of Art*, vol. 1, New York 1995; Jeppesen, K., *The Superstructure. A Comparative Analysis of the Architectural Sculptural, and Literary Evidence* (The Maussoleion at Halikarnassos, vol. 5), Jutland Archaeological Society, Højbjerg 2002; *Kapadokya* (ed. M. Sözen), Ayhan Şahenk Vakfı, İstanbul 1998; *Karun'dan Karia'ya. Muharrem Kayhan Kolekiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri* (K.Konuk), Sadberk Hanım Müzesi Yayını, İstanbul 2003; Kleiss, W., "Bemerkungen zum 'Pyramid Tomb' in Sardes", *İstanbul Mitteilungen* 46 (1996), s. 135-140; Klose, D.O.A. - G. Stumpf, *Sport, Spiele, Sieg. Staatliche Münzsammlung*, München 1996; Laroche-Traunecker, Fr., "Les edifices archaïques et greco-perses de Meydancikkale (Gülнар)", *Les grands ateliers d'architecture dans le monde egeen du VIe siècle avant J.C.*, *Proceedings of the international symposium held in İstanbul (May 1991)*, ed. J. Des Courtis-J. Ch. Moretti, Varia Anatolica III, Paris, De Boccard 1993; *Lykia İncelemeleri 1* (ed. S. Şahin-M. Adak), Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Dil ve Kültürlerini Araştırma Merkezi / Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002; Marek, C., *Pontus et Bithynia. Die Römische Provinzen im Norden Kleinasien*, Philipp von Zabern, Mainz am Rhein 2003; Mellink, M., "The Native Kingdoms of Anatolia", *Cambridge Ancient History* III/2 (1991), s. 619-665; Meriç, R., *Metropolis. Ana Tanrıça Kenti*, Meseder, İstanbul 2003; Morkot, R., *The Penguin Historical Atlas of Ancient Greece*, Avon 1996; Oberleitner, W., *Das Heroon von Trysa*, Antike Welt 1994 Sondernummer; Özgen, İ.-J. Öztürk, *The Lydian Treasure. Heritage Recovered*, Republic of Turkey, Ministry of Culture, General Directorate of Monuments and Museums, İstanbul 1996; Özgünel, C., "Das Heiligtum des Apollon Smintheus und die Ilias", *Studia Troica* 13 (2003), s. 261-291; Pasinli, A., *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, Akbank Sanat Kültür Yayınları, İstanbul 2003; Pfrommer, M., *Alexander der Grosse. Auf den Spuren eines Mythos*, Philipp von Zabern, Mainz am Rhein 2001; *Priene*, Foundation of the Hellenic World, Atina 2000; Radt, W., *Pergamon. Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002; Rice, E.E., *Alexander the Great*, Pocket Biographies, Sutton Publishing, Channel Islands 1997; Richter, G.M.A., *The Portraits of the Greeks*, 3 c. Phaidon Press, Londra 1965; Rumscheid, F., *Priene Rehberi*, Ege Yayınları, İstanbul 2000; Sekunda, N. - S. Chew, *The Persian Army 560-330 BC*, Londra 1992; Stokstad, M., *Art History*, vol. 1, New York 1995; Şahin, N., *Klaros*, Ege Yayınları, İstanbul 1998; Tekin, O., *Sadberk Hanım Müzesi Antik Sikkeler Kataloğu*, Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, İstanbul 2003; Texier, C., *Küçük Asya. Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* (çev. A. Suat), Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002; *Troia. Düş ve Gerçek*, Homer Kitabevi, İstanbul 2001; *Yitik Miras'ın Dönüş Öyküsü* (ed. M. A. Özet), Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü - Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003; *Zeugma II. Peintures murales romaines* (ed. d'A. Barbet), Varia Anatolica XVII, IFEA Georges Dumezil, Paris 2005.

Sikke Satış Kataloqları (www.coinarchives.com): *Classical Numismatic Group; Dr. Busso Peus Nachfolger; Gorny and Mosch Giessener Münzhandlung; Münzen und Medaillen Deutschland GmbH; Numismatica Ars Classica; Sotheby.*

DİZİN

- Abdalonymos 104
Abdera 38, 56, 71
Abradatas 54
Abrokomas 82
Abydos, 29, 40, 60, 170
Actium Savaşı 121, 135, 142
Ada I 86-87, 90, 112
Adramytteion 84
Aelius Aristeides 25
Agamemnon, Akha Kralı 18
Agasikles 26
Agathokles 148
Agesilaos 93-94
Agonlar 174
Aiakes 29
Aias 103
Aigai 20, 180
Aigeai (Vergina) 102
Aigeai, Kilikia 138, 173
Aigina 71
Ainos 32, 97, 142, 146, 173
Aiolis 20, 22, 26, 52, 91
Aiolisliler 47
Aioller 20
Aioller 30
Akanthos 71
Akha 14
Akhaialılar 14, 19, 58, 84
Akhaios 140, 151
Akhalar bkz. Akhaialılar
Akhilleus 19, 58, 103
Akmoneia 201
Akültrasyon 206
Al Mina 35
Alabanda 87
Alalia 33
Albinus 185
Aleksandreia 120
Aleksandreia Troas 131
Aleksandreia, İskenderiye 185
Aleksandros V 133
Alinda 87, 90
Alketas'ın Mezarı 120
Alkibiades 79
Alkimakhos 107
Allianoi 138
Alyattes, Lydia Kralı 25, 27
Amaseia 164, 167
Amisos 16, 33, 165
Amnias Çayı 166
Amphilokhos 117
Amynamenos 30
Amyntas 139
Amyzon 87
Anabasis 80, 83, 148
Anaksibios 84
Anaksimandros 21
Anaksimenes 21
Anazarbos 175
Anisa 159-160
Ankhiale 117
Ankyra 116, 139, 151, 178, 195, 210
Antandros 97
Antialkidas Barışı 94
Antigonos 25
Antigonos Monophthalmos 165
Antiokheia, Orontes kıyısındaki 123, 185, 202
Antiokheia, Pisidia 201
Antiokhos I, Kommagene Kralı 144
Antiokhos II 119, 140, 158
Antiokhos III 25, 110, 122, 135, 139-140, 150-151, 158, 171
Antiokhos IV 130
Antiokhos IV, Kommagene Kralı 182
Antipatros 132
Antiphellos 62
Antoninus Pius 183, 191
Apameia 151
Apameia Anlaşması 135, 171
Apameia, Zeugma 191
Aper 195
Aphrodisias, Geyre 202, 204
Apollonia, Rhyndakos kıyısındaki 39
Apollonideia 180
Apsis 94
Aquillius 152, 172
Arbinas 63, 67
Arcadius 202
Ardoates 158
Ardys 26
Argaios Dağı 159, 188
Ariaios 82
Ariaramnes 158, 163
Ariarathes I 158, 163
Ariarathes II 158, 163
Ariarathes III 158, 163
Ariarathes IV 151-152, 158, 163
Ariarathes V 160, 163
Ariarathes VI 160, 163
Ariarathes VII 161, 163
Ariarathes VIII 161, 163
Ariarathes IX 161, 163
Ariarathes X 163
Ariaretheia 158
Ariobarzanes I 94, 162-163
Ariobarzanes II 162-163
Ariobarzanes III 163
Arirathes V 159
Arirathes VI 161
Arisbe 30, 39, 106
Aristagoras 57, 60
Aristarkhos 27
Aristion 166
Aristonikos İsyanı 134, 152, 160, 172
Aristoteles 30
Arkadialılar 84
Arkhelaos 163, 166, 173
Armenia 179
Armenialılar 47, 182
Arrhidaios 132
Arrianos 102, 107
Arsames 98
Arsinoe 142-143, 148
Arsinoe II 142
Arsites 48, 106
Artabanos V 185
Artabazos 56
Artake 39
Artakserkses I 30, 122
Artakserkses II 75, 80, 94, 116
Artaphernes 56-57, 60, 70
Artemis Tapınağı, Ephesos 22
Artemisia 86-87
Artemision 22, 42, 74
Artybios 65
Aryenis 46
Arykanda 204
Asia Eyaleti 110
Asidates 84
Asklepieionlar 138
Aspendos 96-97, 175, 204
Aspendoslular 113
Assos 30, 97
Astakos 39
Astyages 46
Asya Eyaleti 16, 122, 152
Athenadas 91
Atina 22, 28, 33, 60, 63, 70-71, 74
Atinalılar 74
Atletizm 174
Attaleia (Selçikli ?) 150
Attalos I 139, 147, 151
Attalos II 152, 175
Attalos III 122, 152, 172
Attika-Delos Deniz Birliği 30, 63, 74, 79
Augustus 178
Aurelianus 195
Autophradates 119
Baal Tars 99
Babylon 80, 121
Bademgediği Tepe 20
Baktria 120
Baktria sikkeleri 170
Batıklar 196
Bayraklı 24
Belevi Anıtı 119
Beşiktepe 20
Bias 21, 56
Bisanthe 114
Bithynia 79
Bithynia Birliği 201
Bithynia Krallığı 147
Boiotia 20
Bryaksis 89
Boule 29, 202
Büyük İskender 22, 25, 30, 48, 102 vd.
Byzantion 29, 39, 41, 79, 84-85, 142, 185, 201
Caesar 167
Caligula 192
Caracalla 185, 191
Carus 195
Celsus Kütüphanesi 205
Cenaze 136-137
Cicero 53, 162

Claudius II 195
Colonia Iulia Augusta Comama 178
Colonia Iulia Augusta Felix Cremna 178
Colonia Iulia Augusta Felix Germanorum 178
Colonia Iulia Augusta Felix Ninica 178
Colonia Iulia Augusta Olbasa 178
Colonia Iulia Augusta Parlais 178
Colonia Iulia Felix Gemina-Lystra 178
Commodus 183
Constantinopolis 199
Constantinus I 198-199
Constitutio Antoniniana 185
Conventuslar 173
Corbulo 179
Curtius Rufus 102

Çanakçı kaya kabartmaları 187
Çandarlı Körfezi 20
Çingenetepe Tümülüsü 59

Dağ Tanrıları 188
Daphne 123
Daphnis 29
Dardanos 60
Dareios I 47, 56-57
Dareios II 79-80
Dareios III 98, 113, 117-118, 120
Daskyleion 39, 48, 50, 56, 94
Datames 94
Datça 94
Daurises 60
Dazimonitis 164
Delos Adası 74
Delos Birliği bkz. Attika-Delos Deniz Birliği
Delphoi 41
Demetrios 133, 146, 159
Deniz kavimleri 14-15, 62
Deprem, Batı Anadolu 179-181
Dereinis-Aiskhylos Lahdi 77
Derkyllidas 91, 93
Diadokhlar 132-133
Didyma 129
Diocletianus 198-199
Diogenes 21
Diokaisareia 130
Dionysios 61
Diotoros 165
Direklikaya Mezar Anıtı 91
Disk atma 175
Diyotoros 94, 102, 112
Doğa Filozofları 21
Dolionlar 40
Dorlar 22
Dorylaeion 50
Drakon 93
Dünyanın Yedi Harikası, Ephesos Artemis Tapınağı 22; Mousoleion 88, 89

Edessa 185, 193
Edonia 60
Ekbatana 108
Ekklesia 29, 33, 202
Eksekias Ressamı 169
Ekuvemi 71
Ekweş 14
Elmalı 51, 72
Elmalı Definesi 71
Emporion 33

Ephesos 20, 22, 27, 32, 42, 70, 79, 85, 93, 107, 119, 139, 152, 166, 171, 178, 190, 202, 204-205
Ephesos Katliamı 166
Ephesoslular 25
Epidauros 138
Epos 18
Epyaksa 81, 98
Erastos 202
Eretria 71
Erythrai 22, 32, 34, 39, 42
Erythraihılar 61
Esbehi 71
Eterna 65, 96
Euagoras I 94
Eubolos 30
Eumenes I 150
Eumenes II 147, 151-152, 158
Euphrates 82, 191
Euromos 87
Eurymedon 79
Eusebeia 159
Eusebios 39
Eutykhides 123, 188

Fenike 61
Fethiye Körfezi 62
Filistin 14-15, 120
Florianus 195

Galatia 139
Galatlar 139
Galenus 192, 195
Garsauritis 163
Gaugamela 120
Gaza 132
Gaziura 158, 164
Gelidonya Burnu Batığı 196
Gergis 63, 66
Germanlar 195
Girit 28
Giritliler 16
Glabrio 151
Gladyatörler 189
Glaphyra 163
Glaukos 63
Gnesiolokhos 39
Gordion 113
Gordios 162
Gordios'un Düğümü 116
Gothlar 193, 195
Göçler 20
Granikos Çayı 30, 103
Granikos Savaşı 106
Gryneion 20
Güreş 174
Gyges 26, 40
Gymnias 83
Gyndes 70

Hadrianus 167, 183
Halikarnassos 22, 38, 53, 86-87, 109, 205
Halikarnassoslular 112
Halys 74, 139
Hamaksitos 91
Hannibal 147
Harpagos 55-56, 62
Harpyler Anıtı 66
Herakleialılar 84
Hekatomnos 86-87
Hektor 19
Helenizasyon 208

Hellenistik Çağ 103
Hellas 60
Hellaslular 47
Herakleia Pontike 39, 97, 165, 172, 173, 198
Herakleides 60
Herakleitos 21
Hermeias 30
Hermogenes 123, 131
Hermoton 106
Herodotos 17, 20-21, 24, 41, 53, 63, 65, 79
Herophantos 29
Heropythes 107
Hristiyanlık 198, 201-202
Hierokaisareia 180
Hieropolis 204
Hipokrat Yemini 138
Hippoklos 29
Hippokrates 21
Histiaios 56-57, 60
Homeros 14, 18, 24-26
Hydaspes Irmağı 120
Hymaia 60
Hytenneis 47

Ialysos 32
Iasos 85
Idrieos 86
Ilion 91, 103, 185, 192
Ilion sikkeleri 192
Illyrialılar 15
İmbriogon Kome 185
İmbros 94
İndos Nehri 86
Ionia 22, 26, 52, 107
Ionia Ayaklanması 70
Ioniahlılar 47
İpsos 140, 146, 148
İpsos Savaşı 133, 158
İris Irmağı 164
İrmak Tanrıları 188
İsinda 64
İssos 96, 98
İssos Savaşı 118
İsthmos Oyunları 174
Iulianus II 202
İlyada 18-19
İmparator Kültü 194
İskender lahdi 104
İskendernameler 124-125
İskender sikkeleri 108
İskit Seferi 56
İzmir, Eski (Smyrna) 24

Kabalahlar 47
Kabeira 164-165
Kaikos 20, 84
Kaisareia 159, 188, 201
Kalabaktepe 17
Kalas 116
Kalekapı Mezar Anıtı 92
Kalkhedon 34, 39, 41, 79, 172
Kallias Barışı 74
Kallisthenes 102
Kalpe Limanı 84
Kambyses 47
Kamiro 86
Kappadokia 94, 158-159
Kappadokia Eyaleti 163
Kappadokia Krallığı 158-159
Kappadokialılar 47, 48
Kapro 86

- Karaburun II Tümülüsü 51, 73-74
Karanlık Çağ 20
Karasis Dağı 141
Kardia 39
Kardukhlar 83
Karia 26, 52, 65, 93-94, 109
Karia Kraliçesi 90 bkz. Ada
Karialı kadınlar 17
Karialılar 47, 86
Karka 52
Karlara 20, 22
Karneades 159
Karpathos 71
Karrhai 185
Kartaca 165
Kassandros 132, 146
Kataonia 163
Kaunos 87
Kaystros 60
Kaystrou Pedion 81
Kelainai 51, 113
Kelenderis 38, 96, 193
Keltler 135, 139
Kent-devletleri 28-29, 201
Keramon Agora 81
Kerasos 39, 83
Kersebleptes 114
Khalkis Adası 41
Khalos Çayı 82
Khalybler 83, 164
Kherei 64
Khiliokomon Ovası 164
Khimaira 63
Khios 18, 22, 29, 38, 42-43, 55, 61, 93, 113, 151, 168
Khioslular 61
Khrysaor 73
Khrysopolis 84
Kıbrıs 15, 60, 74, 94
Kırım 38
Kızılbel Tümülüsü 51, 58, 72-73
Kibyra 180
Kilikia 43, 52, 98, 142, 173
Kilikia Kapıları 116-117
Kilikialılar 47, 94
Killa 20
Kimiata 165
Kimmerler 39
Kimon 63, 79
Kios 60
Kirkesion 193
Kırşu 98
Kissia 70
Klaros 127
Klazomenai 22, 30, 38, 42, 60, 79, 168
Klearkhos 81
Kleopatra VII 121, 130, 135, 178
Knidos 38, 71, 85-87, 94
Kodros (Atina Kralı) 16, 22
Koes 57
Kokylis 91
Kolkhis 83
Kolkhisliler 38
Kolonai 39, 91, 106
Koloniler 16, 35
Kolonizasyon 28, 35
Kolophon 22, 26, 38, 79
Komana 165
Konumagene Krallığı 144
Korou Pedion Savaşı 135, 140, 142, 146, 150, 158, 165
Korykos 175
Kos 22, 71, 86
Kotyora 39, 84
Kördüğüm bkz. Gordios'un Düğümü
Kral Barışı 102
Kral Yolu 70
Krateros 132
Kroisos 27, 47, 51
Ksanthos 62-64, 66, 75, 112, 126, 142, 204
Ksanthoslular 56
Ksenophanes, Kolophonlu 21
Ksenophon 48, 79-80, 83
Kserkses 56, 63, 98
Ktesiphon 195
Kuprili 63
Kütüphaneler 205
Kyberniskos 63
Kybistra 162
Kydnos Irmağı 117
Kyklad Adaları 35
Kyme 20, 38, 55, 60, 179-180
Kymeliler 33, 57
Kynoskephalai 151
Kyrene 132
Kyrnos 55
Kyros, kral 27, 46-47, 51-55, 82, 164
Kyros, satrap 80-81, 84, 116
Kyzikos 16, 39-40, 42, 79, 85, 165
Labraunda 128
Lade Adası 61
Lagina 128
Lampsakos 29, 60, 96-97
Laodikeia 185
Laodmos 29
Larisa 20, 91
Lasonialılar 47
Latmos Körfezi 16
Lebedos 22, 79
Lelegler 20
Lemnos 94
Lesbos 20, 55, 168
Letoon 62, 66, 126
Leukippos, Messenia Kralı 76
Leukophrys 93
Leukosyri 164
Libyalılar 14
Limantepe 15
Limnai 39
Limyra 62, 64, 142
Limyra Heroonu 75
Lindos 22
Lucius Verus 183
Lucullus 167
Lukkalar 62
Luvi 62, 73
Lydia 52, 107
Lydia Krallığı 16, 26, 38, 46-47, 53, 63, 102
Lydiahlılar 26, 47
Lydios 195
Lykaonia 81, 166
Lykia 62, 184
Lykia Hanedanları 71
Lykiahlılar 14, 47, 62-64, 94
Lykia-Pamphylia Eyaleti 182
Lykos Irmağı 164
Lysimakheia, Bolayır 146
Lysimakhos 25, 119, 133, 140, 146, 148
Magaba Dağı 139
Magarsos 117
Magnesia, Sipylos yamacındaki 140, 171, 179, 180
Magnesia Savaşı 135, 140, 142, 151, 158, 171
Magnesia, Menderes kıyısındaki 52, 122
Magnesialılar 47
Maiandros 60, 81
Makedonia Eyaleti 135
Makedonya 108
Makronlar 47
Mallos 96, 117
Manes 49
Mania 91
Manyas Gölü 48
Marathon 74, 79
Marcus Antonius 130
Marcus Aurelius 25, 183
Mardonios 70
Mareliler 47
Mariandyner 47
Marsyas Çayı 60, 81
Massalia 38
Mausoleion 87-89
Maussollos 64, 86, 88-89, 98
Maximinus 193, 198
Mazaka 159
Mazares 55
Mediolanum 195
Medler 46
Medusa 73
Megabates 57
Megabazos 56
Megarahlılar 39, 41
Meidias 91
Melas 29
Melas, Karasu 159
Melasandros 63
Melia 22
Memnon 113
Memnon, Rhodoslu 30, 106
Memphis 132
Mende 71
Menderes Irmağı 22
Menon, Thesalyalı 81
Mermnadlar 26
Mernepthah 14
Metellus 152
Metrodoros 29
Metropolis 134
Meydancikkale 98-99
Mısır 14
Midas 81, 116
Milano Fermanı 202
Miletos 16, 22, 26-29, 39, 42, 53, 60-61, 79, 96-98, 107, 109, 129, 139, 204
Miletoslular 40, 60-61
Millawanda 16
Miltiades 74
Milyas 112, 172
Milyashlar 47
Minos 28
Misenum 180
Mithradates I 165
Mithradates II 165
Mithradates III 165
Mithradates VI 135, 141, 147, 160-161, 165, 167
Mithradates Savaşları 166-167, 172
Mithrapata 64
Mithrines 107
Monumentum Ancyranum 178-179
Moskhoslar 47
Mossynoikler 47, 83
Müskebi 15, 20
Mykale 73
Myken 14, 16

- Myken kapları 15
Mylasa 60, 87, 128
Myndos 170
Myra 62, 204
Myriandros 118
Myrina 20, 180
Myrkinos 60
Mysia 148
Mysialılar 22, 47
Mytilene 38, 96, 113
Mytileneliler 55
Myus 22
Myuslular 61
- Nagidos 38, 96-97, 142-143
Nagidos Yazıtı 143
Naip Tümülsü 114
Naj 71
Naksos Adası 57
Nakşi-Rüstem 47
Narh Kararnamesi 199
Naukratis 35, 38
Neandreaia 91
Nemea Oyunları 174
Neokaisareia 175
Neokoros 194
Neoptolemos 58
Nereidler Anıtı 57, 64, 75
Nero 179
Nikaia 175
Nikanor 158
Nikias 107
Nikomedes I 139, 147
Nikomedes II 147
Nikomedes III 147, 166
Nikomedes IV 167
Nikomedes VI 147, 160
Notion 127
Numerianus 195
Nysa 204, 205
Nyssa, Kappadokia'da 159
- Octavianus* 178
Odaenathus, Palmyra Kralı 195
Odryas Krallığı 146
Oibares 56
Oikonomos, G.P. 32
Okeanos 188
Olba 130
Oliatos 57
Olimpiyat Oyunları 74, 174
Olympias 123
On iki tarı 64
Onesilaos 65
Oprarnoas 202
Orak-silah 65
Orkhomenos 166
Oroites 52
Orontabates bkz. Rhoontopates
Orontes 35, 94, 188
Orophernes 52, 110, 160, 163
Ortakent 15
Osman Hamdi Bey 104
Ölümler 136-137
- Paetus 179
Pagos Dağı 25
Pagos Tepesi 127
Paisos 60
Paktolos 51
Paktyas 55
- Paktyike 47
Palmyra 195
Pamphylia 43, 112
Pamphyliyalılar 47, 94
Panaztepe 15, 20
Panionion 53, 61
Paphlagonialılar 47
Parion 29, 39, 60
Parmenion 48, 106, 112-113
Paros 39, 71
Parthenion 84
Parthlar 179, 185, 193
Paryadres 164
Pasargad 120
Patara 62, 112, 166, 184
Pausanias 25, 107
Pedasa 60
Peisistratos, tiran 18
Peleset 14
Pella 102
Peloponnesos 22
Peloponnesos Birliği 74
Peloponnesos Savaşı 79
Peltai 81
Perdikkas 120, 132, 158
Pergamon 84, 110, 135, 138, 140, 148, 150, 166, 171, 173, 204
Pergamon Krallığı 30, 148
Pergamonlular 152
Perge 170, 175, 204
Perikle 64, 75
Perikle Heroonu 75
Perinthos 39, 175, 185, 201
Perkote 39
Perperna 152, 172
Pers Lahdi 59
Pers Savaşları 70
Persepolis 47
Perseus 65, 76
Persia 120
Persler 16, 46, 53, 56, 61, 80, 98
Pers-Yunan Savaşı 70
Pescennius Niger 183, 195
Pessinous 130, 139
Phanoroia Ovası 164
Pharnabazos 79, 91, 93
Pharnakes I 151, 165, 167
Pharnakes II 167
Phaselis 38, 62, 142
Phaselisliiler 38, 112
Phasisler 83
Phellos 62
Philadelphia 180
Philetairos 135, 148, 150
Philippos II 102-103, 121, 146
Philippos V 151
Philippos, hekim 117
Philippus Arabs 193
Philippus I 191
Philistler 14
Philomelion 201
Philostratos 159
Philotas 132
Phokaia 22, 29, 33, 38, 42-43, 54-55, 96
Phokaiyalılar 38, 61
Phokis 33
Phrygler 15
Phrygia 52, 80, 113
Phrygialılar 47-48
Pınara 62, 64
Piksodaros 86, 90, 98
- Pinaros Çayı 118
Pindaros 27
Pisidia 43, 113
Pisidialılar 91, 94, 112
Pitane 31
Platon 30
Polerno, M. Antonius 130
Polykrates 29
Polyksene 58
Polyksene Lahdi 58
Pompeius 16, 139-141, 144, 172-173
Pontos 38, 164
Pontos Krallığı 164
Poros 120
Priamos 103
Priamos, Troia Kralı 19, 77
Priapos 106
Priene 22, 110-111, 139, 160, 170, 194, 204
Priene'liiler 61
Probus 195
Prokenessos 29, 39
Propontis 60, 79
Provincia Armenia 178
Provincia Cilicia 178
Provincia Lycia 178
Provincia Lycia-Pamphylia 178
Provincia Mesopotamia 178
Provincia Thracia 178
Prusias I 147
Prusias II 147, 152
Psaros (Saros) 82
Ptolemaios I 132-133, 142
Ptolemaios II 142
Ptolemaios III 142
Ptolemaios sikkeleri 142
Ptolemaioslar 142
Puteoli 180
Pyrrhos 135, 167
Pythagoras 29
Pytheos 89
Pythia Oyunları 174
Pythias 30
- Ramses III 14
Rhegion 55
Rhodiapolis 204
Rhodos 34, 38, 71, 85-86, 171
Rhodoslular 38
Rhoontapates 86
Roksane 120, 132
Roma Eyaletleri 172
Roma Yolu 186
Romanizasyon 208
- Sabiktas 116
Sadyattes 26-27
Sagalassos 173, 204
Sağlık Merkezleri 138
Sağlıklı, Roma yolu 186
Salamis 98
Salbakos Dağı 86
Samos 22, 42-43, 71, 85, 172
Samoslular 38-39
Sangarios 139
Sanherib 99
Sardanapalos 99, 117 ayrıca bkz. Sanherib
Sardeis 47, 51-55, 60, 63, 70, 80, 94, 151, 175, 179-180
Sardinya Adası 56
Sargarausene 163
Saros 82

- Sarpedon 62-63
 Satraplar Ayaklanması 94
 Satraplıklar 47
 Sebasteia, Pontos 179
 Sebastopolis, Phrygia 179
 Seleukeia, Zeugma 191
 Seleukos I 123, 132, 140
 Seleukoslar 140
 Selge 65, 96
 Selinus 183
 Selymbria 39
 Septimius Severus 185
 Serçe Limanı Batığı 196
 Seriphos 65
 Seuthes 84
 Severus Alexander 193
 Side 96, 204
 Sikkeler 42, 96, 170, 200
 Sinope 16, 38-39, 96, 165, 173
 Skopas 89
 Skudra 52
 Smintheion 131
 Smyrna 18, 20, 24-26, 28, 32, 38, 55, 150, 205
 Smyrnalılar 24
 Soloi 38, 81, 98, 117
 Sosis 81
 Sparta 53, 60, 74, 79, 85
 Spartalılar 22
 Spor 174
 Stadiasmus Patarensis 184
 Strabon 38, 167
 Stratonikeia 30, 87, 128
 Strymon Irmağı 121
 Sualtı Müzesi 196
 Sulla 166, 172
 Suriye 15
 Susa 51, 54, 56, 70, 80, 120
 Syedra 175
 Syennesis 81-82, 98
 Şapur I 193
 Şarap 168
- Tabalos 55
 Tabula Peutingeriana 159
 Tacitus, tarihçi 41, 180-181
 Tacitus, Roma İmparatoru 195
- Taokhlar 83
 Tarsos 34, 81, 96, 98-99, 108, 117-118, 175
 Taş Kule, Foça 54
 Tatarlı Tümülüsü 56
 Tauri 38
 Tavion 139
 Teke Yarımadası 62
 Tektaş Burnu Batığı 196
 Tektosaglar 139
 Telmessos 62-63, 142
 Temnos 20, 180
 Tenedos 97
 Teos 22, 32, 38, 43, 55, 79, 97, 205
 Teoslular 38, 56, 61
 Teres 114
 Termessos 120, 173, 204
 Terone 71
 Tetrarşi 198
 Teukros 130
 Thales 16, 21, 46
 Thapsakos 82
 Thasos 70-71, 168
 Thebai 76, 103
 Thebaililer 103
 Thekhes 83
 Theodosius I 202
 Thermedon 164
 Thermopylai Savaşı 151, 171
 Theseus 76
 Thessalia 20
 Thibron 84, 91
 Thrakion Meydanı 79, 84
 Traklar 79, 93
 Thrasesas 143
 Thrasymbulos 27, 29
 Thymbrion 81
 Tibarenler 47, 84
 Tiberius 130, 179-180, 192
 Tibur (Tivoli) 195
 Tigranes 162
 Tigranokerta 167
 Tigris 61, 80, 83, 121
 Tissaphernes 79, 82, 91, 93-94
 Tiyatrolar 204
 Tlos 64
 Tmolos 60, 180
- Tblitoboglar 139
 Traianopolis 183
 Traianus 182
 Traianus Decius 193
 Trakya 70, 80, 84, 146
 Trapezous 16, 39
 Trebenna 33
 Trebonianus Gallus 193
 Tridates 179
 Triopion Tapınağı 22
 Triparadeisos 132, 142, 158
 Troas 30
 Troia 20, 58, 76, 103
 Troia Savaşı 18, 192
 Troialılar 18, 62
 Trokmeler 139
 Trysa 64, 76-77
 Trysa Heroonu 76-77
 Tyana 81, 159-160, 163
 Tyantitis 163
 Tyrantlar 29
 Tyriaion 81
- Uele 71
 Uluburun Batığı 196
- Valerianus 195
 Valerius Maximus 162
 Vespasianus 130, 179, 182
 Vitruvius 123
 Vologases III 183
 Vulso, Manlius 139-140, 158
- Yazılı Anıt, Ksanthos 67
- Zagaba 64, 71
 Zela 167
 Zeleia 39
 Zenobia 195
 Zeugma 191
 Zeus Sunağı, Pergamon 154-155
 Zeytintepe 16
 Zialias 147
 Zipoites 139, 147
 Zülkarneyn 124

Oğuz Tekin (1958), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nde "Klasik Arkeoloji" öğrenimi gördü. 1984'te aynı fakültenin Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'na araştırma görevlisi olarak girdi. 1987'de "Perge Kazılarında Bulunan Sikkeler" adlı çalışmasıyla yüksek lisans, 1991'de de "Aspendos Sikkeleri" adlı çalışmasıyla doktora derecesini aldı. 1993'te doçent, 1999'da profesör olan Oğuz Tekin, halen İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak çalışmakta ve Eskiçağ Tarihi ile Antik Nümismatik dersleri vermektedir.

Yazarın diğer kitapları:

- *Antik Nümismatik ve Anadolu* (İstanbul, 1992)
- *Antik Anadolu Nümismatiği Bibliyografyası* (İstanbul, 1993)
- *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri* (İstanbul, 1994)
- *Eski Yunan Tarihi* (İstanbul, 1995)
- *Eskiçağda Para: Antik Nümismatiğe Giriş* (İstanbul, 1995)
- *Eskiçağ'da İstanbul* (İstanbul, 1996)
- *Sivas Defnesi. VI. Mithradates Dönemi Pontos ve Paphlagonia Kentlerinin Bronz Sikkeleri* (İstanbul, 1999)
- *Bizans Sikkeleri. Yapı Kredi Koleksiyonu* (İstanbul, 1999)
- *Sadberk Hanım Müzesi Antik Sikkeler Kataloğu* (İstanbul, 2003)
- *Altının İktidarı, İktidarın Altınları: Yapı Kredi Altın Sikke Koleksiyonu, (Ed. O. Tekin)* (İstanbul, 2004)
- *Sylloge Nummorum Graecorum. Turkey 2. Anamur Museum Vol. 1: Roman Provincial Coins. (S. Altınoluk ile)* (İstanbul, 2007)

Çeviri kitapları:

- *C. Howgego, Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi* (İstanbul, 1998)
- *O. Mørkholm, Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri* (İstanbul, 2000)
- *I. Carradice- M.J. Price, Hellen Dünyasında Sikke* (İstanbul, 2001)

ISBN-13: 978-975-05-0496-5
9 789750 504965